

काव्योद्यान

रामकृष्णभट्टः

The qualities of Professor Bhat's verse are many and varied. He has almost a classical touch and in his lines, one can always hear the echoes from Kālidāsa, Bhavabhūti, Bhartṛhari and Jayadeva. His compositions have all the classical graces like Prauḍhi, Udāratā and Vaidagdhyā. The emotions which he depicts are equally pleasing and Bhat's poetical composition will win many admirers.

His other poetical works: Śrī Śivānanda-vilāsaḥ, Śrī Rāmakṛṣṇa-sahasranāma stotram, Śrī Rāmadāsa-gītā, Mokṣagītā, Śrī Kāñcīkāmakoṭi-jagadguru-mahima-stotram, Gurusaparyā, Śrī Somanātha-samajyāstavaḥ, Arjunaḥ, etc.

काव्योद्यानम् Rs. 10/-

Foreword by T. G. Mainkar

Professor of Sanskrit, University of Bombay

Jacket design by Jagdish Ram Sharma

SHARATIYA VIDYA BHAYAR
Kasturba Gandhi Marg
New Delhi-1.

काव्योद्यानम्

संस्कृत-विश्वविद्यालय-मुंबई-४०००७५
प्रमुख-संस्कृत-विभाग-मुंबई

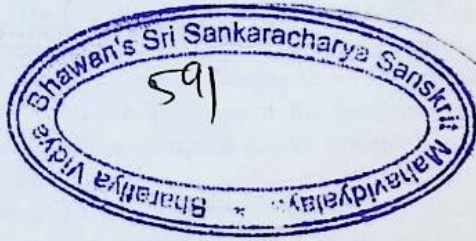
संस्कृत-विभाग

भारताधिशसनस्य शिक्षण-युवकल्याण-मन्त्रालयवितीर्णेन
वित्तसाहाय्यकेन प्रकाशितमिदम्

श्रीः

काव्योद्यानम्

प्रोफेसर् एम्. रामकृष्णभट्टः

संस्कृतविभागाध्यक्षः,

हिन्दुमहाविद्यालयः, दिल्लीविश्वविद्यालयः

दिल्ली

मोतीलाल बनारसीदास

दिल्ली :: पटना :: वाराणसी

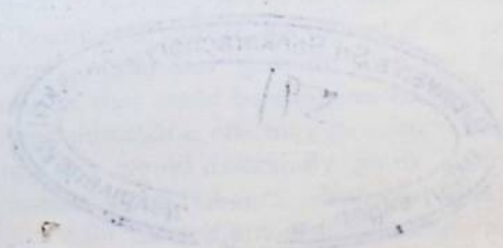
भारताधिशसनस्य शिक्षण-युवकल्याण-मन्त्रालयवितीर्णेन
वित्तसाहाय्यकेन प्रकाशितमिदम्

श्रीः श्रीः श्रीः
काव्योद्यानम्

प्रोफेसर् एम्. रामकृष्णभट्टः
संस्कृतविभागाध्यक्षः,
हिन्दुमहाविद्यालयः, दिल्लीविश्वविद्यालयः
दिल्ली

मोतीलाल बनारसीदास
दिल्ली :: पटना :: वाराणसी

©ग्रन्थाधिकाराः कर्तुं रेव ।

मुख्य विक्रेतारः—

मोतीलाल बनारसीदास

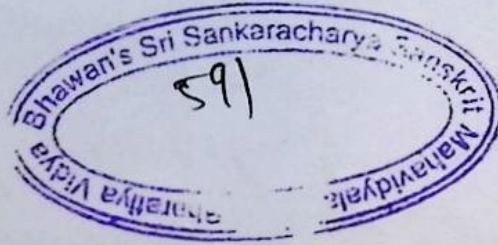
प्रधान कार्यालय : बंगलो रोड, जवाहरनगर, दिल्ली-७

शाखाएं : १. चौक, वाराणसी (उ० प्र०)

२. अशोक राजपथ, पटना-४ ।

प्रथमं संस्करणम्

१९७२

प्रो. एम्. आर्. भट्ट, ४४ यू. वि., जवाहर नगर, दिल्ली-७ द्वारा प्रकाशित तथा
शान्तीलाल जैन, जैनेन्द्र प्रेस, बंगलो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली-७ द्वारा मुद्रित ।

FOREWORD

My friend and colleague Professor M. R. Bhat of the Hindu College, Delhi University, has put me in a very difficult situation indeed! He has requested me to write this Foreword for his Sanskrit treasure of verses "The Kāvodyānam". Professor Bhat could have requested a better lover and admirer of poetry than myself. But the qualities of his poetical composition are such that they have tempted me to accept his request and write these lines.

The qualities of Professor Bhat's verse are many and varied. He has almost a classical touch and in his lines, one can always hear the echoes from Kālidāsa, Bhavabhūti, Bhartṛhari and Jayadeva. It is not only external embellishment like alliterations and the like that make his poetical composition attractive. His compositions have all the classical graces like Prauḍhi, Udāratā and Vaidagdhyā. The emotions which he depicts are equally pleasing and Bhat's poetical composition will win many admirers because of this supreme quality. Devotion to divine powers, devotion to his teacher, appreciation of beauties of nature, awareness of the present day degeneration round about and genuine love for Sanskrit are some of the qualities that could be enumerated here. In these days of awards and puraskāras one may genuinely hope that all these honours one day would deservedly go to Professor Bhat. Institutional honours or no honours, Professor Bhat is bound to have a sure place for himself amongst contemporary Sanskrit poets, because of his high seriousness and classical qualities. I wish Professor Bhat to undertake the composition of a continuous poem with some larger plan instead of these independent lyrics. May Professor Bhat's Muse one day deliver us a pleasant Mahākāvya. I wish him all success.

T. G. MAINKAR

Bombay,
17th April 1972

Professor and Head of the Department
of Sanskrit, University of Bombay

PREFACE

The twin doctrine of the Muse, according to Ānandavar-dhana, consists of genius and critical faculty. Though the poet's function is not primarily one of analysis, yet his intuition analyses, without his knowledge, the environments such as Nature and works of art, and supplies the necessary material to his genius for creative poetry. Poetic creation may take place in different spheres and at different levels such as religion, philosophy and love. Social urges, too, act as powerful impetuses for poetry. Environment does have influence on a poet. The reader will find some evidence of this in the Samasyāpūrtis, Anyāpadeśas, etc.

All my early compositions upto the year 1926 or so, have been lost. The extant poems, of varied themes, written for different gatherings, and covering a period of nearly half a century of creative activity, are now being published for the first time as a collected work to coincide with the International Book Year. A few of these poems were published in some Sanskrit journals such as the Amṛtavāṇī, Saṁskṛta-pratibhā, Viśvasaṁskṛtam, etc.

Though the contents of this work are mostly a collection of verses, yet the reader will find some consistency, some method in them. Thus the subject-matter has been divided into six chapters, corresponding to the six seasons which tend the 'Garden of Poetry'. There is one fundamental principle, namely, devotion to the Lord Siddhivināyaka, which acts as the warp and woof of this poetic fabric. That Lord, in fact, described as "सोऽक्षरः परमः स्वराट्"... and "कवि कवीनाम्", is the seed of the creeper of poetry, and He alone is the creeper as well as its fruit, namely, poetry.

The names of the sections have been selected to suit their respective themes in a poetic manner. The introductory verses would acquaint the reader with the twin object of subject-matter and the corresponding season. The last section has mainly stray stanzas or 'muktakas' on different topics, some even satirical like the one (VI. 51) which describes the

milky ocean being poisoned by the serpents, suggesting the inconvenience caused to the public by the strike that took place in the Milk Scheme, and another (VI.88) about air-piracy.

“काव्यं यशसेऽयंकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये...” is the dictum of ancient rhetoricians. I hope these poems have the good luck of earning and conferring these blessings on the poet and the readers alike. Modern literary criticism has posed a question whether contemporary writing is possible in a non-spoken language. As regards Sanskrit, however, the rare plasticity inherent in it shatters the misnomer that that ancient and classical language may not lend itself to modern expression. A contemporary poet is expected to be imbued with a keen sense of social awareness, and his poetry is to bear the stamp of modern sensibility. As one writing in Sanskrit, I must say that Sanskrit may not be a spoken language, but it is not a dead language, either. The grammatical rationale has given Sanskrit ample scope to grow with the changing times. I, for one, have not found Sanskrit to be inadequate in any way.

I should thank wholeheartedly the Union Ministry of Education and Youth Services for their generous grant for bringing out this work. I express my profound gratitude to Professor T.G. Mainkar, a sahrdaya and suhrd, for his valuable Foreword. I am also thankful to Shri Jagdish Ram Sharma for designing the jacket as a labour of love. I thank sincerely Shri Sunderlal Jain, Proprietor of M/s Motilal Banarsidass, for his personal interest, and Shri Shantilal Jain, printer.

Om Tat Sat

Delhi,
Śrīrāmanavamī.

23rd. March 1972.

M. Ramakrishna Bhat

CONTENTS

गणपतम् I

1 श्रीमहागणपतिस्तवः	1	16 दुर्गस्तोत्रम्	27
2 ग्रहरत्नगणेशः	5	17 वाणी	29
3 भगवत्स्वागतम्	6	18 शारदा	30
4 गणपतिगीतम्	7	19 सविता	30
5 हेरम्बहृदयस्तवः	8	20 भगवान् कार्तिकेयः	31
6 श्रीमहागणपत्यक्षरमालिका- स्तोत्रम्	9	21 शिवषट्कम्	32
7 पातकक्षमापनम्	13	22 शैवम्	33
8 श्रीमहागणपतिसुप्रभातम्	14	23 अरुणाचलस्तवः	34
9 श्रीगणेशप्रातःस्मरणम्	16	24 शरणागतिः	35
10 श्रीमहागणपतिद्वादशमञ्जरी- स्त्रोतम्	18	25 शैवम्	37
11 कच्चित्	19	26 श्रीरामगीतम्	37
12 गणगीतम्	19	27 श्रीरामोत्सवः	39
13 अभयाष्टकम्	21	28 श्रीकृष्णस्तवः	40
14 भगवद्भक्तसम्भाषणम्	22	29 राधाराधितः	41
15 गीतगणेशम्	26	30 शालीयेश्वरप्रार्थना	44
		31 स्तोत्रम्	46
		32 यतिप्रार्थना	47

भागवतम् II

1 अष्टपुष्पी	48	8 परमहंससूक्तयः (i)	56
2 भगवान्वाल्मीकिः	49	9 स्वामिनो विवेकानन्दस्य	57
3 सद्गुरुश्रद्धाञ्जलिः	50	10 परमहंससूक्तयः (ii)	57
4 स्तोत्रेकुसुमाञ्जलिः	51	11 श्रीशारदामणिदेवी	59
5 गुरुपादाभ्यर्चना	52	12 श्रीविवेकानन्दः	60
6 भगवत्पादस्तवाञ्जलिः	54	13 जगद्गुरुमहिमा	62
7 भगवाञ्श्रीरामकृष्णः	55	14 गुरुपुष्पाञ्जलिः	63

15 गुरुभक्तिः	64	32 श्रीशिवस्तवः	84
16 रमणीयम् (i)	64	33 श्रीशिवगुरुस्तवः	86
17 Do (ii)	66	34 गुरुद्वादशमञ्जरी	87
18 श्रीभगवत्पादस्तवः	67	35 गुरुगद्यम्	89
19 भगवत्स्तुतिकुसुमाञ्जलिः	69	36 मंन्यासिनामग्रिमः	90
20 गुरुसपर्या	72	37 शिष्यगीतम्	93
21 गुरुदशकम्	73	38 सद्गुरुसमाराधनम्	95
22 रमणनिर्याणम्	74	39 अध्यात्मसोपानपद्धतिः	97
23 मातृपादवरिवस्या	75	40 पण्यगणना	97
24 आनन्दगुरुः	76	41 श्रीकृष्णानन्दस्तवः	98
25 हरिकीर्तनम्	77	42 गुरुपादसपर्या	99
26 कम्बुजयतिः	77	43 गुरुपादार्चना	101
27 यतिसम्भावना	78	44 स्तोत्रपुष्पाञ्जलिः	103
28 गीतामहः	79	45 रामदासीयम्	105
29 गुरुगीतम्	80	46 मातृस्तवः	105
30 मानसाष्टकम्	81	47 माता कृष्णा	108
31 पुष्पाञ्जलिः	82		

सारस्वतम् III

1 वैजयन्तीगीतम्	110	14 त्रिपदा समस्या	132
2 स्वातन्त्र्यज्योतिः	111	15 कालो हि नायं शयितुं	
3 राष्ट्रध्वजः	113	वयस्याः	134
4 भारतं नः स्वतन्त्रम्	115	16 भारतं भारतं नः	138
5 मातृभूमिः	117	17 साधवोऽपि समागताः	139
6 वसंतः	118	18 यायात्कामुपयोगितां सुरगवी	140
7 Do	120	19 युगधर्मानुसारतः	141
8 Do	122	20 मनीषिणः सन्ति न ते	
9 कीदृग् वसन्तोत्सवः	123	हितैषिणः	143
10 कवन्वनम्	126	21 अम्यर्हणपत्रम्	144
11 शिशिरः	130	22 स्वागतम्	146
12 ते हि नो दिवसा गताः	130	23 कुसुमाञ्जलिः	147
13 ते के न जानीमहे	131	24 कृष्णो बालकः	150

25	ग्राम्यो लोहकारः	152	55	नववत्सरशुभाशंसनम्	206
26	गान्धिः	154	56	कवीन्द्रो रवीन्द्रः	207
27	धर्मसंस्कृतो नेहरुः	155	57	महात्मा गान्धिः	209
28	स्वागतपद्यावलिः	156	58	कस्तूरीदेवी	210
29	मंगलाशंसनम्	158	59	मालवीयो महोदयः	211
30	अभ्यर्हणम्	160	60	बाष्पाञ्जलिः	211
31	स्वागतम्	162	61	बाष्पमोक्षः	213
32	स्वागतगीतम्	166	62	विश्वगीतम्	213
33	अभ्यर्हणा	168	63	संस्कृतम्	214
34	स्वस्थयनम्	168	64	नव्या प्रस्तावना	215
35	अभ्यर्हणा	170	65	परिषत्प्रस्तुतिः	218
36	श्रीमत्काण्डेर्हणा	171	66	भाषणपूर्वरङ्गः	223
37	संस्कृतराष्ट्रवे भवम्	172	67	पण्डितनभोगः	223
38	मयङ्करस्वागतम्	176	68	संस्कृतोत्सवः	225
39	त्र्यम्बकस्वागतम्	180	69	सहृदयाः	226
40	स्वागतगीतम्	181	70	आघमर्प्यं	228
41	सत्यव्रताभिनन्दनम्	182	71	मंगलाशासनम्	229
42	अभ्यर्हणा	184	72	राधाकृष्णः	231
43	कविस्वागतम्	186	73	अनन्तशयनः	231
44	कविपरिचयः	189	74	गीतामहोत्सवः	232
45	उपसंहारः	193	75	मारीचनगरम्	232
46	परिषत्स्वागतम्	194	76	विद्याभिनन्दनम्	233
47	सत्याभ्यर्हणा	196	77	कविकोकिलकूजितम्	234
48	कार्यक्रमः	198	78	कविस्वागतम्	235
49	कृतज्ञता	199	79	वश्यशिष्यप्रियाशीः	236
50	सभास्वागतम्	200	80	सङ्केतगामी	237
51	लुगासी चाफ्रिकावनिः	201	81	संस्कृतो दिवसः	238
52	प्राश्निकव्रतम्	202	82	देवसभाजनम्	239
53	मालार्पणम्	203	83	श्रीमल्लक्ष्मीनीराजना	240
54	हे विश्वनाथ मम देहि करावलम्बम्	204	84	वङ्गाः	242

पत्रपुष्पम् IV

1 राघवाय	243	20 कवितल्लजाय	257
2 शुभाशंसनम्	244	21 श्रीरामतीर्थाय	258
3 भगवदाचार्याय	245	22 विपश्चिते	259
4 मित्राय	247	23 गाण्डीवाय	259
5 सदसे	247	24 दैवज्ञाय	260
6 गवेषकाय	247	25 मित्रवर्याय	261
7 कविगोष्ठीसचिवाय	248	26 रामानुजाय	262
8 सुहृदे	249	27 अलसिङ्गार्याय	262
9 शास्त्रिणे	250	28 भवितव्याय	263
10 सुकृतिने	250	29 देशमुखाय	264
11 आर्ताय	250	30 विश्वसंस्कृताय	266
12 नवरत्नमालिका	250	31 अभिरूपेभ्यः (i)	266
13 गृहिणे	252	32 अभिरूपेभ्यः (ii)	267
14 सहृदयाय	252	33 अभिरूपेभ्यः (iii)	268
15 चिन्तामणये	252	34 अभिरूपेभ्यः (iv)	269
16 नववत्सरशीः	252	35 अभिरूपेभ्यः (v)	269
17 कवये	253	36 अभिरूपेभ्यः (vi)	270
18 विदुषे	254	37 अभिरूपेभ्यः (vii)	271
19 महामहोपाध्यायाय	255		

साप्तपदीनम् V

1 निर्मला परिणयः	273	9 स्वर्णलतापरिणयः	282
2 वसुन्धरापरिणयः	275	10 शीलवतीपरिणयः	282
3 सन्ध्यापरिणयः	278	11 अनामिकापरिणयः	282
4 चान्तापरिणयः	278	12 कुसुमपरिणयः	283
5 मीरापरिणयः	279	13 शङ्करीपरिणयः	284
6 शशिप्रभापरिणयः	280	14 प्रमीलापरिणयः	284
7 तारापरिणयः	280	15 सरलापरिणयः	285
8 सुनीतिपरिणयः	281	16 सुनन्दापरिणयः	286

17 वाणीपरिणयः	286	24 आयुराशीः	291
18 वसन्तापरिणयः	286	25 ब्रह्मचर्योपदेशः	291
19 शोभानापरिणयः	287	26 वटोराशीः	292
20 सावित्रीपरिणयः	288	27 सीमन्ताशीः	292
21 लतापरिणयः	289	28 आपन्नसत्त्वाशीः	293
22 षष्ठ्यब्दपूर्तिसमभ्यर्हणा	290	29 जन्मोत्सवः	293
23 मन्त्रोपदेशः	290		

मौक्तिकम् VI

1 परस्मैपदम्—वसुमती— चरित्रम्—मुनिवाक्— नापितशाला—सङ्गमः— शीलम्	294	8 खलः—हेमन्तः—आनृण्यम् —कलिः—संस्कृतम्— शय्या	301
2 सिंहासनम्—अश्वत्थः— सुवीः—वाणी—काव्यम् —भासः	295	9 ईश्वरः—तृष्णा—गृध्रः विद्वान्—ऐक्यम्—सारः— अरसिकः—पण्डिताः	302
3 सहृदयाः—शिष्यविट्— वाणः—गद्यम्—मार्गवृक्षः —सन्मार्गदर्शी—नासीरः	296	10 उन्नतिः—ऐश्वर्यम्— फाल्गुनः—दुर्दुरः—शिक्षा— स्नानम्—शिशुः—वृष- स्पर्धा—दण्डः—घनोदयः	303
4 कम्मुनीष्टः—परीक्षा— तन्त्रविदः—कर्म—त्रायसः —पृच्छति—तृप्तिः— कविता	297	11 शूरः—आयुर्धृतम्—मूढः— कामदुघा—शिशिरः—सेवा —कः पन्याः—विश्वम्— विमानदस्युः—जाल्माजाया	304
5 काव्यश्रीः—मात्सर्यम्— रसायनम्—वञ्चकाः	298	12 कोशपञ्चकम्—कविसम्राट् —आकाशवाणी—त्रिवि- रसहिष्णुः—नैराश्रयम्— सहसाकार्यम्—बहु स्यां प्रजायेय ।	305
6 दोषान्वयः—विभूतिः— तूलः—क्रोकिलः—भ्रमः —दृष्टस्योपकृतिः—कुक्षि- म्भरिः	299	13 पञ्जरस्थः—जातिसंशयः— मन्त्रतन्त्रयन्त्राणि—पतिवरा —दीपलक्ष्मीः—लक्ष्मी—	
7 शनैश्चर—दुग्धनिधिः— अन्यापदेशः—तन्त्रम्— प्रोग्रेस (भ्रष्टः)	300		

	पूजा ।	306	15	अर्थभेदः—दैवहृतः—भोगेच्छा —निद्राङ्गना—शनैश्चरः— अदृष्टम्—रूपप्रतीक्षा ।	308
14	कुक्कुटोपदेशः—शिगुवा- ष्टयम्—स्फुलिङ्गः—स्त्री- प्रत्ययः—कविता—साम्य- वादः—विषयोपभोगः— निष्फलद्रुमः ।	307	16	विपरीतम्—कलिदुःखम्— आह्वयः—भृतिसाम्यम्—रसि- कालिः प्रारब्धम् ।	309

मधुपुराधिपते कुरु मानसं
नयनमाशु कराम्बुजमात्मनः ।
करुणया मसृणं मपि केकरं
ह्यभयमुद्रिकया च सभद्रकम् ॥

श्रीसिद्धिविनायको विजयतेतमाम्

काव्योद्यानम्

गणपतम् १

श्रीमद्गणपततुं राजरुचिरं भव्यद्विजोपासितं
देवप्रातयशोनिकुञ्जनिनदत्पद्यद्विरेफत्रजम् ।
सद्वृत्ताऽऽहतभावनाभिनवताधारामहोरञ्जितं
काव्योद्यानमिदं विशन्तु सुहृदो द्राक् सौमनस्यास्पदम् ॥

श्रीमहागणपतिस्तवः

श्रीमन्मधुपुराधीशो देवः सिद्धिविनायकः ।

भवतहृत्पुण्डरीकार्को विभुर्विजयतेतमाम् ॥१॥

गण्डाभोगपतत्तमालरुचिभृद्भृङ्गजं विघ्नधी-
र्व्याधून्वन्निजकर्णतालवलितैरोङ्काररूपं सताम् ।

प्रत्यक्षं गजतुण्डमेव जगतश्चादौ विवर्तं दध-

च्छुण्डादण्डसमण्डनास्यकमलो देवोऽवतान्नः सदा ॥२॥

सिद्धिविनायकमूर्तिं बुद्धिविकासापवर्गशास्त्रघनम् ।

ऋद्विवराभयहस्तं बद्धाञ्जलिरानतोऽस्मि हेरम्बम् ॥३॥

मधुपुरे मदनारिसुतो महान्मधवदाद्यमरैर्महितो मुहुः ।

मृदुमनोहरमोदकसम्मदो गणपतिर्भगवानवतात्स नः ॥४॥

अप्रमेयमहिमा स हि देवः को नु वर्णयितुमेतमिहालम् ।

तन्नरा भजत भक्तिविनम्राः श्रीमहागणपतेश्चरणान्जम् ॥५॥

मधुपुरधाम्नि मनोज्ञे भगवान्गणराड्वसंस्तटे सिन्धोः ।

प्रतिगृह्णाति मुदाऽसौ कोटिसुनामार्चनं बुधाचरितम् ॥६॥

भीतानामभयं रुजातैवपुषामारोग्यभाग्यं विना-
पत्यं दूनहृदां सदात्मजमुखं दुर्मेधसां प्रातिभम् ।
प्रावीण्यं च पराभवोज्झितमुदां तन्वञ्जयं साम्प्रतं
निःस्वानामपि सम्पदं मधुपुरे सिद्ध्यै प्रभुर्भाति नः ॥७॥

भक्तेभ्योऽद्य मया सुवर्णकुसुमं सङ्गृह्यते सादरं
श्रीविघ्नेश्वरपादपङ्कजः संपूजने येन ते ।
तत्कारुण्यमनर्घमेत्य विबुधैर्भूयः प्रसिद्धिप्रियैः
सम्प्रार्थ्य भवसागरे प्रतिभये नाव्ये नु सीदन्ति नो ॥८॥

नयनयुगविहीनो दृष्टिमाप्नोत्यभीष्टां
तिमिजठरनिपाती याति रक्षां विचित्रम् ।
कुपितनृपतिवध्यो हस्तिपृष्ठप्रतिष्ठां
किमिव हि गणनाथे स्यादसाध्यं प्रसन्ने ॥९॥

उत्तुङ्गशृङ्गगिरिविष्टरमिष्टिहेतु-
हृद्घ्यास्य सम्प्रति गुरुजंगतामुपास्यः ।
आत्मोद्गतोज्ज्वलमहा भुवनावनाथं
त्वां सिद्धिदं नुतकरार्चितमभ्युपैति ॥१०॥

अभिनवविद्यातीर्थं मधुपुरमहिते प्रशान्ततृष्णेऽद्य ।
गुरुगुणगणसम्भरणे निर्वृतिमवगाहतः कृती याति ॥११॥

नार्तत्राणात्परं पुण्यं नान्नादानं परं कलौ ।
गुरुश्च शङ्करान्नान्यो दैवतं न विनायकात् ॥१२॥

बाणस्य गद्यमिव हृद्यमथानवद्यं
यस्य प्रभोः सहजमुन्दरमद्वितीयम् ।
लोकोपकारचतुरं चरितं चकास्ति
श्रेयो ददातु भगवान्स विनायको नः ॥१३॥

जागर्ति यत्र साक्षाच्छ्रीसिद्धिविनायकः प्रसन्नास्यः ।
ऋतमथ सत्यं धर्मः सिद्धिः श्रीस्तत्र चानपायोनि ॥१४॥

नमः श्रीविघ्नराजाय भक्ताभीष्टप्रदायिने ।
सिद्ध्या सार्थकनाम्ने ते कारुण्यामृतवर्षिणे ॥१५॥

गणनायक जनपालक गिरिजार्भक सुमुख
फणिभूषण चणभक्षण ऋणमोचन सुगुण ।
तरुणारुणतनुशोभन करुणाधन सुमनः
परिपालय दुरितादिममपराधितमनघ ॥१६॥

अनाथानां नाथो भुवनजनको विश्वविदुषां
गणाधीश प्राणार्पणगुणचरणो रम्यचरणः ।
फणीन्द्रोपावीतो विततकरुणोऽकिञ्चनजने
मुनोन्द्रं दुष्प्रापोऽप्यवसि निजपादाब्जरसिकान् ॥१७॥

कामादिदोषजटिले कुटिले कथं मे
चित्ते प्रवेशमुपयास्यसि विघ्नराज ।
नो चेल्लुनासि कदलीतरुखण्डलावं
तान्दोनवत्सल गजानन तत्प्रसीद ॥१८॥

त्वदाज्ञामुल्लङ्घ्य प्रणवपरिणामाद्भूततनो
न कोऽपोहास्य त्वच्चरणकमलं श्रितवताम् ।
कनिष्ठस्यावज्ञामपचितिमुताल्पां प्रभवति
प्रभो कर्तुं तस्मान्मयि मसृणवीक्षां विकिर ताम् ॥१९॥

यः श्रीमहागणपतेश्चरणाब्जभृङ्गं
तन्वङ्गमप्यतिमदान्मनसावमन्तुम् ।
यत्नं करोति कुमतिः स्मरतु प्रकामं
शुण्डोग्रदण्डगुरुतां स विभोः प्रचण्डाम् ॥२०॥

द्वैमातुरं दुर्विधिपातकातुरो विघ्नेश्वरं क्लेशभयाय नेश्वरः ।
सिद्धिप्रदं वृद्धिविहीनदुर्मदो दयाघनं नौमि कविं तमोघनः ॥२१॥

करावलम्बं करुणासमुद्रो विपत्समुद्रे सततं विदध्यात् ।
मग्नाय संसिद्धिक्लृदाशुतोषो महागणेशो गणपाप्मने मे ॥२२॥

मधुपुरवसते मनोज्ञमूर्ते मुनिमनसोऽप्यतिद्वर भाग्यपूर ।
निजभजकभयार्तिनादतस्त्वं करमुसलं समुपैषि धूनयन्द्राक् ॥२३॥

कथं ब्रूयां नाथ त्वमकरुणचित्तो मयि यतः
 पथो भ्रष्टस्यान्धे तमसि कृपणस्यार्तरुदितम् ।
 द्रुतं कर्णेऽकार्षीरसकृदधुना मे विधिलिपि
 प्रमाणं कुर्यास्तत्कुरु यदुचितं ते वरद मे ॥२४॥

स्निग्धो बन्धुजनो जहातु सहसा मां वा विपश्चिद्गणो
 द्वेषोद्विक्तमना विमानयतु सन्द्रुह्येदथो दुर्जनः ।
 सम्पत्तिद्रुतमेव धावतु पुनः सर्वोत्तमः शैवधिः
 सैका सिद्धिविनायकस्य करुणादृष्टिः सदा स्यान्मयि ॥२५॥

रे मत्त मानस मदीय महापराधि-
 न्नेतर्हि किन्तु परिदेवयसे निकारात् ।
 अग्रे महागणपतेस्तु पुरावलेपा-
 द्विस्मृत्य तं स्वविभुता विहिता त्वयैव ॥२६॥

विश्वं व्याप्य विभूतिभिश्च विविधैर्भावैः परस्तान्मनो-
 वाचां वारणवक्त्रभृत्स्वभजतामोङ्काररूपं प्रियम् ।
 तन्वहन्ति च योऽन्तरायनिवहं पुष्पाति स त्वं सुखं
 श्रेयः सिद्धिविनायकाशु वितरानाथाय पापाय मे ॥२७॥

वेदान्तोदितवैभवो भवसुतो नृणां भवाब्धौ तरि-
 ह्याधिव्याधिहृदन्तरायतिमिरादित्यो दयाम्भोनिधिः ।
 देव त्वं वरसिद्धिदेह भगवन्दुःखार्दितायानिशं
 श्रेयः पुत्रकलत्रमित्रकुशलं देया ह्यानाथाय मे ॥२८॥

नामाकराद्यतीतः प्रणतहितकृतेऽङ्गीकृतानेककायोऽ-
 प्योङ्कारात्मा विभुयः सकरुणमसृणस्वान्त एवास्मदीयैः ।
 भाग्यैरग्र्यैर्विचित्रां करिपरिवृढतामुत्तमाङ्गेन बिभ्र-
 द्द्वैरम्बं नौमि तं त्वाममरगिरि रतः शिष्यशिक्षाप्रसक्त्यै ॥२९॥

वृथा जन्तुश्चिन्तालुलितकरणो भ्राम्यति कथं
 विधास्यामीत्येतं कृतिभरमरिग्राममुषितम् ।

विभुर्विघ्नाद्रीणां यदशनिकरोग्रो विशसिता
दयासिन्धुर्दीनावनविनुतधामा विजयते ॥३०॥

योऽन्तः प्रविश्य मम हृद्गृहमार्तबन्धुः
सर्वेन्द्रियाणि घनकल्मषदूषितानि ।
सम्मार्ज्यं वाद्यमिह वादयते मुखाख्यं
देवो ममास्तु शरणं स च वारणास्यः ॥३१॥

चित्त सन्त्यज निजं निखिलाधि चिन्तयस्व महिमानममानम् ।
श्रीमहागणपतेर्मधुपुर्यां स्यन्दमानकरुणापरिणाहम् ॥३२॥

जयतु जयतु गौरीनन्दनो विघ्नराजो
जयतु जयतु देवो दुःखसंहारकर्ता ।
नियतिविकृतिहर्ता सज्जनानां सुभर्ता
स्वयमिह निगमाङ्गः श्रेयसे नो दयालुः ॥३३॥

ग्रहरत्नगणेशः

सूर्यस्त्वं भगवन्दधञ्जनिमतां विज्ञानचक्षुः शिवं
चन्द्रशान्तितुषारदीधितितति भौमोऽप्यनन्तात्मनाम् ।
सत्त्वप्राभवरागमिन्दुतनयः सर्वज्ञतां गीष्पति-
धर्मचारवचोगुरुत्वमधिकं पुण्यं महाभाग्यताम् ॥१॥

काव्यः काव्यकलाकलापमुभगां श्रेयोमहोभाजनं
ख्यातिञ्चापि शनैश्चरोऽरिदुरितव्रातेऽशनीशानताम् ।
राहुः पुण्यजनप्रियो विधुरविप्रार्थित्वमेवं मतः
केतुधूँ म्रमुकेतुतां ग्रहगणाध्यात्मात्र विद्योतसे ॥२॥

बालादित्यमयखर्वद्धितमुखोद्यत्पद्मरागः प्रगे
मुक्ताहारसमचितः सुरचितश्रीविद्रुमालिप्रियः ।
कारुण्याम्बुनिधिः सदासरकतालोकासुसन्धारको
दीनार्तान्परिपुष्य रागकलितस्वान्तोऽनुगृह्णास्यहो ॥३॥

प्रत्यूहाचलजालवज्रमहिमन्पाहीन्द्रनीलाम्बरा-
 राध्यस्त्वं कमनीयवक्त्र पतितानस्मान्मुतान्वत्सलः ।
 सिद्धाघौघतमोऽरिसंहतिविपद्वैद्यं गोमेधिक-
 श्रीमत्कान्तिपयोऽभिषिक्तनवसद्रत्नाकरोदारधीः ॥४॥

भगवत्स्वागतम्

एहि गणाधिप पाहि गुणाधिक देहि दयादृशमीश ॥ध्रुवम्॥
 स्वागतवचनं शृणु शुभरचनं कविकोकिलवनगानम् ।
 त्रिभुवनमखिलं तव पदकमलं स्वर्चितुमतुलं नालम् ॥ एहि ॥१॥
 भक्तजनस्ते जोषमुदास्ते धृत्वा चाध्यं हस्ते ।
 पश्य शशाङ्कः शमितातङ्कः सेवामृतकरसाङ्कः ॥ एहि ॥२॥
 इक्षुकदम्बं मतिरविलम्बं वोक्ष्य सरति हेरम्बम् ।
 मोदकखाद्यं विभुमनवद्यं गद्यमुपचारार्ध्यम् ॥ एहि ॥३॥
 मञ्जीराणां श्रुत्वा रणितं कलये त्वत्पदनृत्तम् ।
 दृष्ट्वा मिष्टं भुक्तं विप्रं लम्बोदरमालम्बे ॥ एहि ॥४॥
 भारतवर्षं सुरसङ्घर्षं कुरुते जनुषे स्मार्षम् ।
 अस्य च दास्यं मान्युपहास्यं जातं तदनु रहस्यम् ॥ एहि ॥५॥
 क्लेशैर्मुक्ता माता यावत्पुत्रा वैरविमुक्ताः ।
 राष्ट्रं नः स्वायत्तं धन्यं याचत्यन्यान्यन्तम् ॥ एहि ॥६॥
 भाषाद्वेषो धर्मद्रोहो नृत्यति वित्तविमोहः ।
 निन्दितवेषः क्षुल्लकरोषः सञ्चितमन्मथदोषः ॥ एहि ॥७॥
 जाग्रति देशे गुर्वपचाराः शुष्कविवादविचाराः ।
 बालाः शालाकलाहबिडाला नयजाला वाचालाः ॥ एहि ॥८॥
 कलहायन्ते तनयाः सततं विषयेष्वेव रमन्ते ।
 रोदिति जननी कृपणा रुग्णा शरणविहीनेदानीम् ॥ एहि ॥९॥

जुषतां जनताऽऽधुनिकसुतन्त्रं धर्मपरं सहमन्त्रम् ।
 षङ्गणयोगे निपुणनयज्ञा भूयात्कामदयज्ञा ॥ एहि ॥१०॥
 भारतमुद्धृतशल्यमजस्रं साधितसत्त्वसहस्रम् ।
 भूरमणीमणिमौलिविभातं भाग्यमुपेतु विनीतम् ॥११॥
 गणराज्यगीतमेतद् गणराजायापितं जगन्नेत्रे ।
 लीलानाटकपटवे भूयात्सुखशान्तिसम्पदे भूयः ॥१२॥

गणपतिगीतम्

जयति तेऽधिकं सिद्धिदायकं

भयविदारकं धाम विघ्नराट् ॥ ध्रुवम् ॥

मधुपुरेश भो नामवैभवं बुधगणः सदा गायतीह ते ।
 भवमहार्णवे भीतिवीचिभिर्मुषितचेतसां नौहि नाम ते ॥ जय ॥१॥
 विबुधदैत्यसन्मर्त्यपन्नागाः कृतिसमृद्धये त्वामुपक्रमे ।
 वरदमीश्वरं भक्तवत्सलं परमपूरुषं द्रागुपासते ॥ जय ॥२॥
 करिवराननोदारधीरताप्रमुखसद्गुणोपास्य पासि माम् ।
 चरणपङ्कजे षट्पदव्रतं करुणया जगद्भाग्यशेवधे ॥ जय ॥३॥
 सुमुख सौख्यसद्धर्मकारणं श्रमविषादधीमान्छदारणम् ।
 क्रमविदो बुधा वैदिकस्वनैरुपचरन्ति भोस्त्वां जगद्गुरुम् ॥ जय ॥४॥
 गणपते सुते वीतकल्मष प्रणवविग्रहानाथवान्धव ।
 गुणविर्वाजिते धेहि सत्वरं मसृणवीक्षणं त्वं दयाम्बुधे ॥ जय ॥५॥
 अरुणभूषणं भूरिदक्षिणं शरणमागतश्चारुभाषणम् ।
 दुरितशीर्षणं दुःखविकलबो गिरिसुतात्मन त्वामहं विभो ॥ जय ॥६॥
 कपिल कृत्तिकापुत्रकाग्रजो विपदुदन्वतः कुम्भसम्भवः ।
 जपतपःप्रियो ज्येष्ठराज मामनुगृहाण भो हस्तदोऽधमम् ॥ जय ॥७॥

विकट नाट्यवित्प्रष्ठ दुर्मदप्रकटपाटनोत्पाटवं प्रभुम् ।
निकटगः पदोः सङ्कटादितो भजति दासकस्त्वामयं हृदा ॥जया॥८॥

जयसुलेखिना बादरायणाचितपदा त्वया लम्बकुक्षिणा ।
जगदिदं कृपासागराखिलं मथितवैरिणा जाग्रताव्यते ॥जया॥९॥

त्रिदशपुङ्गवा गात्रमद्भुतं तव न वेदितुं मूषिकासनम् ।
मधुरमोदकप्रीतमानसं रुचिरमीश्वरा ह्येकदन्तकम् ॥जया॥१०॥

परशुपाशिनेऽपूपखादिने पतितरक्षिणे चक्षुभक्षिणे ।
रजतकिङ्किणीजालनिक्वणच्चरणचारिणे ते नमो नमः ॥जया॥११॥

मधुपुरेशितुर्गीतमादराद्रचितमूर्जितानुग्रहार्थिना ।
इदमघौघहृच्छ्रेयसां पदं तदुरुपादसम्पूजनं मया ॥जया॥१२॥

हेरम्बहृदयस्तवः

भज हेरम्बं जगदालम्बं गिरिजाताम्बं दूनमते ।
सन्मुखबिम्बं गुणनिकुरम्बं वीतविलम्बं सिद्धिकृते ॥ (ध्रुवम् ॥)
गरुपतिमाद्यं सुरमुनिहृद्यं मोदकखाद्यं प्रभुमनवद्यम् ।
प्रणवप्राणं प्रीणितलोकं प्रमथवरेण्यं प्राप्यविपाकम् ॥ भज ॥१॥

सिद्धिविनायकमद्भुतकायं बुद्धिविशुद्धिसमृद्धिममायम् ।
श्रद्धाभक्तिजितेन्द्रियगम्यं प्रोद्धृतदैत्यग्राममदम्यम् ॥ भज ॥२॥

ज्ञानविरागविवेकविहारं मौनहृदन्तर्भासुरसूरम् ।
गानसुनृत्यविशारदमार्यं दानवदारुणकरिकरवर्यम् ॥भज॥ ३ ॥

उन्दुरवाहनमापद्बन्धुं सुन्दरतुन्दिलकरुणासिन्धुम् ।
मूलाधारनिषण्णं पुण्यं बालकलाधरधीरशरण्यम् ॥ भज ॥ ४ ॥

पद्मवनान्तरलीलासक्तं पद्मसुगद्यकवीश्वरभक्तम् ।
सद्यकलत्रसुपुत्रमुखार्थं सद्यः प्रीतं श्रितपरमार्थम् ॥ भज ॥ ५ ॥

मधुपुरवासं विधुकरभासं मधुरापूपसमर्पितहासम् ।
 बुधकृतसंस्तुतिपदविन्यासं नृत्यविहितमृदुपदविन्यासम् ॥भज॥६॥

श्रीमहागणपत्यक्षरमालिकास्तोत्रम्

गजराजमुखं प्रमुखं द्युसदां भजनीयपदं भिदुरं विपदाम् ।
 भुजगाभरणं शरणं करुणावरुणालयमेभि सदाप्यरुणम् ॥ध्रुवम्॥

अगजातनयं निगमान्तशयं भगवद्विनुतं जगदादिकृतम् ।
 मृगराजविधं सुगृहीतबुधं सुगुणाम्बुनिधिं सुलभं सुकृतैः ॥ग॥१॥

इभतुण्डमधोऽक्षजपूजितसत्पदपङ्कजमीप्सितदं वरदम् ।
 अभयप्रदमूर्ध्वदृशं यतिराट्पसां विषयं विषभेषजिनम् ॥ग॥२॥

उदरे विपुलं हृदये विततं वचने मधुरं गमने ललितम् ।
 नयनेऽतिकृशं स्वकरेऽतिगुरुं चरिते सदयं परतत्त्वमयम् ॥ग॥३॥

ऋतसत्यविलासमभीष्टधनं सततं निजभक्तजनोद्धरणम् ।
 पतितोत्पवनं सुकृताचरणं कृतसत्ययुगं च कलौ कुशलम् ॥ग॥४॥

लृसदृक्षमुखं लसदच्छनखं शशलक्षमधरं स्मितभास्यधरम् ।
 दशकन्धरदर्पभिदं विनतामरराजसुपूजितपादयुगम् ॥ग॥५॥

एकाग्रमनोयतिभिः सुलभं राकाधिपशुभ्रमुखं ससुखम् ।
 नाकिनरासुरसिद्धसुगीतानेकपराक्रममादृतसुमखम् ॥ग॥६॥

ऐश्वर्यशेषगुणोज्ज्वलशक्तिं नाशितदैत्यसमूहमसक्तिम् ।
 पाशवपाशविनाशनमीशं केशवसेवितमाश्रवपोषम् ॥ग॥ ७॥

ओङ्कारात्मकमङ्कुशहस्तं किङ्करभीतिनुदं करिहस्तम् ।
 मृत्युभयङ्करमङ्कुतगात्रं सत्यपरं परमं च पवित्रम् ॥ग॥८॥

श्रीषधमार्तिगणस्य वरेण्यं प्रोषितदीनशुचं च शरण्यम् ।
 भूषणचारुकलेवरमाढ्यं दूषितकलिमलमूर्जितमीड्यम् ॥ग॥९॥

कलभं वदने व्यजनं श्रवणे मुसलं सुकरे ऽरुणमङ्गरुचौ ।
गिरिशं नयने भुवनं ह्युदरे हरिमात्मभुजे गुरुमुक्तिभरे ॥ग॥१०॥

खरनैर्ऋतवंशविपाटिकरं परिसान्त्वितसात्विकसन्निकरम् ।
तटिनीतटहाटकपीठसदं नटराजमहं प्रकटाद्रहृदम् ॥ग॥११॥

गरुडासनसंस्तुतभूरिगुणं गुरुदेवनराधिपसङ्ग्रहणम् ।
परमेश्वरमक्षरमाङ्गनुदं पुरुषं पुरि शायिनमात्मविदम् ॥ग॥१२॥

घनगर्जितवर्जितविघ्नचयं मुनिमानसहंसवतंसमयम् ।
मनसो वचसोऽपि विदूरमुखं मृदुमोदकमोदिनमिन्द्रगुरुम् ॥ग॥१३॥

डसमानतनुं ह्यसमानमनुं कुसुमेषुभयापहमीतिदहम् ।
श्रुतिशीर्षसुकीर्तिततत्त्वभरं नुतिपूजितपुष्पसुमात्यधरम् ॥ग॥१४॥

चणकादनमोदनदानरतं फणिराजवृत्तं मणिकान्तिद्युतम् ।
चरणारणिसन्मणिनूपुरिणं वरुणाचितवारणवक्त्रचणम् ॥ग॥१५॥

छलमूलहरं कुलधर्मपरं बलिकेलिभरं कलिदोषहरम् ।
गलितार्तरुजं युगदीर्घभुजं भजतां शरणं घनसत्करुणम् ॥ग॥१६॥

जगतां जनहं जननीतिकृतां प्रथमं प्रमथाधिपतिं प्रयतम् ।
जरसा रहितं जयसुप्रजसं जपहोमसमर्चितमीड्यमतम् ॥ग॥१७॥

भटिति श्रुतभीतरुतं सततं प्रकटीभवदुत्कटदानशतम् ।
कठिनकरदादितकूटपथं पटुपाठकरक्तहृदं विबुधम् ॥ग॥१८॥

अग्निभेभमुखं शिवतातिसखं विशिखं नतदुःखकृतां समखम् ।
रुचिराङ्गरुचं हृतभक्तशुचं बहुसञ्चितपुण्यफल विमलम् ॥ग॥१९॥

टलिताखिलमानसमानसहं दलिताघसमहमवाप्तमहम् ।
चलचित्तचरित्रविशेषचणं धिषणनिपुणोदयनप्रवरणम् ॥ग॥२०॥

ठणनिःस्वनतालमहापचितिं गणकाश्रितशिल्पलसद्वसतिम् ।
ऋणमोचनदक्षमपेक्षितदं मणिमञ्जलमन्दिरमध्यपदम् ॥ग॥२१॥

डमरुध्वनिसुन्दरनृत्यरतं कमनीयकनकनकोपचितम् ।
नमतां वरदं वदतां प्रमदं रमणीयगुणार्णवमस्तमदम् ॥ग॥२२॥

ढक्कानादविनतितभूतं न्यक्कृतरावणमागमपोतम् ।
स्वीकृतवर्णिविधि वृत्तसिद्धि व्याकृतनैगमतत्त्वसमृद्धिम् ॥ग॥२३॥

णजणेत्यनुनासिकभीवचसामभयं ददतं द्रुतिमन्मनसा ।
मुनियोगसमाधिसुमूलधरं विनिपातितपातकजातकरम् ॥ग॥२४॥

तरुणारुणवर्णमवर्ण्यकलं मरुतां पतिमात्तनुति सबलम् ।
शरणागतरक्षिकटाक्षकणं तरिमर्णवसंसरणे निपुणम् ॥ग॥२५॥

थवनीभ्रमणं ह्यवनीभरणं नवनीतविनीतहृदां शरणम् ।
भवभूतिहितं कविकोटिनुतं रविरश्मिवृतं परमान्नहितम् ॥ग॥२६॥

दनुजान्तकमाश्रमधर्मपथं जनतां विनयन्तमुदात्तकथम् ।
धनदाद्यमरार्चितपादयुगं मनसार्पितविद्रुमविष्टरगम् ॥ग॥२७॥

धरणीरमणैर्विजयाय सदा चरितव्रतजातमुदारहृदा ।
पुरवैरिसुतं पुरवासिनतं गुरुशिष्यविचारविबोधकृतम् ॥ग॥२८॥

नमसा वचसा श्रवणस्थकरैः पृथुकैरभिपूजितमाप्यवरैः ।
श्रमवर्जितजानपदोपगतं व्यथितान्तरसारनरोपकृतम् ॥ग॥२९॥

पथिकैर्भववर्त्मनि सेव्यपदं मथितस्मरगर्वभरं शुभदम् ।
प्रथितं भुवनेषु विचित्रगतिं प्रथमादरभाजनमार्यमतिम् ॥ग॥३०॥

फलमूलभुजं जलजाक्षमजं कलिसन्तमसार्कमुदग्रभुजम् ।
नलिनीपतिभानुकृतात्मदृशं प्रलये दधतं भुवनं सदृशम् ॥ग॥३१॥

बलवत्सु बलं मतिमत्सु मतिं कपटं छलयत्सु पयस्सु रसम् ।
कविषु प्रतिभानमनेकविधं ज्वलने दहनं ललनासु रतिम् ॥ग॥३२॥

भसितोज्ज्वलकायमुमातनयं
हसितावजितेन्दुमयूखचयम् ।

रसिकप्रियमण्डतनुं कपिलं
यशसा सुरभीकृतलोककुलम् ॥ग॥३३॥

मनुसम्मतमार्गमहत्त्वधुरं मनुजेषितरस्यमधूरुपुरम् ।
घनसम्भ्रमनतिमयूरमदं पनसाढ्यमृदूदितपुपसुधम् ॥ग॥३४॥

यजमानजनात्मकमाजिजयं
गजराक्षसमोक्षनिदाननयम् ।
यतिराजसमाध्यवर्धि निधिपं
जितकाश्यभिमानविनाश्यधिपम् ॥ग॥३५॥

रसनाव्यसनाजितपापहरं श्वसनाशनरत्नलसज्जठरम् ।
विषमेष्णुकम्पिनमग्रसरं कृषिधेनुधनावनयोगकरम् ॥ग॥३६॥

लभते निखिलेप्सितमृद्धिमतः शुभशेवधितो जनता च यतः ।
उभयाभ्युदयालयमाकलये विभुमेतमहेतुसखं समये ॥ग॥३७॥

वशवर्तिसमस्तगणं सुगुणं विशयोज्झितविप्रकुलं विपुलम् ।
मशकीकृतभक्तसपत्नगिरिं कृशपुण्यविशामभवाब्धितरिम् ॥३८॥

शरदिन्दुकलाघरमार्यनयं
परमात्मपयोनिधिसारमयम्
गिरिजानयनाम्बुजधामनिधिं
चरमं श्रुतिशीर्षसतत्त्वविधिम् ॥ग॥३९॥

षडुदारकुशेशयगर्भनिभं शशिशेखररूपमतीन्द्रसभम् ।
शठकूटहरं भजतां सुलभं पटुनाटकनायकमिद्विभम् ॥ग॥४०॥
सफलीकृतदासजनिं सरणिं ह्यपवर्गजुषां यजतामरणिम् ।
अपराधसहस्रनिराकरणं विपदां विरतिं सदलङ्करणम् ॥ग॥४१॥

हरिदन्तरभास्वरभुयुदरं हरिकल्पमनल्पभृजासमरम् ।
हरताण्डवपण्डितमार्तिमुखं हरिनीलमणिद्युतिमद्वपुषम् ॥ग॥४२॥

पातकक्षमापनम्

विद्यारम्भविधौ तवोदितमपि श्रुत्वा न संशीलितं
दिव्यं नाम न वारणास्यमथवा चित्रं वपुश्चिन्तितम् ।
तारुण्ये मदमूर्च्छितेन भवतस्त्यक्ता च पूजा मया
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥१॥

मायाजालविलग्नविक्लवधिया विस्मृत्य तांस्तावका-
न्सर्पाखुप्रमुखादरप्रकटिताञ्श्रेष्ठान्मया सदगुणान् ।
नैष्ठुर्यं प्रसभं जनेषु विहितं जन्तुष्वपीह प्रभो
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥२॥

सम्पृक्तेन मुचञ्चलेन विषयग्रासोत्सुकैरिन्द्रियै-
राक्षिप्तो मनसा न किं स्वकरवं रागेण रोषेण वा ।
त्वामादृत्य विभुं स्थितं न हृदये कारुण्यवारान्निधे
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥३॥

गार्हस्थ्ये चरणीयमेव विधिना सद्ब्रह्मचर्यव्रतं
ह्येव तं तव मानवेन नियमं मत्वा तृणाय प्रभो ।
भ्रान्त भूरि मया चिराय विषयारण्येषु नष्टात्मना
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥४॥

सत्कारो विधिवन्त चातिथिगुरुप्राज्ञद्विजानां कृतः
स्वाध्यायोऽपि तपोऽथवा प्रवचनं ध्यानं न वाऽऽसेवितम् ।
शुश्रूषा पितृपादपद्मनिहिता काले मया नो विभो
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥५॥

विद्या चाधिगता मता न जनताक्षेमङ्कुरा नार्जितं
स्विष्टापूर्तसमर्थनाय कनकं श्रेयो न तत्सङ्गजम् ।
वाक्यं सूनृतमुक्तमेव न मया दोषोपरक्तात्मना
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥६॥

प्रातर्ब्रतपते स्मरामि शयनान्नोत्थाय पादाम्बुजं
भावत्कं भवसिन्धुपोतसतुलं नो वैभवं तानवम् ।
ओङ्कारोद्भवमाशु नैशसमये ध्यायामि निद्रोत्सुकः
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥७॥

नाथो मेऽसि कुटुम्बिनश्च शरणं त्वामेव यामि त्वया
सार्थक्यं मम तुभ्यमानतिततिस्त्वन्नो परं दैवतम् ।
दासोऽहं च तवापि जीवितमिदं त्वय्येव निघ्नं कृशं
क्षन्तव्यं मम पातकं मधुपुराधीशाखिलं तत् त्वया ॥८॥
इति श्रीमधुपुराधीशपातकक्षमापनस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

श्रीमहागणपतिसुप्रभातम्

स्वामिन्समस्तभुवनेश्वर भक्तयोग-
क्षेमाय सन्मधुपुरे वसतो दयाब्धेः ।
धामोत्तमे परमपावनरम्यमूर्ते
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥१॥

निद्रां विहाय निजयोगसमाधिजन्यां
मद्रङ्कुराद्य जनताहृदयारविन्दम् ।
उद्बोधय स्वनयनांशुभिरार्तबन्धो
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥२॥

सेवोत्सुकाश्च विधिवासववासुदेवा-
स्त्वामर्चयन्ति नुतिभिर्दयितासहायाः ।
अन्येऽमरासुरमहोरगसिद्धसाध्याः
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥३॥

सिद्धिप्रदं सुरगणाधिपतिं स्त्रियस्त्वां
स्वर्गोक्तं कुसुमदीपसुगन्धहस्ताः ।
सङ्गीतसम्भ्रमसमेतगताः श्रयन्ते
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥४॥

प्रा णान्निदध्य यतयो हृदि निर्विकल्पे
साक्षात्कृतप्रणवतत्त्वतया तवाद्य ।
इच्छन्ति वारणमुखं विषयं दृशोस्त्वां
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥५॥

सोत्कण्ठमेत्य पितरो नतमस्तकास्त्वां
स्वापत्यसौख्यशुभसम्पदमर्थयन्ते ।
विघ्नाचलाशनिमनाथसहायमीशं
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥६॥

विप्रा विनीतवपुषः सविवेकसत्त्वा
वाञ्छन्त्युपासितुमलं तव वेदसूक्तैः ।
विद्याविभूतिभवन चरणारविन्दं
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥७॥

छात्राश्चरित्रचतुराः श्रुतपारदृष्टयै
बुद्धिप्रबोधमुलभप्रतिभाकृते त्वाम् ।
प्रातः प्रबुध्य च नमन्ति नुवन्ति भक्त्या
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥८॥

मञ्जुस्वनाः पिकमुखा विहगाः शुभाङ्गा
ब्राह्मे स्वकण्ठमधिकं मधुरं मुहूर्ते ।
कूजन्ति देव परिकल्प्य तव प्रसन्त्यै
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥९॥

अम्बा पयः कनकपात्रगतं गृहीत्वा स्मेरानना
निकटमेति च पार्वती ते ।
पानाय कुङ्कुमलवङ्गसिताप्रसिद्धं
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥१०॥

पुण्योदकं निजकमण्डलुतः पिता ते
शीर्षं समुक्षति शनैश्शिव आशिषाऽसौ ।
त्वद्भागधेयमवचोविषयं विभाव्य
श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥११॥

शिञ्जाननूपुरमनोहरनृत्य कौले
 गते च पद्मवनकेलिरतोरुहंस ।
 आयाहि पाहि कृपया शरणागतं मां
 श्रीमन्महागणपते तव सुप्रभातम् ॥१२॥

यः प्रत्यहं पठति पावनमेकदन्त
 स्तोत्रं प्रगे प्रयतधीरिति सुप्रभातम् ।
 तस्येप्सितानि फलवन्ति भवन्तु शीघ्रं
 दुःखाश्रु मा मुचदिहापि तवाङ्घ्रिदासः ॥१३॥
 इति श्रीमन्महागणपतिसुप्रभातस्तोत्रं सम्पूर्णम्

श्रीगणेशप्रातःस्मरणम्

प्रातः स्मरामि गणनाथपदारविन्दं
 वृन्दारकव्रजशिरोभ्रमरैः परीतम् ।
 वामाद्वैजानिनयनार्ककरारुणाभं
 मञ्जीरसारसविनादि परागपूतम् ॥१॥

स्वर्गापवर्गघनकेसरमार्षपूजा-
 विभ्राजितं मधुपुरोत्तमजीवनेष्टम्
 ब्रह्मोदयावजितसर्वजगत्सुरतनं
 योगीन्द्रमानसविरूढमपास्तपापम् ॥२॥

प्रातः स्मरामि रुचिरे पुरवैरिसूनो-
 र्जङ्घ्रे अलङ्घ्यबलविक्रमसीमसंस्थे ।
 भक्तान्तरायरिपुदानवभङ्गदक्षे
 बाणप्रपूर्णजठरे इषुधी इवेडये ॥३॥

प्रातः स्मरामि गरुडासनसंस्तुतस्या-
 प्यरू गुरू भुवनचक्रधुरन्धरौ तौ ।

सुज्ञानमुद्रितकराब्जसमृद्धकान्तो

शोणौ वराभयकृतः सहजे समाधौ ॥४॥

प्रातः स्मरामि सुकुमारसहोदरस्यो-

दाराप्रमेयमुदरं भुजगेन्द्रनद्धम् ।

ब्रह्माण्डसौधकलशायितनाभिकोशं

शुण्डाग्रचण्डिमविदारितविघ्नषण्डम् ॥५॥

प्रातः स्मरामि करुणामसृणान्तरङ्गं

द्वैमातुरस्य विपुलं तदुरःकपाटम् ।

व्यूढं विर्मदितविरोधिवरूथिनीकं

ग्रैवेयकोल्लसितमध्यमणिप्रकाशम् ॥६॥

प्रातः स्मरामि चतुरोऽसलबाहुदण्डा-

ल्लम्बोदरस्य दलितार्तदरस्य रम्यान् ।

ये दन्तयन्त्रसृणिमोदकिभिः स्वहस्तै-

र्लोकावनं विदधते विबुधारिकालाः ॥७॥

प्रातः स्मरास्त्रि परमं परिणद्धकण्ठं

श्रीनीलकण्ठतनयस्य मनोहरं तम् ।

कण्ठीरवस्य दुरितौघगजव्रजानां

माणिक्यभूषणरुचा परिलिप्तदेशम् ॥८॥

प्रातः स्मरामि सुमुखस्य मुखं मनोज्ञं

रत्नप्रभाविभवभास्वरमैभमीडयम् ।

श्रोङ्काररूपनिनदात्मकमिन्दुफालं

ध्यानावधानमुदितं दरमीलिताक्षम् ॥९॥

प्रातः स्मरामि च शिरः परमुत्ततं तत्

सद्ब्रह्मनिष्ठगणपस्य किरीटरत्नैः ।

उद्भासितं मुनिमनोवचनातियातं

विश्वामरार्चितमनाश्रवमात्मतिष्ठन् ॥१०॥

प्रातः स्मरामि सुकवेस्तनुमद्वितीया-

मापादमस्तकमपास्तभवामयातिम् ।

सद्भक्तकल्पलतिकामुपवीतपूतां

सर्वप्रियां भुवनमोहनचेष्टितां ताम् ॥११॥

इति श्रीगणेशप्रातःस्मरणं सम्पूर्णम् ।

श्रीमहागणपतिद्वादशमञ्जरीस्तोत्रम्

मुदं मधुपुरे मर्त्येष्वामुञ्चन्मोदकप्रियः ।

यो मूषकध्वजो भाति मङ्गलं ते महात्मने ॥१॥

मुख्यायाग्निमुखानां ते सौख्यदात्रे मखात्मने ।

मुनिमानसहंसाय सुमुखायास्तु मङ्गलम् ॥२॥

एकदन्ताय शान्ताय स्वान्तनिवृत्तिरोचिषे ।

अनन्तभोगभूषाय योगेशायास्तु मङ्गलम् ॥३॥

करुणाद्रकटाक्षाय कर्मसम्पत्तिहेतवे ।

कुलगह्वरपीठाय कपिलायास्तु मङ्गलम् ॥४॥

अगोचरमहःस्कन्धगजकर्णिकरूपिणे ।

अगजासूनवे हृद्यभववैद्याय मङ्गलम् ॥५॥

लम्बोदराय जगतामालम्बाय स्वयम्भुवे ।

सदारम्भोपलम्भाय डिम्भलीलाय मङ्गलम् ॥६॥

विशोषिततमःपङ्कपटलाय प्रभास्वते ।

विनीतविबुधेन्द्राय विकटायास्तु मङ्गलम् ॥७॥

निजाङ्घ्रिनिघ्नमोक्षाय भग्नसद्भक्तभीतये ।

दैत्यघ्नाय विषघ्नाय विघ्नराजाय मङ्गलम् ॥८॥

गराधिपाय गैर्वाणीगायत्रीगुरवे सते ।

गीतप्रीताय गुण्याय मङ्गलं गिरिशात्मने ॥९॥

घृतपापोपतापायाधीतिप्रज्ञाप्रबोधिने ।
धीरोपासितपादाय मङ्गलं धूम्रकेतवे ॥१०॥

सूक्ष्माक्षायेषुभक्षाय रक्षोहन्त्रे सुवक्षसे ।
दुःखक्षयकृतेऽक्षीणगणाध्यक्षाय मङ्गलम् ॥११॥

कालकालाय कल्याय मालाजालार्चिताय ते ।
शीलरक्षाव्रतायास्तु फालचन्द्राय मङ्गलम् ॥१२॥

गजाननाय सम्राजे भजतां कल्पशाखिने ।
प्रजाक्षेमङ्कुरायास्तु यजनीयाय मङ्गलम् ॥१३॥

इदं मधुपुरेशस्य मञ्जरीमधुसौरभम् ।
भूयाद् द्वादशकस्तोत्रं प्रीतये श्रेयसे नृणाम् ॥१४॥

श्रीमहागरापतिद्वादशमञ्जरीस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

कच्चित्

कच्चिदाशास्ति भक्तानां प्रसादं गिरिजात्मजः ।
कच्चित्करोति पापेषु महागरापतिः प्रभुः ॥१॥

कच्चित्पतितकर्णेषु स्वादु सिञ्चेद्रसायनम् ।
सर्वपापहरं देवो निःश्रेयसनिदानकम् ॥२॥

गरागीतम्

नृत्यति गणनेता, निपुणम्, नृत्यति...॥ध्रुवम् ॥

सुन्दरमधुपुरधाम्नि पवित्रे ।
मन्दिरमहितकलाकृतिचित्रे ॥नृत्यति॥१॥

भक्तमनोऽवनिभूषितरङ्गे ।
मुक्तिमुदीपिनि मुक्ततरङ्गे ॥नृत्य॥२॥

निर्जरनिकरनिषेवितपादः ।
निर्दयदनुजनिबर्हणनादः ॥नृत्य॥३॥

विघ्ननिवारणवारणवक्त्रः ।
निघ्नजनावननिश्चलनेत्रः ॥नृत्य॥४॥

योगजयोदितदिव्यविधानः ।
भोगिभृतोदरविश्वनिधानः ॥नृत्य॥५॥

यं करुणाधनमाहुरजलम् ।
पङ्क्तिलकलिलुषांशुसहस्रम् ॥नृत्य॥६॥

येन जगत्त्रयमुद्धृतशल्यम् ।
प्राणिति भाग्यसुखोत्सवकल्यम् ॥नृत्य॥७॥

धारयते कृतितामिह यस्मै ।
साधुजनः करुणासु परस्मै ॥नृत्य॥८॥

मूषकवाहनतोऽपि यतोऽन्यः ।
पोषक एव विभोर्न वदान्यः ॥नृत्य॥९॥

मोदकपूपरतेर्महिमानम् ।
वेद न यस्य गुरुश्च विमानम् ॥नृत्य॥१०॥

यत्र चराचरमेति गतिं ताम् ।
चित्रतनौ परमां विपदन्ताम् ॥नृत्य॥११॥

दासजनं दययाऽवतु दूनम् ।
वासितविश्वविधिविभुरेनम् ॥नृत्य॥१२॥

अभयाष्टकम्

विश्वाश्रयं श्रुतिशिरःस्वरहस्यभूत-
 प्राणप्रमाणमहमस्मि विभुं प्रपन्नः ।
 त्वामेकदन्तमतुलं शरणं ह्यनाथः
 सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥१॥

मोहाद्विहाय तव सन्निधिभागधेयं
 पीयूषपूरमधुरं भवसागरेऽस्मिन् ।
 सङ्कष्टयादसि निपत्य कटौ विपद्ये
 सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥२॥

कान्तारवर्त्मनि तुदन्ति च यान्तमुग्रा
 मां श्वापदा ह्युपलकण्टकसूचिकीर्णौ ।
 संरोधकाः श्रमभयातुरमूर्ध्वदण्डाः
 सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥३॥

बिघ्नेश विस्मृतभवत्पददाससेवो
 वीतानुकम्पमचरं विषयावकृष्टः ।
 दुष्कर्मपाकमधुना न तु सोढुमीशे
 सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥४॥

प्राचीनतोऽप्यनुमिताज्जननाद्भयं मे
 सज्जायतेऽपि भवतो भवतोऽर्भकस्य
 भूयश्च दुर्गतिकठोरतमोऽपि भाव्यात्
 सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥५॥

दुःस्वप्नदारुणजगत्कृतयातनोऽहं
 जागर्मि कम्पितहृदा गणनाथ यावत् ।
 मुह्यामि तावदरिदुर्जनवाक्प्रहारैः
 सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥६॥

दारिद्र्यकण्ठदृष्टदानतमस्तकः प्रा-

ग्विद्यामवापमपि वामनता तु नष्टा ।

स्वान्तस्य नो परिणतस्य भियाधुना मे

सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥७॥

सौहार्दमार्दवमवद्यमवैति लोको

लुप्तागमो गुरुतिरस्कृतितत्परोऽद्य ।

पश्यामि नेत्थमयनं तमसा परीतः

सत्त्वं प्रयच्छ भगवन्नभयं सदा मे ॥८॥

भक्त्या समर्पितमपारविपत्समुद्रे

मग्नस्य मे मधुपुरेश दयासमुद्र ।

प्रीत्याऽभयाष्टकमिदं प्रतिगृह्य शश्वद्

दीने जनेऽन्वयचरणोऽत्र भव प्रसन्नः ॥९॥

भगवद्भक्तसम्भाषणम्

इयन्तं कालं त्वामनितरसमानेन मनसा

समाराध्याहं नो कलयितुमलं सान्द्रकरुणम् ।

तवापाङ्गालोकं प्रबलविधिदोषाद्गणपते

नृणं जिह्वा मा भूदिति च वचनोद्गारमुखरा ॥१॥

गजवदनं जगदवनं भुजगाभरणं भजामि शरणं त्वाम् ।

दुःखदवानलदग्धः करुणा चेदस्ति पाहि मां तूणम् ॥२॥

अपारपापवाराशौ दुःखयादोविदारितम् ।

न चेद्रक्षसि सूनुं द्रागनाथोऽयं विपत्स्यते ॥३॥

यदि त्वं विघ्नेश प्रशमयितुमीशोऽपि न मना-

गधन्येऽन्तःशून्ये मयि विटुधिविपाकं कटुतरम् ।

अकीर्तिर्गाढा ते सपदि भविता लोकसवितु-
हरोन्हत्वा वीरो मशकमिति हतुं विशयितः ॥४॥

सिद्धिबिनावक नय मां तन्देशं यत्र भारतीभवनम् ।
सौनिकसैनिकशुनकैर्नाकीर्णं तत्सुवर्णरचनेड्यम् ॥५॥

प्राग्जीव जन्मनि कृतानि महान्ति मोहा-
त्पापानि यानि भवता रसनाऽऽहानि ।
तान्यद्य दुस्सहनिकारनिपीडितस्त्वं
सञ्चिन्तयानुशयदुग्धसरोनिमग्नः ॥ ६॥

किं मां विडम्बयसि सन्ततमन्तरायै-
रेवं ह्यमर्षपरितापनिपातदोषैः ।
कल्पद्रुमोऽपि यदि सन्न तनोति शान्त्यै
छायां समस्तविषदां किमनेन नृणाम् ॥७॥

पापानि चिन्तय कियन्ति महान्ति पूर्वं
दर्पात्त्वया न विहितान्यहितानि सिद्ध्यै ।
एतर्हि रोदिषि पुनर्नियतिप्रदष्टो
ह्याम्नं कथं फलति तिक्तकबीजमुप्तम् ॥८॥

आरुह्य दुस्सहमनोरथमिन्द्रियाद्वो-
दग्रस्यदं विषयराज्यसुभोगभाग्यम् ।
निर्वेष्टुमायतिहितं ह्यनवेक्ष्य मूर्खोऽ-
धावोऽद्य कर्मणि गुरौ करवाणि किं ते ॥९॥

त्वन्नामाघहरं महोदयकरं स्वप्नेऽप्यहो दुर्लभं
मोहात्स्वार्थधिया मयोदितमभूदेतर्हि हेरम्ब यत् ।
सच्चिन्तामणिना ह्यचिन्त्यमहिमाराध्येन मेऽयं विभो
संस्कारोज्झितमल्पकावशकलं क्रेतुं महानुद्यमः ॥१०॥

मद्ददौ भग्यवशादयं गणपते देहश्रमो दुस्सहः
सम्प्राप्तो भवदङ्घ्रिपूजनविधावकं ललाटन्तपे ।

प्रत्यूहोऽपि महांस्तथापि तव यत्नबन्धः प्रसादोऽनुल-
स्तत्ते द्योतयते प्रपन्नकरुणासाम्राज्यमव्याहतम् ॥११॥

वृष्ट्या क्षेत्रकुले सरिज्जलमहापूरेण सम्प्लाविते
पारावारभयङ्कुरे च पदवीमोहादपि क्लेशिताः ।
क्षमेणाश्रितसन्निधेस्तव वयं प्राप्ताः प्रसादं यत-
स्तद्गद्दीनेषु तव व्यनक्ति गणराट् कारुण्यमत्यद्भुतम् ॥१२॥

गृहे वा रथ्यायां व्रजति च वराकस्तव यदा
पदाधीनः पापान्निवृत्तिनिरयं कर्षति तवा ।
विनाप्येतं हेतुं कुमतिजनतेति प्रमथिते
समाधानं नापं मनसि बहुसञ्चिन्तनपरः ॥१३॥

महापापं पूर्वं जनुषि किमकार्षं गणपते
यदेतस्मिञ्जातं जगति जनिमज्जातहृदयम् ।
उदासीनं रोषात्कलुषितमथो तेऽपि भगव-
न्प्रसादे कीदृक्स्यान्मयि परिणते पातकलवः ॥१४॥

त्वं मे सिद्धिविनायकाशु सुमुखो भूया दरिद्रस्य चा-
प्यार्तस्यैकरदागसा हृतमतेस्तापं समुन्मूलय ।
मा हासीः कपिलक्षणं च मम हृद्गोहं मलोद्गूषितं
ह्यादित्ये तपतीह पुष्करशिरोरत्ने कथं स्यात्तमः ॥१५॥

लीलां गणेश तव चाद्भुतचेष्टितां को
ज्ञातुं प्रभुस्त्रिभुवनं हि भवान्क्षणेन ।
इच्छालवेन सृजति क्षिणुते च मर्त्या-
ञ्शृङ्गं श्रियोऽथ नयतेऽप्यधरीकरोति ॥१६॥

लीलाप्रसक्तहृदयः सदयोऽपि नूनं
भूताक्षकैः किमथ दीव्यसि वा रसेन ।
विस्मृत्य विश्वफलके सुखदुःखभाजः
शाराः श्वसन्ति विवशा इति विश्वबन्धो ॥१७॥

दिष्टान्तमद्य मम दुष्कृतपाकरूपं
जानासि दुष्परिहरं यत एवमुच्चैः ।
आक्रन्दति प्रबलपातकदण्डपातै-
रातेश्चवा मयि न संशृणुषे विभुस्त्वम् ॥१८॥

त्वामामनन्ति निगमाः सुगमं गणेशं
सज्ज्येष्ठराजकवितल्लजमद्वितीयम् ।
सुब्रह्मणस्पतिमतो विनतोऽर्थ्ये त्वां
कर्णे मनाक् कुरु ममातिरवं दयाब्धे ॥१९॥

दशा चेयं स्याच्चेन्मम परिणतस्यापि वयसा
ह्यसाध्याधिव्याधिप्रचयकृपणा श्रीगणपते ।
त्वदीये पादाब्जे मधुकरविधानस्य तु तदा
प्रतीरे क्षीराब्धेभ्रमति च तृषार्तो बत नरः ॥२०॥

कनिष्ठं जन्तुं नो त्वमपि विजहासीह भगव-
न्यतः क्षुद्रे चाखौ विषमविषभोगेऽपि ममताम् ।
न्यधा, मर्त्यं हातुं प्रभवसि किमद्याद्रहदयो
दयार्हाष्टि दीने विकिर मयि हेरम्ब तदरम् ॥२१॥

भवाध्वध्वान्तसूर्योऽस्मान्नागद्वेषरजोऽदितान् ।
कटाक्षामृतसम्पूतान्पाहि देव गणाधिप ॥२२॥

यदि सिद्धिविनायकस्य ते करुणा नात्र जनेऽपि गृहिते ।
विपदुत्करनारकातुरे कथमाहुस्तव नाम सार्थकम् ॥२३॥

ममानल्पं पापं चरितचरमेवास्तु किमतो
वराकोऽयं यावन्मम भवति भक्तो भृशमिति ।
त्वयाऽऽरम्भे मत्वा किमिति निगृहीतो न हि जनोऽ-
प्ययं तस्मात्पाया ध्रुवमिममिदानीं वरद माम् ॥२४॥

त्वत्कारुण्यतुलां ममायमतुलामारुह्य रुढैनसां
प्राग्भारो यतते स्वपात्रगुरुतासम्पादनाय स्वयम् ।

आनेतुं लघिमानमन्यदपि नो शक्नोति विघ्नेशित-
र्यत्ते कारुणिकस्य मानमिह नैवास्ते महिम्नो गुरोः॥२५॥

विनोदव्यग्रात्मा भुवनमखिलं नाटकमिदं
चरस्थेयःपात्रं कपटमपि नानारसभरम् ।
प्रयुञ्जानः सूत्रो मधुपुरपते सम्यगधुना
विधिं विध्वा कार्षीं रुदितदुरितान्तं वरद मा ॥२६॥

हृदयमधिवसन्मदोयमद्धा मधुपुरपुष्करभास्कराघसान्द्रम् ।
निजकरगुरुपुष्करप्रसेकैः प्रयतनुवास्तु विधेहि मङ्गलाढ्यम् ॥२७॥

शुभकृतिषु विमुक्तासदितरेनःप्रचारै-
रुभयगतिविरुद्धैर्नारिके सम्पतामि ।
न भवसि करुणार्द्रः किं करालम्बमान्तै-
ष्वभयमिभमुख त्वं शाश्वतं यच्छतान्मे ॥२८॥

यदा क्लेशाविद्धं मम हृदयमभ्येत्यनुपदं
त्वदीये सन्देहं गजवदन कारुण्यसमये ।
तदाऽकस्मात्काचित्तव तु तडिदाभा रसधना
कृपा चित्राकारा नयनविषयत्वं व्रजति मे ॥२९॥

दृष्ट्वाऽऽयान्तं सततमभितो दुस्सहं यातनानां
सङ्घातं मे मनसि सुमहाञ्जायते संशयोऽद्य ।
प्रारब्धं किं भुवि जनिमतो नान्यथा कार्यमोष-
त्कारण्यं ते मधुपुरपते वाप्यजयप्रभावम् ॥३०॥

गीतगणेशम्

श्रीगणनाथ विभो, देव श्रीगणनाथ विभो । जय गणनाथ विभो॥ध्रुवम्॥
सिद्धिविनायकमूर्त्ते, ऋद्धिमरं वितर ॥श्रीगा॥१॥

दीनजनावन बन्धो, करुणामयसिन्धो ॥जय॥
 संसृतिसागरपूरे, भव तरणिर्घोरे ॥श्रीग ॥२॥
 विश्वं सृजसि सलीलं, लुम्पसि च समूलम् ॥जय॥
 पासि परेश तवेदं, बुधमतिदुर्भेदम् ॥श्रीग॥३॥
 अहरहरेनोजालं, कृतमिह मम बहुलम् ॥जय॥
 यदि मयि ते नो करुणा, मम तु दशा कृपणा ॥श्रीग॥४॥
 मधुपुरधामद्युमणे, विनतवरदपाणे ॥जय॥
 तापत्रयहतसत्त्वाः, पितरं प्रणमस्त्वा ॥श्रीग॥५॥
 दुरिततमो हरसूनो, हर नो गुरुभानो ॥जय॥
 सुकृतरतानां चरितं, कुरु नः शुचि विनुतम् ॥श्रीग॥६॥
 प्रणवतनुं त्वामनिशं, हृदयगृहे सुदृशम् ॥जय॥
 विनिवेशितमुपतिष्ठे, स्थिरभक्तिगरिष्ठे ॥श्रीग ॥७॥
 दुर्मेधसमिममाशा-वश्यं जनमीश ॥जय ॥
 पालय मसृणापाङ्गा-लोकेन शिवाङ्ग ॥श्रीग॥८॥
 हृद्यमुविद्याबुद्धिं, देहि सुकृतसिद्धिम् ॥जय॥
 सुखसम्पदमारोग्यं, स्वायुर्मे भाग्यम् ॥श्रीग॥९॥
 मूषकवाहन शुण्डा-खण्डितरिपुदण्ड ॥जय॥
 एहि दयाघन तूष्णं, कुरु माऽमृतपूर्णम् ॥श्रीग॥१०॥

दुर्गास्तोत्रम्

(गेयम्)

भुवनजननि भवकुटुम्बिनि दुर्गे दुर्गे ।
 भयविनाशिनि पाहि भगवति दुर्गे दुर्गे ॥ध्रुवम्॥

शक्तिरूपिणि भक्तिपोषिणि सूक्तैरुक्ते ।

पादपङ्कजसक्तनिर्जरवृन्दे वन्द्ये ॥भु॥१॥

आत्मजेषु भव भवानि भूयः सदया ।

शरणारहितेष्वार्तितप्तेष्वनिशं वरदे ॥भु॥२॥

मातरं त्वां परमकरुणां मर्त्यीं हित्वा ।

को लभेत भुवि सुखं वा भद्रं दिव्यम् ॥भु॥३॥

पापकूपे मोहतमसि भग्नानस्मान् ।

अम्ब हस्तालम्बनाद् द्राग्रक्षे भिक्षे ॥भु॥४॥

यत्कुपुत्रं नो जहाति माता प्रीता ।

तद्वयं तेऽवश्यरक्ष्या रक्षादक्षे ॥भु॥७॥

चण्डमुण्डशिरोविखण्डनबाहादण्डे ।

खण्डपरशोर्वल्लभे परविद्ये हृद्ये ॥भु॥६॥

शुभदम्भविमर्दपटुसंरम्भेऽलम्भे ।

देवसङ्घनुते प्रसीद सुतेऽत्रापणौ ॥भु॥७॥

चक्रषट्करते मृगाधिपयाने पाने ।

दानवासूनां प्रसक्ते शक्तेऽव्यक्ते ॥भु॥८॥

हेतिततिभी रौद्ररूपे कोपोद्दीपे ।

रक्तबीजवधे मृधे मृडशय्येऽजय्ये ॥भु॥९॥

सम्पदं नो देहि शङ्करि सद्यो विद्याम् ॥

सर्वबाधाशान्तिमन्तर्हर्षोत्कर्षम् ॥भु॥१०॥

×

×

×

अनङ्गरिपुवल्लभे जननि भूभृदीशात्मजे

शुभाङ्गि कुलजाङ्गनाकुलसुमङ्गलोत्पादिके ।

अपाङ्गदृशि नो भवाध्वनि निधाय सम्पौडिता-

न्द्रुतं गमय निर्वृतिं तनयवत्सले स्वात्मजान् ॥१॥

दुर्गे दुर्गतिनाशिनि त्रिभुवनत्राणोद्यते योगिनां
मातर्मानसहंसि कौलकुहरे शान्तं शयानाऽनिशम् ।

त्वं सर्पकृतिभृत्सुतानशरणान्कारुण्यसिन्धुर्भशं
दीनान्प्रेमरसार्द्रदृग्भिरवतादस्मान्विपत्साध्वसान् ॥२॥

वाणी⁺

गैर्वाणि वाणि मणिभूषितनूपुराभ्यां
शब्दायमानकमनीयपदारविन्दे ।

त्वत्पादपङ्कजरजःप्रयतीकृतात्मा-
प्यथ्यं करोमि जननं जननीह लब्धम् ॥१॥

नीराजितं लसति यत्सुमनोवधूभिः
सरोप्य हाटकमये महनीयपीठे ।
योगीन्द्रमानसनिकेतनरत्नदीपं
वन्दे तदङ्घ्रियुगलं तव मे प्रसीद ॥२॥

हंसीसुविभ्रमगतेरनुयायिनस्तेऽ-
हं सेति तत्त्वमनुसन्दधते मुनीन्द्राः
कारुण्यसान्द्रमधिगम्य कटाक्षपूरं
क्षिप्रं ध्रुवं परमहंसपदं भजन्ते ॥३॥

शुक्लाम्बरेण कृतशारदकौमुदीका
संशुद्धसत्त्वविभवा बहिरन्तरेवम् ।
पूता भवन्त्विति निबोधयसीह लोका-
नज्ञानकज्जलितचित्तमिमं पुनीहि ॥४॥

⁺ १९४४ अमृतवाण्यां प्रकाशितमिदम् ।

मायूरवाहनयुता वृजिनाहिवर्गं
 मर्त्यान्विषेण विषयेण हि मूर्च्छयन्तम् ।
 विद्राव्य सात्मचरणाववसि प्रपन्ता-
 न्पीयूषपूरमृदुहासविलासतस्त्वम् ॥१॥

वीणारवेण मधुरेण तनोषि सर्गं
 विश्वस्य गुप्तिमथ संहरणं निमेषात् ।
 सम्बोध्यसे स्वरविपर्ययतो महद्भि-
 र्वाणीत्यतोऽव करुणामसृणोक्षणैर्माम् ॥६॥

शारदा

वन्दे निन्दितशारदेन्दुवदनाम्भोजां भुजोपाश्रित-
 र्वाणापुस्तकपूर्णकुम्भकमलैर्लोकानशेषान्मुदा ।
 रक्षन्तीं जननीमिवोदितदयां स्मेराननां शारदां
 दारिद्र्याघनिबर्हणीं सुखमनःशान्तिप्रबोधप्रदाम् ॥१॥

× ×
 जननी सर्वलोकानां पावनी पापकर्मणाम् ।
 बोधिनी सर्वविद्यानां भवानी पातु नः सुतान् ॥१॥

× ×
 लक्ष्मीर्वक्षसि सन्निधाय मसृणैः साक्षात्कटाक्षैः प्रियं
 रक्षायै श्रितयोगनिद्रमनघा धूनोति याऽधोक्षजम् ।
 पुत्राणामनुगृह्यतीह जननी कल्याणसम्पच्चयैः
 सद्विद्याधिषणागुणोन्नतिरतीनस्मांश्चिरं पातु सा ॥१॥

सविता

यज्जीवलोतं तनुते सकर्मकं सचेतनं चाव्ययधर्मसम्मितम् ।
 समस्तसत्तत्पुरुषात्मसम्भवं नमामि सावित्रमदः परं महः ॥

भगवान् कार्तिकेयः

श्रीमत्कैलासशैले गिरिवरसुतयाऽऽलिङ्गितात्माद्धं देहो
देवस्त्रैलोक्यमात्रा निखिलसुरगणैस्सेव्यमानो विराजन् ।
नित्यः स्मेराननाब्जो ह्यभयवरकरश्चित्रलीलो महेशः
पायान्नो विश्वभूतिः सततमनलभूसंश्रितोत्सङ्गरङ्गः ॥१॥

कल्याणानां समेषां सदनमसि जगत्सर्गरक्षालयानां
शक्तिस्त्वं हेतुभूता कुलकुहरशया पूरयन्ती स्मितेन ।
सर्वाशाः शुम्भमुख्यासुरनिकरशिरःकन्दुकोदग्रलीला
दुर्गे श्रीस्कन्दपुर्या नृपकुलमवतात्सर्वसम्पत्समृद्धम् ॥२॥

रक्षोमायानिहन्तद्युं तिततिविजितासंख्यबालार्कतेजोऽ-
प्याश्चर्याणां कुमारः कमलमृदुतनुः सागरस्त्वं सशक्तिः ।
हत्वा दैत्यानजय्यान्परमकरुणया सत्सु शूराब्जमुख्यान्
पीयूषालोकमाधास्तदव नृपकुलं घोरपडाधीशगुप्तम् ॥३॥

यस्यां श्रीस्कन्दपुर्या निवससि भगवन् कार्तिकेयाभिधस्त्वं
नानामुच्छायवृक्षाञ्चितगिरिशिखरे तन्नृपालं समग्रैः ।
अङ्गैः शक्तित्रयेण प्रथितमभिनोदात्तचारित्रकान्तं
त्रायस्व प्रेमदृष्ट्या सतनयदयिताबन्धुमित्रं विजैत्रम् ॥४॥

त्वत्कारुण्येन शम्भोः प्रियतमतनय स्यात्समस्तेऽत्र विश्वे
शान्तिः सौराज्ययोगाच्छुभमतिभरितिश्रेष्ठकर्माश्रितानाम् ।
नृणां प्रेमा मिथोऽथो मनसि विलसतात्सर्वसस्याभिरामा
सौभाग्योन्मेषतोषा युवतिरिव धरा श्रेयसे सज्जनानाम् ॥५॥

अस्माकं भारतेऽस्मिन्सपदि विषयके चोपतापाः प्रशान्तिं
विद्वेषा यान्तु सर्वे भगवति भवति प्रीतिरास्तां नराणाम् ।
सुब्रह्मण्ये शरण्ये श्रुतिशिरसि परं गीयमानप्रभावे
विज्ञानैश्वर्यदोग्ध्री भवजलधितरिभूयसी भूयशोदे ॥६॥

भक्तः श्रीकार्तिकेये सकरुणहृदयः स्कन्दपुर्या नृपोऽयं
धर्मोच्छ्रायप्रसक्तो विततशुचियशश्चाह्वयत्सादरं सः ।
भट्टश्रोतारमकृष्णं गुहगुश्चरितं नः पुराणं प्रशाधी-
त्याज्ञां प्रादात्स विद्वांस्तदनु पितृभगे पूष्टिण चारब्धवांस्तत् ॥७॥

विशत्यैकोनयाह्नां प्रवचनमतुलं श्रीविरोध्यब्दकेऽस्मिन्
भाद्रे मासेऽष्टमाख्यासितदलदिवसे गोष्पतेश्चान्द्रभाढये ।
क्रौञ्चारातेः कृपायाः सुकृतगणवशाच्छ्रोतृवर्गस्य वक्तुः
सर्वश्रेयोनिदानं भवगदशमनं पावनं पूर्तिमागात् ॥८॥

पाठे पुण्यावहेऽस्मिन् भगवदनलभूसच्चरित्रस्य पापं
ह्यज्ञानाद्वा प्रमादादथ जववशतो यत्कृतं स्यान्मया तत् ।
क्षन्तुं सर्वं शरण्योऽर्हसि च करुणया भक्तवात्सल्यपूर्ण-
स्त्वं श्रेयोऽभीप्सितं मे शरवणभव भो देव देहि प्रसन्नः ॥९॥

कात्यायन्या युतस्य त्रिदशगणगुरोर्मङ्गलं विघ्नहन्तु-
र्बालस्यामेयशक्ते भवतु भगवतो मङ्गलं कृत्तिकानाम् ।
भूयाद्भूयिष्ठमस्य प्रियजननृपतेर्मङ्गलं स्कन्दपुर्या-
स्तद्द्वारापत्यभृत्यश्रुतिकनकभुवां मङ्गलं शश्वदस्तु ॥१०॥

शिवषट्कम्

श्रीमच्छोणगिरोन्द्रसुन्दरदरीसन्मन्दिरान्तःसुर-
स्त्रीसङ्गीतमहाप्रसादविभवो नृत्यप्रियो मृत्युहा ।
लोकैकप्रभुरद्वितीयविषयारामो विरामो भज-
त्संसारस्य यतीश्वरोऽवतु स नो वामार्धजानिः शिवः ॥१॥

यो देवो रमणीयमत्र बहुभिः प्रासादमभ्रङ्कुषै-
रासाद्याद्रितनूजया दयितया सार्धं मुदा गोपुरैः ।
तुङ्गं केलिसमर्थमातिरहितं चालोक्य शोणाचलं
मन्ये विस्मृतराजताद्रिरिह संवासं विधत्ते विभुः ॥२॥

भक्तकामपरिपूरणदक्षं दक्षयज्ञशमनं शमनारिम् ।

शान्तमान्तरवियत्तलभानुं ज्ञानदं शिवमुपैमि शरण्यम् ॥३॥

गाङ्गवारि तुहिनांशुभुजङ्गान्यो बिभर्ति भसितोल्लसिताङ्गः ।

शीतलत्वमधिगन्तुमिव द्रागुग्रयोगजधनञ्जयतप्तैः ॥४॥

ज्ञानरूपमनिशं स्वललाटे ज्योतिरुज्ज्वलमथोद्धृतकामम् ।

यस्तृतीयनयनाख्यमतुल्यं भक्तवृन्दकृपया बहतीह ॥५॥

भयङ्करः शङ्कर इत्युदीर्यते विरूपनेत्रः समदर्शनोऽपि यः ।

सशूलकोऽनामय एव रागवान्विरक्तिमान्सोऽपि कथं विभाव्यते ॥६॥

शैवम्

पुराराते स्फीते वससि नवभिर्गोपुरवरैः :

पुरे चेदस्मिन्मे किमिति च पुराणासुरसुतान् ।

निलीनानत्र त्वं न दहसि समूलं बलवतोऽ-

प्यमर्षादीनेतान्प्रकृतिमथनैर्दारुणविधीन् ॥१॥

×

×

×

वन्दे गरपुराधीशपादपङ्कजमन्वहम् ।

स्लेच्छराजमदोन्मादे यद्रजो भेषजायितम् ॥२॥

×

×

नितान्तकरुणामृदुं नियतिनिष्ठुरत्वापदं

विभूतिविमलं विभुं विभवदं भवध्वसितम् ।

सदा शिवसमेक्षणं विषमलोचनं पावनं

सदाशिवमुपास्महे स्मरपराक्रमाऽऽघस्मरम् ॥३॥

घोरं हालाहलं तल्लघु पपिथ जगत्प्राणसन्त्राणदीक्षो
 वात्सल्येन प्रजासु व्रजसि यतिततिप्रण्ठतां दत्ताविताः।
 गङ्गां मौलौ सुधांशुं वहसि च भगवल्लोकसन्तापशान्त्यै
 काशीस्वाकाशपूषन्मम दुरिततमोद्रावणो हृद्युदेहि ॥४॥

अरुणाचलस्तवः

यो राजतेऽस्यां दिशि दक्षिणस्यां श्रीमान्विभुः स्थावरजङ्गमात्मा।
 देवस्वरूपोऽस्तु नमः परस्मै तस्मै महाशोणमहीधराय ॥१॥

अच्छिन्नयोगस्थितये महेशो यच्छैलरूपं ह्यवितर्क्यसारम् ।
 तपस्यतीह स्वयमात्मरामो विश्रन्नमोऽस्मै गिरयेऽरुणाय ॥२॥

मायातमोनद्धमतेर्जडोऽपि प्रबुद्धसत्त्वस्य तु भाःस्वरूपः ।
 तमोऽपहो यः स्फटिकावदातस्तस्मै प्रणामोऽस्त्वरुणाचलाय ॥३॥

योगीन्द्रवृन्दारकवृन्दवन्द्यः संसारदावादितसंश्रयो यः ।
 विज्ञानभिक्षाहृतभक्तशोकस्तस्मै नमः शोणमहीधराय ॥४॥

अमेयशक्तिः करुणाकटाक्षैरर्हनिशं सर्वशरीणो यः ।
 प्रचोदयन्नक्षति मातृभूतस्तस्मै प्रणामोऽस्त्वरुणाचलाय ॥५॥

जम्बूवटाम्रादिधरारुहैर्यः प्रवालपुष्पप्रसवैर्मृगाणाम् ।
 परस्परस्नेहजुषां विधत्ते रक्षां नमोऽस्मै प्रयताचलाय ॥६॥

कोऽहंविचारैरनुभूय सोऽहंतत्त्वं परब्रह्ममुखं हि विन्देत् ।
 यो मर्त्यजन्मार्थमिमं प्रचष्टे नमामि तं शोणगिरिं वरेण्यम् ॥७॥

कुम्भे व शुद्धं गगनं ह्यभिन्नं जागर्ति देहेऽपि निरञ्जनं सत् ।
 यो बोधयत्येवमुदारमस्मांस्तस्मै प्रणामोऽस्त्वरुणाचलाय ॥८॥

यावन्न माया गलिता नराणां तावद्भूवेद्द्वैतमतिस्तदन्ते ।
 ऐक्यानुभूतिर्लसतीति बोधं यः शास्ति तस्मै गिरये नमोऽस्तु ॥६॥

आदर्शदृश्या नगरीव विश्वप्रथा ह्याविद्याप्रभवा न सत्या ।
 बह्यं व सत्यं दिशतीति योऽर्थं तस्मै प्रणामोऽस्त्वरुणाचलाय ॥१०॥

अध्यासमूले खलु नामरूपे ध्यानाद्विनष्टे तदखण्डतत्त्वम् ।
 ब्रह्माभिर्धं स्वं ज्वलतीति सम्यग्यो वक्ति तस्मै गिरये नमोऽस्तु ॥११॥

अरुणाचल भवदीयं नामामृतमत्र पीतमाधत्ते ।
 सकृदेव नृणं सद्यः शान्तिं भववह्नितापस्य ॥१२॥

अरुणाचल करुणालय शरणं त्वां यामि मा कृथाश्चिन्ताम् ।
 मम पापं प्रति विस्मर तत्कुरु मयि देव सन्तुष्टिम् ॥१३॥

अरुणाचल तव दर्शनमुकृतं जातं मयाद्य रमणर्षेः ।
 कृपयाऽघहरं चेतःप्रसादकं चैव निर्वृतिदम् ॥१४॥

देहालस्यं नश्यति मनसोऽपि विलीयतेऽतिसन्तापः ।
 वैकल्यं द्रवति हृदो दृष्टे त्वयि पुण्यशोणगिरौ ॥ १५॥

अरुणाचल जय जय तव शिवनाम सदा वचःसु नृत्यतु मे ।
 मनसि त्वद्भक्तिः कृतिसरणौ त्वद्भक्तसेवा स्यात् ॥१६॥

इयमरुणाचलगीतिर्भक्तेन कृता स्वपापनाशाय ।
 उज्ज्वलविज्ञानमहोलाभायातः स तुष्यतु च ॥१७॥

शरणागतिः

(अनुवादः)

शम्भो मदीयहृदयान्जगभस्तिमालि-
 न्वात्यारयाहतजले भगवन् भवान्धौ ।
 अभ्यर्णसम्पतदुदग्रतरङ्गमालेऽ-
 त्रोत्सङ्गमेव भवतः शरणं प्रपद्ये ॥२॥

संरक्षकोऽसि मम शङ्कर किङ्करस्य
 त्रायस्व तावदिह मां भववैशसानि ।
 क्लिश्नन्त्यतोऽपनय निर्वृतिधाम मां द्राग
 हृत्पद्ममद्य च गृहाण समर्पितं मे ॥२॥

त्वत्पादपङ्कजयुगाच्छरणं न मेऽन्यत्
 त्वामेव जीवितमिदं ह्यवलम्बते मे ।
 नाथेन हीनमथ मां बत मा स्म हासी-
 रद्यापि मे वितर शर्म करावलम्बात् ॥३॥

भावाः समे भवति मे भव निष्ठितास्ते
 साह्यं त्वदेव ननु देव लभे समग्रम् ।
 मूर्ध्निमेतमवतान्निजचारुपक्ष-
 च्छायोपगूढमिह शश्वदरक्षितं मे ॥४॥

आक्रन्दितं न गणयिष्यसि किं मदीयं
 ह्यङ्गीकरिष्यसि दयाघन मे न याञ्जाम् ।
 मज्जामि हन्त निपतामि च यामि मूर्च्छां
 चिन्तां निजां पशुपते त्वयि हा क्षिपामि ॥५॥

कारुण्यसान्द्रमुपसारय हस्तपद्मं
 स्वं मां यतस्तव मनाक् तु बलं ग्रहीष्ये ।
 नैराश्यसन्तमसमेत्य विभोऽवतिष्ठे
 साशो, मृतोऽपि कलये यदसौ ध्रियेऽहम् ॥६॥

सर्वेषणीयमपि शर्वं समाहृतं मे
 त्वय्येव देव निखिलोत्तमतां च वीक्षे ।
 श्रान्तान्परेण पतितान्सगदानथान्धा-
 नानन्दयोद्धर विभो सुखयानयैवम् ॥७॥

धर्म्यं च पावनमहो तव नामधेयं
 स्वान्तं परं पुनरधर्मकषायितं मे ।
 सत्यप्रसादकरुणाभरणः शिवस्त्वं
 पापानृतौघकलुषस्त्वहमस्मि शूलिन् ॥८॥

सन्दृश्यते त्वयि वरेण्यकृपासमाप्ति-
 र्या मे क्षमेत निखिलं वृजिनं पुरारे ।
 निर्वाणदामृतधुनीभिरुदञ्चिताभि-
 र्मा सर्वदेश्वर विधेहि विशुद्धसत्त्वम् ॥६॥

चैतन्यतोयसरणेः प्रभवो मतस्त्वं
 विश्रब्धमेव तमतो रसमापिबानि ।
 मृत्युञ्जय त्वमुदितो हृदयाम्बरेऽस्मि-
 न्नुर्ध्वं प्रयाहि भगवन्द्युतिमान् हि शश्वत् ॥१०॥ १

शैवम्

श्रीमद्धैमवतीमहाव्रततपोनिष्ठासमाकृष्टधी-
 नेत्रोद्यज्ज्वलनेन दग्धमदनो मग्नः समाधौ सदा ।
 अद्वैतेऽपि भजत्प्रसन्नहृदयो विश्वेश्वरो निर्ममः
 शान्तो योगिवराचिताङ्घ्रिकमलो निःश्रोयसायास्तु नः ।१।

×

×

×

शारदां शारदाम्भोजवदनां प्रणतोऽस्म्यहम् ।
 या मे सदा रसज्ञायां सन्निधत्तां महेश्वरी ॥१॥

+

+

+

श्रीरामगीतम्

जयति तेऽधिकं राम नाम सत् ।
 तारकाभिधं सर्वमङ्गलम् ॥ध्रुवम्॥

सकृदुदाहृतं नाम तावकम् ।

सूत ऐहिकामुष्मिकं फलम् ॥ज॥१॥

जानकीपते करुणया जनान् ।

पापलेपिनोऽप्यवसि किं सतः ॥ज॥२॥

वीक्ष्य सुन्दरं त्वन्मुखाम्बुजम् ।

भुञ्जते नरोऽनन्तनिर्वृतिम् ॥ज॥३॥

योगिहृद्गृहे केलितत्परः ।

त्वं किमीक्षसेऽस्मानभागिनः ॥ज॥४॥

निस्पृहा क्रिया भक्तिरुत्तमा ।

ज्ञानसञ्चितिर्वा न मे प्रभो ॥ज॥५॥

कथमहं ततो भवदनुग्रहम् ।

प्राप्नुयां नु सर्वाधिनाशनम् ॥ज॥६॥

योगसाधनं मांसलं न मे ।

वर्ष्म तत्कथं त्वामुपैम्यहो ॥ज॥७॥

साधुसङ्गतिर्मोहभञ्जिका ।

मानिनः कुतो मेऽस्ति साम्प्रतम् ॥ज॥ ८॥

सत्यसन्धता चित्ताशोधिका ।

लोभदूषितस्यास्ति मे कुतः ॥ज॥९॥

नास्ति सद्गुरुरूपासनाफलम् ।

मुक्तिदायकं किल्बिषापहम् ॥ज॥१०॥

तत्पदाम्बुजं शरणमेमि ते ।

तारयेविभो मां भवाब्धितः ॥ज॥११॥

श्रीरामोत्सवः

सीतास्वर्णलतोपगूढविपुलस्कन्धं दुकूलत्वचं

चापज्यासुजटं च पीवरभुजाशाखं वयःसुन्दरम् ।

सन्तप्ताश्रितपादमिष्टफलदं पर्णोत्खरणं दया-

च्छायं श्रीरघुवीरमेमि शरणं कल्पद्रुमं जङ्गमम् ॥१॥

पुनासि पतिनान्निजातुलदयामुधास्रोतसा

रघूद्वह यदा भजत्सुलभ पादपद्मश्रितान् ।

तदा वृजिनदूषितानपि जघन्यवृत्तींश्च नो

भवाहिविषविह्वलानशरणान्न किं त्रायसे ॥२॥

वर्षे सद्धर्मतेजोविजयसुमुदिते सार्थकेऽस्मिन्वसन्ते

देव श्रीराम भक्त्या भवति च विलसन्नाम्नि कल्याणपुर्याः ।

वास्तव्येयं प्रदेशे महमिह जनता त्वज्जनुर्हर्षरम्यं

सम्यक् शास्त्रोक्तरीत्या दिननवकमिदं त्वत्प्रसक्त्यै व्यधत् ॥३॥

प्रतिदिनमधिपूजनं त्वदीयं मुनिगदितं चरितं च वाचितं तत् ।

कलिमलहरणं शिवङ्कुरं श्रीनिगमविदा द्विजवेङ्कटेश्वरेण ॥४॥

सायमस्य रुचिरे द्विजसूरेर्मन्दिराजिरतते भगवंस्ते ।

मण्डपे रचितमुत्सवयोगाद्गगीतकं ललितगायनवर्यैः ॥५॥

हरिकथाभिरथो हृदयङ्गमस्वनपुतैरुदिताभिरनेकशः ।

बुधवरैस्तव भक्तगणा मुदं ह्यसदृशीमधुना गमिताः प्रभो ॥६॥

ध्वनिवर्द्धकयन्त्रयोगतोऽन्तिकदूरस्थितयः सचेतसः ।

श्रवणाञ्जलिस्मपुटेन ते प्रवहत्कीर्तिसुधां पिबन्त्यलम् ॥७॥

अत्रत्याः कतिचिच्च धर्मसुहृदस्त्वत्पादसेवोसुकाः

सङ्गीभूय विशुद्धभक्तिविनताः सेवासमित्याख्यया ।

उत्साहेन महोत्सवं तु महतेदानीमकार्षुर्मुदा

यं श्रीराम विधेहि तं च सफलं श्रेष्ठार्यान्ति श्रेयसे ॥८॥

श्रीरामसेवासमितेः क्रियासु प्रेमाद्रदृष्ट्या भगवन्नितोऽपि ।
परं जगात्संग्रहसंरतासु स्वानुग्रहं साधु कुरुष्व शश्वत् ॥९॥

अयं महोत्सवो यस्य सम्पन्नो मन्दिरे हरे ।
तस्मै समीप्सितार्थानां देहि सिद्धिं समृद्धिदाम् ॥१०॥

आगतवानधुनैष समाप्तिं ह्याद्यतिथौ च महोऽसितपक्षे ।
भौमदिने रघुपुङ्गवसान्द्रप्रेमवशेन सुखाय जनानाम् ॥११॥

मनसा वचसा धनेन ये वपुषा चात्र महोत्सवे तव ।
उपकारमनल्पमाचरन्निखिलं तेऽपि भजन्तु मङ्गलम् ॥१२॥

यदि त्वं सुप्रीतश्चरणवरिवस्याऽऽचरणतः
सुतेष्वस्मास्वेनोहरणकृतदीक्षो रघुपते ।
धरण्यां कृत्स्नायामपि भवतु सौख्यं जनिमतां
तदा सर्वक्लेशप्रशमसुहितानां सुकृतधोः ॥१३॥

१९५३

श्रीकृष्णस्तवः

गोपीस्तन्यमिषेण दीनजनताप्रेमप्रकर्षन्तु यो
बालः स्वीकृतवांश्च गोपनिलयेष्वासेवनात्सन्मनः ।
दध्नो भक्तजनस्य योऽहरदहो कल्याणकर्मा विभुः
संसाराघनिबर्हणः स भगवान्कृष्णोऽस्तु नः सर्वदा ॥१॥

वंशीनादविचक्षणस्य भवतश्चैतन्यहीनेन भोः
किं खण्डेन नु कीचकस्य भगवन्कारुण्यवार्धे फलम् ।
वर्षमैतत्परिगृह्य मे सुषिरवन्नानातिदुष्टस्वनं
शश्वद्वादय मञ्जु कुञ्जसदने याच्यां वृथा मा कृथाः ॥२॥

राधाराधनतत्परेण भवता किं किं कृतं नोऽबले-
त्यद्वोत्पन्नदयेन भक्तिमधुना बद्ध्वापि तादृक्स्थितिम् ।
आर्तत्राणपरायणोऽपि किमु तां दृष्ट्वापि नो वीक्षसे
ह्येतत्ते समदर्शिनस्त्रिभुवनाध्यक्षस्य नो साम्प्रतम् ॥३॥

जन्तूनां मृतिसाध्वसं विषभवं यद्द्राग्जिहीर्षुः स्वयं
त्वं चक्षुश्श्रवसं ह्यजय्यमवधीः कालोपमं कालियम् ।
लीलामानुषरूपं तत्करुणयाऽहङ्काररूपं हरे
लीनं हत्कुहरे ममोग्रभुजगं सत्त्वद्विषं नाशय ॥४॥

कृष्णस्त्वं भजदात्मकर्षणवशात्पापेषु नैर्घृण्यतो
गोविन्दोऽस्यवनाद्गवां श्रुतिवचोगुम्फस्य विद्योतनात् ।
एकैश्वर्यनिधित्वतो भवमुखे वैराग्यतो माधवो^१
गीताचार्यं कथं प्रभुर्जडमतिर्गतुं गुणांस्तेऽनुलान् ॥५॥

कल्याणाकरं नेक्षसे प्रणमतां लिङ्गं च मूर्त्तिस्थितिं
कुब्जागन्धविलेपनेन यदिदं सन्दर्शितं तत्त्वया ।
चेतोवृत्तिरियं ममाप्यतिचला जिह्वा त्वदङ्घ्रिश्चिता
कारुण्यामृतवीक्षणैर्न भगवन् दीनाऽनुगृह्येते किम् ॥६॥

राधाराधितः

राधामाधवयोरस्तु निवासः सततं मम ।

मनोवृन्दावने केलिसुभगश्शुभदायिनोः ॥१॥

भक्तहृन्भवनीतस्य चोरो राधामनोरमः ।

कोऽपि वेणुस्वनाकृष्टविश्वो गोपाभंकोऽवतु ॥२॥

१. मायाया धवो माधवः जितमाय इति भावः ।

कल्याणसम्पदां शश्वत्प्रदातारौ व्रजाधिपौ ।
अनन्यशरणो राधाकृष्णौ नौमि जगज्जनी ॥३॥

सर्वलोकशरण्यं यद्राधाकृष्णाह् वयं महः ।
अज्ञानतिमिरान्धे मे चित्तादर्शोऽवभासताम् ॥४॥

वन्दे नन्दकिशोरं तं दामसन्दानितोदरम् ।
हैयङ्गवीनकुम्भोलं गोपीष्टं मुरलीधरम् ॥५॥

सर्वजगदेकशरणं वन्दे राधाननाम्बुरुहभृङ्गम् ।
यमुनाकूलनिकुञ्जे विहरन्तं वेणुगोपालम् ॥६॥

त्रैलोक्यालयतल्लजाधृतिमहास्तम्भं परानन्दं
भक्तानाममराचितं मुरचिरं दैत्येन्द्रदम्भच्छिदम् ।
एनःसङ्ग्रहापगाजनिभुवं वृन्दावनाऽऽपावनं
राधामोहनदिव्यपादममलं वन्देऽर्थिकल्पद्रुमम् ॥७॥

महिमा तेऽतिगम्भीरोऽनन्तकल्याणसद्गुणः ।
भक्तियोगेन चाग्र्येण सुबोधोऽर्जुनसारथे ॥८॥

संसाराब्धिपरिव्लेशयादोभीतमिमं जनम् ।
कारुण्ययानपात्रेणाभ्यवपद्यस्व माधव ॥९॥

वृन्दावने नन्दितकौमुदीके गुञ्जद्विरेफावलिशालिकुञ्जे ।
व्रजाङ्गनाभिर्विहरन्मुकुन्दः सदैव मे खेलतु मानसे सः ॥१०॥

‘किं बालो नवनीतमोषणपरो नाद्यापि सन्दृश्यते
गोपालो मणिपुञ्जमञ्जुलरणन्मञ्जीरकान्तागतः ।’
सोत्कण्ठं त्विति राधया विलपिते पश्चाच्छनैरेत्य तां
हस्ताब्जापिहितेक्षणां दधिमुखश्चुम्बन् हरिः पातु नः ॥११॥

कालिन्दीरुचिरप्रशान्तसलिले मुग्धा सलीलं समं
राधा निर्विशती प्रियेण हरिणा केलीरसं स्वाभिकम् ।

सावर्ण्यादिनिरीक्ष्य पाथसि यदाशोचत्तदा सस्मितं
योऽदिलक्षत्स कुचोपपीडमबलां तां माधवः पातु नः ॥१२॥

प्रातर्गां दुहतीं व्रजे पिककलालार्पमनोज्ञे प्रसू-
मम्बाम्बेति वदन्समेत्य सहसा सुप्तोत्थितो बालकः ।
व्याजामर्षदृशा कराब्जविधृतः स्तन्यं पिबल्लींलया
गोवालव्यजनार्चितोऽवतु स नो नित्यं यशोदासुतः ॥१३॥

प्राणेशं यदुनन्दनं परवशा पञ्चाशुगस्यातुरा-
न्विच्छन्ती त्वरयाप्युरोजभरतः खिन्नेत्य वृन्दावनम् ।
राधा कान्तमवीक्ष्य जिघ्रति सुमं यावद् द्विरेफीभवन्
सन्दश्य प्रहसंस्तदोष्ठमनघस्तावद्धरिः पातु नः ॥१४॥

श्रुत्वा मोहनवेषुमञ्जुनिनदं मुग्धा प्रगेऽन्तर्गृहे
राधा सा दधि मथन्ती लघु बहिर्याताप्यपश्यन्त्यमुम् ।
सोद्वेगं पुनरागतैक्षत शिशुं कादम्बिनीश्यामलं
खादन्तं दधि यं शनैः स भगवान्पायात्सलीलो हि नः ॥१५॥

गोवृन्देन समं निवृत्य कुतुकी यो गोचराद्गोकुलं
कान्ते देह्यमृतं म एवमवदत्संश्रान्त्युदन्याकुलः ।
आनोते च जले न काङ्क्षितमिदं बिम्बाधरस्थं त्विति
प्रोच्यैनां बलवच्चुम्ब यदुराद् पायात्प्रपन्नान्स नः ॥१६॥

प्रच्छायद्रुमकुञ्जपुञ्जसुबहद्वातोऽलसत्सैकते
कालिन्दीसरसीतटे व्रजवधूवृन्देन संसेवितः ।
तन्वन्तर्मगिरः समं दयितया वेणुं तथा वादयन्
गोपालोऽभिनवाम्बुवाहसुषमश्चित्ते स नो भासताम् ॥१७॥

मुग्धे बोधसि नो यदन्धतमसे नेशे करालम्बना-
भावे गन्तुमतो गृहाण सुदृढं मां बाहुपाशेन ते ।
उक्तं वैवं दयिताकराब्जविधृतो रोमाञ्जिताङ्गोऽर्भकः
कुस्यंस्तामसकृद्ब्रजागमविधौ गोपोऽवतान्नोऽनिशम् ॥१८॥

विक्रोतुं दधि मन्दिरेषु धनिनां यान्तीं शनै राधिकां
 चेलान्तेन निरुध्य 'देहि कलशं दास्यामि ते हृद्गतम्' ।
 सोत्प्रासं गिरमित्थमाह सुभगोऽपाङ्गेक्षितानि क्षिपन्
 योऽस्त्रादद्दधि मोहयन्परवशां तां पातु कृष्णः स नः ॥१६॥^१

करुणावरुणालयं विभुं गुरुवायूरुपुरे विभासुरम् ।
 वरदं शरणागतावनं हरिमीडे हृदयङ्गमाकृतिम् ॥१॥

×

×

×

वन्दिताङ्घ्रियुगं वन्दे वल्लवीललितावृतम् ।
 वंशीवाद्यव्रतं वश्यं वशिनां व्रजमोहनम् ॥२॥

×

×

×

शालीयेश्वरप्रार्थना

सम्पूर्णाखिलसत्त्व मङ्गलततेरीश प्रदातः समे
 निर्धाराः करुणाकटाक्षमिह ते मोघा विना देहिनाम् ।
 व्यापाराश्च मुधा सुधीत्वमनघं मौर्ख्यं परं जायते
 तन्नः साम्प्रतमुद्यमेऽध्ययनके कारुण्यमातन्यताम् ॥१॥

अनुगृहाण कृपाऽमृतशेवधे
 व्यवसितानि शुभानि सदैव नः ।
 उपलभेमहि साधयितुं यथा
 नियतधर्म्यंकृतीविमलं बलम् ॥२॥

१. १९३७ तमवत्सरदिनचर्यपुस्तकपृष्ठेभ्य उद्धृत्योद्धृत्य सङ्कलितानीमानि
 पद्यानि ।

सम्मोहानां हृदयमथने मायिनां जाङ्घिकानां
 देवारीणामिव सुदमने दक्षता दीयतां नः ।
 मूर्खासारा वयमविहितं कर्म कुर्मः प्रमादात्
 पश्चात्तापैः प्रयतमनसां पापजालं क्षमस्व ॥३॥

कारुण्यं वत्सलत्वं सति विपुलतरेऽप्यागसामीश राशौ
 शश्वत्प्रेम्णा प्रकाशं प्रदिश, तव तथा साह्यनिर्देशकत्वे ।
 त्यक्त्वा नो पारयामः क्षणमसुभरणे जातु हर्षे च शोके
 क्षमे सङ्कुष्टके वा विजहि मदमतो नश्च नैराश्यचिन्ताम् ॥४॥

तथा विपत्तौ धृतिमप्रधृष्यां
 विन्दामहे सम्पदि नम्रताञ्च ।
 यथा प्रसादेन विचारशून्या-
 न्धीरान्प्रभो नः कुरु दीनबन्धो ॥५॥

भृशं चित्तेऽस्माकं विलसतु परार्थाभिलषितं
 तवापाङ्गालोकात् स्थितिधृतिचरणा घर्मचरणे ।
 सदासक्ता भक्त्या गलितकपटं कार्यपटुतां
 प्रपन्ना भूत्वा ते सततमिह कुर्मोऽनुचरताम् ॥६॥

सत्सङ्कल्पविरोधिनश्च तमसः सन्दूषितस्यासतः
 संरोधाय दयानिधे वितर नः प्रोत्साहमोजः परम् ।
 काले गच्छति मापराधनिकरः संवर्धतां प्रत्युता-
 स्माकं जीवितमेतु वृद्धिमधिकां स्वामिञ्छन्तैस्ते मताम् ॥७॥

गच्छत्यायुषि नो विधेहि नितरां त्वच्छाश्वताज्ञाकरान्
 पूतान्तःकरणान्यताभिलषितांस्त्वत्तः प्रसादाश्च ये ।
 लब्धास्ताङ्गुणकीर्तनेन सततं सम्भावयन्तो यथा
 ध्यायामः कृतवेदिनः कृतधियो भक्तास्तथा त्वत्परान् ॥८॥

जगदोश नयोन्यति शनैर्ह्यवबोधेऽभ्यधिकां शुभस्य नः ।
 गुणिनः सुषमस्य वस्तुनः सकलस्यैव सुसाम्प्रतस्य च ॥९॥

दयामनूनामनपायिनीं स्वामस्मासु नः कार्यचये विधेहि ।
कलागृहेऽस्मिन्नधुना दयालो लोकेश्वरेतश्च परं चिराय ॥१०॥

स्तोत्रम्

(परस्मैपदम्)

आरम्भाणां सदा यः फलमखिलमपास्तान्तरायोपघातं
सारं भद्रं भजद्भ्यो वितरति करुणासिन्धुरानन्दकन्दः ।
पारं भावैकगम्यं कविवरवदनं त्वां शमप्रेमहेतुं
हेरम्बं विश्वविद्यासदनसुवनितासङ्घ आदौ प्रणौति ॥१॥

शारदे श्रुतिविशारदे मुदे तारयाम्ब तनयानमेधसः ।
पापतापकुपितैरुपप्लुतान्कान्दिशोककृपणानुपासकान् ॥२॥

विश्वात्मन्विविधो विधो रुचिरपि प्रायो नराणां तथा
लीलामीलितचेतसां तव हरे मा भूदमीषां मनः ।
द्वेषोद्रेकमदप्रधूमितमथो सौजन्यशून्यं पुनः
सौमित्रेण विभावितं प्रशमयुक् सानन्दमस्तु श्रिये ॥३॥

विज्ञानोद्यमधाम धीमदुचितं स्वाम्यर्थिसम्प्रार्थितं
यन्त्रोन्नाहनिविष्टमिष्टजनताक्षेमप्रचाराक्षरम् ।
श्रौदार्यादिगुणप्रसाधितमघोद्वारप्रसिद्धं प्रियं
सर्वार्थान्मुदयां मुदं वितनुतां श्रीरामनाम स्मृतम् ॥४॥

१. मङ्गलपुर राजकीय महाविद्यालये गीयमानस्य "The college Prayer"
इत्यस्य भावानुवादः १९३८ तमे वत्सरे तत्पत्रिकायां प्रकाशितः ।

यतिप्रार्थना

भूयान्मे हृदयं प्रशान्तिसरितस्त्वग्निस्सृतायाः प्रभो
कुल्या, प्रेम विरोधरुद्धहृदये रूढापराधे क्षमाम् ।
विश्वासं विशये तमस्यपि तथा ज्योतिर्निराशापदेऽ-
प्याशां वैशससङ्कटे च सततं हर्षं विदध्यां परम् ॥१॥

दिव्यानुग्रहमातनुष्व च गुरो येनात्मनः सान्त्वनां
नो याचेय तु लोकसान्त्वनबलं नात्मापदाकर्णनम् ।
किन्त्वन्यस्थितिबोधनं, न च भवत्प्रेमापि तद्विश्वगं
दानैर्ना क्षमया मृतेर्हि लभते लाभक्षमाऽमर्त्यताः ॥२॥

भागवतम् २

आत्मारामसरस्वतीशुभपयःस्नानं च चेतःशमो-
पायोदारसमीरवीजितमथो सन्तृप्तिसच्छायकम् ।
काव्योद्यानमिदं तु पल्लवलसत्पादोपभोगं द्रुतं
श्रीमद्भागवतप्रभावसुतपं सेवध्वमेवाध्वगाः ॥

अष्टपुष्पी

अज्ञानसन्तमसभेदिनमार्यगृह्यं
विज्ञानशेवधिमनाधिमपेतपापम् ।
प्रज्ञाननिर्वृतिघनं करुणासमुद्रं
श्रीचन्द्रशेखरगुरुप्रवरं प्रणौमि ॥१॥

निर्मथ्याशु मनोऽद्रिणा सधिषणायोक्त्रेण सार्धं स्थितै-
र्वाक्ये चेन्द्रियदैवतैर्हृदयसद्गुग्धाम्बुधि योगिनाम् ।
इन्द्रः सत्त्वगुरुर्हि यो निरविशच्चोच्चैःश्रवोविश्रुतो
ह्यानन्दामृतमद्वितीयसुरभि संविद्विधुं भामणिम् ॥२॥

समाधौ संलग्नं सहजकलिते संयमनिधि
समीचीनेऽजस्रं भुवनहितकार्ये च निरतम् ।
यमाहुर्विद्वांसो गिरिशमवतीर्णं क्षितितले
समाक्षं स्मेरास्यं भसितहितभूषं कृतिगतिम् ॥३॥

उज्ज्वलेद्वसत्तपःसुमन्त्रशक्तिहेतुना
भूतलं द्विसूर्यसन्निभं स्म येन जायते ।
धर्मकर्मनिष्ठलोकमस्तदोषमञ्जसा
मङ्गलश्रुतिप्रियस्वनैः पवित्रदिक्तम् ॥४॥

शिष्यहृदम्बरभासं शक्त्यावासं जितेन्दुरुचिहासम् ।
देशिकपीठविलासं वन्दे तं साधिताद्वयविकासम् ॥५॥

श्रीदेशिकेन्द्रवचनार्णवतः स पीत्वा तत्त्वामृतं गुरुघनः
सरसान्तरात्मा ।

गम्भीरशिष्यहृदयहृदकेषु वर्षन्धन्यां व्यधत्त सफलां
जनताधरित्रीम् ॥६॥

अद्वैतकन्दरान्तः शृङ्गगिरौ श्रुतिवचोबृहन्नादः ।
गुरुकेसरी व्यराजद्योऽज्ञानगजव्रजं रुजन्सोऽव्यात् ॥७॥

यन्नामस्मरणं पुनाति हृदयं यत्पादपद्मेक्षणं
पापारण्यमरं दहत्यनुपमं यद्वाक्सुधास्वादनम् ।
मृत्युं भर्त्सयते समस्तसुखदं श्रेयःपदं देहिनां
तं स्वे हृद्भवने निवेश्य जगतामर्चामि देवं गुरुम् ॥८॥

श्रीगुरुचरणाम्बुजयोः परिचरणमिदं करोमि भवसिन्धौ ।
वैशस्यादोग्रस्तौ भक्त्या निःश्रेयसाय तत्कृपया ॥९॥

भगवान्वाल्मीकिः

शब्दब्रह्मविदा विदारिततमोबन्धेन दिव्यं वचो
येनाकारि च संस्कृतं रसगुणालङ्कारकान्तैः पदैः ।
स्वोपज्ञेन नयेन काव्यभवने मूलं निबद्धं हृदं
वाल्मीकिर्भगवानृषिर्विजयते सोऽयं महात्मा भुवि ॥१॥

श्रीरामस्य कथां निरस्तदुरितां श्रुत्वा मुनेर्नारदा-
द्रम्यां निर्वृतिमाञ्जगाथ परमं श्लोकं विधेऽच्छन्दतः ।

गुर्वर्थं प्रणवोऽयमास स पुना रामायणाख्यश्रुते-
श्छन्दोनव्यजनेः पितासि भगवन्भक्त्या भवन्तं नुमः ॥२॥

लोकानुग्रहपक्षपातगिरिणा श्रीरामभक्तिप्रथा-
रज्ज्वासङ्गवतोरुवृत्तकलनाक्षीरोर्मिमालाकुलम् ।
निर्मथ्य स्वहृदन्तरार्णवमिदं रामायणाग्रामृतं
शश्वत्सज्जननिर्जरैरलभथाः सेव्यं नमस्ते विभो ॥३॥

अन्यादृक् तव लोककर्मविदितं सौन्दर्यसारोज्ज्वलं
लङ्केशाद्भूतवीर्यवैभवमहस्सङ्कीर्तनं मारुतेः ।
दूत्यं विस्मयनीयचेष्टितमथो सीतान्नतं पावनं
गीतं नैति परां गतिं सहृदयः शृण्वन्पठन्वा कुतः ॥४॥

निखिलनिगमतत्त्वं धर्मकर्मस्वरूपं
निगदति रुचिराणां वृन्दमाख्यानकानाम् ।
मधुरभरितिभङ्ग्या काव्यमार्गं समग्रं
भगवति सुधियां को भूतले शोकहेतुः ॥५॥

सद्गुरुश्रद्धाञ्जलिः

स्वकरानुगृहीतचेतनो महितालोकनिरस्तदुस्तमाः ।
हृदन्तदिवाकरो गुरुजंगतामस्तमितोऽद्य नः शुचे ॥१॥
शशिशेखर एव मानुषीं तनुमापद्भुवनं तुरक्षितुम् ।
तमसि स्थिरमोहपङ्कले पतितं शृङ्गगिरौ विभासुराम् ॥२॥
यतिराड्यमाश्रितावनः परमां सिद्धिमयत्नतो भुवि ।
चरितेन तपोबलेन च स्वयमारोहदमोघदर्शनः ॥३॥
गुरुतल्लजशङ्करासनोत्तमलाभात्सहजं श्रितो मुनिः ।
सुसमाधिमनाधिबाधितो गुरुवर्यो नितरामराजत ॥४॥

प्रयतेऽपि वसन्त पर्वते वरशृङ्गे सुचिरं चरंस्तपः ।
 सकलं भुवनं दयार्द्रया स्वदृशैवात्यपुनाज्जितेन्द्रियः ॥५॥
 अधुना भगवान्यतीश्वरः स विहायाश्रितवानतीन्द्रियाम् ।
 वपुराशु विमुक्तिमद्वये सततं ब्रह्मणि लीनमानसः ॥६॥
 जनताप्यखिला जगत्तले श्रवसोस्तन्मरणप्रवृत्तिकाम् ।
 सहसा तु विधाय मज्जति ध्रुवमात्यन्तिकदुःखसागरे ॥७॥
 निगमान्तपयोधिपारगं यमिदानीमनवेक्ष्य भूतले ।
 हृतवीक्षणशक्त्यो नरा गतिविभ्रष्टतया पतन्त्यधः ॥८॥
 करुणामहिमा निसर्गजः कलिकालुष्यजुषोऽवतात्सदा ।
 गलितात्मविवेकरत्नकान्बहुशिष्यानिह तस्य नो गुरोः ॥९॥
 श्रीचन्द्रशेखराख्यो जयतान्नो जगदनूनगुरुवर्यः ।
 ब्रह्मणि परमे लीनः शिष्यजनाऽऽहितविशेषकारुण्यः ॥१०॥

१९५४

स्तोत्रकुसुमाञ्जलिः

जनगणपतिमीडे शङ्करं जन्मभाजां
 प्रयतविधिमनार्धि पूरुषं चोत्तमं त्वाम् ।
 गुरुरविमनवद्यं हृद्यवाणीविलासं
 गिरिशिखरविभातास्येन्दुमानन्दसिन्धुम् ॥१॥
 शृङ्गाद्रिपीठभूषं स्वाङ्गाधूतपूतवेषमद्वेषम् ।
 भङ्गुरभवविप्लोषं सङ्गतिसम्पिष्टदोषसंश्लेषम् ॥२॥
 संसारार्णवकर्णधारमतुलं चाद्वैतपीयूषस-
 त्सिन्धुं सिन्धुरतुण्डपूजनरतं प्रातःस्मृतेश्च क्षमम् ।
 “सद्धर्माभिरभूरुहस्य महितां छायां निषेव्य द्रुतं
 कैवल्यं भजते” ति विद्वज्जनतां संशासतं सद्गुरुम् ॥३॥

अभ्यस्ताक्षरकोऽहमक्षरगुरुस्त्वं चाहमज्ञानतो
 दीनस्त्वं परिपीन एव परमार्थप्रत्यगावेदनात् ।
 शोच्योऽहं भवबन्धने निगडितो मोच्यस्त्वमात्माऽऽरत-
 स्तस्मान्मां शरणागतं गुरुवर त्रायस्व कारुण्यतः ॥४॥

आचार्यमूर्धन्यघनेन सिक्ता
 वचोऽमृतेनालमियं धरित्री ।
 व्यधात्प्रजा धर्मफलप्रसिध्या
 प्रसधिताः साधु सुखश्रिया प्राक् ॥५॥

या पूर्वं महनीयधर्मनिरतैस्तेजोबलिष्ठैर्नृपैः
 शिष्टा शिष्टवसिष्ठमुख्यमुनिभिर्ध्यानेन सम्पाविता ।
 सेयं भारतभूमिरद्य कृपणां याता दशां मुञ्चति
 श्रद्धाचारविहीनलोकदुरितैर्बाष्पं बतोष्णं बहु ॥६॥

जगद्वन्द्वेनोच्चैर्निगमचरमार्थप्रवचनैः
 प्रबुद्धं नृस्वान्तं परमगुरुणा येन विहितम् ।
 अवन्ध्यं तत्पीठं महितमधितिष्ठन्नभिनवः
 सुविद्यातीर्थः स्यात्कलिमलविलोपाय गुरुराद् ॥७॥

सरस्वती येन महामहिम्नाऽध्यारोपिता संस्कृतगौरवं प्राक् ।
 तस्य प्रसादो भगवत्पदस्य भूयादिदानीं भुवनावनाय ॥८॥

अर्प्यते भगवते गुरवेऽयं स्तोत्रचित्रकुसुमञ्जलिरत्र ।
 उद्यदकर्महसे दिवसे सद्भक्तिभारविनतेन शिवाय ॥९॥

१६६६

गुरुपादाभ्यर्चना

हृदन्तरिक्षे खलु यस्य भासते
 रघूद्वहार्को नवरत्नविष्टरम् ।
 प्रतीक्ष्यरामेन्दुपुरप्रतिष्ठितं
 प्रसाधयन्तं तमहं भजे गुरुम् ॥१॥

क्षितीशविद्वद्वरवृन्दवन्दितं
 श्रिताखिलध्वान्तविदारणक्षमम् ।
 अतीत्य मायामचले पदे स्थितं
 यतीन्द्रपादाम्बुजमानतोऽस्म्यहम् ॥२॥

कृपाकटाक्षैर्विकिरन्तमादरा-
 द्विशुद्धसत्त्वोपचिन्तितं सितैः करैः ।
 सुधामिवेन्दुं परितस्तथा जग-
 त्पवित्रयन्तं सुधियं गुरुं स्तुवे ॥३॥

अनन्यसाधारणधारणाबला-
 दवाप्तसद्ब्रह्मरसानुशीलनम् ।
 जितेन्द्रियं शिष्यगणस्य शेर्वाधि
 विनिर्मलान्तःकरणं गुरुं भजे ॥४॥

सुबोधवैश्वानरदग्धबन्धनं
 जगच्छुभार्थं सततं तपोविधिम् ।
 अभङ्गुरेणात्मबलेन बिभ्रतं
 प्रशान्तमूर्ति प्रणतोऽस्मि सद्गुरुम् ॥५॥

दुरूह्वेदान्तपथानुसारिणं
 वलक्षकमंप्रकरेण शासतम् ।
 जनान्सदाचारमुदारदर्शनं
 विनिजितद्वन्द्वगणं भजे गुरुम् ॥६॥

समस्तसम्पत्सुषमास्पदस्थितं
 ह्युपेतवैरराग्यनिधानमस्पृहम् ।
 तनाविवात्मानमलेपभाजनं
 दयाघनं संयमिनं गुरुं भजे ॥७॥

प्रसन्नाचित्तोदकमास्यचन्द्रमो-
 विकस्वराभं लसदक्षिकैरवम् ।
 विशुभ्रह्मद्विष्णुपदं च शारदं
 ह्यनेहसं नौमि यथा विभुं गुरुम् ॥८॥

गुरुचरणेन्दीवरयो-

स्तादरमेषाष्टपुष्पिका माला ।

भक्त्याप्यते दयायै

१६४१

भट्टश्रीरामकृष्णेन ॥६॥

भगवत्पादस्तवाञ्जलिः

ज्योतिर्धाम समुज्ज्वलं प्रतिदिनं सर्वैः समाराधितं
लोकालोकनिदानमस्तकलुषं सूचैः प्रतिष्ठापितम् ।
श्रादौ सत्यगिरा च विश्वगुरुणाप्यध्यास्य नः श्रेयसेऽ-
द्याचारं सुकृतैरुदेति भगवत्पादः पुरस्ताद्दिशन् ॥१॥

करुणाघन दीनचातके सुखतोयोत्सुकमानसे द्रुतम् ।
कुरुषे यदि दृष्टिवृष्टिकां सरसं ते गुरुशङ्करास्पदम् ॥२॥
त्वद्वाक्सुधाऽऽसारसमेधितोऽयं धर्मद्रुमः पुण्यफलं दधानः ।
सर्वाश्रितः सद्गुणपर्णजालः प्रशान्तिसच्छाय इहानिशं स्यात् ॥३॥

गुरुरविरघनाशी चाज्ञतारात्रिशोषी
निगमविरवपोषी दैवताभोजतोषी ।
हृदयगगनकाशी भासतां सत्त्वरशी
रुचिरकरविसृष्टाशेषलोकप्रियाशीः ॥४॥

संन्यासयोगेन न केवलं स्वं निःश्रेयसं येन कुलं सुनीतम् ।
सर्वोऽपि मर्त्यस्तु तमद्य वन्दे जगद्गुरुं शङ्करमर्च्यपादम् ॥५॥

परमार्थधर्मविपिने ह्यानन्दघने श्रुतिस्थिरं गर्जन् ।
गुरुकेसरी हृदन्तः कल्मषकरिणो ममाशु नाशयतु ॥६॥

भक्त्या समर्पितोऽयं भगवत्पादस्तवाञ्जलिर्मोक्षद ।
तदनुग्रहप्रसिद्धयै भूयाद्भुवसिन्धुमनस्य ॥७॥

भगवान् श्रीरामकृष्णः^१

श्रीरामकृष्णं शरणं वरेण्यं कारुण्यपीयूषरसार्द्रचित्तम् ।
 नारायणं तं भुवनावनार्थं सारं श्रुतेर्जन्मभृतं प्रपद्ये ॥१॥

मनुष्यरूपं परमं विभर्ति ब्रह्मैव चेत्तर्हि कथं भवेत्तत् ।
 इत्थं विचारे सति निर्दिशेत्तं लोकाङ्गलिर्विश्वगुरुं गुणाढ्यम् ॥२॥

यथा यथा मे धिषणा तदीयं लीलाघनं चिन्तयति प्रसन्नम् ।
 चित्रं चरित्रं च तथा तथाऽऽस्तेऽस्त्यानन्दसिन्धौ विवशा निमग्ना ॥३॥

परात्मनः प्रेरणयैव तस्य प्रणीतमेतन्न तु कौशलान्मे ।
 पादारविन्दे तदिदं तदीये भक्त्यार्पये सर्वपरायणेऽद्य ॥४॥

तन्नामधेयग्रहणेऽप्यनर्हो नाम्नां सहस्रं स्तुतवानयं यत् ।
 तदञ्जसा वाङ्मनसातिगं तं दीनेषु शंसत्यपि तत्कटाक्षम् ॥५॥

तस्य प्रसादेन जगत्समग्रं सर्वात्मनः पातकिपावनस्य ।
 समेधतामस्तसमस्तदोषं सम्पत्समृद्धं सुखशान्तिकान्तम् ॥६॥

×

×

×

श्रीमद्गङ्गाप्रतीरे विलसदुपवने कालिकामन्दिरे य-
 शश्वच्छिष्यावलीनां परमकरुणया तत्त्वबोधं चकार ।
 देवीसान्निध्ययोगी भुवनपितृपदे राजमानोऽसमानः
 पायान्तो रामकृष्णः स दुरितततिहा भक्तिगम्यो महेशः ॥१॥

सद्भक्तानां सदा यो मतिभणितिकृतीः प्रेरयन् हृन्निवास-
 शिचद्रूपो धर्मवृक्षं भवपथमथितक्लेशसन्नाशदक्षम् ।
 अर्द्धं ताचार्यवर्यः प्रथयति करुणासागरो बाललीलः
 सोऽयं नो हृत्सरोजे निवसतु भगवान् सन्ततं रामकृष्णः ॥२॥

शान्ताकारं समाधौ स्थितमतुलतनुज्योतिषा व्याप्तदेशं
 सिद्धे पीठे निषण्णं स्मितलसितमुखं हर्षबाष्पाकुलाक्षम् ।

१. श्रीरामकृष्णसहस्रनामस्तोत्रादुद्धृतम् ।

चार्चङ्गं स्वर्णवर्णं वरदमभयदं जीवनं सज्जानानां
देवाधीशं भजेऽहं ह्यगणितगुणिनं भक्तितो रामकृष्णम् ॥३॥

सर्वपापहरं देवं प्रणताभीष्टदायिनम् ।
नमामि रामकृष्णं तं निश्श्रेयसकरं विभुम् ॥४॥

परमहंससूक्तयः ९

केनचिज्जातु शिष्येण 'स्थेयं संसारके कथम्' ।
इति पृष्ठो दयालुः श्रीरामकृष्णोऽब्रवीन्मुदा ॥१॥

कुरु कर्माखिलं वत्स मनस्त्वाधेहि चेश्वरे ॥

पितृपुत्रकलत्राद्यैर्वसात्मीयधियेव तान् ।

शुश्रूषस्व च विद्ध्येतैः स्वसम्बन्धं तु नश्वरम् ॥२॥

धनिकस्य गृहे दासी कुर्वत्यप्यखिलां क्रियाम् ।

ग्रामे धावति चित्तेन स्थितं स्वागारमञ्जसा ॥३॥

स्निह्यति स्वामिपुत्रेषु ह्यौरसेष्विव सा परम् ।

'मामका नेम' इत्यद्धा जानीते हृदयेन च ॥४॥

प्लवमानापि कासारे कूर्मी स्मरति चेतसा ।

तमुद्देशं तटे यत्र न्यस्तान्यण्डानि चात्मनः ॥५॥

सांसारिकाणि कर्माणि तथैव त्वं समाचर ।

किन्तु स्वमानसं सम्यङ्निधेहि जगदीश्वरे ॥६॥

ईशर्भक्तिं दृढां प्राप्य कुरुषे यदि च क्रियाः ।

प्रापञ्चिकीस्ततो न स्यात्कर्मसङ्गो ध्रुवं तव ॥७॥

काले काले तदर्थं च विविक्तं सेवतां भवान् ।

एकाग्रेण च चित्तेन दृढं ध्यायतु दैवतम् ॥८॥

नवनीतं यथा तोये प्लवते न तु युज्यते ।

तेनैकान्ते तथा ध्यानजपतः परमात्मनः ।

भक्तिर्ज्ञानं च सुलभे नवनीतनिभे, हृदि ॥६॥

तदा प्रापञ्चिके कार्ये नियुक्तमपि मानसम् ।

प्लवेत भवकीलाले विद्धि तत्सङ्गवर्जितम् ॥

अतः संसारमध्येऽपि तिष्ठेत्सङ्गविवर्जितः ॥१०॥^१

स्वामिनो विवेकानन्दस्य

ज्ञानं रहस्यस्य हि कर्मणः स्यात्तथास्य रीतिः खलु कर्मयोगः ।

साकल्यतः साधनमेव तस्याप्यमुष्य विज्ञानमसौ विवेकः ॥१॥

विश्वं समस्तं कुरुते हि कर्म स्वातन्त्र्यसंरक्षणलाभहेतोः ।

आब्रह्मकीटं च करोति सर्वः कर्माणि कायात्ममनोविमुक्त्यै ॥२॥

सर्वाणि वस्तुनि सदा यतन्ते बन्धात्प्रधावन्ति विमोक्षहेतोः ॥

तथा हि सूर्योऽपि भूग्रहाश्च प्रधावितुं बन्धनतो यतन्ते ॥३॥

परमहंससूक्तयः-२

बुद्धिशक्त्या न विज्ञेयं परं ब्रह्म मनीषिभिः ।

रोचतेऽतो विवादो मे न परब्रह्मसंश्रयः ॥१॥

यद्यवस्तीह तत्सर्वं परब्रह्मेति निश्चितम् ।

अतः प्रज्ञाविलासेन ब्रूहि किं फलमाप्स्यते ॥२॥

प्रविश्योद्यानमाग्राणि प्राश्य दिव्यानि निर्वज ।
गणने चूतपर्णानां नास्था ह्युपवने तव ॥३॥

मूर्तिपूजावतारादीनन्तरेण विवादकम् ।
ततः कृत्वा वृथा कालं दूषयन्गोचसे न मे ॥४॥

सर्ववस्तुष्वहं वीक्षे सर्वेशं करुणानिधिम् ।
सर्वे नरादयो मांसकञ्चुकाः सालभञ्जिकाः ॥
विभान्तीव तदन्तःस्थो देवस्तद्गात्रचालकः ॥५॥

नानारूपाणि भजते विश्वे सद्रस्तु केवलम् ।
मधूच्छिष्टं यथा गेहोद्यानपशवादिवस्तुताम् ॥६॥

+ + +

ब्रह्मचर्यमनुष्ठेयं दृढं ब्रह्माप्तये नरैः ।
द्वादशाब्दांश्चरन्तन्ना शक्तिमाप्नोत्यलौकिकीम् ॥७॥

तस्मिन्नवा सुषुम्नाख्या शक्तिः संवर्धते भृशम् ।
स सर्वमपि विज्ञातुं स्मर्तुं च प्रभवेत्ततः ॥८॥
य ईश्वराय सर्वस्वं समर्पयति तस्य तु ।
भवन्ति वशवर्तीनि चेन्द्रियाणि चलं मनः ॥९॥

× × ×

मृग्यते चेत्परब्रह्म तन्मनुष्येणैवस्थितम् ।
ज्ञेयं विशेषतो भासा न तथा ह्यन्यवस्तुषु ।
नर एव परेशस्य श्रेष्ठा व्यक्तिरसंशयम् ॥१०॥

× × ×

ज्ञानपारम्यसिद्धिश्च ब्रह्मसाक्षात्कृतिर्मता ॥११॥

× × ×

असाक्षात्कृततत्त्वो यः स वादं कुरुते मुधा ।
अन्यस्तु मौनसम्पन्नो दिव्यां भजति निर्वृतिम् ॥१२॥

अल्पायुर्बलसंक्लिष्ट कलौ मा योगसाधनम् ।

भक्त्यैव सुलभो ब्रह्मसाक्षात्कारः प्रकृष्टया ॥१३॥

श्रीशारदामणिदेवी

करुणाभरणां तपोधनामखिलप्राणिगणेन पुत्रिणीम् ।

प्रणमामि परां स्वदेवतां लयसर्गस्थितिकेलिकौतुकाम् ॥१॥

भगवान्परमेश्वरो यदा वरवङ्गेष्वभजद् द्विजालये ।

जननं गृहिणी तदास्य सा भुवि नित्याञ्जनि शारदामणिः ॥२॥

समवर्धत या पितुर्गृहे सुमुखी रामसुधांशुशर्मणः ।

रुचिरस्मितसच्चरित्रतः सृजती तद्गृहदये मुदं पराम् ॥३॥

तपसा जगदम्बिकालये विदितार्थो गुरवे गदाधरः ।

दयितां स जगाद भाविनीं प्रयतां यां गुणशालिनीं निजाम् ॥४॥

पतिमन्वसरच्च या तपोनिरतं तं तरुणी श्रितव्रता ।

ननु सन्तमसप्रभेदिनं ह्यनुयत्यर्यमणं स्वयं प्रभा ॥५॥

प्रयताऽऽत्तवती समाधिभाग्विहितामात्मधवेन याऽर्चनाम् ।

अधिरूढसमाधिना सता गिरिजाया हृतभेदभावनाम् ॥६॥

चरितं च यदीयमुत्तमं वनितानां भुवि मार्गदर्शकम् ।

पतिपादसरोजपूजने व्रतकृत्येषु जितेन्द्रियेष्वभूत् ॥७॥

न धनानि विभूषणानि वा बत यस्या प्रभवन्ति मानसम् ।

प्रविलोभयितुं स्म सात्त्विकं पतिभावंकपरायणं स्थिरम् ॥८॥

दयितस्य विसृष्टवर्त्मणस्तदसम्भाव्यमपीह दर्शनम् ।

सततं सहजं च जाग्रती निरविक्षद्बुदुरितापनोदि या ॥९॥

पतिसत्त्वबलेन या जनाञ्जननीवातिदयान्विता ह्यशात् ।

भववैशसविह्वलाश्चिरं परमार्थं कृतलोकसङ्ग्रहा ॥१०॥

तनयानघदूषितांश्च सा दयया नो निजदृष्टिवृष्टिभिः ।
जननी परिपात्वनारतं वरदश्रीगुरुरामकृष्णयुक् ॥११॥

श्रीविवेकानन्दः

वेदान्तं नु शरीरिणं श्रुतिततिप्राज्ञं जगद्विश्रुतं
राकेन्दुप्रतिमाननं यतिवरैरीड्यं महायोगिनम् ।
ब्रह्मज्ञानगुरुं समस्तजगतो विज्ञानवारान्निधिं
नौम्यानन्दपरं विवेकमनघं तेजस्विनं स्वामिनम् ॥१॥

आजन्मब्रह्मचर्यादुदितपवनभुक्शक्तिरुच्छिन्नमाया-
जालो भक्तिप्रगाथाविरचितमधुरोद्गीतकानन्दबाष्पः ।
शुभ्रोत्तृङ्गांसलाङ्गस्फुरदुत्कृष्टकिरणश्रेणिमम्भाविताशो
ह्यज्ञानध्वन्तभानुः स जयति यतिराड्योगिहृन्मन्दिरेषु ॥२॥

भ्रूमध्योद्भासितेजाः प्रथमवयसि यः केलिविद्याप्रवीणो
वादोपन्यासनेता निशितदृढमतिर्जन्मसिद्धयत्समाधिः ।
ईशेक्षालालसार्तः सदुपगमरतो रामकृष्णोरुहंसो-
त्सङ्गं लब्धोत्तमार्थो जयति भुवनजिज्ञानसन्दग्धकर्मा ॥३॥

जीवन्मुक्तः सतीर्थ्यप्रविहितनियमश्चानगाधोशसेतु
प्रव्रज्योत्तम्भितश्रीनिगमततिशिरस्तत्त्वसारो महात्मा ।
गोवर्धद्रौ मुरारेरधिगतजठराहारको व्याघ्रनिर्भो-
हस्तस्पर्शापनीतार्तजनतनुमनोव्याधिराराजतेऽसौ ॥४॥

पूर्वोदन्वत्प्रतारेऽगतिकगततनोः सञ्चरिणोर्दयाद्रौ
मोक्षं सम्पाद्य सद्यो नृपवरमुकुटाराधितात्माङ्घ्रिपद्मः ।
स्वप्नात्तार्योपदेशो निखिलबुधगणैरिष्टसच्छिष्यभावः
पश्चात्पयोर्वीविभागं सदयनपरमोऽगाच्चकास्त्यत्र योऽसौ ॥५॥

सम्मेले सार्वधर्मे गुरुवरमहिमोन्मीलितप्रत्यगक्षो
हृद्योपन्यासतो यः परिषदनुपमप्रेमपूराभिषिक्तः ।
पौरान्विज्ञानिवर्गान्प्रमदभरसुधासारसिक्तान्व्यतानी-
द्वेदान्तस्थापनेनाङ्गुलभुवि विजयते पूतलोकश्च सोऽयम् ॥६॥

प्रत्यावृत्य स्वदेशं त्रिभुवनविजयीवैकवीरो विनम्रो
भूपाढ्याकृष्टयानः परमशिवनवांशावतारो जनेन ।
इत्थं सम्भाव्यमानो बहुलिखितहितालापभङ्ग्या जनाना-
मज्ञानालस्यनिद्रामहरदरमसौ धर्मजीवातुजन्मा ॥७॥

घोरेणाविष्टकाष्ठे जगति च तमसा यो निशीथेऽतिशीते
निद्रामुद्रानिगीर्णास्वखिलजनमनोनेत्रमालामु जाग्रत् ।
ब्रह्मण्यासीत्समाधौ निजहृदयनभोभासमानात्मभानु-
ज्योतिर्विद्योतिताशः प्रभवतु यतिराट् सोऽस्मदात्माधिराज्ये ॥८॥

श्रीबित्वाख्येऽनुगङ्गं प्रशमितसकलद्वन्द्वके ग्रामवर्गे
निर्मायागारमीडयं मुकुतिपदगुरोर्ब्रह्मभूयं गतस्य ।
सेवासङ्घं यतीनामपि मठनिकरं स्थापयित्वा तदाख्या-
पूतं वेदान्तविद्याप्रवचनचतुरान्प्राहिणोत्सर्वतोऽसौ ॥९॥

आदेशाल्लोकधात्र्याः सततमपि जगत्सङ्ग्रहे व्यापृतो य-
न्माया कर्मेति जानंस्तदपहतिकृते चात्मनिर्वेशहेतोः ।
कान्तारे कन्दरे वा तपसि कृतमतिर्भूय एवाभवत्तत्
कर्मन्ते सूचितात्मोद्गतिरयमगमत्स्वं सहस्रारचक्रम् ॥१०॥

भारत्या भाग्यभूम्ना जननमिह भुवः प्रापदापत्प्रणाशं
साक्षाद्वेदान्तवेद्यः स परमपुरुषोऽभ्यर्थितो मर्त्यवर्गे ।
इन्द्राद्यैर्लोकपालैः कलिमुषितमनश्शान्तिधर्मं दयालुः
पुण्ये वङ्गप्रदेशे नरवरपदभाग्नह्यनादौ नृसिंहः ॥११॥

विवेकानन्दयोगीन्द्रं धन्या ध्यायन्ति ये सदा ।
तेषां धर्ममुखं लोके ध्रुवं मुक्तिश्च सिद्ध्यति ॥१२॥

जगद्गुरुमहिमा

अनाथानां नाथस्त्वमसि भगवञ्शङ्करगुरो
त्वदिच्छाया दासाः शतमखमुखास्ते दिविषदः ।
अतस्त्रायस्वेमं शरणमुपयातं निपतितं
करालम्बं दत्त्वा भटिति करुणासान्द्रहृदयः ॥१॥

विश्वाचार्यं भवत्प्रसादमहिमा किं वर्ण्यते साम्प्रतं
गाढाज्ञानतमोनिमग्नधिषणोऽनर्हो जनोऽयं यतः ।
त्वत्पादान्जमदृष्टवानपि सतां सेव्यं तदामोदतो
ह्याकृष्टोऽरमिमं तु काव्यसुषमं गातुं प्रवृत्तः स्तवम् ॥२॥

कारुण्यसिन्धो तव पादपद्मे गुरोर्ऽपितं काव्यसुमं रसार्द्रम् ।
प्रीतीष्य मेऽनुग्रहमातनुष्व श्रेयःसमेताभ्युदयेन शशवत् ॥३॥

श्रीचन्द्रशेखरेन्द्रो गुरुराडास्तिक्यसिंहपीठस्थः ।
पुरुषायुषसम्पन्नो धर्मे सौराज्यधारको जीयात् ॥४॥

बहुजनिजनितागोदुःखसान्तत्यभोग्ये
गुरुवर मयि दीनेऽहेतुबन्धोस्तवेयम् ।
सकरुणमसृणा दृग्द्योतयत्यात्मलक्ष्मी-
र्जनमिह वृणुतेऽद्वाप्यन्तरा कारणं यत् ॥५॥

भगवदनघवृत्तस्तोत्रसत्पुष्पमालां
गुरुमृदुगुणवद्धामर्पये त्वत्पदान्जे ।
अपरविषयभाषास्वर्थसौवर्णकान्ति
ह्यपनय मम बाह्यं चान्तरं क्लेशमीश ॥६॥

गुरुपुष्पाञ्जलिः

भगवन्तघहारिपादुकं दुरितश्वापदपीडितो भजे ।

अहमद्य भवोग्रकाननेऽनुपमं त्वां गुरुराजशेखरम् ॥१॥

सर्वाशाराधनाहौ शुभकृतिमुगती लोकशीर्षप्रतिष्ठा-

वालोकोद्भासकास्यौ हरिपदविततोदात्तसत्त्वौ निकामम् ।

कामाक्षीमृष्टदृष्टी भुवनगुरुहितौ धर्मकर्मप्रमाणं

पापात्मा पुष्पवन्तौ विबुधपरिवृढोपास्यपादौ प्रपद्ये ॥२॥

नामापि ते सकृदुदाहृतमातनोति

चेतःप्रसादमतुलं स्मृतमङ्घ्रिपद्मम् ।

पापानि नाशयति जन्मशतोच्चित्तानि

किं दर्शनं घनतमोऽपहमात्मनीनम् ॥३॥

परमसुकृतपाकप्राप्यमापत्प्रणाशं

सुकविमधुपजुष्टं सत्कृपाकेसराभम् ।

विकसतु निजतेजोनिजितातङ्कपङ्के

गुरुचरणसरोजं मानसेऽस्मिन्मदीये ॥४॥

मम हृदयमिदानीं त्वत्पदाम्भोजयुग्म-

स्मरणजनितसौख्यं लाघवं याति मुख्यम् ।

अपि वृजिनभरेणाक्रान्तमारोहति द्राग्

गुरुरविकरुणात्मालोकमानन्दकूटम् ॥५॥

शेषामिवाद्य शिरसा भगवत्पदस्य

श्लोकार्हाचारुचरितस्य च पावनीं ते ।

आज्ञामनुग्रहविशेषमयीं प्रदोषो-

न्मुक्तो वहन्विधुरिवोदयते जनोऽयम् ॥६॥

तपोनिधानस्य महामहिम्नः पादाब्जसेवा ननु (सुर)वाङ्मयी या ।

कृता मयाऽस्या ह्यनुवादकार्यं करिष्यते चेत्करुणा गुरोस्ते ॥७॥

विज्ञानरवे गुरवे भवते भवतेजसेऽर्पितं पुष्पम् ।

पत्र (पद्य) मयं प्रतिगृह्य प्रसादफलमेव मे देयाः ॥८॥

गुरुभक्तिः

पवित्रपीठाद्रितलोपविष्टं वेदान्तवाक्यत्रजनादिनं ते ।
 महर्षिपञ्चाननमोजसाऽऽशास्तं पूरयन्तं स्म विलोकयन्ति ॥१॥
 महर्षिसन्दर्शनभागधेयादात्मानमुद्बुद्धममंसते ते ।
 उज्जीवितं चैव सुधाभिषिक्तं त्रिविष्टपारोपितमाप्तदृष्टिम् ॥२॥
 साष्टाङ्गमानम्य महर्षिपादौ भक्तोऽयमेनोविपिनोग्रदावौ ।
 उत्थाय बद्धाञ्जलिरञ्जसैवं तमब्रवीद्भक्तिभरानताङ्गः ॥३॥
 सर्वज्ञ शर्वात्मक दीनबन्धो वशीक्रियन्तेऽखिलभूतसङ्घाः ।
 कारुण्यपीयूषपरिप्लुतस्ते कटाक्षजालं हि वलक्षकीर्तेः ॥४॥
 त्वन्नामसङ्कीर्तनजातभङ्गान्यनेकजन्मान्तरपातकानि ।
 मत्ते भयूथानि यथा निशम्य द्रवन्ति भीत्या हरिर्गर्जितं द्राक् ॥५॥
 अयं जनस्ते पदपद्मभृद्भ्यो गुरुप्रसादस्वरसं निपीय ।
 किञ्चिद्विभो चेतयितुं समर्थो न साम्प्रतं जल्पति चाप्यवश्यम् ॥६॥
 आज्ञापय ज्ञानिपुरोग रोगप्रतप्तभैषज्य जघन्यदासः ।
 किमेष कार्यं भवतोऽनुतिष्ठेदाज्ञा गुरुणां ह्यविचारणीया ॥७॥
 स्थिरं चरं वा बहु वा स्वमल्पं
 समर्पितं विद्धि ममाखिलं ते ।
 किं वा बहूक्तेन विभो मदीयाः
 प्राणाः सदाऽऽत्मा च तवाङ्घ्रिनिघ्नाः ॥८॥

रमणीयम्

रमणं मरणातीतं करुणावरुणालयं धराभरणम् ।
 अरुणाचलसंश्रयणं शरणं साधूपकारिणं यामि ॥१॥

सक्तं भक्तोद्धरणे युक्तं शक्तेर्धवे विरक्तं तम् ।
सूक्तिवशोक्तविश्वं मुक्तं संसारजालतो व्यक्तम् ॥२॥

शान्तस्वान्तं भान्तं हृदन्तरिक्षे शरीरिणां दान्तम् ।
ध्वान्तान्तकभास्वन्तं सन्तं पन्थानमर्चन्तम् ॥३॥

आत्मज्योतीरूपं व्यक्तमतीन्द्रियमथापि सन्दृश्यम् ।
निर्गुणमपि पूर्णदयं समदृष्टिमथानृताप्रीतम् ॥४॥

दशशतदलाब्जलग्नस्वात्मविभूतिं समाधिसंलीनम् ।
मौनोद्बोधिततत्त्वं पीयूषस्यन्दितत्त्वमितवाचम् ॥५॥

सद्दर्शनोपदेशः सोऽहंमुखनिगमवाक्यसारेद्धः ।
सूर्यजमुखग्राह्यं हृत्त्वं पुष्पान्तमिन्दुमिव पादैः ॥६॥

भगवंस्त्रैलोक्ये ते नासाध्यं किञ्चिदस्त्यतो हृदि मे ।
यन्निजबोधविरोधकमाशु विनाशय तदेनसो जालम् ॥७॥

यद्यप्यात्माभ्युदये स्वोद्यम एव प्रशस्यतेऽपि तथा ।
विज्ञानगृध्रनवे मेऽनाथाशक्ताय देहि कारुण्यम् ॥८॥

जनिमृतिशतदुःखार्तं साधनरहितं च बन्धनजिहासुम् ।
भक्तिपथेऽपि न दक्षं करुणामसृणोक्षयावेमम् ॥९॥

किमुपेक्षसे महर्षे भक्तमिमं स्वाङ्घ्रिपद्मषट्चरणम् ।
अज्ञानान्धं पालय भगवन्नात्मावबोधदृग्दत्त्या ॥१०॥

देहालस्ये जीवो मुह्यति तादात्म्यतः, कथङ्कारम् ।
अद्वैतानुभवो मे त्वदनुग्रहमन्तरेण देव स्यात् ॥११॥

भाति दिगन्तेषु विभो निर्वृतिदायी प्रसादमहिमा ते ।
भवबन्धनयातनया सन्तप्ते मयि निधेहि भगवंस्तम् ॥१२॥

भक्तवरेण्यमुनीन्द्रबुधातुरशिष्यमुमुक्षुगणैरुपसेव्यं
पावनशोणमहीधरपादविभासुरतापसगेहनिषण्णम् ।

मौनिनमर्भककल्पमनश्चरमोश्चररूपमहं प्रणतस्त्वा-
मर्थय एहि दयाघन मामकमानसमन्दिरमावस नित्यम् ॥१३॥

प्रतिगृह्य गुरोऽद्यै नं स्तोत्रपुष्पोपहारकम् ।
संसारसागरात्तूर्णं मां तारयितुमर्हसि ॥१४॥

१६४६

रमणीयम् (ii)

जगतां प्रणमामि मातृभूतं परमेशं गुरुरूपिणं प्रशान्तम् ।
अरुणाचलपावनप्रदेशे विलसन्तं कलिकल्मषापनोदम् ॥१॥

पतितान्सततं समुद्धरन्तं करुणासान्द्रविलोकनैर्वरेण्यम् ।
परमां हृदयेषु चादधानं भजतां शान्तिममेयसत्त्वसारम् ॥२॥

समदुःखसुखं समाधिनिष्ठं जगदाधारमुदारधोरचित्तम् ।
महनीयतपोविभासुरास्यं मिहिरानेकसहस्रतेजसाढ्यम् ॥३॥

‘अहमस्मि विशुद्धबुद्धमुक्तः परमात्मा परिपूर्णचित्स्वरूपः’ ।
इति तत्त्वमुदात्तमद्वितीयं निपुणं शासतमात्ममौनवृत्त्या ॥४॥

सहजातुलदिव्यहर्षशान्ताम्बुनिधिं लोकहितं समाचरन्तम् ।
निगमान्तवचोऽमृतं पिबन्तं विरतभ्रान्तिमथो निरस्ततृष्णम् ॥५॥

स्थितबुद्धिमबोधदुस्तमोऽर्कं यतिवर्यं ह्यनवाप्तकर्मलेपम् ।
शिवशक्त्युभयात्मकं समेषां हृदयाकाशनिविष्टमष्टमूर्त्तिम् ॥६॥

हिमदोधितिभानुवह्निर्दृष्टिं सकलाघौघनिबर्हणं सुरेड्यम् ।
शमनान्तकमाश्रितामरद्रं भसितोद्धूलितविग्रहं त्वसङ्गम् ॥७॥

निरवद्यषडम्बुजप्रतिष्ठं भुवनालिप्रभुमस्तशोकतन्द्रम् ।
कुमुदप्रियशेखरं ह्यरूपं गुणमायातिगमात्तगङ्गशीर्षम् ॥८॥

महतोऽपि महान्तमूर्ध्ववीर्यं जगदादि वरदं गिरीन्द्रचापम् ।
श्रुतिगीतयशोवितानमुक्षाधिपकेतुं भुजगेन्द्रशीतहारम् ॥९॥

विषभूषणमात्मराममुग्रं मुसलाद्यायुधभीषणं खकेशम् ।
प्रमथाधिपतिं पिनाकपाणिं ह्यपवर्गप्रदमानतोऽस्मि शम्भुम् ॥१०॥

मुनिदेवगिरीन्द्ररूपतोऽमुं भजतामीप्सितदायकं त्रिधास्थम् ।
श्रवबोधविशुद्धसत्त्वसिद्ध्यै मनसा भक्तियुतेन नौमि शर्वम् ॥११॥

श्रीभगवत्पादस्तवः

शोणशैलनिवासमीश्वरमाशुतोषमघापहं
दीनबन्धुमुपास्महे गिरिजाश्रितार्द्धकलेवरम् ॥ ध्रुवम् ॥

ताण्डवेऽतुलपण्डितं परिखण्डितासुरदोर्मदं
ह्यण्डजेशरथाशुगं करमण्डनायितशूलकम् ।
इन्दुखण्डविभासुरारुणकेशमण्डलमव्ययं
सुन्दराननमन्धकासुरगन्धसिन्धुरसिंहकम् ॥शो॥१॥

पावनं सुकुमारमानसमश्मसंहतिविग्रहं
तापसव्रजपादपङ्कजरेणुवासितकाननम् ।
दुःखितातिनिवारणोद्यतमिन्दुशेखररूपिणं
सर्वमङ्गलदायिनं शरणं व्रजाम्यरुणाचलम् ॥शो॥२॥

क्रौञ्चदारणसन्निभं भवसिन्धुवैशसयादसां
पीडया मुनिवर्यमयमतेजसं बहु सीदताम् ।

तारणोत्सुककर्णधारमतन्द्रितं रमणाभिधं
सप्तति शरदामतीतमिहाद्य नौमि जगद्गुरुम् ॥शो॥३॥

उर्ध्वरेतसमुद्धृतान्तरवैरिणं ह्यमरेश्वरं
नित्यसिद्धसमाधिमाधिविहीनमानतमानवम् ।
अद्वये महसि प्रतिष्ठितमुत्तमं स्थितधीगुरुं
ब्रह्मवर्चसशेवधि भुवनावनाय जनिश्रितम् ॥शो॥४॥

शशवे सहसैव लब्धविरक्तिबोधसमुद्भवो
यो विहाय निजं निकेतनमागतो जगतां पितुः ।
सन्निधि गिरिशस्य चारुणपर्वते तपसा चिरं
सिद्धिमापदनुत्तमां प्रणतोऽस्मि तं गुरुमव्ययम् ॥शो॥५॥

ब्रह्म सत्यमथो जगन्न तथेति यः श्रुतिभाषितं
सार्थकं निजजीवितेन निरञ्जनेन दिशत्यलम् ।
यादृशो न बभूव नास्ति भविष्यतीह कदापि नो
सर्ववित्करुणाद्रचित्तमृषिं शरण्यमुपैमि तम् ॥शो॥६॥

योऽरुणाचलपादमेत्य पवित्रमन्यदगान्मुनिः
स्थानमेव न, कन्दरोदरमीशमन्दिरके चिरम् ।
आश्रितस्तपसे च षड्वदनाश्रमं गिरिमूर्धनि
त्यक्तमौन उपादिशच्च सतो नमामि तमीश्वरम् ॥शो॥७॥

दक्षिणामुखकल्पमाशु यमागमन्मुनिपुङ्गवः
शान्तहृद्यसदाश्रमस्थितमुत्सुका जनता मुहुः ।
वेदितुं परमार्थमीप्सितदायिनं स्मितधारया
मौनरत्नशलाकयैव तमाश्रये रमणं गुरुम् ॥शो॥८॥

मोक्षवर्त्म सुधामयैर्वचनैरबोधयदञ्जसा
यो बहून्विदुषो गणेशमुखांश्च सर्वसमेक्षणः ।
भक्तिमान्निजमातरि ध्रुवमातनोच्च मनोहरं
मातृभूतमहेश्वरालयमाश्रमेऽखिलभद्रदम् ॥शो॥९॥

शान्तये मनसोऽपि पश्चिमदेशजाः सुधियो मुहु-
 र्यस्य पुण्यतमाश्रमे निवसन्ति विस्मृतवैशसाः ।
 श्वापदा अपि सौहृदेन मिथो वसन्त्यथ सन्निधौ
 यस्य चित्रचरित्रमद्य तमानमामि जगद्गुरुम् ॥शो॥१०॥

अप्रमेयतपोनिधेर्जनुषात्र यस्य हि भारतं
 प्राभवं प्रतिपद्यते महदद्य चामृतवीक्षणात् ।
 उत्सवे वयमद्य यस्य च जन्मनो मिलिताः समे
 शङ्करं प्रणिपत्य सद्गुरुमङ्गलं तु वृणीमहे ॥शो॥११॥

श्रेयसे जगतामसौ भगवानृषिः कुशली चिरं
 वर्द्धतां जनताहृदो भयशोकतापसमुद्भवम् ।
 कालिमानमपोह्य साधुजनाश्च मङ्गलशालिनः
 शान्तिसौख्ययुता भवन्तु च जन्तवोऽत्र समे भुवि।शो॥१२॥

५-१-१९५०

भगवत्स्तुतिकुसुमाञ्जलिः (i)

भजे गुरुं महौजसं विनष्टसर्वतामसम् ।
 धरावरेण्यतापसं हृदा महर्षिमद्वयम् ॥१॥

विभूतिभातविग्रहं विधूतराजसं विभुम् ।
 पवित्रसत्त्वशालिनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२॥

समाधिलीनचेतनं परात्मतत्त्ववेदिनम् ।
 सहस्रभानुभासनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥३॥

समस्तशास्त्रबोधनं गुरोर्विनैक्यसाधनम् ।
 प्रशान्तवाक्प्रदर्शनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥४॥

परात्मबोधदायिनं मुमुक्षुचित्तरञ्जनम् ।
जनात्तिशोकभञ्जनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१५॥

हृदम्बरे विभासुरं शरीरिणं महेश्वरम् ।
स्वशिष्यधीप्रचोदकं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१६॥

दयाघनं गुणाकरं प्रसन्नवक्त्रपङ्कजम् ।
प्रपन्नकल्पशाखिनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१७॥

षडाननावतारकं भवाम्बुराशितारकम् ।
जगत्तमोविदारकं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१८॥

तुरीयकल्पसंरतं विराजमानदैशिकम् ।
अबोधजालभेदकं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१९॥

बुधेड्ययोगिनं वरारुणागजङ्गमाकृतिम् ।
अशेषलोकपावनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२०॥

विदीनलोकरक्षणं ह्यशेषभूतवासिनम् ।
सदात्मदृष्टविश्वकं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२१॥

समं समस्तचेतने मनीषिणं निरीषणम् ।
अनामरूपकं मुनिं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२२॥

विदीर्णमायमिष्टदं निरस्तयुग्ममुत्तमम् ।
निरामयं निरञ्जनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२३॥

कलङ्कमुक्तमानसं जितारिवर्गकैनसम् ।
उपप्लवातिगं शुभं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२४॥

असङ्गरागसंशयं ह्यभेदबुद्धिनिर्भयम् ।
सुकर्मभावनाश्रयं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२५॥

अवाससं निरागसं सुरामणीयकाभिधम् ।
असीमधारणाबलं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२६॥

जगन्मृषात्ववेदिनं जनुर्मृतिप्रभेदनम् ।
विशोकमोहमत्सरं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१७॥

अनन्तवैभवाकरं निरीहमोप्रकाशनम् ।
पवित्रचित्रकृत्यकं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१८॥

प्रशान्तपूतसन्निधिं स्वशिष्यवृन्दशेवधिम् ।
निर्हृमिहर्षनीरधिं भजे महर्षिमद्वयम् ॥१९॥

सुतीर्थपुण्यनिर्वृतिं सुधारसौधभाषितम् ।
सुधीकृताङ्घ्रिपूजनं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२०॥

गिरामगोचरं परं पुराणपुण्यपूरुषम् ।
महीमहातपःफलं भजे महर्षिमद्वयम् ॥२१॥

स्तुतिकुसुमाञ्जलिमेतं भक्त्या भगवन्महर्षिपादाब्जे ।
दासोऽर्पयति तितीर्षुर्दुस्तरसंसारवाराशिम् ॥२२॥

(ii)

रमणीयकरमणाभिध तरुणारुणसुषम
परतत्त्वविदुरुसारभृदरिषट्कजिदरुज ।
भवसागरतरणोत्सुकजनताश्रिततरणे
प्रणतास्तव पदपङ्कजयुगले वयममले ॥१॥

घनमुक्तखनिभमानस सनकादिमुनिवरैः
परिषेवित परमेश्वरवररूपसुमुदित ।
मुनिसत्तम कनकोपमचरितावनिसहन
हसदानन समदर्शन परिपालय भुवनम् ॥२॥

(iii)

भुवमवतीर्णं दृष्ट्वा लोकानुग्रहचिकीर्षया परमम् ।

ब्रह्माणं तल्लोकः सान्द्रीभूतोऽभवद्रमणधाम ॥१॥

पूर्वजन्ममुकृतैरिह लभ्या साधुभक्तजनसङ्गतिरेषा ।

कल्मषौघतुषपावकजिह्वा ह्यात्मनिवृत्तिमुधाकरमूर्तिः ॥२॥

गुरुसपर्या

पुण्याहेऽत्र जगत्त्रयस्य महतीं प्रीतिं च निःश्रेयसं

तन्वाने भगवंस्तवोद्भवमहे त्वत्पादपदमद्वयम् ।

भक्त्याऽऽराधितमेव सर्वमुमनोवृन्दैः स्वबोधप्रदं

लीलामानुषवेष मानसगृहे सेवामहे स्थापितम् ॥१॥

विश्वाचार्यं समाधिनिष्ठ गणनातीतैः स्वभक्तैर्वृतं

नानापुष्पवितानकेऽद्भुतनिधि मञ्चे स्मितोद्भासितम् ।

संविष्टं पुरतोऽपि वेदनिनदाञ्छीमातृभूतेशितुः

शृण्वन्तं भसिताञ्चितं गुरुवरं त्वां संस्मरामोऽधुना ॥२॥

शोणाद्रिं निकषा मृडात्मकममुं प्रच्छाद्यशान्तद्युता-

वारामे पिकबहिर्कीरुचिरारावैर्मनोहारिणि ।

स्वच्छाम्भस्सुभगे सयष्ट्युरुकरं पुण्याश्रमे लीलया

सामत्रानुचरं लसन्मृदुतनुं त्वां सञ्चरन्तं नुमः ॥३॥

श्लाघ्यानेकमहात्मचित्रकलिते सगध्यालये शोभने

कौपीनान्वितमात्तमौनमखिलैर्बद्धालिभिः सञ्जनैः ।

भक्त्यान्वासितमक्षिकान्तिनिवहैराप्लावयन्तं दिशो

भुञ्जानं शनकैर्यतीशमनघं त्वां संस्मरामोऽधुना ॥४॥

प्रत्यूषे परतत्त्वशीलनहिते चान्तर्बहिःशान्तिदे

गन्धाढ्यां करपङ्कजेन ललितं सञ्चोदयन्तं शिखाम् ।

धूपस्यापिहिताक्षमात्मनि परं पश्यन्तमीशं सदा
ध्यानासक्तजने हि शान्तिभवने पर्यङ्कगं त्वां नुमः ॥५॥

लोकानुग्रहकाङ्क्षया वसुमतीं मर्त्यात्मना पार्वकि
सम्प्राप्यारुणभूधरे विकसितं स्वाध्यात्मिकज्योतिषा ।
ये त्वामद्य भजन्त्यनन्यमनसो धत्से तदात्मोन्नाति
जानीते महिमानमत्र भवतः को वा गुरो पाहि नः ॥६॥

देव सत्कृपास्त्रुधे भवन्तमद्य षण्मुखं
श्लोकषट्कपूजया प्रसादये गुरुत्तमम् ।
दीनमेनमेनसा परीतमाश्रवं प्रभो
पालय प्रपन्नमात्मसन्नुतोन्नाति ददत् ॥७॥

७-१-१६४७

गुरुदशकम्

प्रत्यक्चक्षुर्विकासाय ह्यद्वैतकुलसद्मने ।
महर्षिरमणाख्याय कस्मैचिन्महसे नमः ॥

स्मितमधुरवदनभासं द्वन्द्वातीतं सदात्मसरूढम् ।
भवजलधिकर्णधारं धीरं वन्दे गुरुं रमणम् ॥१॥

चित्रं यस्य चरित्रं सन्दग्धाखिलकृतेरथोदात्तम् ।
लोकानुग्रहकर्माऽऽसक्तं भक्तातिसंहारम् ॥२॥

प्रारब्धकारणोऽयं यावद्देहोऽवतिष्ठते लोके ।
तावन्तरेण कार्यं कर्माऽऽसक्ति विनेति यो दिशति ॥३॥

“सत्यं ब्रह्मैव जगन्मिथ्या सोऽहं” वदन्ति विद्वांसः ।
इति यद्यपि तत्तत्त्वं स्वानुभवत्वं च नेयमिति शास्ति ॥४॥

प्राणायामेन मनोऽधिककम्प्रं स्थिरमपि प्रयत्नेन ।
कृत्वात्मसम्प्रतिष्ठं विदधोत सुधीरितीह यो ब्रूते ॥५॥

सर्वे धर्मास्त्वयि संलीयन्तेऽब्धाविवापगा ह्यमितौ ।
हित्वा स्वनामरूपे सहजात्मीयस्थितिप्रीते ॥६॥

कृच्छ्रेष्वात्मा भगवन्मज्जति सत्त्वान्निपत्य सन्तमसे ।
कः स्यात्त्राता नु तदा ब्रूहि त्वदृते विभोर्गुरो जगति ॥७॥

आत्मावबोधहेतून्वैराग्यविवेकचित्तशुद्ध्यादीन् ।
आज्ञानमलिनचित्तः कदा न्वहं वद लभेय दयया ते ॥८॥

गुरुमेवाहुर्दक्षं प्रत्यक्षं ब्रह्म शिष्यकल्पतरुम् ।
अत एवाहं शरणं त्वामार्यं मुमुक्षया प्रपद्येऽद्य ॥९॥

भवति प्रसादनिरते गुरुवर्ये मम कथं नु मोहः स्यात् ।
अग्रेऽमृते स्थिते स्यात्कथमपि मनुजस्य तृट्शमो ननु नो ॥१०॥

गुरुदशकमेतदधुना त्वज्जन्मदिनोत्सवेऽर्पितं भक्त्या ।
पुण्ये कारुण्यनिधे स्वीकृत्योद्धर भवाब्धिमग्नं माम् ॥११॥

२६-१२-१६४७

रमणानिर्याणम्

भगवन् रमणमहर्षे भानोरिव तेऽधिगत्य चोद्बोधम् ।
उदयेनाद्यास्तमये दुःखतमसि जीवलोक इह मग्नः ॥१॥

विदेहमुक्तिं प्रतिपद्य सर्वप्राण्यन्तरङ्गे निवसन्निदानीम् ।
प्रचोदय त्वं भगवन् स्वशिष्यप्रज्ञां दयालो महते शुभाय ॥२॥

करुणा तव सज्जनेऽधुना गुरुहीनेऽभ्यधिका प्रजायते ।
ज्वलनस्य विशेषभास्वरा क्षणदायां नृहिता ननु प्रभा ॥३॥

२०-४-५०

मातृपादवरिवस्या

नमामि जननीं परां भुवनभाग्यसम्पत्करीं
नितान्तकरुणासुधारसतरङ्गहन्नीरधिम् ।
स्वजन्ममहिमोद्धृताखिलजनातिबाष्पोद्गमां
परात्मनि समाहितां सततमद्वितीयाभिधाम् ॥१॥

यस्मिन्पुण्ये ह्यवतरदसौ रामकृष्णः प्रदेशे
लोकक्षेमं परमपुरुषः कर्तुं कामोऽप्यकामः ।
तत्रैव त्वं जननि महिते जन्म सद्वृद्धदेशे
प्राप्येदानीं भुवि तनुमती राजसे चादिशक्तिः ॥२॥

निस्तरङ्गचिदानन्दसागरे मग्नमानसा ।
शुद्धसत्त्वा कटाक्षैः स्वैः पुनासि तनयाञ्जुभैः ॥३॥

अद्य दर्शनमवाप्य जनन्यः पूर्वजन्मसुकृतैरनवद्यम् ।
पापमोहविनिर्बह्णमन्तर्मग्नित् मे न हृदि हर्षतरङ्गाः ॥४॥

अम्बानन्दमयि स्वपादनलिने भक्त्याऽऽनतं पुत्रकं
समूढं विविधैस्तु शोकनिवहैरज्ञानरक्षोमुखे ।
मोहभ्रान्तिवशादिमं निपतितं त्वं सानुकम्पं द्रुतं
हस्तालम्बनदानतो भवदवाद्गहनं च रक्षाञ्जसा ॥५॥

पुण्यश्लोकमहात्मनां स्मितलसद्वक्त्राम्बुजोद्यत्त्विषां
दृष्ट्या केवलया निरस्तवृजिनाः पापाश्च सत्त्वश्रियः ।
सम्पद्यन्त इति श्रुतेर्हि वचने जाग्रत्यपि स्यात्कथं
नैवाद्याभ्युदयो हितेऽम्ब मम ते पुण्यावहे सन्निधौ ॥६॥

जय जय मातर्जगतां ब्रह्मणि लीना सहस्रदलपद्मे ।
विहरसि शश्वल्लोकक्षेमङ्कुरकार्यदक्षापि ॥७॥

हंसी पाण्डुरपुण्डरीकगहने शुभ्राम्बरद्योतित-
स्वाङ्गी मङ्गलहृद्यकूजितरवैरानन्दयन्ती यथा ।

लोकान्खेलति सम्मदैकहृदया माता च सेयं तथा
सर्वाशावलये प्रसादमतुलं द्रागादधाना भृशम् ॥८॥

आनन्दमयी माता प्रीतेयं भवतु संस्तुताऽमीभिः ।
मयि कारुण्यवरेण्या पद्यैर्हृद्यानवद्यचारित्रा ॥९॥

३०-११-१९५२

आनन्दगुरुः

कारुण्यपाथोनिधिमात्मनिष्ठं शिष्यप्रियं ज्ञानघनं प्रशान्तम् ।
गुरुं वरेण्यं शरदिन्दुकान्तिस्मेराननं भक्तिनतः प्रणौमि ॥१॥

आनन्दपूर्वाश्रमनामभाजं निर्वोचिकानन्दसमुद्रतुल्यम् ।
हृद्योरुवृत्तं निरवद्यविद्यं जितेन्द्रियं नौमि विशुद्धसत्त्वम् ॥२॥

सनातनं धर्ममेयसारं समुद्दिदधोषुं श्रुतिशीर्षवाक्ये ।
निबद्धभावं ह्यभिदामहार्थं यतिं नतोऽहं समदर्शनं तम् ॥३॥

पुण्यावलोकं बुधवन्दिताङ्घ्रिं गीर्वाणवाणीविलसद्रसज्ञम् ।
सन्तीर्णसंसारसमुद्रमोडयं तं दक्षिणामूर्तिनिभं प्रपद्ये ॥४॥

जितारिवर्गं स्फटिकाभमूर्तिं सन्मानसाम्भोरुहभानुमन्तम् ।
गिरीशरूपं तपसाऽवदातं वन्देऽहमेनोनिवहाद्रिवज्रम् ॥५॥

यस्याद्य सन्तर्पणमिन्द्रियाणां सन्दर्शनं पुण्यवशेन लब्धम् ।
मया मुहुस्तस्य महामहिम्नो निषेव्यते निर्वृतिदं पदाब्जम् ॥६॥

जीयाच्चिरं भारतभूमिरेषा समस्तसम्पन्मुदिता समेषाम् ।
महर्षिपादाब्जपरागपूता श्रेयस्करी धर्मपरायणा नः ॥७॥

प्रत्नापि नित्यं सुषमां नवीनां या दर्शयन्ती रमयत्यशेषम् ।
लोकं सदालोककरी वरा सा ब्राह्मी सुराणां जयताच्चिराय ॥८॥

२८-१०-१९४९

हरिकीर्तनम्

(तुकारामवाणी)

कीर्तनं भगवद्ग्यानं नेह पुण्यतरं ततः ।

भगवांस्तत्र जागर्ति तन्यते यत्र कीर्तनम् ॥
मम विश्वसिहीत्युक्तौ तुकारामो ब्रवीति च ॥१॥

कीर्तनं यो विधत्ते स त्रायते स्वं न केवलम् ।
किन्त्वन्यांश्च, तुको ब्रूते, कीर्तनैः सुलभो हरिः ॥२॥

उद्धतुकाम आत्मानं केवलं याति कीर्तनम् ।
न शर्करोपयानाय नुदेत्कोऽपि पिपीलिकाम् ॥३॥

दातारं स्वयमेवेह याचकोऽभ्युपगच्छति ।
भिषजञ्चातुरो याति स्वयमात्महिताय हि ॥४॥

आत्मानञ्च तथोद्धतुं यो वाञ्छति भवाम्बुधेः ।
स कीर्तनानि संयाति प्रमादेन विना सदा ॥५॥

कीर्तनस्य स्वनुष्ठानेऽपीष्यते गात्रसौष्ठवम् ।
प्रसीद देव मा भूवन्दुर्बलान्यङ्गकानि मे ॥६॥

काममायुर्मदीयं तु नीयतामल्पतां प्रभो ।

यावत्पुनः सजीवः स्यां तावदारोग्यभागध्रुवम् ।
भवेयं येन ते कीर्तिं गास्यामीति तुकोऽवदत् ॥७॥

कम्बुजयतिः

लोकानुद्धतुकामो भवदुरितमहासिन्धुमग्नान्विपन्ता-
न्यः शाक्यानां प्रपन्नः सितयशसि कुले जन्म राज्ञामघोनम् ।

ध्यानज्ञानप्रयोगादधिगतपरमश्रीपदो बोधिमूले
शान्तः कारुण्यमूर्तिर्जयति स भगवान्धर्मदर्शीह बुद्धः ॥१॥

पुण्यात्कम्बुजदेशात्पुण्यञ्चागत्य भारतं पूज्यः ।
स्वामी धर्मवरोऽयं तत्त्वज्ञो नोऽतिथिर्मुदं तनुते ॥२॥

महात्माऽयं बौद्धं निखिलजनताहार्दमहितं
पुराणं सद्धर्मं निरतिशयकारुण्यकलितः ।
दविष्ठे देशेऽत्र स्वगुरुरिषद्धर्ममहिमा-
धमर्णात्मा सम्यक् शममुकृतहेतोः कथयति ॥३॥

२१-३-६४

यतिसम्भावना

ध्यायामि वेनायकमडिं घ्रपद्मं यत्सर्वलोकान्तरपद्मषण्डम् ।
रजःकर्णैः कीर्णगभस्तिभिः स्वैर्विकासयत्यस्ततमःप्रकाण्डम् ॥१॥

अहो महाभाग्यमिदं समेषां महोभराक्रान्तमदः सदो यत् ।
यतीन्द्रपादाम्बुजरेणुपूतं ह्युपास्महे धूतरजो बुधाद्यम् ॥२॥

त्यागज्ञानतपःसमृद्धिमहितं शिष्यप्रियं वाग्मिनं
वेदान्तोदितवन्द्यवाक्यनिकरासारं घनस्वान्तकम् ।

कैलासाश्रमधाम्नि मण्डलमहाधीशास्पदे साम्प्रतं
विद्यानन्दगिरिं प्रतिष्ठितमिमं सम्भावयामो गुरुम् ॥३॥

काषायवस्त्रावृतचारुगात्रः पूर्णेन्दुसङ्काशमुखो महात्मा ।
ध्यायन्परं ब्रह्म हृदा सदाऽयं विभाति संन्यास इवात्तकायः ॥४॥

उमाजानिः स्वामी ह्यधिवसति निःशेषजगतां
प्रतीरे कालिन्ध्याः सदनमुदितं यत्र मुदितः ।

स्वशिष्यैः सङ्ग्राहं सुचरितरतेराचरितवा-
श्चिरं लोकानां सत्कृतिभिरयमाचार्यपरमः ॥५॥

रक्षन्त्र कलौ स्ववृत्तमनघं शिष्यान्प्रशासत्सतो
धर्मं चाश्रमवर्णानिर्णयमसौ चिन्वंस्त्रिधा सत्तपः ।
भारं दुर्वहमद्य लोकहितकृत् संन्यासिनामग्रिमो
रक्तः पुण्यसुदर्शनोऽथ वहते क्षेमङ्कुरः शङ्करे ॥६॥

जीयाच्छाङ्कुरतत्त्वं ह्याचन्द्रार्कं हिताय जनतायाः ।
विद्यानन्दगिरीन्द्रोऽप्यध्यात्मसुतेजसात्र शतमब्दान् ॥७॥

प्रजानां सौहार्दं कलिदुरितहानाय भवतात्
प्रवृद्धं सद्धर्माचरणमपि योगाय कुशलम् ।
पुराण्या गेर्वाण्या हृदयमिह वाचा भूतरसं
सदा सौराज्याढ्यं सकलभुवनं श्रेयसि रतम् ॥८॥

१६६६.

गीतामहः

श्रीमच्छङ्करसंस्कृतोत्तमकलासङ्घातसम्पादितो
ह्यादित्ये धनुषाधिकातिकबले सन्मार्गशीर्षं गते ।
साधूनामवनाय हृद्यभगवद्गीतामहोऽयं नृणां
योगक्षेमसुमार्गशीर्षनिरतो भूयात्समृद्धायतिः ॥१॥

कर्तव्याचरणं सकौशलमिहाऽसङ्गने संशासती
वैराग्याभ्यसनैः प्रमाथिमनसश्चाध्यात्मनिष्ठापनम् ।
योगेन त्रिपथानुगेन परमं निःश्रेयसं च प्रियं
गीता कामदुधेव पूरयति नो कस्येप्सितं किं वद ॥२॥

१६६६.

गुरुगीतम्

विजयतां गुरुः पुण्यदर्शनो वृजिननाशनो विश्वब्रान्धवः ।
श्रितजनामरानोकहः शिवो भुवनपालनायाऽऽत्तविग्रहः ॥१॥

भवमहोदधौ कर्णधारतां गत उदारवाक् क्लेशयादसि
समशुभेक्षणः सर्वजन्तुषु प्रशमचन्द्रमःशुद्धसत्त्वभाक् ॥२॥

विजितषड्भिर्पुह्यं गायनो जपतपोनिधिर्ब्रह्मादिवादिनाम् ।
कनकभास्वरव्यायतोच्छ्रितस्वतनुरुद्धृताशेषबन्धनः ॥३॥

यजनकर्मणि व्यापृतः स नो गुरुवरः शिवानन्द आपदाम् ।
गिरिशमन्दिरे वारणाय सत्कुशलदत्तये प्रीयतां विभुः ॥४॥

मधुरभारती यस्य शोभना जगदनामयापादिभावना ।
असदृशी नृणां भाग्ययोगतोऽप्युपनताधुना भारतावनौ ॥५॥

नयति यो जनं निर्वृतिं क्रमात्मुखवितीर्णसद्योगभूमिकः ।
सकरुणोऽरुणोद्दीप्तिमन्मुखो गलितकल्मषोऽर्हनिशं वशी ॥६॥

इतरभूतले वासिनोऽपि यं सततमात्मसत्तत्त्वलिप्सया ।
उपसरन्ति ते दूरतो रता गुरुमनश्वरे सत्यवर्त्मनि ॥७॥

निगमशास्त्रविज्ज्ञानिषूक्तमोऽप्यगणितक्रियायोगनिष्ठितः ।
सरुजसेवयाऽऽराधितेश्वरोऽवतु स नः सदा विश्ववन्दितः ॥८॥

विनुतबोधकृद्ग्रन्थतल्लजान् रचितवान्प्रभुः शिष्यसंहतेः ।
हितमथाचरन्नज्ञतातमस्ततिविभेदकान्यो नुमोऽद्य तम् ॥९॥

द्विरयमद्वयध्वानकेसरी शरदि साधकाञ्छास्ति चाञ्जसा ।
हृदयशोधनेऽध्वानमुत्तमं ह्यातिथिदैवतश्चिन्मयो मुनिः ॥१०॥

मुनिजनं गताब् शोचनीयतां प्रमुदितश्च योऽकिञ्चनोऽपि नृन् ।
अशनदानतः प्रीणयत्यहो निखिलसिद्धिभाङ् निःस्पृहाग्रणीः ॥११॥

निजकुटीरके किन्नरस्वनो बुधगणं स चानन्दधामनि ।
भजनतो हरेः सङ्गतं मुहुः प्रकुरुते मुदा बाष्पवर्षणम् ॥१२॥

उषसि निम्नगारोधसि स्थितस्तपसि तेजसामाकरो यथा ।
उदयपर्वते राजते महान्नविरयं मुनिर्लोकपावनः ॥१३॥

मसृणवीक्षणैरस्य संस्कृतः सकृदपीह को विन्दते न तत् ।
तनुभृदात्मनः श्रेयसे मनोनियमवैभवं हर्षमेदुरम् ॥१४॥

गुरुवरः शिवो भक्तवत्सलः सुचिरमाश्रितान्पालयन्स नः ।
इह सुखं ततोऽमुत्र शाश्वतं वितरतात्पदं श्रोयसां विभुः ॥१५॥

(ii)

अज्ञानतमोभास्वत्तेजो भवसिन्धुसन्तरणपात्रम् ।
करुणावृष्टिसदभ्रं वन्दे गुरुपादपङ्कजद्वन्द्वम् ॥१॥

गुरुभिः प्रहितः कृपादृशा मयका भक्तिभरानते निजे ।
निहितः शिरसि प्रसादको दददानन्दमनश्चरं परम् ॥२॥

१९५४

मानसाष्टकम्

सर्वलोकशुभहेतुदिनेऽस्मिन्योगिराजमखिलावनिगीतम् ।
स्वामिन् शिवरतं गुरुवर्यं मानसैतमनघं भज भक्त्या ॥१॥

षष्ठितोऽपि शरदां परिपुष्टं भागधेयवशतो भजकानाम् ।
अंशुमन्तमिव पूर्वमहीध्रे शैलराजि विलसन्तममन्तुम् ॥२॥

बादरायणमुनिं परमूर्त्या लोकबोधनकृते पुनस्तथम् ।
अन्यदेशविदुषामपि बन्धोच्छेदने कृतमतिं कृतकृत्यम् ॥३॥

ज्ञानभक्तिकृतियोगविधानं बोधयन्तमनसूयमुदारम् ।
 पात्रतामपि समीक्ष्य सुदूरे शिष्यवृन्दमरविन्दमिवार्कम् ॥४॥
 द्रुतवृत्तिमपहाय च "सोऽहं" भावनिष्ठमघनाशनशीलम् ।
 आत्मराममुरुसत्त्वविशुद्धं निस्तरङ्गनिजबोधसमुद्रम् ॥५॥
 गात्रवन्तमपि बन्धविमुक्तं वीतरागमपि मञ्जुलरागम् ।
 निर्ममं च निजभक्तमुहार्दं ह्यस्तदोषमपि बन्धुरदोषम् ॥६॥
 विश्वनाथपदपङ्कजलीनस्वान्तमान्तरनभोलसदकम् ।
 शान्तमूर्तिमुदितस्मितवक्त्रं सत्क्रियासु निरतं गतकार्यम् ॥७॥
 सच्चिदात्मकमखण्डसुखाढ्यं विश्वपावनविचित्रचरित्रम् ।
 आश्रितामरतरुं करुणाब्धिं याहि चित्त शरणं वरदं तम् ॥८॥
 मानसाष्टकमिदं पदपद्मद्वन्द्वके शिवगुरोर्विनयेन ।
 अर्प्यतेऽद्य तदनुग्रहलिप्साप्रेरितेन भवसागरमध्ये ॥९॥
 २२-६-४७

पुष्पाञ्जलिः

आनन्दाब्धौ मग्नं सहजेऽपारे निरस्तकल्लोले ।
 सच्चिद्रूपे सततं स्मर चित्तं गुहं शिवानन्दम् ॥१॥
 यत्र शिवोऽपि तपस्यन्तात्मारामी बभौ तमगराजम् ।
 पावनमधितिष्ठन्तं योगक्षेमाय शिष्याणाम् ॥२॥
 शान्तं बहिरन्तः खे भान्तमिवाहर्षति हृदाकाशे ।
 पद्मं विकासयन्तं मूर्धन्यं लापकं रजस्तमसोः ॥३॥
 सत्त्वविशुद्धं बुद्धं योगाप्तमनोलयं सुखसमाधिम् ।
 त्यागविरक्त्यासक्तं जीवन्मुक्तं विविक्तवास्तव्यम् ॥४॥
 सुलभं शिष्यगणानां योगाचार्यं विदेशिनां च वरम् ।
 ब्रह्मणि लीनं परमे मायातीतं प्रसन्नवाग्लसितम् ॥५॥

कीर्तिज्योत्स्नाजालं स्वच्छं दिङ्मण्डले वितन्वन्तम् ।
लोकान् प्रसाधयन्तं शिष्योत्पलहर्षदं मुनीन्द्रेन्दुम् ॥६॥

नवविश्वेश्वरसद्बोदयनिधूतप्रपन्नसन्तापम् ।
भवजलधिकर्णधारं किल्बिषकरिवृन्दकेसरिणम् ॥७॥

मूलाधारे याऽऽस्ते शयिता शक्तिः समस्तभुवनानाम् ।
धात्री मायामोहितभूतगणा तद्विवर्तभूत तम् ॥८॥

स्वाधिष्ठानेऽध्यास्याग्निं संवर्तं च रौद्रमूर्तिर्या ।
नृत्यति संहृतविश्वा सत्साक्षाद्रूपमादधानं तम् ॥९॥

सौदामिनीस्फुरद्भा मणिपूरे या स्थिता प्रसादपरा ।
ह्लादयति जगत्स्मरसंप्लुष्टं सुधया तदञ्चितात्मानम् ॥१०॥

याऽनाहताधिरूढा मानसहंसद्वयात्मनाऽब्जरसम् ।
पिबति च नीरक्षीरे विश्लेषयते तदात्मानम् ॥११॥

शुभ्रज्योत्स्नाशुक्ला स्फटिकनिभा या विशुद्धिमारूढा ।
आन्तरमुन्मूलयति ध्वान्तं तच्छक्तिः सर्वस्वम् ॥१२॥

आज्ञाचक्रारूढा भास्करशीतांशुकोटितेजा या ।
पद्ममारण्यविहारा पुष्पवदनवस्थितिस्तदात्मानम् ॥१३॥

जय जय यतिवृन्दारक गुरुवर निःश्रेयसाय लोकानाम् ।
शश्वदनश्वरतेजाश्चाद्वैतामृतविभागकर्तेह ॥१४॥

स्तोत्रपुष्पाञ्जलिः सोऽयं गुरुपादाम्बुजन्मनोः ।
समर्प्यतेऽधुना भक्त्या भवोदन्वत्तितीर्षुणा ॥१५॥

श्रीशिवस्तवः

अचलगुरुगरिष्ठोद्देशसञ्चारशीलं
 प्रचितनियमयोगोत्सादिताज्ञानमूलम् ।
 मुचरितबुधशिष्योत्सृष्टसद्भक्तिमालं
 वचनगतिविद्वरं सद्गुरुं नौम्यनीलम् ॥१॥

आनन्दधाम्नि सदये सदयेशगुप्ते
 ह्यानाकचारिसुयशोऽम्बरकान्तिदीप्ते ।
 आनन्दभाशुकरुणं शरणागताप्ते
 स्वानन्दसिन्धुशिवमस्मि नतः स्वतृप्ते ॥२॥

इच्छाबलेन परमात्मसमीकृतेनस
 व्युच्छिन्नशिष्यहृदयज्वरमार्यगृह्यम् ।
 सच्छास्त्रदेशिकमनन्यवचोऽमृतौघैः
 पृच्छासृषं भुवि गुरुं शमयन्तमीडे ॥३॥

ईशस्वरूपमसुसन्नियमेन चित्ता-
 काशे विकाशितरुणारुणमाश्रितानाम् ।
 आशालताश्च फलिनी रचयन्तमात्मो-
 द्देशे नुमो गुरुवरं भुवि सार्वभौमम् ॥४॥

उत्थाय नित्यमुदितप्रणवप्रणादं
 मृत्युञ्जयार्चननदीष्णमपेतपापम् ।
 सत्यप्रियं श्रुतिशिरोऽर्थचयं निबन्धैः
 क्षित्यां जनाय ददतं मुनिमानतोऽस्मि ॥५॥

ऊर्जस्वलाङ्गमुपगङ्गमनङ्गपीडा-
 वर्जं सवाद्यशुभगानमुपाददानम् ।
 दुर्जातबन्धुमतिथीन्परिभावयन्तं
 पर्जन्यकल्पमृषिपुङ्गवमानतोऽस्मि ॥६॥

ऋद्धौजसं जलजषण्डविहारिहंसं
 सिद्धिषिमुख्यमवनीजनसङ्ग्रहोत्कम् ।
 सद्धर्मकल्पतरुपोषकमेतमाप-
 द्वाद्धौ व्रजामि शरणां परकर्णधारम् ॥६॥

एनोवनावलिदवीकृतनामधेयं
 नूनं जगज्जनमनोरथवृत्तरूपम् ।
 दीनानुकम्पिहृदयं बुधवृन्दबन्धं
 मौनप्रणशितारपुं तमजय्यमीडे ॥७॥

ऐश्वर्यवर्जितमपीह विस्वरूपां
 विश्वेश्वरानुचरचारुविचारचुञ्चुम् ।
 शश्वत्प्रसन्नवदनाम्बुजभात्मनिष्ठं
 पार्श्वस्थसिद्धिमहमस्मि गुरुं नतस्तम् ॥८॥

श्रोङ्कारगह्वरहरिं पुरुषोत्तमं स-
 त्पङ्क्तेरुहाक्षमुखोद्युगशालिनं तम् ।
 अङ्गे विकासिकरपङ्कजमात्तयोगं
 शङ्काविहीनमकलङ्कृतपोऽब्धिमीडे ॥९॥

श्रीदार्यधैर्यशमशक्तियुतं विमुक्तं
 भेदावबोधवृजिनाद् भिषजं भवार्तः ।
 वेदान्ततत्त्वरसपानमुपवर्गव-
 च्छेदोन्मदं परमकारुणिकं प्रणौमि ॥१०॥

शिवावतारस्य महोत्सवं समे
 नवप्रहर्षेण बुधा वितन्वते ।
 भुवीह भक्त्या स्वगुरो चिराय त-
 त्पवित्रसान्निध्यकटाक्षलिप्सया ॥११॥

जीयाच्चिरं सद्गुरुसार्वभौमो
 ह्याध्यात्मसाम्राज्यपदेऽभिषिक्तः ।

शिष्यप्रकृत्याहितसत्कृतिः सन्
पायादपायाच्च जगत्समग्रम् ॥१३॥

१६५८

श्रीशिवगुरुस्तवः

शिव भव भो भवसागरतारकनाविक भावुकलोकगते ।
कविकुलकीर्तितविश्वगुरो कुरु सत्करुणां मयि दीनमुते ॥ध्रुवम्॥

पतितजनावन भक्तनिकेतननूतनमङ्गलदीपशिखे
रतिपतिदर्पदवानलहुङ्कृतिभीषण संरत सर्वसुखे ।
सततमबोधतमःप्रसरं हरसीश सतां महसेह सखे
श्रुतिशिरसोदितपुण्यपदं तपसाश्रित भास्कर चान्तरखे ॥शि॥१॥

अमरवरासुरसिद्धमहोरगकिम्पुरुषार्चितपाद मुदा
प्रमथगणोऽपि गृणाति गुणाननघास्तव भावपरीतहृदा ।
हिमगिरिसानुनि संयमधामनि गाङ्गान्तटे वियुते विपदा
श्रमविगमाश्रमभूमिमुपाश्रित राममुनामजपेन सदा ॥शि॥२॥

गिरिगुरुकन्यकया परिपृक्तशरीर विरागिपुरोग करे
वरमभयं पुरुषार्थमपीश्वर धारयसि त्वमुदारतरे ।
शरणमुपैत्यखिलावनिवासिजनश्चरणं तव कीर्त्यहरे
गुरुकरुणस्य विगाहितुमद्वयतत्त्वमहार्णवमिष्टगिरे ॥शि॥३॥

भसितविभूषितगात्र पवित्रितदेवधुनीपयसा शिरसा
हसितभरद्युतितश्च विभासि निर्हसि तमःपटलं सहसा ।
असमहृशा सदृशीकृतदर्शन दर्शयसे पदवीं मनसा
रसमुदितेन परां मधुरोदितवशीकृतभूत शुचे यशसा ॥शि॥४॥

त्रिभुवनदाहि निपीय हलाहलमुग्रविषं कुरुषे स्म शिवं
प्रभुवर विश्वजनस्य भवन्तमुपैति जगच्च निजं प्रभवम् ।

नभसि विधुर्हि सुधामधुरैरिव भूमितलं किरणैः सुरवं
विभुरिह धार्मिककर्मभिरञ्चति नाकतलं च भवान्प्रणवम्
॥शि॥५॥

त्रिपुरमुखासुरदम्भमहोदधिकुम्भकसम्भव भूतपते
कपिवरकेतनसाहसतोषित भूषणरूपपृदाकुतते ।
अपरिचिता भुवि सन्ति न ते शिव विश्वकुटुम्बविधानरते
नृपतिकिरीटमणिद्युतिरञ्जितपादुक वैदिक पूतमते ॥शि॥६॥

अजिनपटावृतदेह महेश्वर योगिपुरोग सदार सदा
वृजिनविनाशक शूलधरोऽसि निरामय एव न तेऽस्ति भिदा ।
सृजसि नवं नवमात्मविदुत्तम योगविधानमुदारहृदा
भजति रसाय भवत्पदपङ्कजमत्र सुधीमधुपोऽतिमुदा ॥शि॥७॥

धृतहरिदम्बर चाम्बरकेश महेश रवीन्द्रनलाक्ष समे
स्तुतिमुखरैः सुमुखैरमरास्तव जाग्रति ताण्डवधाम्नि शमे ।
मतिभण्णितो कृतिमत्र नृणां चरितेन निजेन गुरो प्रथमे
शतधृतिसत्समये प्रतिबोध्य समेधयसे स्थितधीर्निगमे ॥शि॥८॥

महिमवतो हिमवत्तनयाधव चाष्टतनोर्बहुतुष्टिकृते
तुहिनकराश्रय भक्तिजुषा स्तवकाष्टकमद्य मया लघु ते ।
विहितमिदं करुणावरुणालय चाष्टदिगीशबलस्य नते ।
मिहिर सदम्बुरुहां मयि धेहि कृपां जनमानसराष्ट्रपते ॥शि॥९॥

१९६२

गुरुद्वादशमञ्जरी

स्वार्थं विहाय विहसन्कनकोज्ज्वलाङ्गो
ह्यन्तर्बहिश्च विमलः सुकलाधरास्यः ।
यो विश्वमङ्गलमनङ्गारिपोविधत्ते
नामार्थयुक्तमतुलं तमृषि भजेऽहम् ॥१॥

मीनध्वजो यमगजापतिमागतं द्रा-

ग्रूपान्तरेण च समीक्ष्य तपःप्रभावम् ।

संस्मृत्य तस्य निजदेहविदाहचुञ्चुं

तिष्ठत्यपेत्य जलधौ सभयं निलीनः ॥२॥

शिञ्जन्ति मञ्जु मधुपाः समदाश्च केकाः

पुंस्कोकिला यतिवरेण वनद्रुमेषु ।

सङ्गायता मतिमता विहितोपदेशा

येनेन्दुशेखरमकारणबन्धुमद्धा ॥३॥

वाता वहन्ति सततं प्रयते प्रसन्ना

आनन्दनाम्नि गुणवृन्दयुताः कुटीरे ।

यस्मै समस्ततनुभृत्सु समेक्षणाय

क्षेमङ्कुराय जगतां गुरवे विराजे ॥४॥

नन्दन्ति दन्तिहरिमुख्यनिसर्गवैरा

यस्मात्प्रशान्तिमधिगत्य विशुद्धसत्त्वात् ।

शान्तात्परेण सहवासगुणेन कृष्टा

धर्माटवीभुवि परस्परहार्दवृद्ध्या ॥५॥

दोर्दण्डविक्रमबलेन विनैव विश्वं

यस्याखिलं खलु वशंवदमद्य जातम् ।

सद्वर्मयोगिकसमन्वयशासनेन

प्रेम्णा जने च परमेश्वरवन्महर्षेः ॥६॥

विद्यालता विलसतोष्टुधार्तिहन्त्री

तेजोविशेषविशदाऽऽन्ध्यमुपैधमाना ।

यस्मिन्तिरस्य सफलं नृजनुर्दधाना

वीरोत्तमे ह्यसिलतेव जितारिवर्गे ॥७॥

जह्यादहम्मतिमथो ममतामुदेष्य-

न्नध्यात्मवर्त्मनि महात्मनिषेविते ना ।

कुर्याच्च कोऽहमिति गाढविचारमेवं
यः शास्ति तं हृदि निसर्गसमाधिमीडे ॥८॥

यज्ञं तनोति जनतामतिवेदिकायां
ज्ञानाग्निनोपनिषदाहुतिसम्भृतेन ।
ग्रन्थोद्धयाजकगणोपनिविष्टमिष्टं
यः सर्वदा शिवगुरुं शरणं तमेमि ॥९॥

तेपे तपो महदतर्कितरत्नगर्भं
यस्मिन्नगेन्द्रकटके निकरो मुनीनाम् ।
तस्मिन् हृषीकपतिनाम्नि तपस्विधिष्ये
कृत्वाऽऽश्रमं जयति विश्वजनीनमार्यः ॥१०॥

तत्त्वानुशीलनपरा धरणीमटित्वा
श्रान्तास्त्वनेकमुधियः सुकृतेन चान्ते ।
पूर्वाजितेन शिवसन्निधिमेत्य शोकं
मोहं तरन्ति भवहेतुमपेतपातम् ॥११॥

मां शाधि शिष्यमिति कोऽपि वदन्गुरुं यो
भक्त्या यदीममुपयाति सकृत्स तूर्णम् ।
तत्पावनेक्षणविशोषितपापपङ्क्तौ
ब्रह्माश्नुते हि परमद्भुतकृद्गुरुर्नः ॥१२॥

सेयं गुरुद्वादशमञ्जरी मे समर्पिता जन्ममहोत्सवेऽस्य ।
चित्तेन भक्तिप्रवणेन भूयान्निःश्रेयसायात्र गुरुप्रसादात् ॥१३॥
१६५२

गुरुगाद्यम्

नमो भगवते यतिवरेण्याय सकललोकशरण्याय शरवणभव-
भक्ताग्रगण्याय विज्ञानप्राप्तलोकानृण्याय धन्याय वन्यसत्त्वे-

ष्वप्यालोकितनाकिमूर्धन्याय अमोघतपोबलनिर्धूतार्तदैन्याय
 अकारणसञ्जातसकलभूतकारुण्याय स्वयमूरीकृतनैर्धन्याय
 निरुपमवदान्याय जनमनोहारिसौजन्याय स्मरणमात्रनिष्का-
 सितजन्याय भुवनवशीकरणतुलितवैन्याय दुरितततिशून्याय
 शुद्धसत्त्वपाथःपर्जन्याय तपःपौनःपुन्यसमार्जितनिस्सीमपुण्याय
 पुण्यश्लोकाय समाश्रितधर्मारण्याय चरणनालिनमधुव्रतायमान-
 राजन्याय ब्रह्मविद्वृन्दमान्याय संन्यासिधर्ममर्मसम्पन्नाय
 प्रसन्नवदनारविन्दजन्यनिगमवचःसौरभाय भवभयभञ्जनाय
 निरञ्जनाय मञ्जुमृत्युञ्जयमन्त्ररञ्जितजीवलोकाय
 ज्ञानयज्ञदीक्षिताय प्रेमवशीकृतविश्वाय विश्वनाथसनाथीकृत-
 धिष्ठ्याय नीरागाय रोगनागकुलबैनतेयाय तोयजाक्षभाषित-
 भूषितवचोविन्यासाय व्यासादिमुनिवृन्दारकबन्धुरमार्गा-
 नुगाय गायदन्तेवासिहृदयनिवासतोषाय अज्ञानतमःसर्वङ्क्षुषाय
 द्वेषादिदोषविनाशाय वीतसंशयाय सद्द्वंशमुक्ताफलाय
 कलितकुलाचलाहार्यस्थैर्याय परिगतपारावारगाम्भीर्याय
 सहजसमाधिनिष्ठाय आधिरहिताय सर्वभूतहिताय
 अधिष्ठितेष्टहृषीकेशाय व्योमकेशकेशवसङ्कीर्तनभूमण्डल-
 मण्डनाय जगद्गुरवे रविमहसे सच्चिदानन्दरूपिणे स्वामिने
 निरवद्यहृद्यविद्याविद्योतमानात्मने शिवानन्दाय ॥

१६५२

संन्यासिनामग्रिमः

यो न द्वेष्टि न काङ्क्षते किमपि यो दुःखे सुखेऽथो समो
 वीतक्रोधभयो विरक्तनिलयश्चास्तान्तरद्वेषणः ।
 आत्मज्ञानजिताखिलेन्द्रियमनास्त्यागानुभूतामृतः
 संन्यासस्तनुमानिवात्र स शिवानन्दो गुरु राजते ॥१॥

केचिद्ब्राह्मविरक्तिमेत्य विषयांश्चित्तेन म्रिय्याचरा
 अन्नन्तः खलु वञ्चयन्ति जनतां काषायलब्धार्चनाः ।

तेजस्वी ह्ययमप्रमेयविमलाचारोऽन्तरेवं बहि-
श्चिद्भासाऽप्रतिमो मरालकुलपस्त्वन्ये वकाः केवलम् ॥२॥

तारुण्ये हृदयप्रमाथिनि यदा रोगादितानां भिष-
ग्भृत्याति हृतवान्समस्तजनिभृन्निःश्रेयसे संरतः ।
सर्वारम्भफलत्यगुत्तमकृतिः सर्वप्रियोऽसौ महान्
संन्यासालयमूलबन्धमकरोन्नूनं तदैव स्थिरम् ॥३॥

योऽजन्यग्रजवंशमौक्तिकमणिर्विश्वेश्वरानुग्रहा-
दब्दे सर्वजितीन्द्रमन्त्रिणि तुलां याते, हरौ सेश्वरे ।
लग्ने याम्यभमाश्रिते हिमकरे षष्ठ्या गुरोर्वासरे
युक्ते ज्ञानविरागवर्द्धनचरणे श्रेयोनिदाने शुभे ॥४॥

अम्बा यस्य च पार्वती जनयिता वेंग्वार्यनामा सुधीः
साध्वी शङ्करपादपद्ममधुपः संस्कारजातेन च ।
कुण्डस्वाम्यभिधानतः समुदितप्रेमप्रकर्षेण च
स्कन्दस्येव बहु श्रुतं गुणगणान्मूर्तेर्व्यतानीद्वबलम् ॥५॥

श्रीशालीवृत्तिनीवृत्ति प्रियतनुव्यायाम उत्साहवान्
बाल्येऽध्यायविधौ विशेषचतुरोऽप्यार्तिनाशोत्सुकः ।
धीरः सुन्दरमांसलाङ्गनिबहो हास्यप्रियः कोमल-
स्वान्तो योऽखिललोकगौरवयुतस्त्यागव्रतोऽराजत ॥६॥

आयुर्वेदमधीत्य पश्चिममसावूर्ध्वं पितुर्मृत्युतो
विशेऽब्दे भिषगास्पदं त्वधिवसन्सेवां प्रशस्तां व्यधात् ।
आर्तानामगदेन दीनजनतासन्तुष्टमृत्युञ्जयोऽ-
कार्षीच्चामृतपत्रिकाप्रकटनाद्विज्ञानवृद्धिं नृणाम् ॥७॥

षड्वर्षपिण्डे विदूरमलयद्वीपं च गत्वा युवा
त्यागेनात्र चिकित्सया निजजनिं धन्यां चिकित्सालये ।
कुर्वन् सर्वजनाहतस्तनुमुखं नक्तं दिवं निःस्पृहः
प्रायस्यच्छरदष्टकं जनतन् हृत्प्रीतिमापादयन् ॥८॥

प्रत्यागत्य विनाशधर्मसु निजं द्रागिन्द्रियार्थेष्वयं
देशं निःस्पृह आत्मबोधनकृते संन्यास्थदीशानुगः ।
काशीनासिकफण्डरीपुरमुखान्याटच्च पुण्यान्यथो
क्षेत्राणि प्रथितोरुसत्त्वविभवं सम्पादयन् सन्ततम् ॥६॥

आनन्दोत्तरकं शिवाख्यमनघं विज्ञातवेद्याद्गुरो-
र्लब्ध्वा नाम विदोर्णमानसतमोग्रन्थिर्दरीसद्यसु ।
भूभृन्नेतुररण्यभूमिषु चिरं योगानुसन्धानजां
शान्तिं चातुलनिर्वृतिं निरविशस्तेवामृषीणां चरन् ॥१०॥

भास्वत्कोटिनिभद्युतिः स्मितलसद्वक्त्राम्बुजस्तापसो
भस्मालङ्कृतविग्रहो मुनिनुतः कौपीनमात्राम्बरः ।
भेषज्येन तपस्विनामुपचरन् सत्कर्मयोगं पर-
ब्रह्मोपासनया विवेकविधिनाऽन्वस्थाद्युगं योगयोः ॥११॥

विश्वोद्बोधनकर्मणो जननभागज्ञानेन दग्धक्रियः
सत्याध्वोपचयार्थमाश्रममसौ संस्थाप्य तस्मिन् गिरौ ।
ब्रह्मासक्तहृदां सतामतुलया शुश्रूषया बोधय-
ल्लोकं कृत्स्नमिमं विमुक्तिपदवीमाचार्यवर्योऽजयत् ॥१२॥

तत्रानन्दकुटीरमद्रिकटके पुण्ये हृषीकेशके
सर्वज्ञाननिधानमारचितवान्सोऽयं गुरुः श्रीमुखे ।
वर्षे सज्जनषट्पदालिकमलं सन्तापसंहारकं
नित्यानन्दमरन्दचूतविपिनं पूतं महामन्त्रकैः ॥१३॥

दिव्योज्जीवितसङ्गमाशु विदधत्तन्नामपत्रासिना
चाज्ञानाल्पचक्रपाटनपटुर्ग्रन्थौघनिर्माणतः ।
विज्ञानामृतमाशयञ्जनतीति सर्वत्र, निर्माय स
श्रीविश्वेश्वरमन्दिरं विजयते तत्प्रतीतिदर्शो विभुः ॥१४॥

प्रत्यब्दं परदेशजांश्च लुबहून् योगस्य शासद्विधि
धर्मान्योन्यसहिष्णुतामुपदिशन् यज्ञं जगच्छेयसे ।

तन्वन् गाः परिपालयन्नथ शतं सत्कर्मणामाचरन्
योगीन्द्रः क्षितिभागधेयमहिमा मूर्तो विभात्यञ्जसा ॥१५॥

पञ्चविंशतिवर्षैर्यत्संन्यासीहाकरोदयम् ।
तच्छ्रेष्ठः शिवमाख्यातुं सहस्रैरपि न क्षमः ॥१६॥

शिष्यगीतम्

जयति ते शिवानन्द सद्गुरो
प्रयतजन्मनोऽन्लासिता मही ॥ध्रुवम्॥

वृजिनविह्वला सा तपस्विनी
शरणमाश्रिता देवमीश्वरम् ।
अलभतात्मजं तं चिरान्निजं
शिवरतं भुवस्त्वामलङ्कृतिम् ॥ज॥१॥

परमपावनादप्पदीक्षिते-
श्वरकुलाम्बुधेरुद्गतो महान् ।
विधुरिवामृतं सङ्कुरन्सदा
वदनबिम्बतः पासि मेदिनीम् ॥२॥

निरुपमं तपस्त्यागवैभवं
किमु वदाम्यहो ब्रह्मवर्चसम् ।
समविलोकनं लोकनन्दनं
कृतिकदम्बकं सौष्ठवं च ते ॥३॥

तव वचोऽमृतं पातुमुत्सुकाः
सुकविचातका दूरतो लघु ।
गुणघनस्य चायान्ति सन्ततं
करुणयाऽन्यथा सम्प्लुतस्य भोः ॥४॥

शिव भवार्णवे सीदतां नृणां
 व्रजसि योगराट् कर्णधारताम् ।
 भुवनहृद्रजोच्छित्तयेऽर्थवा-
 नजनि वंद्यराड् हृद्यवाग्भवान् ॥५॥

निखिलजन्तवस्ते सुधामयं
 श्रवणतर्पणं कीर्तनं हरेः ।
 सकृदुपांशु चाकर्ण्य दुर्लभं
 सुखमनश्चरं निर्विशन्त्यहो ॥६॥

कल्पियुगे बहिर्गामि दर्शनं
 विषयरञ्जितं वीक्ष्य देहिनाम् ।
 भ्रष्टिति तत्करोष्यन्तरङ्गभाङ्
 निगमतत्त्वसन्मन्त्रबोधनैः ॥७॥

अमरभूरुहो दीनबान्धव-
 स्तरुणभानुमांस्तामसावलेः ।
 त्वमिह नो मनोराज्यविष्टरे
 नृपशिरोमणिः सुप्रतिष्ठितः ॥८॥

कुरु कृपां गुरो भक्तवत्सल
 शरणमेमि ते पादपङ्कजम् ।
 यदि रविः करैर्नाम्बुजं स्पृशे-
 त्त्तदिह बोधयेत्कोऽपरस्तदा ॥९॥

जनिमहेऽद्य ते पञ्चसप्तति
 श्रितवतो वयोमानतो विभो ।
 त्रिणयनं हृवा प्रार्थयामहे
 शतमितायुषे सौख्यसञ्जुषे ॥१०॥

सद्गुरुसमाराधनम्

शिवमेव जगद्गुरुमेहि मनो
भगवच्चरणं शरणं गुणिनाम् ॥ध्रुवम्॥

निगमागमकीर्तितसद्विभवं
भवरूपमपेततमःप्रसवम् ।
भवसागरतारकमेकमिति
प्रणमामि यतीन्द्रमतन्द्रतनुम् ॥१॥

तपसा ह्यपनीतरुजं रजनी-
करचारमुखं सुखितं सहजे ।
सुसमाधिविधौ विबुधापगया-
ऽप्यभिषिक्तनिजाश्रममीतिनुदम् ॥२॥

गिरिराजगुहाश्रयमिष्टजनं
सुहृषीकपदे कृतलोकहितम् ।
परमेश्वरनिष्ठितमिष्टिकृतं
सुकृताकरमादृतयोगनिधिम् ॥३॥

अपवर्गपथे दधतं भजकान्
भुजशालिनमस्तसमस्तमलम् ।
जितमृत्युभयं स्वकृतेडचगृहेऽ-
चितविश्वगुरुं सुगुणाम्बुनिधिम् ॥४॥

विशरीरविमुक्तिगमद्य विभुं
वरुणालयलीनसरित्प्रतिमम् ।
अदृगाश्रयमप्यखिलात्मगतं
दृढभक्तिवशंवदमस्तभिदम् ॥५॥

वचनामृतवर्षिणमत्र नृणां
वृजिनं व्यसनं च हरन्तमरम् ।

परदेशमुमुक्षुजनाय सदा

विहितात्मसुबोधमबाधविधिम् ॥६॥

श्रुतिशीर्षवनान्तरकेसरिणां

मधुरेण च गानरसेन जनान् ।

लघु निर्वृतिधाम नयन्तमिनं

वययाऽऽहितबोधमखं महितम् ॥७॥

विनयावनतं नतराजशिरः-

स्नगलङ्कृतपादसरोजयुगम् ।

मुनिमानसहंसमहं समया-

तिगमाकलये मनसाऽऽर्तिभृता ॥८॥

क्व नु पश्यसि तादृशकारुणिकं

भजतां त्रिदिवद्रुममाप्ततमम् ।

कथमस्तगिरि शशिनीह गते

सुलभं कुमुदं सह चन्द्रिकया ॥९॥

प्रथमेऽत्र महात्मसमाधिमहे

मिलितो भगवन्तमिमं हृदये ।

निहितं प्रतिपूज्य जनोऽर्थयते

ह्यवनाय सुखेन विशां सुकृतैः ॥१०॥

अध्यात्मसोपानपद्धतिः १

विनयोऽस्तु मधावगूढभाव-
स्तव वैशाखगुणो धृतिर्हि शुक्रे ।
धिषणा च शुचौ कृपा नभस्के
ह्यनुभावो विपुलो नभस्यमासे ॥१॥

ऋजुताऽऽश्वयुजे विशुद्धहार्दं
महितोर्जे समुदारता सुमार्गे ।
क्षमया च सहस्यकः समत्वं
मनसो माघभवं च तृप्तिरन्त्ये ॥२॥

परमं पदमञ्जसा समेया-
द्यदि यत्नेन नरः प्रयात्यनेन ।
अयनेन परं प्रमादशन्यो
ह्युपदेशेन गुरोः शिवात्मकस्य ॥३॥

परायगराणां (आत्मपरीक्षा) २

वणिग्जनो वर्षविरामकाले परीक्षते पण्यचयं वशिष्टम् ।
व्ययं यथा चाऽऽयमथाप्रमत्तस्तथात्मजिज्ञासुरलं दशां स्वाम् ॥१॥

अन्तर्मुखीभूय विवेकवीक्षाविचारदीप्त्या स्वमवेक्षमाणः ।
आत्मोदयाय प्रयतेत साधुर्ह्यतण्डितस्तद्गतदृष्टिरेवम् ॥२॥

१. श्रीशिवानन्दवचनानुवादः ।

२. श्रीशिवानन्दवचनानुवादः ।

कियन्मयाध्यात्मपथेन यातं प्राप्यं पुरस्तात्प्रति धाम दिव्यम् ।
किं वा यथापूर्वमवस्थितोऽहं गच्छाम्यधस्तादथवा पदव्याम् ॥३॥

सम्पत्तयः किन्तु मयापि षड्वा सम्पादिताः साधनसद्दनानि ।
के नाम चित्तस्य मलाश्च दोषाः समूलघातं निहताः प्रयत्नैः ॥४॥

सत्त्वस्य शुद्धिः कियती प्रशस्ता संवर्धिता चात्मसुदर्शनाय ।
ध्यानं मदीयं किमुतावगाढं ह्ययत्नैर्सर्गिकसत्प्रभावम् ॥५॥

शमप्रधानं हृदयं मदीयं किं वा निधानं परिपुष्टुष्टेः ।
किमिन्द्रियाश्वा वशवर्तिनो मे किं ब्रह्मनिष्ठश्च सदावतिष्ठे ॥६॥

शिवावतारः स गुरुर्महात्मा कारुण्यमेधो जगदुद्धिधीर्षुः ।
अवर्षदेतन्मधुरं प्रजानां सञ्जीवनं सद्वचनामृतेन ॥७॥

श्रीकृष्णानन्दस्तवः

वेदान्तैकप्रसक्तं शुचिमधुरवचःस्यन्दिपीयूषधारं
स्वात्मज्योतिःप्रदीप्तं परहितनिरतं वीतरागं वरेण्यम् ।
निर्द्वन्द्वान्तःसपत्नं स्थिरमतिमनघं शुद्धसत्त्वं यतीनां
कृष्णानन्दं नमामि प्रथितगुणगणं हृद्यविद्यावदातम् ॥१॥

दान्तं शान्तस्वभावं भवजलधिभयाद्बुद्धःसहान्मुक्तिभाजं
संन्यस्तावद्यकार्यं मितहितवचनं लोककल्याणदक्षम् ।
श्रीतस्मार्तार्थसारप्रवचनचतुरं तारहारिस्वराढ्यं
को ह्येनं तापसोद्धं गुरुरपदकमलावद्धचित्तं नु वेत्ति ॥२॥

तस्मिञ्शुद्धे परार्थे ह्युपहितहृदयं ब्रह्मणि स्वप्रकाशे
जीवातुं योगविद्याश्रितविपिनमहाविश्वविद्यालयस्य ।
पूर्णज्ञानं विनीतं विशदरदरुचं चारुधीरप्रवृत्तिं
वन्दे चानन्दभाजं बुधगणविनुतं स्वामिकृष्णाख्यमार्यम् ॥३॥

बाल्यं कौमारमेवं व्रतनियतमना योऽप्यतीत्यापवर्ग-
श्रीनिर्वेशे युवत्वे विहितदृढमतिः साधु संन्यासदीक्षाम् ।
अङ्गीकृत्याद्य यज्ञं दधदभिरमते ज्ञानरूपं निजात्म-
न्युद्बुद्धे तं प्रणौमि श्रुतिततिनिरतं तापसं कृष्णभक्तम् ॥४॥

जीवन्मुक्तं शिवाख्यं निजगुरुमनिशं श्रद्धया सेवमानो
यस्तद्विष्टं च योगत्रितयमपि समं साधयत्येकभक्तः ।
शैलेन्द्राधित्यकायां त्रिविधमपि तपः सञ्चिनोत्यञ्जसैवं
सोऽयं सूर्यप्रकाशो मणिरिव सुहृदां भाति वृन्दे मुनीन्द्रः ॥५॥

साधोरस्याऽऽगतस्य त्रिगुणितमधुना रुद्रसंख्यं वयोऽस्मि-
ञ्छीविश्वेशप्रसादात्प्रयतजनिमहे विश्वकल्याणहेतौ ।
कायेनोपस्थितानामथ बहुविदुषां चेतसा स्वाशिषाऽद्वा
भूयादायुः सुदीर्घं कुशलमपि परब्रह्मतेजःसमृद्धिः ॥६॥

१६५४

नमो भगवते रामचन्द्राय परमात्मने ।
स्वामिश्रीरामदासाय शान्तसद्गुरवे तथा ॥

गुरुपादसपर्या

जय जय हे गुरुवर्य निरञ्जन कल्मषभञ्जन शान्तिनिधे ।
रघुकुलदुग्धपयोनिधिपूर्णशशाङ्कपदाम्बुजभृङ्गविधे ॥ (ध्रुवम्)

स्मितमधुराननकान्तिसुधा गरिसान्तिवतशिष्यगणात्मरत
सदयमुदारमनन्तगुणाशयमात्ततितिक्षमहो हृदयम् ।
तव धृतिभूषितमत्र भवोरगदंशनिवारणशक्तियुतं
मयि कुरु सान्द्रकृपेक्षणमद्य भवाब्धित आशु च तारय माम् ॥जया॥

निरुपमशान्तिसुखप्रदमाश्रममावससीडितरामपुरे
वितरसि भक्तजनाय च बोधमनाकुलमादरतो मुदितः ।

तव वचनामृतपानवशीकृतविश्वमिदं खलु निघ्नमहो
त्रितयमपि त्वयि सङ्गतमस्ति पथामपवर्गं इयं गुरुता ॥जय॥१२॥

भजकसुरद्रुमरामसुनामजपस्य महर्द्धिमवेक्ष्य भवान्
पतितजनोद्धरणाय दिशत्यथ मन्त्रमनर्घमुपात्तदयः ।
तव करुणा भुवि तप्तजनाय च यच्छति निर्वृतिमीड्यतमां
तडिदुदयद्युति तावकचारुशरीरमिलासुकृतैरुदितम् ॥जय०॥१३॥

सकलमतार्थविचारचणा धिषणा तव तत्त्वसमन्वयकं
बहिरूपयोजितभिन्नकलेवरमातनुते मनुजेषु समाप् ।
अनवरतं प्रियतामखिलेषु परात्मसमीक्षणलब्धपदा-
महरहरुद्धरतोह नृणां हृदि लीनमबोधतमःपटलम् ॥जय...॥१४॥

कुपितमनुष्यमनःकलुषत्वमपास्यति सत्वरमस्तभयः
शमदममुख्यगुणाढ्यहसन्मुखकोमलकान्तियुतोक्त्यमृतात् ।
सहवसतिभवतापि मुहूर्तकमान्तरशत्रुगणोद्धरणे
पटुरथ ते महिमानमयं कथमल्पमतिर्गदितुं प्रभवेत् ॥जय...॥१५॥

गिरिपतिमूर्ध्नि दुर्गमभोकरकानननिर्भरपङ्क्तिमरं
प्रमुदितमानस ईशसमर्पणवीतभयस्त्वमतीत्य वरम् ।
उटजपदं प्रयतं गतवानसि पूज्यवसिष्ठमुनेश्च तथा
तपसि रतोऽत्र निरन्नमतीन्द्रियमात्मसुभासमलक्षयथाः ॥जय...॥१६॥

प्रबलभवाम्बुधिवीचिभिराहतमेनमबोधतमोमुषितं
नदमिव सागर आविलमप्युररीकुरु नाथविहीनमथो ।
शरणसमागतमात्मतपोबलतो भवसिन्धुतलादधुना
सकरुणमुद्धर पावय भक्तिविरागसुसत्त्वसमुज्ज्वलनात् ॥जय...॥१७॥

इदं श्रीरामदासाय गुरवे भक्तिपूर्वकम् ॥
समर्प्यते सपर्यायं स्तोत्रं तुष्यतु तेन सः ॥ ८ ॥

गुरुपादार्चना

नमामि रामं जगदेकवीरं
 कारुण्यपीयूषसमुद्रमोडचम् ।
 भक्तप्रियं सज्जनपद्मभानुं
 सीतापतिं भानुकुलावतंसम् ॥१॥

श्रीरामदासं रमणीयगात्रं
 पूर्णेन्दुवक्त्रं सुलभं नराणाम् ।
 एनोहरं शान्तकटाक्षपातै-
 र्दयाघनं नौमि गुरुं शरण्यम् ॥२॥

यो मे गुरुर्ब्रह्मणि वीतरागः
 प्रतिष्ठितो नित्यसमाधिमग्नः ।
 रामाभिधाने परमे समस्तं
 विलोकते तन्मयमेव विश्वम् ॥३॥

यच्चित्तवृत्तिः परमात्मसिन्धुं
 महानदीव प्रयता वगाह्य
 सद्धंससेव्याऽपि परं कृतार्था
 वहत्यजलं प्रति तं मुदे नः ॥४॥

श्रीराममन्त्रं कलिकल्मषधनं
 यो निस्तुलं तारकमार्यवृत्तः ।
 श्रेयोऽभिलिप्सून् कृपयानुशास्ति
 स्वयं मनुष्यान्पि पूर्णकामः ॥५॥

यस्येदमाभाति चरित्रमन्त-
 र्बहिर्निसर्गोज्ज्वलशान्तमत्र ।
 शिशोरिवाथार्जवमुन्दरं द्राग्
 जनस्य कर्षद्गृहदयं कठोरम् ॥६॥

तपोमहिम्ना च यतीश्वरो यो-
 ह्यानन्दनामाश्रममद्वितीयम् ।
 श्रीरामपुर्यां स्थितधीरतानीत्
 क्षेमाय लोकस्य मनोऽभिरामम् ॥७॥

सद्विद्यया देशमहोदयः स्या-
 दित्याकलय्यात्मविदुत्तमं यः ।
 श्रीकृष्णविद्यालयमात्तयन्त्रो-
 द्यमं प्रतिष्ठापयति स्म सेव्यम् ॥८॥

विद्याविहीनानुददीधरद्यो-
 ऽप्यस्पृश्यतादोषजुषो जघन्यान्
 शोच्यां दशामेत्य हि दुःखितानां
 साहाय्यकं साधु चरन्ति शिष्टाः ॥९॥

महात्मनां जन्म जगद्धिताय
 क्षितौ प्रसिद्धं च यथातरुणाम् ।
 अतो गुरुः सर्वविदग्रणीर्नः
 करोत्ययं विश्वजनीनकर्म ॥१०॥

भैषज्यशालां विरचय्य काञ्चिद्-
 गदोपतप्तान् स्मितभासितास्यः ।
 अकिञ्चनाञ्जानपदाननल्पं
 सदानुगृह्णाति चिकित्सयाऽयम् ॥११॥

यस्यापि दिव्यानुभवा महर्षे-
 स्तपोरतस्याद्रिगुहागृहेषु ।
 रोमाञ्चमत्यर्थमनुस्मृतास्ते
 सचेतसां सञ्जनयन्ति भूयः ॥१२॥

भाग्येन नः पुण्यभुवोऽयमात्म-
 ज्ञानेन निघ्नोऽकृतसर्वलोकः ।

आचार्यवयो भुवनस्य सम्य-

ग्विराजतेऽद्धा सवितेव खेऽद्य ॥१३॥

या शक्तिराद्या जगतो निदानं

मातेव संरक्षति सर्वजन्तून् ।

तस्या विवर्तो जयतीह माता

कृष्णाख्यदेवी च दयाद्रचित्ता ॥१४॥

गुरोश्च मातुश्च कटाक्षपूरै-

राप्लावितो धौतरजा हि लोकः ।

समेधतां शान्तिसमाहितात्मा

समस्तसन्मङ्गलवर्द्धितश्रीः ॥१५॥

श्रीरामदासो जगतां हितार्थं

जीयाच्चिरं मङ्गलमूर्तिरुर्व्याम् ।

अध्यात्मतेजोरुचिरश्च माता

दीर्घायुरारोग्यसुभाग्ययोगात् ॥१६॥

इयमर्चनपद्यमालिका

गुरवे शुद्धहृदे समर्पिता ।

भवतात्परमात्मनो मुदे

रघुवीरस्य च तस्य योगिनः ॥१७॥

८-२-५१

स्तोत्रपुष्पाञ्जलिः

श्रीगुरुं स्तुहि रामदासमबोधसन्तमसारणम् ।

वक्त्र वाञ्छसि चेद्भाजितमात्मपापमपोहितुम् ॥ध्रुवम्॥

यस्य पूर्णशशाङ्कभासुरमाननं भववह्निनो-
 ज्जीवयत्यरमदितां जनतां स्मितामृतधारया ।
 तं गुरुं करुणानिधिं शरणं कुतः प्रतिपद्यसे
 चित्तं नैव निजापदुद्धरणाय दुर्मदवञ्चित ॥श्री॥१॥

यस्य दर्शनमातनोति नृणामतर्कितनिर्वृतिं
 पावनं प्रशमप्रदं सुरसिन्धुमज्जनवत्परम् ।
 भवत्पुपायनमात्रलभ्यमनेकपुण्यफलायितं
 साधुवृन्दसमीप्सितं भवरोगसिद्धसुभेषजम् ॥श्री॥२॥

निर्घनस्य च यस्य पादसरोरुहं रसलोलुपाः
 राजहंसगणा गुणव्रजसौरभं सुरभास्वतः ।
 आश्रयन्ति च विस्मरन्ति यथाऽमृतहृदमध्यगा
 जाड्यदोषमशेषमस्तसमस्तवैशससाध्वसाः ॥श्री॥३॥

रामनाममधुव्रतस्य हि यस्य सच्चरितं भुवि
 क्षेत्रपुष्पकदम्बके श्रुतियुग्म वर्णितमस्ति चेत् ।
 पातुमुत्सुकता तु ते खलु भागधेयमनुत्तमं
 लप्स्यसे मधुनस्ततः कतिचिद्वराणि पृषन्ति यत् ॥श्री॥४॥

शारदामृदुपाणिपल्लववादितोरुविपाञ्चिका-
 निःस्वनोऽपि कलां गिरामिह यस्य नार्हति सेवितुम् ।
 लोकसङ्ग्रहदिव्यकर्मरतेरुपात्तवचोविधेः
 शान्तिसन्मधुरत्वभूमवशीकृताखिलचेतसाम् ॥श्री॥५॥

अद्रिकन्दरमन्दिरेषु महातपश्चरतो मुनेः
 सर्वभूतहिते रतस्य निरुध्य वायुमथेन्द्रियम् ।
 पश्यतः परमेश्वरं भुजगेऽपि तस्य विभीषणे
 मानवा महिमानमाश्वतिमानुषं बत गायत ॥श्री॥६॥

मङ्गलं रघुपुङ्गवाय महात्मने श्रितबन्धवे
 मङ्गलं गुरवेऽद्वयाय परात्मनि प्रतिबोधिने ।

मङ्गलं निखिलार्यभक्तजनाय दिव्यमहोऽर्थिने
मङ्गलं वरभारतावनये तथा जगते सदा ॥श्री॥७॥
२-१२-१६५१

रामदासीयम्

विश्वप्रियं शान्तिसुधापयोधिं प्रसन्नवक्त्रेन्दुमपेतपापम् ।
जगद्धितोपात्तमनुष्यदेहं श्रीरामदासं गुरुवर्यमीडे ॥१॥
यस्याखिलान्यत्र शरीरभाजां क्षेमाय कर्माणि भवन्ति लोके ।
श्रीराममन्त्रौषधराजयोगान्निवारिताशेषजगद्विपत्तेः ॥२॥
आनन्दमद्वैतमनारतं यो निजेऽपि शुद्धे हृदि निर्विशंश्च ।
मग्नः समाधौ सहजे विधत्ते सत्कर्मजातं जनताहिताय ॥३॥

+ + +

श्रीरामदासाय नमः परस्मै पुंसेऽवतंसाय विमुक्तिभाजाम् ।
स्थितेऽपि देहेऽद्य वपुर्विलोपे दयाब्धये विश्ववपुःश्रिताय ॥४॥
करुणामसृणस्वान्तां जगदम्बां नतोऽस्मि ताम् ।
कृष्णारूपेण सम्पूज्यां विश्वमङ्गलहेतुना ॥५॥

मातृस्तवः

या मेध्याध्वरवीतिहोत्रमुखतो धृत्वा तनुं मानुषीं
साधूनामवनाय निर्गतवती दुर्मेधसां चापदे ।

सा शक्तिः प्रथमाऽधुनेह जननी कृष्णेति पूर्वाख्यया
कारुण्यामृतशेवधिर्जनिमगात्प्रेम्णा जने दुर्गते ॥१॥

यां दृष्ट्वा पितरौ निजे च सदने भास्वत्प्रभां वोदितां
दुःखध्वान्तनिबर्हणीमभिनवोत्साहप्रदां मञ्जुलाम् ।
हर्षोत्कर्षसुवर्षभाजनमपि स्वं चक्रतुर्जीवितं
संरोहच्छुभकर्मसस्यसुषमं शूलिप्रसादास्पदम् ॥२॥

विद्याबुद्धिबलं यया च मधुरव्याहारलीलां स्मितो-
दारां भूरि दधानयाऽखिलजनस्वान्तं नयन्त्याऽऽत्मनः ।
आधीन्यं प्रतिवेशिनः प्रतिदिनं स्वान्यन्वतिष्ठन्विना-
प्यायासं गुणपक्षपातविनतस्वान्ताः समन्तात्समे ॥३॥

यस्यै सर्वगुणालिभूषणभृते नान्यद् गुरुणां तथा
सेवायाश्च महात्मनां श्रवणतो भक्त्या कथानां मुहुः ।
पुष्पानां च मनागरोचत सदा ध्यानाहितान्तर्हृदे
शाठ्यासत्यमुखप्रदुष्टजनताऽऽचारद्विषे श्रीजुषे ॥४॥

सूर्याचन्द्रमसोरमाजननतस्तेजःप्रसादौ परा-
वात्मानं स्फटिकोपमं विविशतुर्यस्याः शुभाङ्गया द्रुतम् ।
येनाऽऽजन्मन एव चान्तरतमोव्यावर्तको वैशसे-
ष्वन्तः शान्तिपरायणं ह्यभवतामालोकसाम्नी स्वयम् ॥५॥

यस्यां सत्कुलशीलरूपसुवयस्तुल्येन विद्यावता
श्रीमल्लक्ष्मणभूसुरेण विधिनोढायां समुत्पादितौ ।
सूनू सर्वजनोपकारकुशलौ श्रेयःपथालम्बिनौ
संस्कारेण यथा सतार्थविनयौ विद्यासमृद्धौ क्रमात् ॥६॥

सा सौभाग्यबलेन धर्मशरणा शुश्रूषमाणाञ्जसा
भर्तारं परदेवतेति तनयौ सम्पोषयन्ती मुदा ।
साधून् कालमयापयध्वशरणान् सत्कुर्वती चातिथीन्
पुण्याख्यानरसं च साधु समये भक्त्याऽऽपिबन्ती सती ॥७॥

पूज्यां सर्वजनस्य पूतचरितां तां कोमलाङ्गीं हठा-
न्मात्सर्याविलमानसाथ नियतिर्वेधव्यदुःखेन हा ।
श्रक्लिशनात्फलिनो सुकल्पलतिकां वात्येव सर्वङ्कषा
शाखाभङ्गविपचयेन सुमनोवृन्दप्रपीडाकृता ॥८॥

पूर्वं तद्ब्रह्मदये निगूढवसती बीजस्वरूपेण यौ
वैराग्यं च विवेक इत्यपि गुणावास्तां तु दुःखाम्बुना ।
तौ सिक्ताविव तूर्णमङ्कुरयुतौ संरूढमूलौ दिनै-
र्जातौ संसृतिनश्वरत्वभगवत्सत्यत्वबोधोत्फलौ ॥९॥

सा संसारसमुद्रनाविकमतः संमार्गयन्ती गुरु
स्वान्तेनैक्षत जातु शान्तिकरुणाविज्ञानवारांनिधिम् ।
आनन्दाश्रमवासिनं ह्यघहरं श्रीरामदासं विभुं
राकेन्दुप्रतिमाननं मुजनताश्रेयोनिदानं मुदा ॥१०॥

तस्मिंश्चाश्रमतल्लजे निजसुखं विस्मृत्य तिष्ठन्त्यसौ
मग्ना ब्रह्मणि कर्मयोगनिरता दीनान्धमूकातुरान् ।
वस्त्रान्नौषधदानसुन्दरवचोविन्यासमुख्यैः स्वयं
सेवाकर्मभिरातनोति सुखितानन्तर्बहिश्चाञ्जसा ॥११॥

सेयं सर्वशरीरिणां च जननी लोके यथार्थं मता
श्रेयोर्थं यततेऽप्यर्हन्निशमिह स्मेराननालोकनैः ।
हत्वा शोकभरं प्रहर्षमतुलञ्चापादयन्ती हिता
वीतावग्रहमेदिनीज्वरभरा वृष्टिर्यथा सस्यदा ॥१२॥

पातिव्रत्यमहामहोविलसितास्यायाश्च भीतानि दि-
क्प्रान्तारण्यतमांसि यान्ति शरणं पापानि वृद्धिं कलौ ।
यस्या नूनमसत्क्रियाभिरनिशं प्राप्तानि येनाखिला
मर्त्यास्तां परितः परामनुभवन्त्यस्तैनसो निर्वृतिम् ॥१३॥

सा पञ्चाधिकविंशतिं च शरदां संन्याससाम्राज्यके
त्यागाद्वेषमुमुक्षुतासमदृशामात्येऽभिषिक्ता क्षणात् ।

सत्त्वोत्कर्षबलेन मानवमनोदुर्गस्थितान्भक्तिम-
त्सामन्तार्चितशासना विजयते ह्युद्धृत्य सर्वान् रिपून् ॥१४॥

जयतु जयतु माता शुभ्रवस्त्रान्तरङ्गा
तनयनिहितभूरिप्रेमपीयूषपूर्णा ।
शतमिह शरदां नस्त्रायमाणा विपद्भ्यः
कलितकुशलयोगाऽऽनन्दधिष्ये गुरोस्सा ॥१५॥

५-६-१६५५

माता कृष्णा

निखिलविवुधवृन्दैः कल्पितोदग्रपूजं
भजदभिलषितानां कल्पवृक्षायमाणम् ।
वरदमभयदं सद्योगिराजाधिराजं
शरणमहमुपैमि त्वां विभुं विघ्नराजम् ॥१॥

वन्दे महः परं किञ्चिदवाङ्मनसगोचरम् ।
कल्याणसन्ततेर्मूलं वामार्धं यस्य पार्वती ॥२॥

शिवाय शिवयोर्योगो जगत्पित्रोर्निरन्तरः ।
भूयात्सुमनसां शश्वद्दुरितारिनिषूदनः ॥३॥

या लोकान्सृजति क्षणेन निखिलान्सङ्कल्पमात्रोदितान्
संरक्षत्यथ नाशयत्यपि दयापीयूषनिःष्यन्दभाक् ।
यस्याः शक्तिविवर्तका ह्यमुभृतो यन्मायया भेदधी-
र्यत्कारुण्यलवाद्ब्रविमुक्तिरिह तां वन्दे जगन्मातरम् ॥४॥

यस्याः प्रसादेन महेश्वरोऽपि प्रियाद्धदेहो भजते यतीनाम् ।
प्रण्वत्त्वमीष्टे च जगन्नियन्तुं तां नौमि दुर्गां परशक्तिमम्बाम् ॥५॥

मोहान्धकारोद्धरणे हृदब्जप्रबोधने धामनिधीन्दयालन्
महाप्रभावान्परतत्त्वविज्ञान्वन्दे गुरुसत्त्वविशुद्धिहेतोः ॥६॥

श्रीरामदासं जितमायमीडे स्मेराननाभोजममेयसत्त्वम् ।
प्रशान्तचित्तं कमनीयवृत्तं दयाघनं सद्गुरुमाश्रिताप्तम् ॥७॥

महात्मनो यस्य कृतिं वरेण्यामालोडय संलब्धमनोविकासः ।
अनन्यभक्त्यास्मि रघूद्वहस्य प्रसादमासादयितुं प्रवृत्तः ॥८॥

शान्तिमूर्तिमतीव सर्वविशदा श्रीशारदाम्बेव या
संसारान्तिनिबर्हणस्मितशुचिज्योत्स्नावितानानना ।
आतिष्ठत्यपि कर्मयोगमनिशं निष्कामसेवाविधा-
वार्तानां परशक्तिमात्तनृतनुं तां नौमि कृष्णाभिधाम् ॥९॥

पावनं हि तदुदात्तचेष्टितं वर्णयंश्चरितमात्मवाक्क्रमम् ।
शोधयामि नु मनीषयाद्य तत्सादरं भणितुमित्युपक्रमे ॥१०॥

प्रतिभा रसशालिनी न मे निपुणत्वं च कलासु यद्यपि ।
कृतिमर्पयति प्रसूपदेश्यमिमां दुर्ग्रथितामिव स्रजम् ॥११॥

सारस्वतं हि तत्त्वं निर्वृतिमतुलां कवेः सहृदयानाम् ।
अद्रवैतं ब्राह्ममिवागोचरमुक्तेर्दधद्विजयते तत् ॥१२॥

गद्यप्रबन्धसरणिर्गहना मतापि
प्राचां यदि प्रभवतीह गिरां प्रपञ्चे ।
बालान्यथाक्रममसौ विदुषो विधातुं
कुर्वे ततो ललितगद्यकृतौ मनीषाम् ॥१३॥^१

सारस्वतम्-३

चञ्चद्रीतिगुणावलीघनरसाऽऽसिक्तं नवोत्सहादं
नीलग्रीवसुनृतबन्धुरपदं चार्थोत्कदम्बान्वितम् ।
नानावर्णनभोगमण्डलरुचिस्कीताशमाशु श्रिये
काव्योद्यानमिदं भजन्तु रसिकाः सारस्वतासरभृत् ॥

वैजयन्तीगीतम्

श्रीमद्भारतभूमिभाग्यलहरीं पीयूषनिःष्यन्दिनीं
दास्योत्तप्तजनस्य तोषजननीं भास्वच्छरत्कौमुदीम् ।
वीरोत्साहनकाहलीं खलमनोदर्पासिधारां परां
स्वातन्त्र्यांशुमदुद्गमद्युतिपटीं त्वां वैजयन्तीं नमः ॥१॥

वर्णानां त्रितयेन सा नवनवोन्मेषं कलानामियं
शान्तिं सौख्ययुतामरातिविलयं चोद्धोषयन्ती सताम् ।
सानन्दाभयदा प्रवातचलनाच्चक्रान्विता भानुव-
त्तेजश्शुद्धिमथाभिवृद्धिमनिशं जीयाद्धाना भृशम् ॥२॥

छायां ये प्रयतां श्रयन्ति कृतिनश्चास्या जनन्या यथा
भक्त्या ते समुपार्जयन्ति विपुलं धर्मं यशोऽभीप्सितम् ।
सौहार्दं परमं श्रियं च भुवने भद्राणि मोक्षं तथा
सच्चिन्निवृत्तिरूपमात्मकलनान्निविश्य राजन्त्यहो ॥३॥

भारताम्ब ते मुता मिथः प्रियत्वभाजिनः
शान्तवैरपावकाः स्वकार्यतत्पराः सदा ।
मातुरुन्नतं यशोध्वजं दिगङ्गनामुखे
स्थासकं यथा विलासयुक्तमादधत्वमे ॥४॥

जयतु जयतु देवी भारताम्बाऽवलम्बं
सकलभुवनगीतानन्तशोभा समेषाम् ।
शरणमुपगतानां तन्वती क्षेमसम्प-
त्प्रचयकलितमद्धा सिद्धिविघ्नेशतोषात् ॥५॥

१५ ८-४७

स्वातन्त्र्यज्योतिः

आनन्दोल्लासमुच्चैः प्रसृमरविभुताकेसरालया महान्तं
कृत्वास्मन्मातृभूमेर्नृपवरभरताल्लब्धविक्रान्तिकीर्तः ।
पुण्ये चित्तरविन्दे सुगुणपरिमले पूरिताशं समन्ता-
त्स्वातन्त्र्यादित्यतेजः प्रणतजनमहो दीप्यते पश्यतेदम् ॥१॥

आलोकाबन्धि नष्टं निखिलमपि तमो दुःखनराश्यरूपं
लोकस्वान्तान्तरिक्षे खरवचनपविध्वानरुद्धात्यमुत्थम् ।
क्रान्तः क्लिष्टोऽद्य पन्था घनवनपिहितोऽभ्युदगते सप्तसप्तौ
मोहालस्यत्रियामा सपदि लयमगाद्भाग्यभूम्ना प्रजानाम् ॥२॥

पुण्यश्लोकैर्महर्षिप्रतिमनृपतिभिर्धर्मसौख्यार्थसम्प-
च्छोभायै यज्जनानां महितमिह पुरा बद्धमूलप्रतिष्ठम् ।
सौराज्यं संस्कृतं तत्सुकृतफलमिदं देवतातापसाना-
माशीर्भिर्भुज्यतेऽद्धा सुमधुरमधुनाऽस्माभिरोड्योदयाढयैः ॥३॥

स्वातन्त्र्यं सर्वतन्त्रं जगति न जनिभूद्वष्टि सर्वात्मना को
मर्गोऽपि क्लेशसिन्धौ किमु भुवनशिरोरत्नभूतं हि राष्ट्रम् ।
धर्मोऽजोऽज्ञानसम्पन्नचयसुखयशोधाम सद्भारताख्यं
सद्भानिष्ठप्रभावे सति परवशतां निन्दनीयां सहेत ॥४॥

अस्मद्राष्ट्रस्य सत्त्वोपचयगुणवशाद् द्वेष्यतामेव यातं
पूर्वं चाङ्गलाधिपत्यं जनसहकरणज्ञानलाभे भवोत्थम् ।

तोत्रं दुःखं यथा द्राग्व्यपातमधुना सौहृदेनोपपन्नं
ह्यन्योन्यालम्बनीति कलयति तदतो विश्वकल्याणहेतोः ॥५॥

पूर्णस्वातन्त्र्यमस्मत्प्रकृतिभववसु प्राहुरार्याः पुराणा
यच्चावाप्तुं महात्मप्रभृतिनृतिलका बन्धनागारवासम् ।
आग्नेयास्त्रप्रहारं प्रशमशुचिधियोऽप्यन्वभूवन्तमोषा-
मायातं भासयत्तात्फलमिव तपसां मानसं मानवानाम् ॥६॥

पाश्चात्योर्वीविभागेऽप्यमरुक्विषये द्योतितो ज्ञानदीपो
वेदान्तप्राणदात्रा यतिकुलपतिना यो विवेकाभिधेन ।
व्याप्तं तज्ज्योतिरद्याप्यविहतविभवं भारते तज्जनानां
भक्ति भाग्योदयेऽस्मिन्द्रढयति महति श्रेयसे श्रीयुतानाम् ॥७॥

राष्ट्रस्यास्याग्रणीभिर्नयचणधिषणैः शासने मूलतत्त्व-
श्रीमद्रत्नावलीयं विलसति रुचिरा कल्पिताऽऽचन्द्रसूर्यम् ।
भास्वद्रश्मिप्रवाहैर्जगदखिलमभिप्लावयन्ती सुधौघ-
प्रख्यैरुत्थास्यतेऽथो दशरथतनयानुग्रहान्नन्दिलोका ॥८॥

भूदेव्या भाग्ययोगादपि गुरुनियमात्कृष्णबुद्धार्यधर्मा-
चार्यश्रीरामकृष्णप्रभृतिमुमनसां भारतं सार्वभौमम् ।
राष्ट्रं लोकाधिपत्यं समजनि जगतः शान्तिसम्पत्तिबीजं
यत्रास्पर्शत्वदोषोऽप्यथ नृषु न मिथो भेदभावो मनाक् स्यात् ॥९॥

सौभ्रात्रं चात्र सर्वे हृदि वचसि कृतौ शीलयन्तोऽपि सन्तः
स्वातन्त्र्यं चाशयस्य प्रकटनविषये स्वस्वधर्मानुसारे ।
भाषासंस्काररूपामनितरसदृशीं शिष्टतां पालयन्तोऽ-
जय्यात्मक्षोणिकीर्तिध्वजमुपरि दिशाचक्रवालस्य कुर्युः ॥१०॥

विद्याभ्यासे समेषामशनधनगृहोपार्जने राज्यसेवा-
कार्येऽस्मिन्नानुकूल्यं भवति नवविधावस्तदोषे समानम् ।
जन्मेश्वर्यप्ररूढं न किमपि गणितं तारतम्यं प्रजानां
भेदो भानुप्रकाशं प्रति बत धनिनः को दरिद्रस्य चेह ॥११॥

श्रोजस्वीदं स्वतन्त्रं भजति परमितः सर्वशो नायकत्वं
देशानां प्राग्भवानामभिनवयवकद्वीपराष्ट्रस्य मुक्तौ ।
साह्यं धैर्येण धर्म्यं ह्यनुसरदयनं साध्वकार्षीद्यदादौ
किं प्रोक्तेनात्र भूयोऽखिलविषयसदोनेतृतां याति विश्वे ॥१२॥

भूपालानां पृथक् प्राग्यदभवदवनौ राज्यमुच्चावचं त-
त्सर्वं निःसार्य जीर्णाचरणविलसितं वल्लभार्यो व्यतानीत् ।
साम्यापन्नं स मन्त्री निशितदृढभतिः शासनेऽर्थाधिकारेऽ-
प्याश्चर्याणां मणीनामुदधिरिव पदं नोऽस्ति देशोऽधुनैवम् ॥१३॥

श्रीमन्नेहोः प्रसिद्धं सकलजनपदप्रीतिपात्रं ह्यमात्या-
ग्रण्यस्तत्सौहृदयं क्षितिभरभरणे भागधेयाच्च दाक्ष्यम् ।
सिद्धं राष्ट्रस्य सम्पद्द्रढिमजययशःप्राभवक्षेमवृद्धिं
निःसन्देहं पुरःस्थां रसितमिव दिशत्यद्य वैदूर्यसिद्धिम् ॥१४॥

दुर्भिक्षं रोगजन्यं त्वपसरतु समं दुःखजातं च राष्ट्राद्
दारिद्र्यं भारतश्रीसकरुणमसृणालोकनादानभिज्ञं यम् ।
विज्ञानासक्तिमूलात्कुशलमपि विशां वद्धं तां यन्त्रयोगा-
दत्रत्यानां निरस्ताऽऽन्तरकलुषरजःशुद्धचैतन्यकानाम् ॥१५॥

हैमे पीठे निषण्णां मणिगणनिचिते मौलिमुक्तांशुकान्तां
लक्ष्मीं राष्ट्रस्य सेव्यां विबुधनृपवरैः षोडशोक्तोपचारैः ।
अस्मिन्पुण्ये मुहूर्ते मुनिपतिसदसा तीर्थतोयाभिषिक्तां
श्रेयस्कामा वयस्याः परिचरत समं स्रग्धराभिः सतीभिः ॥१६॥

२६-१-१९५०

राष्ट्रध्वजः

दिगन्तविसृतच्छविर्नभसि दर्शयन्त्वां तनुं
जनाक्षिसुभगाकृतिर्विविधवर्णहृद्यं तिम्रं ।

मघोन इव जीवनं सपदि सूचयन्कामुकः
प्रमोदभरकारणं जयति नोऽत्र राष्ट्रध्वजः ॥१॥

विहायसि चलन्भृशं पवनवेगयुक्तो नु यः
स्वराष्ट्रमुयशोमयं क्षितितलामृतं स्वर्गिणाम् ।
सुखाय हृदि रक्षितं नयति शुद्धवृत्तो नृणां
त्रिवर्गकलितः प्रियो जयति सोऽद्य राष्ट्रध्वजः ॥२॥

स्थितो ह्युपरि भारतस्फुरदनूनभाग्यावहः
पटान्तकरपल्लवं शिरसि यो जनानां शनैः ।
निधाय गुरुवच्छमं नयति शोकपीडामथो
श्रियं ह् वयति वत्सलो जयति नः स राष्ट्रध्वजः ॥३॥

त्रिवर्णरुचिरो मतः प्रियकरश्चतुर्णां च यो
रथाङ्ग-सहितोऽपि नो मुररिपुर्यशोवाहनः ।
दिगम्बरगतिः सदा न तु मृडोऽपि दण्डो यति-
नं चेत्यनुपमस्थितिर्जयति सोऽद्य राष्ट्रध्वजः ॥४॥

वलक्षदलमध्यमो वदति शान्तिशुद्धी यशो
हरिपुटपटुश्च यो विभवमार्यशौर्यं शिवम् ।
सकुङ्कुमरुचिः कलोल्लसितधमंहादोद्भवं
सदायतिमहोदयं विजयते स राष्ट्रध्वजः ॥५॥

इदं प्रथयते त्रयं रुचिरवर्णकानां मुहुः
समस्तजनजीविते विहितशासनं यस्य यत् ।
समन्वयगुणश्रितं निखिलधर्मरक्षाक्षमं
भिदां नृषु करिष्यते न हि स नोऽस्ति राष्ट्रध्वजः ॥६॥

यतस्त्रिगुणमष्टकं वहति चार्वराणां ततोऽ-
प्यर्हनिशमतन्द्रितां दिशति चक्रमभ्युन्नतिम् ।
प्रयत्नविधिमीश्वरे ह्यचलभक्तिमार्षागम-
प्रदिष्टपथसंश्रयं स्वयमयं स राष्ट्रध्वजः ॥७॥

महोत्सवरसोत्सुकैः प्रणतिपूर्वमारोपितः
 समुन्नतपदं धरापतिरिव प्रमोदाकुलः ।
 चलाङ्गकिरणो नदन् ग्रहगणं प्रजाश्रेयसां
 प्रमाणमवलम्बते स्वयमयं स राष्ट्रध्वजः ॥८॥

२७-१-५७

भारतं नः स्वतन्त्रम्

मान्याध्यक्षान्प्रथितयशसः पण्डितांश्च प्रणम्य
 प्रारम्भेऽस्मिन्मुकविसदसि श्लाघ्यराष्ट्रोत्सवोत्थे ।
 काव्यं नव्यं पठितुमनघं प्रेरितो यन्महिम्ना
 सन्नह्यामि प्रभवतु सदा भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥१॥

यत्पूर्वं तापसेन्द्रैः श्रुतिमधुरवचःस्फीतनादैः सुपूतं
 श्रीरामाद्यैश्च दिव्योदितचरितचरणैः प्रापितं धर्मदीप्तिम् ।
 राजन्वच्छुद्धसत्त्वंर्जनकमुखनूपैः सार्वभौमं च जातं
 सम्पन्नं साम्प्रतं तत्सुकृतततिवशाद्भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥२॥

यद्भारता चन्द्रवंशोदधिकुमुदमुहुद् बाहुवीर्ये धुरीणो
 दौष्यन्तिर्धर्म्यकृत्येष्वसदृशधिषणाप्राभवे साधु शासत् ।
 नाम्नोदात्तेन चक्रे भुवि विपुलयशोभाजनं स्वेन शशवत्
 सम्पन्नं साम्प्रतं तन्महिम्भरततं भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥३॥

येनात्मारामवर्यास्त्रिदशपरिवृढप्रीतये प्रेरिता द्राक्
 पुण्याह्वेनाध्वराणां दिनगणविततामालिमाजह्निरेऽन्याम् ।
 सद्दर्षोत्कर्षशुम्भत्क्षितितलमनिशं पीनसम्पत्प्रहृष्टं
 चक्रुश्चैतहि जातं प्रमुदितमनुजं भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥४॥

यस्मै वृन्दारकाश्चाखिलभुवनजनाः श्रीयशोधर्मधाम्नेऽ-
ध्यात्मोद्धारेऽत्युदारे प्रयतगिरिसरित्काननाय स्पृहां हि ।
कुर्वन्ति ब्राह्मणीयं सुगतविहितमप्यागमं बोद्धुकामा-
श्चक्रेशाशोकगुप्तं प्रशमदमगुणैर्भरितं तत् स्वतन्त्रम् ॥५॥

यस्माद्गुणाः प्रवीणा ह्यकरुणचरिते प्राकृता देवराजा-
न्मग्ना दैत्याः प्रकामं घनतमसि यथाऽखर्वदोर्गवंगीर्णाः ।
आच्छिन्दन्स्वापतेयं ह्यसकृदपि ततो विक्रमाढ्यैः परास्ता
धर्मोत्थानाय चाद्य प्रतिहतवृजिनं भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥६॥

यस्याविलष्टां सुकीर्तिं निखिलदिगबला बिभ्रते मालिकेति-
ब्रह्माऽध्यास्ते च मत्वा निजविहगपतेः पक्षतिं चाक्षतां ताम् ।
देवाः पीयूषवृष्टिस्त्वयमिति कुतुकात्स्वादयन्ते सदारा
धूर्तौघश्चासिधारेत्यवनमति भयाद् भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥७॥

यस्मिन्नाङ्गलाधिपत्यं प्रहरणबलभाग् दुःखमूलं प्रजाना-
मार्थप्रत्नस्य नाशे कृतमति सहसा धर्मरत्नस्य दास्यम् ।
कारावासोपमं तन्निगडितचरणं दुःसहं कल्पयित्वा
लीनं गान्धीनभासा तम इव मुदितं भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥८॥

यत्रासङ्ग्यानि शिल्पप्रचयचतुरिमाकृष्टलोकेक्षणानि
प्रत्नप्रासादमुख्यान्यपिहितमुषमाणीडचधिष्ण्यानि काले ।
यातेऽप्युद्यानपङ्क्त्या सह तु बहुतिथे पुष्पवैचित्र्यकीर्त्या
राजन्तेऽत्यद्भूतानि स्मरतुलितवपुर्भरितं तत् स्वतन्त्रम् ॥९॥

आचार्याः शङ्कराद्याः स्वचरणनलिनद्वन्द्वरेणुप्रकीर्णं
यत्रासेतोहिमाद्रेरकृषत सुवचोधारया चैकमत्यम् ।
स्वामी सद्धंसशिष्यो जगदुरुमिहिरस्तत्त्वमादिक्षदुच्चैः
सौभाग्योदग्रधिष्ण्यं प्रभवतु सततं भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥१०॥

यस्येदानीं मनीषी जगति रणगदं मुख्यमन्त्री जिहीर्षन्
सौभ्रात्रं राष्ट्रचक्रे जनहृदि तनितुं नेहरुः पञ्चशीलम् ।

तत्त्वं सर्वोपकारक्षममिह विधिवद् बोधयत्यच्छकीर्तिः
पूजास्थानं समेषां जगति विजयते भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥११॥

यस्योत्सङ्गेऽधिगतमुरवाक्सौरभो रामकृष्णो
विद्वत्कण्ठप्रणयिकवितामालिकां हैमवत्याः ।
कारुण्येन व्यररचदिमामुत्सवाकृष्टचेता
ह्याचन्द्रार्कं भुवि विजयतां भारतं तत् स्वतन्त्रम् ॥१२॥

२७-१-५७

मातृभूमिः

(परस्मैपदम्)

पुण्यामनल्पकरुणामृतपूररम्यां
मिष्टान्तदां पिकशुकालिमनोज्ञगीताम् ।
सस्याढ्यभूतललसद्धरितांशुकान्तां
वन्दे सदायमुतभारतमातरं नः ॥१॥

देवैरपीह जननाय समाश्रिता या
बुद्धिं प्रचोदयति पुण्यति चानवद्याम् ।
विद्यां च नः सुचरितं कुशलं चिरायु-
भंक्त्या नमामि वरभारतमातरं ताम् ॥२॥

अम्बां समस्तजगतामवलम्बभूतां
शम्भुप्रियां निजकुमारगणेन तुष्टाम् ।
रम्भादिशात्युपवनां सुमनोऽर्चिताङ्घ्रि
दम्भोलिमासुरकुलस्य नमामि भूमिम् ॥३॥

वसन्तः

सुहितागमरञ्जितोर्जितप्रकृतिर्वन्दिजनस्तुतः कृती ।
अग्रमागतवान्वसन्तकः क्षितिभूर्ता पुरुषाश्रिताङ्गनः ॥१॥

विभासुरादित्यमयूखकुङ्कुमो-
त्तराङ्गरागः सितमेघशेखरः ।
वरो वसन्तः शुचिपुष्पमुस्मितोऽ-
धुनायमायाति वनस्थलीवधूम् ॥२॥

प्रवालरागोष्ठरुचि मधुव्रता-
वलिप्रवेल्लत्कवरीभरां चिरात्
पिकारवह्नीकलवाचमुत्सुकां
प्रियावलोकाय च शाद्वलांशुकाम् ॥३॥

समुन्ततानोकहरोमहर्षणां
सरोरुवद्धं सवधूसखीनुताम् ।
नदीभ्रष्टोत्पातकटाक्षमञ्जुलां
हिमांशुबिम्बोद्धृतशुभ्रदर्पणाम् ॥४॥

नभस्वदापादितपङ्कजोद्वजो-
विलेपसिन्दूरमुखीं सुखोन्मुखीम् ।
सुजातजातीकलिकाकननखी-
मशोकगुच्छोच्छ्रितपीनमुस्तनीम् ॥५॥

रसालपालीमिलदुन्मदालिगीः-
सलीलशिञ्जत्कलनूपुरारवाम् ।
विपाण्डुमाध्यप्रकरावगुण्ठनां
सुर्कारिणकारोरुसुवर्णभूषणाम् ॥६॥

जनता मुधुरेण सङ्गता
मधुनोन्मादिशरीरिणाऽरिणा ।

कलिकामदनामयाविना

ह्यतिसन्धानपरेण विह्वला ॥७॥

युवसार्थमनोवनं महद्विषयासङ्गमृगौघसङ्कुलम् ।

मलयानिलकार्मुकः शनैर्मृगयू रेणुशरो विशत्ययम् ॥८॥

मदने कदनप्रिये प्रभावयमाशावलयं बलाधिपः ।

प्रथमं प्ररुणद्वि सैनिकैर्मदिराचन्दनचन्द्रिकानिलैः ॥९॥

रदनच्छदरागमपितं प्रमदानामवलोक्य चोज्ज्वलम् ।

तरुणेष्वणमाविशन्स्मरद्विरदोऽभ्यस्यति वप्रखेलनम् ॥१०॥

रहयन्त्यबला रूपं शशो तुहिनप्रावरणं रविदिशम् ।

घटभूवरितां सरोजिनीं शुचमद्यालसतां च बालकाः ॥११॥

नन्दन्ति बाला भवने च गावः

प्रस्थे तृणाढ्येऽप्यलयः प्रसूने ।

हंसा नलिन्यामभिकाः प्रियाङ्गु

क्रीडाङ्गणे द्यात्रगणास्त्विदानीम् ॥१२॥

रसिका दयिताकराम्बुजं

परिगृह्य प्रियसङ्कुथारताः ।

विहितौषयिका इवातनुं

प्रति युद्धे विचरन्ति शाद्वले ॥१३॥

अनिशं वनिताङ्कुसंश्रय-

प्रणयाः केचन बाह्वनेऽङ्गनाम् ।

उपवेश्य पुरीमटन्त्यरं

ननु चक्रद्वयभाजि साम्प्रतम् ॥१४॥

अरविन्दपरागरूषितस्तनकुम्भाः सरसीषु योषितः ।

जलकेलिमुशन्ति वल्लभैर्गुरुकुम्भग्रहणोत्सुकैः सह ॥१५॥

पुष्पेषोः प्रबलाज्ञया च पितरो ह्युद्वाहसन्मङ्गलं
कन्यानां लघु संविधातुमनसो यत्नेन वित्तव्ययम् ।
कृत्वानलमुपायनानि ददतो विद्वद्वरेभ्यो मुदा
सङ्गीतैर्गणरात्रमिष्टजनतां प्रीणन्ति मिष्टान्नदाः ॥१६॥

विवाहसङ्गीतरवेण रात्रौ संसर्पताभ्यर्णगृहेषु पौराः ।
निद्रामनासाद्य रुषेव यातां शोचन्ति शय्योद्बलनैः प्रियां
स्वाम् ॥१७॥

श्रुत्वा सङ्गीतघोषं तं ह्यधीतिमुदतीरतः ।
मुखितोऽप्यद्य विद्यार्थी कुतोऽप्युत्कण्ठितो भवेत् ॥१८॥

केचिन्मन्मथबाणदीर्णहृदया भाण्डं सुराया महत्
कान्तोरोजशिलोच्चयस्य शरणं शृङ्गाग्रमायान्ति वा ।
वक्त्रोद्यद्बन्धूमराजिपिहिता वैश्वानरे जुह्वति
स्वात्मानं ह्यपरे विनष्टमनसो हा कान्दिशीकाः कृशाः ॥१९॥

मल्लिकामधुमाणिक्कयमिलन्मीनदृशां मुखे ।
मूर्तिविच्छित्सम्पत्तिर्मृष्टेवाभाति मेऽधुना ॥२०॥

चित्रकलापिसुबर्हप्रसूनवनमालिकाविलासी वः ।
मधुरागमाधवोऽत्राब्जरजःपीताम्बरः पायात् ॥२१॥

१२-२-१९५७

वसन्तः

वसन्तं सदा भक्तहृत्पुण्डरीके

हसन्तं च सत्कर्मसन्दोहकुञ्जे ।

चरन्तं सुगीतोक्तिगोपवृन्दे

हरिन्तं भजामोऽघमत्तोभशत्रुम् ॥१॥

वनान्ते दिनान्ते सुगन्धिप्रसूनै-
 हृदन्तर्जनानां प्रमोदं प्रसादम् ।
 नितान्तं प्रकुर्वन्तमेतं वसन्तं
 भजन्ते नरा नेव कान्ताप्रसङ्गम् ॥२॥

विद्याधराः सत्कवितावधूभिः
 समं स्वगेहं स्वयमागतं द्राक् ।
 सभाजयध्वं सुहृदं वसन्तं
 सौभाग्यसम्पद्रसपानकामाः ॥३॥

राजन्वतीं भूमिमिमां चिकीर्षु -
 देशानटन्नत्र समागतोऽयम् ।
 राजा मधुश्चन्द्रसितातपत्रो
 लतावधूकीर्णसुपुष्पलाजः ॥४॥

प्रपञ्चसञ्चारचरणाय तस्मै
 प्रदत्त षट्स्वेकममुं प्रकामम् ।
 न केवलं स्वात्मसमार्जितेषु
 ह्यंशं पुनः षट्कमपीह गोप्त्रे ॥५॥

कूजन्तः कोकिलाः कान्तं
 वसन्तातिथिसत्कृती ।

पञ्चमेन वियुक्ताना-
 मसून्पञ्च हरन्त्यपि ॥६॥

सम्प्राप्ते मधुमासे
 पिबन्ति सर्वे मधूनि सोत्साहम् ।
 अलयः प्रसूनपात्रे
 तरुणा दयिताधरेऽपूर्वे ॥७॥

वसन्तः

वनान्तलक्ष्मीद्रुतमागतं प्रियं
 विलोक्य तं माधवमिद्वसम्मदा ।
 स्वधाम्नि मन्दानिलभङ्गिभाविताऽऽ-
 स्तृणाति चित्रं किल परांसंस्तरम् ॥१॥

मधुगन्धवहेन चोदिताः
 स्मरशूरास्तरुणारिषु द्रुमाः ।
 चलपत्रपृषत्कसंहतिं
 भ्रमरज्यानिनर्दवितन्वते ॥२॥

शिशिरव्रजबन्धमोचिता-
 स्तरूपालीमुगवोसमीपतः ।
 शुभवर्णकपर्णतरांका
 भुवि धावन्ति मुदा मधुप्रियाः ॥३॥

प्राज्ये चोद्यानराज्ये प्रकृतिसुखमनोहारिसौराज्यपूज्ये
 सज्यं राजन्तमस्मिन्नृतुपतिवृषभं सेवमानाश्च भक्त्या ।
 सामोदं व्याहरन्तो मधुरसुमधुराद्भू रुहाणां समूहात्
 सौगन्ध्यागण्यपण्यान्मधुकरमलयश्चिन्वते कर्मशीलाः ॥४॥

प्रसूनगन्धोत्करवासिताम्बरा-
 मशोकगुच्छातिसुवर्णकर्णिकाम् ।
 वरो वसन्तो वरितुं वनश्चियं
 समेतमित्रः समुपैति भास्वरः ॥५॥

वधू विधुस्फीतमहोऽवगुण्ठनां
 समन्वितो गायकनर्तकैरसौ ।
 सकोकिलैष्णट् चरणैश्च नादिभि-
 र्वनावनीरिङ्गराविकुरङ्गकैः ॥६॥

मधूपभोगेन रसेन मादिताः
 प्रियावनेर्गन्धरतेर्ऋतूदये ।
 विनष्टसारास्तरुपत्रपुत्रकाः
 पतन्त्यधोऽन्ते तु गता विवर्णताम् ॥७॥

कीदृग् वसन्तोत्सवः^१

हंहो धीरसमीर चन्दनवनीसङ्गप्रिय प्रेयसी-
 कण्ठाऽऽश्लेषरताऽनुकूल भवताऽऽमोदाऽऽकुलेनाऽद्य किम् ।
 मत्तेनेव वितन्यते रिपुभियाऽटाद्या, स्वजन्माऽवने
 रक्षायां तरुणे हि लग्नहृदये कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१॥

आरोग्यं च सदाऽर्थलाभमहिमा, सौहार्दबद्धः सखा
 पुत्रश्चाऽऽत्म-वशंवदो हितकरी पत्नी प्रसन्नाऽऽनना ।
 विद्या सज्जनसम्मता भवसुखान्येतानि षड् देहिनां
 नो चेद् दर्पणवान् इवाऽक्षिविकलः कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥२॥

पूर्वेद्युस् तनुधारणं तद् अशनं स्तोकञ्च च नासादितं
 गोप्तुं गात्रम् अवापि शैशिरमस्तु-क्लेशान् न वासो मनाक् ।
 येनाऽऽत्मीय इतीह कोऽपि कथितो नो जन्तुर् उर्वीतले
 प्राणा यस्य च दुस्सहास् तम् अनु भोः कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥३॥

कैलासाऽचलभूमयोऽमरतपोनिष्ठैः परं दुर्लभास्
 ता अप्यद्य निशाचरोप्रकृतिभिर्मित्रब्रुवैश् चीनकैः ।
 आक्रान्ता बत दुर्विपाकवशतोऽस्माकं विधेस् तन्मह-
 त्यूढे कार्यभरे मनस्विभिर् अहो कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥४॥

क्रूरो धर्मसुरद्रुमं कलिर् असावेनःकुठारेण हा
 शान्तिच्छायम् अनन्तसत्फलनतं नः पश्यतां वृश्चति ।

तं विद्राव्य भटित्यतोऽस्य महिताऽऽचारावृत्ति-स्थापनैर्
योग-क्षेम-विधौ तु दुष्परिहरे कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥५॥

विद्वयाऽभ्यास-विधौ विधूत-विषयाऽभोगे विनेयाऽऽत्मनां
छात्राणां नव-सभ्यता-गुण-समाकर्षणं सङ्घर्षिणाम् ।
चित्ते देशिकतातगौरव-धनेऽभ्यर्णं परीक्षा-श्रियां
प्राप्तायां वरणाय योग-मनसां कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥६॥

पाका नाम सुरारयो जनिभुवः सौजन्यभाजः प्रजाः
सार्धं त्रस्त-कलत्र-सूनूभिर् अमी चाग्नेय-शस्त्रोद्धताः ।
निःशस्त्राः कृपणा नृशंस-पशुतोन्मत्ता निरस्यन्ति वा
घनन्त्येव प्रसभं यतस् तद् अधुना कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥७॥

भूम्याम् आणव-शस्त्र-संहति-भरैः सम्पीडितायां नय-
द्वन्द्वेनाऽपि बलिष्ठ-राष्ट्र-युगलोन्नद्धेन वैरानले ।
लोभ-क्रोध-तमः-प्रधूम-निचयैः सन्धुक्षिते सर्वतो
लोके शान्तिसुवृष्टये रुदति हा कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥८॥

पूर्वं राजकुले गृहेषु धनिनां भोगोत्सुकानां महान्
उत्साहोऽभवद् उत्सवेषु सहजो धर्माऽविरुद्धः पुनः ।
अर्थोपाजन-मात्रकेऽद्य नृजनुःसाध्ये जगन्-मङ्गलाऽऽ-
रम्भाणां तु शिवात्मनाम् इह सतां कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥९॥

सर्वाशाः स्थगिता ह्यकाल-जलदेर् ज्योत्स्ना निलीना ववचिद्
वात्योद्धूत-रजः कणैर् अथ दृशोऽप्यन्धीकृताः प्राणिनाम् ।
सम्प्राप्ते न मधौ रसालम् अलयश् चुम्बन्ति कालाऽत्ययात्
कीदृग् जीवितम् आहतेऽत्र हि विधौ कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१०॥

प्रत्यूषः श्रुतिशोभनद्विजरवेर् वातः सुख-स्पर्शनेर्
लोकम् च द्रुतहेमरश्मिनिकरेर् उद्धोषयत्यर्थमा ।
विश्वेशस्य नियोगतोऽखिलम् इदं ह्यव्याहतं वर्धते
विश्वं पृच्छसि तेन किं न्विति सखे कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥११॥

काश्मीरेण विलिप्तगात्रमुषमाः शोणाम्बुधारां मिथः
सस्त्रीका मदविह्वला यदि नरा मुञ्चन्ति वा शृङ्गकैः ।
नृत्यन्तश्च, न वेद्मि कस्य नु मुदे, सोच्चावचोद्गीतकं
तेन स्याद् इह सम्मतः कृतधियां कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१२॥

लोकक्षेमविचक्षणं प्रशमभृत् सत्यं शिवं सुन्दरं
यत् तत्त्वं परमोत्सवप्रदम् अथो साक्षात्कृतं सूरिभिः ।
यस् तत्साध्वनुशास्ति कर्मकुशलाञ्छेयः-पथोद्दीक्षा-
स्तादृक्षाद् ऋतुपोत्सवाद् इह परः कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१३॥

येषां नीतिविशारदप्रवचनं वेदाः खला बान्धवाश्
चौर्यसत्यदुरोदराणि सुकृतान्यापानकं देवभूः ।
गोबालद्विज-योषितां प्रहरणं शौर्यं गुरुल्लङ्घनं
स्वातन्त्र्यञ्च तनोतु तेष्वपि फलं कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१४॥

सेवन्ते मघु ये न यान् न ललनाऽपाङ्गक्षेत्रं कर्षति
क्षुद्रास् तामसवृत्तयो न हि मनो येषां विशन्ति क्षणम् ।
चित्राणीन्द्रियमादकानि परिणकाखाद्यानि चोज्झन्ति ये
यत्सङ्गोऽभ्युदयाय तादृशनृणां कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१५॥

सन्दुग्धे च परा पर्यासि सकलश्रेयांस्यमुत्रात्र या
दिव्यानन्तगुणानि देवदनुजक्षोणीश्वराराधिता ।
यद्वर्णान्तिटराडधात्सुरगवी सा यत्र नोपास्यते
साफल्यं नु भजेत तत्र विषये कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१६॥

देवः सिद्धिविनायकः सह जगन्माता-पितृभ्यां पुरो
भक्त्या यत्र न पूज्यते त्रिकरणीयोगेन सोऽहम्भतेः ।
अष्टाभिः कुसुमोत्तमद्विगुणितैश्च चार्चाक्रमैः सिद्धये
कामानां सति मर्त्यजन्मनि स भोः कीदृग् वसन्तोत्सवः ॥१७॥

निरवद्यपद्यपद्मरेभिः सम्पूजिता भगवती मे ।
प्रतिभानलिनीरविभा भायाद्गृहदयाम्बरे शुभ्रा ॥१८॥

कबन्वनम्

दिदक्षयात्यद्भुतकर्मणां नृणां
वसुन्धरां नन्दनमागतं ध्रुवम् ।
निधानमेकं कमनीयसम्पदां
कबन्वनं राजति राजतेजसा ॥१॥

विचित्रसम्फुल्लसुमेष्टवृक्षकैः
प्रसाधितैः शश्वदलुप्तकान्तिभिः ।
विभिन्नरूपैरिव कायसंयुतै-
रुपात्तशोभं सुकृतैः शरीरिणाम् ॥२॥

पुराणवस्त्वास्पदसद्मना क्वचिद्
विपाटले राज्यनिकेतनैः क्वचित् ।
महाजनाऽऽवाचलवेदमनाऽमनाक्
समस्तलोकैकनिधानमञ्चितम् ॥३॥

लतावितानोच्छ्रिततोरणश्रिया
विशालशालैः शुचिकुञ्जगुल्मकैः ।
मृदुस्वनस्पृहावयांऽभिसेवितैः
सुगन्धिभिनिर्वृतिमादधद्विशाम् ॥४॥

सुवृत्तसच्छायनिकेतनोपमैः
प्रशीतलश्लक्ष्णशिलासनैर्लसत् ।
समीरणान्दोलितपत्रपाणिभी
रसालसङ्घैः पथिकार्चनोत्सुकैः ॥५॥

अयश्शलाकावरणेन भूतले
विचित्रपुष्पैर्मणिकुट्टिमेन व ।
तडित्प्रदीपेन हिमांशुरोचिषा
सतुर्यवेदिप्रतटेन राजितम् ॥६॥

उपान्तरूढद्रुमचक्रवालके-

निपीततोरैरिव सागरैश्शिवम् ।

शिलापरिक्षेपसमेतभूतलैः

प्रसूनरत्नास्तरणैर्हृदोत्तमैः ॥७॥

सितोपलादिप्रतिकर्मकल्पितै-

र्महामहीपप्रतिरूपतल्लजैः ।

त्रिविष्टपाध्यासिनिभैर्विराजितं

यथा भृशं दैवतमन्दिरं बृहत् ॥८॥

सुगन्धिमन्दानिलकम्पिताश्रिभिः

समुत्थितैः कण्टकशस्त्रधारिभिः ।

प्रदत्ताविश्रान्त्यभयैः सचेतसां

प्रसाधितं वेणुवनैरनारतम् ॥९॥

प्रसिद्धकुड्यार्पितचित्रशालिना

नभश्चरोद्गगीतपरीतसन्धिना ।

युवाश्रितेनाऽऽहृतरस्यसन्धिना

सुखासनापानगृहेण शोभितम् ॥१०॥

अनन्यतुल्यद्युतिभिर्मनोहरै-

रनेकवर्णाकृतिभिर्मणिप्रभैः ।

सुवर्णदण्डैरिव माययान्वितै-

विभातमच्छोद्गगतधारयन्त्रकैः ॥११॥

सुशाद्बलास्तीर्णतलैरपांसुलै-

तिलिम्पसम्पत्परिपन्थिविभ्रमैः ।

प्रवातनुन्नाखिलखेलसंश्रमै-

विभातमुत्केल्यजिरैर्बुधाश्रयैः ॥१२॥

शुचिप्रदेशैरवदातपङ्क्तिभिः

सजालमध्यैः परिसंवृतास्पदैः ।

परस्सहस्रोन्नयनाभिवीक्षितै-
विभासुरं कन्दुकखेलरङ्गकैः ॥१३॥

महेन्द्रनीलाचितबन्धुरान्तरैः
प्रसन्नपादन्यसनैर्भूशायतैः ।
इनांशुसन्तापलसद्भिरध्वभिः
स्वयञ्चलस्यन्दनसंश्रितैः प्रियम् ॥१४॥

अनुप्रतोलि स्फुरदिन्दुमस्तकै-
र्नलोचनासेचनकांशुभिर्यथा ।
त्रिलोचनैर्वद्युतदीप्तिशोभनैः
समुद्धृतैर्दीपवरैः शिवं निशि ॥१५॥

शिलानिबद्धैरभितः सृतिं सितै-
र्हितैः सदध्वन्यगणाय विस्तृतैः ।
समुद्ररोधःप्रतिमैः प्रसूनिभिः
पदाध्वभिर्भतिमपद्यसूचिभिः ॥१६॥

गतेऽस्तमर्के पृथुकायसन्तिभिः
सशब्दघण्टार्चितकर्णलोचनैः ।
उदग्रपीठस्थितदृश्ययन्त्रकै-
र्विलासिनां स्यन्दनकैरलङ्कृतम् ॥१७॥

मनोरमापेशलपाणिनोदितै-
र्मनीषिताध्मातविषाणकोटिभिः ।
विभिन्नवर्णैः पथिकोन्मुखेक्षितैः
कृतालिभिर्यन्त्ररथैरलङ्कृतम् ॥१८॥

सुधाकरांशुप्रकराप्लुतैर्निशि
प्ररोचमानागणितोडुराशिभिः ।
प्रदीपसन्दीपितकाकुभान्तरै-
र्हिमाद्रिकूटं हि विभूषितं यथा ॥१९॥

निशामुखे विश्रमकाङ्क्षिभिर्नरै-
 विहारयोग्ये धृतवल्लभाकरैः ।
 श्वकुञ्जरान्वेतपदैः सयष्टिकैः
 सलीलसञ्चारपदैर्हि मण्डितम् ॥२०॥

विरिञ्चना सञ्चितकम्भवस्तुना
 दिदृक्षयैकत्र समस्ततेजसाम् ।
 ध्रुवं परीवादपराचिकीर्षया
 विनिर्मितं दक्षतयोपकाननम् ॥२१॥

इदं वनं कृच्छ्रगताः समाश्रिता-
 स्तरन्ति दुःखाम्बुनिधिं हृताधयः ।
 कृतावदातप्रथितक्रिया यथा
 त्रिविष्टपं क्षेमनिधिं च तारकम् ॥२२॥

अमेयविस्तारमचिन्त्यविभ्रमं
 सुवेणुनादं सुमराजिराजितम् ।
 निकुञ्जसंवेशमुखं सणिप्रभं
 विभाति कंसारिवपुर्यथा वनम् ॥२३॥

महोन्द्ररूपेण समीक्ष्य भूश्रितं
 हरिञ्च वृन्दावनमत्र सेदिनीम् ।
 समेत्य तन्नाट्यसखं निषेवितुं
 कबन्वनत्वं जगदाचितं गतम् ॥२४॥

वसन्ति भैरुरसमृद्धमण्डले
 जनाः सदा ये कृतकृत्यजीविताः ।
 भवन्ति ते यत्प्रभवन्ति संततं
 सुखं हि निर्वोष्टुमिदं वने घने ॥२५॥

शिशिरः

आनन्दादिव रोमहर्षणमयो भीत्येव चोद्वेवथुः

क्रोधावेशवशाद्बिघृष्टरदनः शोकेन नम्राननः ।

आश्चर्येण हहेति जल्पितपरश्चायं जुगुप्सावशा-

न्नासाबद्धकरो विभाति शिशिरश्चारिष्यवैचित्र्यभाक् ॥१॥

प्रियां काश्यं नीतां घनवसनगूढास्यकमलां

वचोविन्यासे वा विरतकुतुकां श्वासबहुलाम् ।

अमर्षप्राग्भारामिव नृतनुमालिङ्गति भृशं

प्रसादोत्पादोत्कः स तनुरवितेजःस्मितहितः ॥२॥

जनान्समस्तान्विदधद्भ्रूयातुरा-

ञ्शरण्यवैश्वानरमार्गणे रतान् ।

स कान्दिशीकाञ्जडताविमूर्च्छितो

ममाततायी प्रतिभाति साहसी ॥३॥

दिवसो हसितो दिनपो मृदितः

पवनो गमितो जडतामतुलाम् ।

अयमुष्णतया ज्वलनो रहित-

स्तदसौ निखिलातिकृदेव मतः ॥४॥

ते हि नो दिवसा गताः

प्रीत्या सञ्चरमाणे ये चतुर्भिश्चरणैर्वृषे ।

निर्विघ्ना भगवद्भुक्ते स्ते हि नो दिवसा गताः ॥१॥

नृपेषु धार्मिकेष्वेतां क्षितिं शासत्सु यान्प्रजाः ।

अनृपुः श्रेयसां हेतुं स्ते हि नो दिवसा गताः ॥२॥

वर्णाश्रमसदाचारा गच्छद्भिर्द्यैः सुवर्द्धिताः ।
पुरुषार्थफला नृणां ते हि नो दिवसा गताः ॥३॥

तपःसम्पत्कृतीभूतकलिभ्यः स्पृहयन्त्यलम् ।
येभ्यो मनीषिणोऽद्यत्वे ते हि नो दिवसा गताः ॥४॥

सुरद्रुभ्य इवावापुः पूर्वं येभ्यो मनोरथान् ।
छायानिर्वृतिशालिभ्यस्ते हि नो दिवसा गताः ॥५॥

विक्रान्तशूरविख्यातिकौमुदीमुदिता बुधाः ।
येषां स्मरन्ति सर्वत्र ते हि नो दिवसा गताः ॥६॥

त्रयीव्याहारसम्पूतसर्वाशिष्वास्पदं कलिः ।
न येष्वविन्दताप्यल्पं ते हि नो दिवसा गताः ॥७॥

येषु संस्कृतविद्वांसोऽपीश्वराश्रयनिर्वृताः ।
भारत्याराधनं चक्रुस्ते हि नो दिवसा गताः ॥८॥

“ते के न जानीमहे”

कल्पानोकहकल्पसार्यमुमनोवाताश्रितं श्रेयसां
धर्मं ये प्रभवं सनातनमिमं छायाप्रशान्तिप्रियम् ।
पुण्यस्फीतसुवर्णपर्णमनघं वेदालिशाखाकुलं
छेत्तुं चाभिलषन्ति दौष्ट्यमथितं ते के न जानीमहे ॥२॥

सत्यं दीनजने दया युधि परं शौर्यं च सन्तर्पणं
देवानां मनुजर्षिभूतपितृभिः सत्पात्रदानं समम् ।
एताञ्छुत्युदितान्पुरातनगुणान्धे साम्यहेतोर्जन-
स्वान्ताद्धन्त निरासयन्ति सहसा ते के न जानीमहे ॥२॥

सौभ्रात्रं निखिलावनीतलनृणां सौजन्यसत्त्वोद्गमा-
त्सर्वत्र वयविलोकिनां स्थितधियां संशासतां ये सताम् ।

विद्रोहं विदधत्यनल्पमधुनाप्यैश्वर्यदर्पान्ध्यतो
ह्युन्मार्गप्रचरा बहुव्यसनिनस्ते के न जानीमहे ॥३॥

सम्बन्धं प्रयतं पितातनययोराचार्यसच्छिष्ययो-
रुर्वीशप्रजयोः प्रभुप्रणतयोगोवत्सयोरोड्ययोः ।
दम्पत्योरचलं च देवभजतोः सर्वङ्गप्रक्रिया
ये भिन्दन्ति निरर्थकं गतभयं ते के न जानीमहे ॥४॥

तोयोत्पादकशस्त्रभीकरविपत्पङ्क्तिं विवृद्ध्यार्ति
दर्शं दर्शमिहाऽऽमनुष्यतृणकं क्रीडारता वार्भकाः ।
विद्वेषानलधूसदूषितहृदो भूयो जगद्भुञ्जने
ये निर्धूय शमोद्यमं दृढमतास्ते के न जानीमहे ॥५॥

आहन्तीमपहाय सद्गुणगणोत्तांसां जघन्याशयात्
स्वार्थप्रीतिवशात्स्वजन्मधरणीसेवादरोच्छेदतः ।
विद्यादानजनावनादिविधिषु व्याविद्धसन्नीतयो
येऽत्रोच्चावचमाचरन्ति विषये ते के न जानीमहे ॥६॥

“विषमा समस्या”

देशे स्वतन्त्रेऽप्यधुनास्मदीये ।

वासोनिवासाशनजातलाभे ।

कल्याजने निःस्वतया जनानां

कार्पण्यभाजां विषमा समस्या ॥१॥

विद्यालयेष्वत्र पठद्वटूनां

संक्षोभकृत्तत्त्ववचोहृतानाम् ।

दुरन्तचेष्टाऽविनयोत्सुकानां

भोगाभिकानां विषमा समस्या ॥२॥

लज्जां वदन्त्याभरणं वधूनां

राज्याधिकाराधिकलालसानाम् ।

स्वातन्त्र्यभाजां पुरुषैस्तु
तासां स्पर्धारतानां विषमा समस्या ॥३॥

परोपदेशं बहु कुर्वतां नः
सव्याजहन्तीतिविदां पुराणम् ।
विनिन्दतां पण्डितमानिनां हा
सर्वं विभूनां विषमा समस्या ॥४॥

पाश्र्वत्यराष्ट्रैर्धनयन्त्रमत्तै-
निरङ्कुशाज्ञातिनृशंसकृत्यैः ।
सम्पीडिताया ह्यभितश्चभूमे-
रस्मज्जनन्या विषमा समस्या ॥५॥

सौहार्दसच्छान्तिविनाशकार्ये
विधीयमाने समरोत्सवोत्कैः ।
मनीषिणां सर्वजगद्धितार्थं
प्रयस्यतां हा विषमा समस्या ॥६॥

विद्रोहदावानलदग्धवंशे
क्रौर्योग्रधूमोच्चयमग्नकाष्ठे ।
पाकीयराष्ट्रे निकटस्थिताया
ह्यास्माकभूमेर्विषमा समस्या ॥७॥

हृत्पद्मोन्निद्रतायाः कृतिचतुरमथो स्वान्तगाढान्धकार-
व्यूहव्यालेन्द्रसिंहं मुरदनुजनरैः सर्वदाराध्यमानम् ।
आत्मारामैर्निषेव्यं गलितभवभियां मार्गमारोग्यबीजं
सच्चित्स्वानन्दरूपं प्रणमत दहराकाशभास्वन्तमन्तः ॥८॥

कालो हि नायं शयितुं वयस्याः !

सर्वेशितुः सत्करुणाकटाक्षैः
समेधिते सर्वभुदे कवीनाम् ।
सस्मेलने सम्प्रति राजमाने
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१॥

नक्षत्रपुष्पप्रकरं विकीर्णं
मयूखमालानवमार्जनीभिः ।
अपास्यतीने गगनाङ्गणाद्वा-
क्कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२॥

पूर्वाप्यपूर्वद्युतिसद्बुकूला
सन्ध्येयमाकारयति प्रजाः स्वाः ।
स्वधर्मकर्मचरणाय तस्मा-
त्कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥३॥

गोवत्सवृन्दं हृदयङ्गमेन
प्रगे स्ववंशीध्वनिना मुकुन्दः ।
प्रबुध्य सम्मोहयतेऽद्य तस्मा-
त्कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥४॥

पतत्रिणोऽपीश्वरभक्तिनुन्ना
ब्राह्मे मुहूर्ते तमुपासतेऽद्वा ।
अमेघसो हृद्यरवेण तन्नः
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥५॥

विश्वावनोत्पादनहानहेतौ
निर्विश्यमाने सुरसेवितेन ।
सत्ताण्डवे शूलभृता प्रदोषे
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥६॥

राष्ट्रान्तरेष्वाणवशस्त्रचक्रे
 परीक्षयास्फोटनदुर्विषातर्या ।
 आशासु लोकस्य विमूर्च्छितासु
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥७॥

नवीनविज्ञानविपश्चिदग्र्यै-
 विक्षेपणीषु प्रहितासु खेन ।
 अमेयसामर्थ्यचरणासु लोके
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥८॥

अङ्कं शशाङ्कस्य च वैजयन्त्यां
 विशिष्टयन्त्रेण नभश्चरेण ।
 आरोपितायां ग्रहयागिरस्यैः
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥९॥

निर्भग्नसद्गोपुरकार्गलाच्छी-
 संसर्गभाग्याच्च निसर्गसौम्ये ।
 स्वर्गात्परास्तेऽरिभिरीशवर्गे
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१०॥

सनातने धर्ममुपर्ववृक्षे
 श्रेयःफले दुर्नयदुष्कुठारैः ।
 सञ्छिद्यमाने तु तमश्चयान्धैः
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥११॥

समस्तसन्मङ्गलनाशदक्षे
 वेगेन चाधावति धर्मधेनुम् ।
 हन्तुं कलिद्वीपिनि साधुवत्सां
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१२॥

निसर्गशोभापहृताखिलाधे
 ह्यष्टापदे रञ्जितपित्तलेन ।
 निर्वासिते सन्मणिमङ्गलौघे
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१३॥

निरङ्कुशानां परितोऽस्मदीयं
 सेनापतीनां बत शासनेऽलम् ।
 राजेन्द्रगुप्तं विषयं प्रवृद्धे
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१४॥

जनस्य चित्तेऽतिनृशंसकृत्यै-
 विक्षोभिते नास्तिकसाम्यवादः ।
 पिशाचकल्पैर्बहुरूपभागिभः
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१५॥

भूमानदण्डेऽर्चितदेवतात्म-
 न्युमेशशीर्षप्रतिमे हिमाद्रौ ।
 दुरात्मचीनैः पदताडिते हा
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१६॥

परस्परद्रोहरतैः पवित्रे
 पित्र्ये कुले निर्मथिते सगर्भ्यैः ।
 अन्तःप्रकोपज्वलनेन विद्धिः
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१७॥

दैव्यां महर्षिक्षितिपैः पुराणैः
 संसेवितायां सुरवीरुधोव ।
 उपेक्षितायामिह वाचि भूपैः
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१८॥

बुभुक्षया चेतिवशेन वेदमा-
 भावेन रोगेण निपीडितेषु ।
 प्रभूपदेशैर्विविधैर्जनेषु
 कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥१९॥

प्रजाभिवृद्धिं महतीं निरोद्धुं
 ह्य च्चावचं कृत्रिमसंविधानैः ।

प्रयत्नमातिष्ठति शासने नः
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२०॥

वर्णाश्रमा वैदिकसम्प्रदायाः
पुण्याश्चतुर्वर्गफला विलीनाः ।
दास्पत्यपावित्र्यमपास्तमस्मात्
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२१॥

विद्यार्थिनामायतिलोभनीयं
नावश्यकं सच्चरितं विभाति ।
यत्तेऽपथं यान्ति रजोऽदितास्त-
त्कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२२॥

स्त्रीपुंससाम्यं किमु जीविकाया
निवारयेत्क्लेशमथो कुलस्य ।
ईर्ष्योद्भूतं तत्तु विचारणीयं
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२३॥

स्वान्तेऽर्भकाणां सुकुमारचेतो-
विनेयभावे विषमीकृते हा ।
विचित्रदुश्चेष्टितचारिचित्रैः
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२४॥

दिने दिने घातुकचौरचक्रै-
रवर्ण्यहिंसाविधिषु प्रकामम् ।
आचर्यमाणेष्विवह राजधान्यां
कालो हि नायं शयितुं वयस्याः ॥२५॥

भारतं भारतं नः

धर्मारण्येऽनुगङ्गः प्रशमितदुरिता ब्रह्मलम्बे समाधौ
वेदादीञ्जशेवधोऽप्रागृषिवृषभगणा यत्र सम्प्राप्य लोकान् ।
अज्ञानम्लानजीवान्तनिषत नवालोकहृष्टान्सुपुष्टा-
नाचन्द्रार्कं च राष्ट्रे तदभवदतुलं भारतं भारतं नः ॥१॥

सम्राजः सत्यशौर्यप्रभृतिगुणचलाः स्वार्थहीनाः पुराणा
ह्यन्वर्थाख्या महान्तः शशसुरूपकृताशेषभूता विभूतयः ।
धर्मस्थित्योर्नयज्ञा विहितबहुमखाः लङ्घरायाः श्रियो यत्
पात्रीभतास्तदासीत् क्षितितलतिलकं भारतं भारतं नः ॥२॥

लब्ध्वा राजन्यवशे जनिमथ तपसा प्राप्ततत्त्वावबोधः
कारुण्यापूर्णचेताः स मधुरवचनैः शाक्यसिंहः प्रजानाम् ।
दुःखप्रध्वंसदक्षां कृतिहितपदवीं यत्र चोपादिशत्प्रा-
गध्यात्मज्योतिराढ्यं जयतु तदनिशं भारतं भारतं नः ॥३॥

राज्ञाऽशोकेन चान्यैस्त्रिभुवनविदितं देशिकैर्यस्य विद्या-
जातं द्वीपान्तरेषु प्रकटितमभजत्कान्तिमन्यां सुधीभिः ।
प्रेमाणां तत्प्रजानां गुरुमहिमनि चावर्धयद्देवताभि-
र्जन्मार्थं प्रार्थितं तत्तृणरविमहो भारतं भारतं नः ॥४॥

आसेतोराहिमाद्रेः श्रुतिवचनबलेः शङ्कराचार्यमुख्यै-
रैवैयं सम्पादितं द्वागुरुभिरपृतनेर्धर्मसाम्राज्यबीजम् ।
मर्त्यानां तत्त्वतन्त्रे विविधमतजुषां यत्र सौजन्यकान्तं
शान्तस्वान्तरूपेतं तदिह जययशोभारतं भारतं नः ॥४॥

वेदव्यासोपचितमहिम श्रीधरोद्देशरम्यं
भोष्मानीकप्रतिहतभटं धर्मराजानुशिष्टम् ।
मन्दाक्रान्तानिकृतिविषमं पर्वसौन्दर्यजुष्टं
तुल्यञ्चैतद् द्वयमपि महाभारतं भारतं नः ॥६॥

साधवोऽपि समागताः

देवदानवसिद्धकिन्नरयक्षपन्नगसेविते
ह्यप्सरोगणनृत्तचञ्चलपादनूपुरशिञ्जिते ।
श्रीस्वयंवरमङ्गलाय च दुग्धसिन्धुतटेऽनघाः
हर्षयुक्परमर्षयोऽधिकसाधवोऽपि समागताः ॥१॥

पञ्चमार्गणबाणबाधितमानसे नृपमण्डले
द्रौपदीकरपङ्कजग्रहणाय कौतुकमण्डपे ।
अक्षमे मिलिते तु पञ्चशरैः शरव्यविभेदने
पाण्डवा द्विजरूपिणो लघु साधवोऽपि समागताः ॥२॥

मन्मथं मुहदा मुदा मधुना सहोपतिमागतं
स्वर्चितुं कुसुमानि गृह्णति पल्लवाञ्जलिषु द्रुतम् ।
आम्रशाखिनि कोकिलाः कवयो जगुर्जयगीतिकां
वायसास्तु तदा क्रुधा किमसाधवोऽपि समागताः ॥३॥

दास्यबन्धनशृङ्खलां निजमातुरुर्जितजन्मनो
वीक्ष्य गान्धिमुखा विषण्णहृदः प्रयत्नवरेण ते ।
स्वार्थवर्जितमानसे सुयुते जने च यदा व्यधु-
र्मातृमोक्षमिमे तदाऽरमसाधवोऽपि समागताः ॥४॥

पूर्वपुण्यवशेन भारतराष्ट्रियोत्सवसम्मदे
स्वात्मतन्त्र्यसमुद्भवे नृपतिश्रिया नहरौ वृते ।
हृद्यवाद्यसुगीतनादितदिवतटे समनुष्ठिते
दूरतो विबुधा नृपा यतिसाधवोऽपि समागताः ॥५॥

स्तम्भाः श्लथा गृहस्येव प्रतिष्ठां धनन्ति वादिनः ।
शब्दाः प्राज्ञस्य वक्त्राद्येऽसाधवोऽपि समागताः ॥६॥

“यायात्कामुपयोगितां सुरगवी”

पाके सद्रसदा मनोहरगुणग्रामा सुवर्णा (वृत्ता) ङ्चिता
 शिञ्जन्नूपुरहृद्यसन्नुतदन्यासाऽर्थसम्पोषिता ।
 शय्यायां मृदुरम्यरीतिरतिकृद्राज्ञी मनोराज्यके
 जीयात्सा मम सुप्रसन्नकविताकान्ता चिरं लालिता ॥१॥

क्षुत्क्षामैर्विबुधैस्तपस्विभिरपि त्यक्तावना पावनी
 क्षुद्रैः शोणितपारणैर्हृतरसा दैन्यं परं प्रापिता ।
 पूर्वं या सकलैः समर्चितपदाऽभूत्कामधुक् साधुना
 यायात्कामुपयोगितां सुरगवी जीर्णा विपत्पङ्कगा ॥२॥

गौरीवल्लभताण्डवे डमस्कध्वानोत्थवर्णविलि-
 र्यस्या हाटकमालिकेव सहिता कामप्यभिख्यां धृता ।
 कण्ठे पुण्यति मानवैरघहरा संस्कारसम्पत्परा
 यायात्कामुपयोगितां सुरगवी साद्येह बन्दीकृता ॥३॥

पाणिन्यादिभिरुजितं तु मुनिभिर्या स्थानमारोपिता
 यस्या वर्णयितुं प्रभुर्न फणिनामोशोऽपि सत्सौभगम् ।
 यामाहू रसपुष्टिदां च जननीं सन्मङ्गलानामियं
 यायात्कामुपयोगितां सुरगवी साद्येह निर्वासिता ॥४॥

निर्मायादिमकाव्यमादिकविना सर्वोपजीव्यं रस-
 स्फीतं यत्र हि पावनं सर इव श्रेयोनिदानं महत् ।
 व्यासेनापि च भारतं श्रुतिमुखं धर्मद्रुमो वद्धितो
 यायात्कामुपयोगितां सुरगवी साद्येह विद्राविता ॥५॥

काव्यश्रीकरपल्लवाञ्चितपदो यस्या विलासः परं
 प्रादुर्भावयति स्म तत्त्वमपि तत्सत्यं शिवं सुन्दरम् ।
 स्वानन्दाय मनीषिणां स्वकृतिषु श्रीकालिदासोऽञ्जसा
 यायात्कामुपयोगितां सुरगवी साद्येह वध्या मता ॥६॥

आस्थानीषु पुरा यदीयपयसा सम्पोषिता भूभृतां
विद्वांसः सरसोष्वरंसत मुदा हंसा इवाबाधिताः ।
ते दारिद्र्यकदुर्दिनेन तु गतेष्वेतेष्ववस्थान्तरं
यायात्कामुपयोगितां सुरगवी ग्रस्ताद्य सा रक्षसा ॥६॥

पीयूषं विषतां जलं ज्वलनतां वारान्निधिर्धन्वतां
विप्रो दैष्टिकदुर्विपाकवशतश्चण्डालतां यात्यहो ।
सत्यञ्चानृततां सुहृच्च रिपुतां राजा यदा मूर्खतां
यायात्कामुपयोगितां सुरगवी सन्द्रुह्यमाणा विशा ॥७॥

विद्यासद्यसु वश्यशिष्यनिकरोऽप्याचारमव्याहतं
ह्यभ्यास्थद्गुरुशास्त्रतत्त्वमतुलं लोकद्वयश्रेयसे ।
प्रज्ञाशुद्धिशमप्रसिद्धिफलना यस्याः प्रसादेन सा
यायात्कामुपयोगितां सुरगवीदानीं गताऽस्पृश्यताम् ॥८॥

सर्वाङ्गीणसमृद्धयेऽस्मदवनेः किं भूतपूर्वैः फलं
निर्वीर्यैर्वद वैभवैः स्मृतिपथं नीतेर्नवीनं पुनः ।
विज्ञानं विविधोद्यमोन्नतिहितं त्वावश्यकं ह्यद्य त-
द्यायात्कामुपयोगितां सुरगवीत्येकेऽत्र हा मन्वते ॥९॥

यद्यप्यद्य कलिप्रदोषतमसा चान्धीकृतैस्ताडिता
पादेन प्रभुभिः सनातनतनुः साऽतीव दुःखायते ।
कालेनापि तथात्मसत्त्वविजया ह्याराधिता श्रद्धया
यायात्कामुपयोगितां सुरगवी नैवेह धर्मात्मनाम् ॥१०॥

१०-१-१९६०

“युगधर्मानुसारतः”

यत्कृते भनुजाः सर्वे स्वस्वधर्मपरायणाः ।
श्रेयः परममापुस्तद्युगधर्मानुसारतः ॥१॥

चित्रे हि वर्णसाङ्ख्यं मुष्टिबन्धः कुशेष्वभूत् ।
द्विवजपातो वयोहेतुयुगधर्मानुसारतः ॥२॥

उपवासेऽपि भोक्तारो गार्हस्थ्ये ब्रह्मचारिणः ।
सरोगत्वेऽभवन्स्वस्था युगधर्मानुसारतः ॥३॥

त्रेतायामभवन्मर्त्याः पुरुषायुषजीविनः ।
देवर्षिगुरुसङ्गुक्ता युगधर्मानुसारतः ॥४॥

भयदारिद्र्यचौर्याणि तदासन्दुष्कृते परम् ।
स्त्रीमध्ये पूर्णपात्रे च युगधर्मानुसारतः ॥५॥

तपो दानं दया शौर्यं ह्यानृशंस्यं कतञ्जता ।
प्रतिभाऽभूत्स्वयं नृणं युगधर्मानुसारतः ॥६॥

द्वापरे द्वे परे तत्त्वे वासुदेवे नृणां मनः ।
अभूतां कर्मयोगश्च युगधर्मानुसारतः ॥७॥
योद्धारो रसिका ब्रह्मज्ञानिनो भूसुरा वभुः ।
धनुर्वेदनदोषणाश्च युगधर्मानुसारतः ॥८॥

धर्मधर्मबले प्रापस्तुत्येऽन्ते प्रथमस्य हि ।
बभूव विजयः श्रीमान्युगधर्मानुसारतः ॥९॥

कलौ तु कलहैः केल्या परदूषणपीडनैः ।
क्षपयन्ति नराः कालं युगधर्मानुसारतः ॥१०॥

विरुणद्धि गुरुं शिष्यस्तातं पुत्रो धवं वधूः ।
विरोधाभास एवायं युगधर्मानुसारतः ॥११॥

गोब्राह्मणपरीवादो नास्तिकप्राभवं महत् ।
अन्नविक्रयसंश्लाघा युगधर्मानुसारतः ॥१२॥

देशिका वणिजोऽज्ञानपण्याश्च गणिका नृताः ।
विद्वांसो गणका गहर्हा युगधर्मानुसारतः ॥१३॥

अदण्ड्यो दण्ड्यते राजा दण्ड्योऽप्यारोप्यते गजम् ।
राजापि क्षौर्यसक्तः स्याद्गुगधर्मानुसारतः ॥१४॥

प्राकृता राजकर्तारोऽप्युत्कोचो मूलमुच्यते ।
राज्यस्य, नीचताऽऽर्हन्ती युगधर्मानुसारतः ॥१५॥

वस्तुसङ्ग्रहणेच्छाया ह्याधिक्यं लक्षणं मतम् ।
जीविकाभ्युदयस्येह युगधर्मानुसारतः ॥१६॥

“मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः”

सनोरमं किञ्चुकपुष्पमात्मनो
ह्यमर्षितस्त्रोवदनारुणेन हि ।
प्रकृष्टरागेण पुनर्विगन्धि चे-
न्मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥१॥

रवेः प्रतापोऽपि सुखाय कल्पते
शरीरिणां शैशिरवातकम्पिनाम् ।
द्रुतं तु संयाति स चास्तपर्वतं
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥२॥

वचोविलासैर्जनताहितैषितां
प्रदर्श्य तन्नेतृपदं गतोऽर्जयेत् ।
नयज्ञवर्गो यदि कैतवैधनं
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥३॥

नितम्बिनीनां भजते तनुर्नृणां
भवार्णवे प्राक् तरितां सुखैः किल ।
तथापि सा श्रेयसि विघ्नकृत्ततो
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥४॥

सुतोऽपि पित्रा प्रथमेऽभिर्वाद्धितो
वयस्यतिप्रेमसनोरथैरथो ।

जहाति वृद्धं यदि तं वधूयुतो
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥५॥

न सर्वमेयाद्धवलं तु दुग्धतां
सुधारसोऽतो ह्युदरं विदारयेत् ।
ध्रुवं निपीतस्तदिदं निबोधता-
न्मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥६॥

वचःपृषत्काभिहताधनीसुता
तृणान्तरेणेति जगाद रावणम् ।
“दिशन्त्यमात्याः किमु धर्ममत्र वा
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः” ॥७॥

पतिवरां प्राह सखी स्वयंवरे
श्रियं विदग्धेति “वृणीष्व केशवम् ।
अयं हितो यत्पुरुषोत्तमः परे
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः” ॥८॥

पिता सुतं शास्ति महाधनो यथा
“गते मयीतः कुरु साधुसङ्गतिम् ।
यदन्यथा हन्युरिमेऽर्थसम्पदं
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः” ॥९॥

विधेर्बलाद्वित्तयुता न दानिनो
न खाद्यमास्वाद्यमुपैति पथ्यताम् ।
मणीद्वशीर्षाः फणिनो न सद्गुणा
मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ॥१०॥

अभ्यर्हणपत्रम्

सुगृहीतनामानः कुलपतिमहाभागाः,
पुण्याहेऽस्मिन् भवदमोघदर्शनानन्दनिष्यन्दोऽविशेषज्ञानपि
वाचालतया युनक्त्यस्मान् । भवत्तत्कृतसमागमभाजोऽपि भवन्ति

भाजनानि भागधेयस्य । किमुत ते येऽर्हदिवं श्रीमतां वचनामृत-
पायं पायं नोपयान्ति निर्वृतिम् । अहो रामणीयकं भवतां
चरित्रस्य । यत् स्थिरनियमनिबद्धमपि मनीषिणामाकर्षति
मनांस्यभिनवोन्मेषैः । साधूक्तं तत्र भवता कवितल्लजेन
माधेनः— “क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणी-
यतायाः” इति । गैर्वाण्यां वाण्यां तु गुण्यानां निरतिशयं प्रेम
न केवलमस्या अपि तु भरतखण्डस्य सूचयति भवितव्यतां
महतीम् ।

स्वजन्मभुवं विहाय दविष्ठे विष्टपभागे मङ्गलपुरे कृतावासा
भवन्तः स्वयमुररीकृतपाविद्याकिञ्चन्याद्वयुदात्तधर्मिणो
जनतासु बहुलीभूतमज्ञानान्धतमसं ज्ञानप्रकाशेन परिजिहीर्षवः
सुचिरं सैष्टः अलोसियस् कलाशालायां प्रथिताख्यायां
सकललोकाभ्यर्हितं कुलपतिपदं प्रासाधयन् । प्रतीक्ष्यैरनवरत-
प्रयत्नसलिलेन संवर्धितः स कलाशालमहाविटपी ह्याद्यानवद्य-
विद्याफलं धत्ते । आतपक्लान्ताः पान्थाश्छायावृक्षमुपाश्रित्य
विनीताध्वश्रमा अभ्यवहृतस्वादुफलाः प्रशंसन्ति खलु
तरुसंवर्धकम् ।

ततोऽन्यत्रापि चिदालोकं प्रसारयितुकामा अत्रागत्य कुल-
पतिस्थानमेतासां पाठशालानामलमकार्षुः । निसर्गसुन्दरेण
गात्रविन्यासेन, निर्व्यजिमधुरेण भाषितेन, सकललोकहिता-
शंसिना हृदयेन, प्रशान्तगम्भीरेण चरित्रेण, विस्मयापादकेन
कार्यपाटवेन चाध्यापकाध्येतृवृन्दस्य विश्वासानुरागादराणां
सममेव समपत्सत भाजनं भावुकाः । येनाल्पैरेवाहोभिरस्याः
कलाशालाया यशोवितानं विपुलं सर्वदिक्षु विकिप्तमभूत् । अपि
चाजन्मसिद्धैर्मञ्जुलगुणैर्बाह्यान्पि गुणगृह्यान्नागरिकानका-
र्षुर्निघ्नान् । महिषपुरमण्डले च सर्वत्रापि श्रीमतां यशो जेगीयते ।
तस्य विश्वविद्यालयसमित्यां च भवद्भ्यः प्रशस्तं किमपि
व्यतीर्यत पदम् । इत्थं परोपकृतिगृध्नीनां सौजन्यौदार्याद्यनेकदि-
व्यगुणानां अव्यानां तेजश्चन्द्रमस इवोपचीयमानकलस्य प्रत्यहं
भृशमाप्यायते । आप्यायतां नाम । अर्हनिशं जीवलोकोपचि-

कीर्षूणां भवतां भवन्तु समीहितसिद्ध्यै सर्वाणि वस्तुनि ।
मङ्गलप्रभवो जगदीशश्च दीर्घायुरारोग्यविभवं वितरत्विति
साञ्जलिबन्धमाशास्महे ॥

१-३-१९३६

स्वागतम्

मद्रमण्डलविद्यामन्त्रिवर्येभ्यः श्रीमद्भ्यो मान्येभ्यः
सी. जे. वाकिमहोदयेभ्यः समर्प्यते ।

काले सर्वकलामु लब्धमहिमा धर्मं स्वकीयं चरन्
लोकानां वरिवस्यया निजजनि पूतां चिकीर्षु भुवि ।
औपाध्यायिककर्मणोव सुचिरं विद्यार्थिनोऽनन्दयो
विद्यामात्य, जनादृताय भवते ब्रूमो हृदा स्वागतम् ॥१॥

धर्माचार्यवितीर्णदुर्लभपदः कृच्छ्राणि जित्वा कृती
कार्यं स्वीकृतमाहितेश्वरमना धर्म्यं सदा साधयन् ।
विश्वज्ञानगृहे चिराय विनुतं निःस्वार्थकर्माकरो-
विद्यामात्य, जनादृताय भवते ब्रूमो हृदा स्वागतम् ॥२॥

दास्यं मातृभुवो निरीक्ष्य सुतरां खिन्नाशयस्तां पुनः
कतुं ह्यात्मवशां प्रतिष्ठितपदां राष्ट्रीयसङ्घं श्रितः ।
वाचा सूनृतया जनस्य च सभां विश्वासमागा दृढं
विद्यामात्य, जनादृताय भवते ब्रूमो हृदा स्वागतम् ॥३॥

विद्याभागनिदर्शकः प्रतिकलं वार्धाप्रयोगाश्रित-
श्रुतन्यं नवमेव शिक्षणविधेरापादयिष्यन् सुधीः ।
पौराञ्जानपदानधीतविषयांस्तत्रातनोरञ्जसा
विद्यामात्य, जनादृताय भवते ब्रूमो हृदा स्वागतम् ॥४॥

पीयूषांशुरिव क्रमेण धवले पक्षेऽत्र सङ्घेऽधिक
पुष्पान् कान्तिचयं जनाचितपदे सम्पूर्णसारोऽधुना ।
साचिव्ये जनताप्रियाहितमतिविद्योतसे सन्नयो
विद्यामात्य, जनादृताय भवते ब्रूमो हृदा स्वागतम् ॥५॥

दिव्यं विश्वजनीनतत्त्वमनिशं कार्येषु संशीलय-
न्नातन्वन् कमनीयकीर्तिनिचयं चाप्यायमानस्थितिः ।
सी. जे. वार्किमहाशयेशकृपया जीवेशशतायुः सुखं
विद्यामात्य, जनादृताय भवते ब्रूमो हृदा स्वागतम् ॥६॥

२-३-१९३६

कुसुमाञ्जलिः

श्रीजयचाममहीन्द्रो राज्यश्रीभाग्यसम्पदुन्मेषः ।
राजन्वद्वसुमत्या राजति मूर्तः शुभाभ्युदयः ॥

विजयतां जयचाममहीपति-
विजयकम्रवपुश्चरितो भृशम् ।
विजयपत्तनराज्यभृदन्वयो
विजयसम्मदसंश्रितजीवितः ॥१॥

मृदुमनोहरहासविकासिस-
ज्जितकुशेशयकान्ति यदाननम् ।
कुमुदवाप्तिकरं सकलागमं
विलसतीव सुधाकरमण्डलम् ॥२॥

हृदयहारिदुकूलविवेष्टनं
शशिसदृक्षमुमौक्तिकमाल्यकम् ।

शिरसि चोरसि कामपि पुष्यतो
मिलितरश्मिचयेन मुखद्युतिम् ॥३॥

निजवपुर्गृह्यो हितमानसो
मनसिजः शिवभीस्तदनुग्रहात् ।

अधिगताद्गिरिजावरिवस्यया
ध्रुवममुष्य तनूमधितिष्ठति ॥४॥

अतुलभक्तिभरानतमूर्धभिः
पुरजजानपदैरघनाशनम् ।

मणिमयाग्रं यनृपासनमर्चितं
भुवि यदात्तमभून्ननु सार्थकम् ॥५॥

तिसृभिरन्वित एष च शक्तिभि-
निखिलशास्त्रजलास्तमनोमलः ।

श्रितपरार्ध्यपदोऽपि युवा परं
विनयसम्पदया दयया श्रुतः ॥६॥

प्रथितकन्नडमण्डलमण्डनं
यदुकुलाब्धिहिमांशुकराञ्चितम् ।

महिषमर्दिनिकाशिवमन्दिरं
पुरवरं परिभाति नृपो ह्यवन् ॥७॥

विविधदेशसमागतराजके
सदसि यस्य महौजसि पूज्यते ।

चरणपीठमनर्घमिवाखिलै-
स्त्रिदिवसंसदि गोत्रभिदोऽमरैः ॥८॥

मलयमारुतवीजितशोभितं
सुभगचन्दनशालविभासितम् ।

सुरवनीसदृशोपवनव्रजं
महितरत्नगृहं यदिलातलम् ॥९॥

चतुरमेत्य मही महिसूरिका
पतिममुं भजते चरितार्थताम् ।
सकलसम्पदनूनसमुच्चया
रुचिरसंहनना ललना यथा ॥१०॥

स्थविरभूभृति कालवशङ्गते
जगदतिव्यसनापजिहीर्षया ।
युवनृपोऽभ्युदितोऽस्तमिते विधा-
विव किरन् किरणैर्मुदमंशुमान् ॥११॥

दशरथात्मजसाधुगुणस्य नो
नरपतेः परिपालनतोऽवनिः ।
भवतु सर्वशुभोपचया हरेः
करुणयास्तसमस्तविपल्लवा ॥१२॥

विनयभक्तिविनम्रहृदा मया
पदयुगेऽस्य सुमाञ्जलिरर्प्यते ।
दिनकृदङ्कितवृत्तवचोऽभिधः
पदसरोजमधुव्रतिनाधुना ॥१३॥

श्रीरामकृष्णभट्टेन
प्रथिता कुसुमावलिः ।
अलङ्काराय च प्रीत्यै
भूयात्कृष्णात्मनः प्रभोः ॥१४॥

कृष्णो बालकः^१

प्रासूत मां दक्षिणकाननान्ते
माता सुतप्रेमरसार्द्रचित्ता ।
यद्यप्यहं मेचकवर्णदेह-
स्तथाप्यहो मे धवलोऽन्तरात्मा ॥१॥

यथा दिवौका हि विभाति शुभ्र-
स्तथा सितद्वीपजनिश्च बालः ।
जातः पुनः श्यामलवर्णकोऽहं
क्षिताविवाऽऽलोकमहोविहीनः ॥२॥

अशिक्षयन्मां जननी निदाघे
तरोर्ललाटन्तपसौरतापे ।
छायां निजोत्सङ्गतं प्रविष्टा
कपोलसञ्चुम्बनजातहर्षम् ॥३॥

निदिश्य सोपाक्रमताथ वक्तुं
प्राचीं दिशं "तात विलोकयेतम् ।
उद्यन्तमादित्यमुपास्यपादं
जार्गति यत्र स्वयमीश्वरो नः ॥४॥

प्रकाशमूढमाणमयं ददाति
स्वकीयमद्धा भगवाञ्जगद्गम्यः ।
सौख्यं प्रगे संमदमह्नि मध्ये
चराचरं विश्वमुपैति चास्मात् ॥५॥

स्वल्पावकाशे स च भूतले नो
न्यवेशयत्प्रेममयूखसिद्ध्यै ।

१. "The Little Black Boy" इत्यस्य भावानुवादोऽयम् ।

श्यामं वपुश्चातपतप्तमास्यं
प्रच्छायमुद्यानमिवाथवाऽभ्रम् ॥६॥

यदाऽऽतपं सोढुमलं न आत्मा
तदा ह्यपक्रामति सम्यगभ्रम् ।
दैवीं च वाचं शृणुमो यथा 'द्रा-
ग्वनान्तरादेत्य सुताः प्रिया मे ॥७॥

रमध्वमेतां परितः कुटीं मे
गवामिव स्वर्णमयीं सुवत्साः' ।
उक्त्वा प्रसूरेवमचुम्बदेनं
मां चाङ्गलबालं तु ततो ब्रवीमि ॥८॥

"आवां यदा कृष्णसिताभ्रमुक्तौ
वत्साविवेशस्य कुटीरपाश्वे ।
रंस्यावहे त्वां तु तदेव तापा-
द्रक्षामि यावद्भ्रुवसि क्षमोऽस्य ॥९॥

अङ्गे मुदा विश्वपितुनिविष्टो
येनावगन्तासि परार्ध्यतत्त्वम् ।

अहं तदानीं निकटे स्थितस्ते
संसज्जयिष्यामि कचान्तिताभान् ।
त्वया भविष्यामि समश्च सम्यङ्
निधास्यसि प्रेम ततो मयि त्वम्" ॥१०॥

ग्राम्यो लोहकारः

(श्रनुवादः)

शाखावितानविपुलस्य तरोरधस्ताद्
व्योकारकस्य किल तिष्ठति कर्मशाला ।
ग्रामान्तरे बहुलमांसलभूरिपाणेः
कालायसप्रबलपाशभुजायुगस्य ॥१॥

भृङ्गोपमैश्च कुटिलैश्चिकुरैः सुदीर्घै-
स्तस्याननं लसति पल्लवरागताम्रम् ।
उत्साहवान्कृतिभरं कुरुते स यत्नैः
सम्पादयत्यपि यथाबलजीविकां स्वाम् ॥२॥

धीरं विलोकयति लोकमयं प्रकामं
कस्मैचिदेष न हि धारयतीह किञ्चित् ।
यस्यापि जीवितमधीनतयेतरस्मिन्
दीनं, कथं भवितुमर्हति सोऽभिमानो ॥३॥

भस्त्रारवोऽस्य भजते जनकर्णवर्त्म-
प्राघूर्णिकत्वमनिशं प्रतिघ्नमुच्चैः ।
पश्यस्ययोधनमुरुं सलयप्रहारं
घण्टामिवामरगृहाधिकृतस्य नाद्याम् ॥४॥

विद्यलयात्सदनमार्गगताश्च बाला
ह्यद्वारमस्य पदमन्तरवेक्षमाणाः ।
माद्यन्त्युर्ध्वचिरनलेन मनोहरेण
भस्त्रामुखोत्थनिनदेन च गर्जितेन ॥५॥

तांस्ते स्फुलिङ्गनिकराननलात्समन्ता-
दुड्डीयमानवपुषो निजहस्तदेशे ।
वाञ्छन्ति बन्धनगतानिव चोत्पतिष्ण-
धान्यत्वचः प्रचितभूखलसन्निवेशात् ॥६॥

देवालयं व्रजति पर्वसु भक्तिनुन्नः
शृण्वन्निषीदति स तत्र च बालमध्ये ।
स्तोत्राणि सद्गुरुकृतान्युपदेशवाचः
सङ्गीतके निजमुताध्वनिना प्रहृष्टः ॥७॥

पुत्र्याः स्वरस्त्रिविधाम्नि निजप्रियाया
गीतारतेरिव विभाति च तस्य कर्णे ।
तस्याः स्मरन्पितृवने निहितात्मनोऽयं
बाष्पं स्वकर्कशकरेण विमार्ष्टि नेत्रात् ॥८॥

श्रान्तः क्वचित्प्रमुदितो व्यसनावधूतः
संसारवर्त्मनि स सन्ततमञ्चतोह ।
प्रातः प्रबुध्य च यदारभते स किञ्चि-
त्तात्कर्म पूरयति सायमथ प्रयत्नैः ॥९॥

इत्थं यदेव यतते स विधातुकामो
यच्चापि साधयति कर्म दिनेन सम्यक् ।
तेनैव याति सुतरां परितोषमन्त-
न्निद्रामुखं च निशि निर्विशति प्रशान्तः ॥१०॥

मित्रानवद्य भवता कृतकृत्यभावं
सम्प्रापितोऽहमुपदेशवरेण बाढम् ।
यज्जीवितोज्ज्वलदधिश्चरणीप्रभावै-
र्भग्यानि संरचयितुं प्रयतेत मर्त्यः ॥११॥

आधारविष्टरतले यत आयसेऽस्मि-
न्नाघातशब्दमुखरे महिता विचाराः ।
कल्याणकर्मनिचयाः प्रसभं प्रतप्ता
गृह्णान्तिरूपमपि सद्रुचिरं यथेष्टम् ॥१२॥

गान्धिः

(अनुवादः)

श्रीमद्गान्धेर्धर्मतत्त्वं नितान्तं
 कार्ये दक्षं पश्य चान्यादृशं तत् ।
 धर्मात्मानो बाधिता ह्यत्र केचि-
 त्संसारोत्थैः क्लेशजालैर्विरक्ताः ॥१॥

काषायेणाच्छादिताङ्गा गिरीणां
 शृङ्गोत्सङ्गं वाश्रमं सम्भजन्ते ।
 स्वान्तस्थं चाधाय सञ्जुह्वतीमे
 मेध्यं तत्राप्याश्रयाशं समिद्धम् ॥२॥

सत्यन्यायौ चेज्जगत्यां सहादौ
 शक्यं नैव द्रष्टुमस्यां नरेण ।
 निर्वोष्टव्यौ सद्गुरौ तर्हि बाढं
 स्वस्यैवान्तर्हृद्गुहायां सुखेन ॥३॥

श्रीमद्गान्धेराशयेनात्र कश्चि-
 त्पावित्र्ये वा लोकसत्सङ्ग्रहे वा ।
 भेदो नैवास्त्येतयोर्यत्स्वयं स
 ब्रूते सत्यं चेत्यमात्माभिरामः ॥४॥

अस्मिन्नर्थे केवलं धार्मिकं मे
 ह्यासीन्नूनं कारणं यन्मदीयम् ।

धर्मात्मत्वं जीविते नैव तत्स्या-
 द्यद्यत्राहं सर्वमर्त्यान्ववाये ।
 आत्मीयत्वं नो दधीयैव, तन्मे
 सिद्ध्येन्नाथेहान्तरा नीतिवृत्तिम् ॥५॥

धर्मसंस्कृतो नेहरुः

(युग्मम्)

श्रोतप्रोत इहास्ति जोवितपथे धर्मः प्रजानां दृढं
 तर्किक साधु कृतं नु निर्मितनवोद्यद्राज्यसंशासनैः ।
 अस्माभिस्तदुपेक्षकैरिति मनश्चित्रीयते साम्प्रतं
 यद्रामायणमीड्यभारतमुत श्रुत्यन्तमस्मत्प्रजाः ॥१॥

तं बुद्धं यदि विस्मरेयुरथवा तास्तर्हि चोन्मूलिता
 स्तत् त्यक्ष्यन्ति च लोकविश्रुतमहासत्त्वं महत्त्वं परम् ।
 येनास्मज्जनतापि गौरवगुरु स्थानं चिरादागतं,
 राष्ट्रं भारतमाश्वभारतमपि स्यात्पश्यतां धीमताम् ॥२॥

प्रजाकल्याणार्थं विहितमथ राज्यं निरुपमं
 सदोपास्यं सत्यं तदपि हृतसारं बत भवेत् ।
 न यन्त्रापत्तैर्भोगोचितनवविधानैरुपनता-
 नलं राष्ट्राण्यासंस्तरितुमुपतापान्प्रतिकलम् ॥३॥

निसर्गो मर्त्यानामयमपरिहार्योऽस्य यदहो
 दृढं धर्मान्नान्यत्सफलयितुमीष्टेऽभिलषितम् ।
 परार्थे तु श्रद्धा प्रभवति निबन्धुं जनमनो-
 निकायं सार्थक्यं वितरति च लोकाय जनुषि ॥४॥

नरः शारीरेण द्युतिबलमहिम्नाऽथ बहुभि-
 हिरण्यैर्दासैर्वा करितुरगवृन्दैर्भुवि तथा ।
 मनश्शून्यत्वं नो प्रशमयितुमद्वार्हति यथा
 प्ररूढैर्विश्वासे रचितहृदयानन्दसरसैः ॥५॥

विज्ञानं च पुरातनीमभिनवं धर्माश्रयां भावनां
 सम्प्रत्याह्वयते तथापि महसा धर्मो यदि प्रायशः

बाह्याचारविधीन्विहाय परमोदारान्विचारान्भजे-
द्वर्माणां नवशास्त्रकस्य च मिथो नश्येद्विरोधस्तदा ॥६॥

+

+

“संस्कृतं भारतस्यास्य ध्रुवं सर्वोत्तमो निधिः ।
पराध्यमपि रिक्तं तन्निसृष्टं पूर्वजैश्च नः ॥१॥

अतो जागर्ति यावत्तज्जनतायाश्च जीविते ।
तावद्भारतर्षस्य महिमा प्रचरिष्यति” ॥२॥

४-१६६६

स्वागतपद्यावलिः

राजगोपालनामासौ राजते राजतेजसा ।
शासद्राजन्वतीमेतां पुण्यां भारतमेदिनीम् ॥१॥

चक्रवर्तिपदमन्यदुरापं भारतीयमुरुविक्रममेत्य ।
चक्रवर्त्यभिजनोऽर्थयुताख्यो राजसे त्वमुपगीतचरित्रः ॥२॥

शोभते तव समस्तगुणौघे सर्वदेशजनतानुतिपात्रे ।
चन्द्रमा उडुगुणे शमदाता शुभ्रशोचिषि यथा विनयो हि ॥३॥

दाक्षिणात्यजनता सकलेयं विन्दतेऽधिकतरां मुदमद्य ।
वीक्ष्य तेऽभ्युदयमप्रतिमानं सूतमे ह्यनुचितं न ममत्वम् ॥४॥

आगतेन भवतोऽत्र शुभाख्यं धन्यमेव मनुते नगरं स्वम् ।
भूषितं त्विव सरोरुहबन्धोः पूतमेतदुदयाचलशृङ्गम् ॥५॥

भतपूर्वकटकास्पदमेतच्चक्रवर्तिनमथाप्यतिथिं त्वाम् ।
प्राप्य पुण्यवशतोऽखिलवन्द्यं वर्णनातिशयमेत्यतिहर्षम् ॥६॥

संस्कृतोक्त्यमृतपानरतानां व्रीक्ष्य नोऽभिकवरेण्यममुष्य ।
स्वालयागतमिव प्रियबन्धुं प्रीतयो हृदि न मान्ति भवन्तम् ॥७॥

शोचनीयमवनेर्जनिदात्र्यास्तद्दशान्तरमवेक्ष्य नितान्तम् ।
त्वं पराभिभवहेतु विषण्णः स्वार्थमोहमुगधा वरिवस्याम् ॥८॥

वाग्मिता नयविचक्षणता ते शास्त्रदृष्टिरपि सत्त्वयुता धीः ।
शान्तिधैर्यकरुणाशुभशीलं बीजमस्य समपादि महिम्नः ॥९॥

प्रौढिमा भवति चानुभवादयो लोकबोधनसहिष्णु वयश्च ।
द्वेषदोषरहितं चरितं भूनायके समुदितं हि समस्तम् ॥१०॥

देवभक्तिरपि धार्मिकबुद्धिः सर्वभूतसमता स्मितपूर्वा ।
भारती च भवदास्पदमोड्यं भूषयन्ति किरणा इव रत्नम् ॥११॥

तावको ललितपाण्डुरवेषो गौरवोल्लसदुदात्तचरित्रम् ।
निर्दिशत्यविरतं जनतायाः पथ्यमार्गमिह चाभ्युदयाय ॥१२॥

अग्रणीर्महितगान्धिनिदेशोपासकेषु निजचित्तविशोधात् ।
सत्यमार्गकलनाच्च जघन्योद्धारकर्मनिरतो जयसीह ॥१३॥

भारतस्य शरदाद्यमृगाङ्कुप्रख्यमत्र भवतोऽधिपतित्वे ।
व्यापकं भुवि समुज्ज्वलतेजो राजतां शुचियशःसुवितानम् ॥१४॥

शक्तिवृन्दनवयन्त्रविधानादेयशास्त्रपरिशीलनकार्ये ।
जीवितार्थगणशासनकृत्ये भातु राष्ट्रमिदमग्र्यमिलायाम् ॥१५॥

देवभाषितमिहावनिभागे व्यावहारिकपदं ह्यधिरूढम् ।
सर्वलोकमहनीयमथास्तु त्वत्प्रयत्नवशतोऽभ्यदायि ॥१६॥

अत्र यान्तु सकलाः शममाराद् दुःखवैरजनकाः परितापाः ।
सस्यसम्पदवधौतदुकूला मोदतां वसुमती जयिनी नः ॥१७॥

मङ्गलं प्रचितसम्पदमेयोत्साहतोषविजया विजयन्ताम् ।
अस्मदीयविषयस्य जनानां भक्तिभावमुखसद्गुणदेष्टुः ॥१८॥

सौख्यमायुरपशोकमनास्त्वं कायशक्तिमपि धीकुशलं च ।
प्राप्य गोपकृपया चिरमस्मद्राष्ट्रवैभवमिह प्रथयेथाः ॥१९॥

चक्रवर्तिन् महाभाग राजगोपाल शाधि नः ।
धमण सुचिरं राज्यं सार्धमाचार्य मन्त्रिभिः ॥२०॥

२०-८-१९४८

मङ्गलाशंसनम्

श्रीमदुन्मदमधुव्रतवार्ता-
दूतशीतसुभगानिलहृद्ये ।
अत्र पुण्यदिवसे महितं त्वां
स्वागतेन बुधवन्द्यमुपेमः ॥१॥

विद्ययापि वयसा निरवद्य-
प्रत्ननूतनमुदर्शनभासा ।
भूषितस्त्वमुपदिष्टसहस्र-
च्छात्रको विजयसेऽतुलकीर्तिः ॥२॥

वेङ्कटेशगुरुवर्यं सपर्या
कुमहेऽद्य मुदिताः शरदां ते ।
सप्तर्षि जनविनेतरितस्याऽऽ-
शास्महे हरिकृपां च समग्राम् ॥३॥

पश्चिमेऽपि वयसि श्रममन्त-
स्सारवानविगणय्य तनोस्त्वम् ।

लोकसंग्रहमुदारमतन्द्रः

प्रत्यहं रविरिवाचरसीह ॥४॥

त्वादृशो जगति चोत्तमशिष्य-

स्वान्तरङ्गपरिर्तक एव ।

दुर्लभः सुगुणरत्नसमुद्रोऽ-

ध्यापको धिषण्या धिषणाप्तः ॥५॥

को भवद्रुचिरसस्मितवक्त्रा-

म्भोजनिगंतवचोमधु पीत्वा ।

निर्वृतिं नु लभते परमां नो

ज्ञानवृद्धिकरमागमविद्वन् ॥६॥

वीक्ष्य तावकमनर्घकलाभि-

ज्ञानमाशुकुशलीकृतिदाक्ष्यम् ।

शिष्यवृन्दविषये च नृपास्त्वां

सत्प्रशस्तिभिरहो बुधमाचन् ॥७॥

स्वीकरोषि निगमागमतत्त्वं

श्रेयसे च यदनाकुलमायः ।

लोकमङ्गलरतस्त्वमरं तद्

बोधयञ्जनमुपैष्यतिपुण्यम् ॥८॥

दीर्घमायुरुदितागदतोत्थं

सौख्यमुज्ज्वलयशःसुवितानम् ।

चित्तशान्तिमधिगत्य च हृष्टो

जीवताञ्जनमुदे सुचिरं त्वम् ॥९॥

मङ्गलं दिशतु मङ्गलरूपी

श्रीपतिः सकललोकशरण्यः ।

तुम्यमभ्यधिकसत्त्वविशुद्धं

सज्जनालिसरसीरतहंस ॥१०॥

भारते सुखसमृद्धियुते स्व-
भरती च दिशती जनतायै ।

एधतामनुदिनं शुभमार्गं
त्वत्प्रिया प्रयतविश्वजनीना ॥११॥

पद्यमौक्तिकहारोऽयमर्पितोऽस्मिन्महोत्सवे ।
संग्रथ्य रामकृष्णेन वेङ्कटेशमुदे भवेत् ॥१२॥

विजयाख्यमहापाठशालाध्यापकसंसदा ।
अब्दसप्ततिसंमोदेऽर्पितं कुलपतेरिदम् ॥१३॥

२८-६-१९४६

अभ्यर्हणम्

(परस्मैपदम्)

श्रीमती भवतां सतां महितापि शंसति सद्गतिः
सर्वशास्त्रगणार्णवाहृततत्त्वमौक्तिकहारिणाम् ।
अस्मदीयमनल्पभाग्यमनन्तकृष्णबुधाग्रिमाः
शोभनेऽत्र पुरे पुरातनचारुलक्षणलक्षिते ॥१॥

वाग्मिता सरसोक्तियुक्तिविवेकयुग्भवतो नुता
स्वर्धुनीव रयेण भूतलमागता प्रवहन्त्यपि ।
पापमोहविनाशिनी रुचिरोर्मिपङ्क्तिविराजिता-
त्राञ्जसा सगरात्मजानपुनाद्भवाध्वरजोऽर्दितान् ॥२॥

तावकं च यशोवितानमनाहतं सुविशालकं
सर्वदिग्बनितामुखाभरणं समुद्धृतमुच्चकैः ।
हृद्यनिर्मलशीलधर्मरतिप्रशान्तिसुधीगुणै-
र्हर्षमेदुरमातनोति सचेतसो न हि कस्य हृत् ॥३॥

ग्रामकः क्व च नूरणिः क्व च कालिघट्टकलालयो
विश्वविश्रुतपण्डितोत्तमभामुरः मुरसंमतः ।
यत्त्वमात्मगभीरहारिमनीषया निगमागम-
ज्ञानमण्डितया हि वङ्गविपश्चित्तमभवोऽचितः ॥४॥

भूसुरान्वयसिन्धुचन्द्रमसः कलाकुलशोभिनः
कार्तिकेयसमाभिधादुपलब्धसज्जनपुष्टव ।
धोप्रसादविपक्षनिर्जयिवादकौशलविक्रमा
विस्मयं जनयन्त एव भुवि स्वभावसमाश्रिताः ॥५॥

मद्राष्टानशिष्टसंस्कृतपाठशालवरे भवान्
वेदशोषमुख च शास्त्रचये विशारदतां पराम् ।
प्राप्य लोकहितं चरंश्चिरमातनोद्धि सनातनं
श्रौतशास्त्रसदर्थशासनमत्र पुण्यमहोतले ॥६॥

कुर्वतोन्नतवेङ्कटाद्रिपदे निवासमथ त्वया
श्रोत्रियाग्रसरेण शाङ्करभाष्यदुग्धपयोनिधेः ।
बोधमन्दरशैलनिर्मथितादवाप्तमनाकुलं
हृदयामृतमर्हतां सुमनोहितं प्रतिपादितम् ॥७॥

विश्ववन्द्यमवेक्ष्य तावकमूर्जितं त्ववबोधनं
ह्यागमस्य समस्तमानसचोदिकां सुरभारतोम् ।
दत्तावान्महितानि ते विरुदानि पार्थिवकेसरी
को नु ते महिमानमर्हति साधु वर्णयितुं क्षितौ ॥८॥

पारमार्थिकेवलाद्वयरत्नरक्षणदक्षिण-
ग्रन्थतल्लजचक्रलेखनविश्रुतेन महात्मना ।
विश्रमावसरे तनुश्रममप्युपेक्ष्य दयालुना
लोकसङ्ग्रहकर्म साधु विधीयते भवताऽधुना ॥९॥

स्वीकृता भगवद्ब्रह्मोऽमृतसंविभागकृतिस्त्वया
याऽऽस्तिकेषु दयाघनेन च धर्ममार्गविधायिना ।

माधवोदितकर्मयोगपथस्य वैभवमद्य सा
पत्तनेऽत्र नृणां क्रियाविधितः प्रदर्शयति ध्रुवम् ॥१०॥

मातृगिर्यपि सर्वथा हृदयङ्गमा तव वक्तृता
ह्याबुधाज्ञसनातनार्थविबोधिनी त्वनपायिनी ।
अस्मदीयहृदम्बरे तरुणारुणांशुततिर्यथा-
पोह्य तामसविक्रियाः प्रमदप्रकाशमथाकरोत् ॥११॥

मङ्गलं विदधातु ते भगवान् हिमांशुशिरोमणिः
सर्वमङ्गलयाश्रिताद्ध कलेवरो जगदम्बया ।
आयुरुत्तमदेहमानससौख्यशान्तिनिरन्तरं
धर्मकर्मरतेर्जनस्य च सर्वदेहभूतामपि ॥१२॥

रामकृष्णकुटीरवर्तितगीतिकार्थनिरूपणे
पूर्तिमागतवत्यदस्मुदिने महामतिशास्त्रिणाम् ।
एतदर्पितमास्तिकैस्तदनुग्रहोत्सववर्द्धितै-
र्मनिपत्रमतोऽलसूरुनिवासिभिर्विनयानतम् ॥१३॥

२५-७-१९४६

स्वागतम्

दैवी वागिति या महात्मभिरिहाख्याता पुराणेश्च यां
हस्तैः सप्तभिरञ्जितां वृषमयीमाहुश्चतुश्शृङ्गिणीम् ।
काव्योद्गीतरसो यया च मधुरः स्तन्येन सन्तन्यते
वन्दे सत्त्वगुणैर्विशुद्धिमहितैस्तां संस्कृतां भारतीम् ॥१॥

निसर्गमधुरस्वान्तां सुमनोऽर्च्यपदास्पदाम् ।
वन्देऽर्थज्ञानमुस्तन्यां कालिदाससरस्वतीम् ॥२॥

श्रीमन्तोऽध्यक्षवर्याः श्रुतिमधुरगिरो धर्मसम्भूषिताख्याः
सौहार्दोन्निद्रसत्त्वाः सहृदयकवयः शिष्टसामाजिकाश्च ।

सन्तुष्यामो नवीने भवदुपगमनादद्य संसन्महेऽस्मिन्
सर्वेभ्योऽतो भवद्भ्यः प्रणतिगणचरणं स्वागतं व्याहरामः ॥३॥

सङ्कल्पितं प्रथममेव मयात्र गोष्ठ्यां
येऽस्मास्वनुग्रहधियाद्य समागतास्ते ।
छन्दोमयैरतिथयो वचनैः प्रतीक्ष्याः
सम्मोदसंस्तुतिहितैः समुपासनीयाः ॥४॥

भाषणं भूषणं प्रोक्तं विदुषां दोषवित्कुले ।
मनस्ति तजसम्पूता तद्वाक् सख्यदुधा यतः ॥५॥

उपक्रमो यद्यपि संसदोऽब्दे
प्राक्कार्यजातस्य विधानविद्धिः ।
सर्वत्र सत्यं समपेक्ष्यतेऽयं
शोच्यो विलम्बो ह्युदितः कुतोऽपि ॥६॥

परिषदियं बालाना-
माधत्ते संहतिं च सौभ्रात्रम् ।
कर्मसु चासम्मोहं
दाक्ष्यं विनयं नयं तमिति विद्मः ॥७॥

दित्त्यां नो राजधान्यां क्षितितलमहितप्राभवायां विराज-
द्विख्यातं विश्वविद्याभवनमिह महाविद्वदग्रेसरैर्यत् ।
सर्वाङ्गीणामभिख्यां बहदतुलनवा लोककृत्सद्विभाग-
स्तस्यायं संस्कृतात्मा विधुरिव जलधेर्वर्धते सिद्धिदायी ॥८॥

अधुना सुरभारतीदशा
कथमास्तेऽध्ययनालयेषु नः ।
धृतराष्ट्रसमाऽथवा पुन-
स्तरुणादित्यनिभेति चिन्त्यताम् ॥९॥

प्रयोजनं संस्कृतविद्यया किं
विज्ञानसम्पाद्यधने युगेऽस्मिन् ।

इतीह मत्वा प्रभवः प्रयोज्यं
भाषात्रयं पाठविधौ वदन्ति ॥१०॥

पूर्वं तु भूपतिमठेशवदान्यताया
धर्मप्रियत्ववशतश्च विशां समग्रे ।
देशे विपश्चिदुदितामरवाक्सारित्तोऽ-
भूद्देहिनां फलवती हृदयस्थली सा ॥११॥

हिन्दीभाषा चेदिहेच्छत्यनूनां
शोभां स्थैर्यञ्चायतौ सौष्ठवं तत् ।
दैव्या वाण्याः साधु सेवा विधेया
मातुः पुत्र्येवानया शुद्धबुद्ध्या ॥१२॥

एकेन पक्षेण यथा विहङ्गो
विहायसं नोड्डयितुं समर्थः ।
अर्थार्जनेनैव जनस्तथा नो
श्रेयः परं प्राप्स्यति जीवलोके ॥१३॥

यदि विनयमुखा गुणा वरेण्याः
पठितृषु चायतिशोभिनो न इष्टाः ।
यदि च जनपदस्य कीर्तिरुच्चै-
र्मणिरयमाद्रियतां स संस्कृताख्यः ॥१४॥

पाश्चात्येषु च संस्कृतस्य महिमा सम्यक् प्ररूढो नृषु
स्वान्तस्वास्थ्यशमप्रदो धनचयप्रोतेन्द्रियेषु स्वयम् ।
अर्थोत्कर्षधिया वयं तु सहसा वाणीं प्रसूं सम्पदां
देवीं हा विजहीम उन्नतिमदोन्मत्ताः कुलीना अपि ॥१५॥

मृतामेके चैनां परमपुरुषार्थस्य जननीं
वदन्त्यन्ये वृद्धां विगलितरसां रोगबहुलाम् ।
अतोऽस्याः सन्देहे किमिह करणीयं मतिमता-
मिति प्राणानां द्राग् विमृशतु नयज्ञो जनहिते ॥१६॥

जनास्तु भाषात्यभिमानमूढाः
परस्परद्वेषकषायचित्ताः ।
स्वमातृभूमेर्महिमानमैक्यं
स्वातन्त्र्यजातं प्रहरन्ति भूरि ॥ १७ ॥

एका संस्कृतभाषा सर्वासां मातृतां गता वाचाम् ।
आराधिताऽलमैक्यं सम्पादयितुं च सम्पदो दातुम् ॥ १८ ॥

नास्ति गतिध्रुवमत्र नराणां
प्राणसमं परिहृत्य परार्थम् ।
संस्कृतमाशु ततोऽभ्युदयार्थं
सार्थमुधर्ममिदं प्रतिनन्द्यम् ॥ १९ ॥

राष्ट्रोपाध्यक्षमिश्रैरमरुक्विषये रूढविज्ञानभागे
यद् दृष्टं शिल्पविद्याभवनपरिसरे भारतीमन्दिरं तत् ।
वित्ताधिक्येन साकं सततमभिमतो देवतानां प्रसादः
शंसत्येवं नराणामधनिकरगिरित्रातदम्भोलिरुद्धा ॥ २० ॥

योगत्रयं धर्मतरोरधस्ता-
च्छासज्जनानामृषिरेष साक्षात् ।
सर्वात्मना संस्कृतसन्नयस्त-
ध्युपासनीयो विपुलप्रभावः ॥ २१ ॥

ततोऽस्मच्छासकास्तूर्णं सर्वक्षेत्रेषु संस्कृतम् ।
मानयन्तु श्रियेऽवश्यं संयोज्याध्ययनेष्विदम् ॥ २२ ॥

जयतु जगति लक्ष्मीवल्लभस्य प्रसादो
जयतु सकलपूज्यो वर्धमानोऽत्र धर्मः ।
जयतु मुकृतिजुष्टा भारताम्बोच्छ्रितश्री-
र्जयतु च सुभगा स्वभारती सर्वमान्या ॥ २३ ॥

स्वागतगीतम्

स्वागतं वोऽभ्यागतेभ्यो वार्षिके सङ्गोत्सवे
ह्यद्य हार्दोन्निद्रमस्मद्भूद्रकामाः सूरयः ॥ध्रुवम्॥

सान्द्रमानन्दं मनो नो विन्दते वः सन्निधौ
मानयित्वामन्त्रणं नोऽद्यागतानां लीलया ।
चन्द्ररश्मीनामिवोद्यन्मञ्जुभासां कैरवं
चातकस्वान्तं यथा वा प्रावृषेण्याम्बूत्सृजाम् ॥स्वा १॥

संस्कृतं दैवीति वागाग्नायते पूर्वर्षिभिः
क्वापि शोभा दृश्यतेऽस्यान्यत्र नो सर्वाङ्गिणा ।
अत्युदात्ताध्यात्मविद्या सर्वविज्ञानानि चा-
त्रैव चोन्मेषं भजन्ते लोककल्याणात्मकम् ॥स्वा॥२॥

भारताम्बा बन्धमोक्षं प्रापदापन्मोचनं
तेन तत्पुत्राः प्रमोदं सम्भजन्ते मानसे ।
अद्य का वा राष्ट्रभाषा चेति ते संशेरते
भारतीयं लोकमान्यैवार्हतीदं सत्पदम् ॥स्वा॥३॥

बालकाः शालास्ववश्यं पाठनीयाः संस्कृतं
सम्यगित्यस्मन्मतं स्यात्कल्पते विद्वन्मुदे ।
यत्समस्ता देश्यभाषा भारतीया संस्कृति-
ह्येतदाश्रित्यैव भूताः कीर्तिसारालङ्कृताः ॥स्वा॥४॥

सर्वधर्मप्रेमसारोद्बोधकं स्वर्वाङ्गमयं
मानुषैक्याधायकं तच्चेतसः सन्तोषदम् ।
द्वेष्टि यो मर्त्यो धरायां निन्द्यभावप्रेरितो
व्युच्छिन्नत्यद्धा स चक्षुः स्वं स्वयं चाङ्गोत्तमम् ॥स्वा॥५॥

पावने काशीप्रदेशे स्थापितं संराजते
विश्वविद्यागारमेकं संस्कृतस्यैवं परम् ।

किञ्चिदत्रापि प्रदेशे स्थापनीयं सज्जनै-
धर्मविद्यार्योरुसत्त्वश्रीप्रचारार्थं भुवि ॥स्वा॥६॥

शासकानां देववाण्यां साम्प्रतं नानादरः
सर्वथा पादचात्यदेशेष्वर्चितायां नागरैः ।
तत्त्वबोधोत्कैः सचित्तै राधराभृत्सेतुकं
सर्वसंविज्जीविकायां यौवनाद्व्यायां सदा ॥स्वा॥७॥

वर्धमानासीदियं वागन्यभुक्ते भारतेऽ-
प्याश्रयेणास्तेर्ष्यकाणां भूपतीनां भास्वती ।
अस्मदीयैः शिष्यमारो किं पुनः सा रत्नव-
न्मस्तकेनाप्युह्यमाना भावनीया नो भृशम् ॥स्वा॥८॥

काव्यनिर्माणे प्रशस्ता अङ्गना देशे बभू-
धर्ममार्गोपासका भूपालकाः सौम्याः प्रजाः ।
राजसंसत्संस्कृतानां ध्वानतो रम्या गिरां
वैभवं चेत्यं दधानाऽजयतां सा गच्छति ॥स्वा॥९॥

लोकवन्द्ये गान्धिमिश्रे भक्तिमन्तो मानवाः
“संस्कृतं सर्वैरवश्यं शिक्षितव्यं भारते ।”
एतदस्याप्युक्तमीड्यं मानयन्तः सन्ततं
संस्कृताभ्यासे प्रयत्नं चादरं कुपुं ध्रुवम् ॥स्वा॥१०॥

भारती भूः सर्वसम्पद्भूषिताथो नैर्जरी
भारती सर्वत्र पूजाप्रीतिपात्रत्वं गता ।
भास्करांशुश्रेणिरुच्चैर्जीवलोकाभीप्सिते-
वाखिलानां शोकमोहौ राजतां निर्धूय सा ॥स्वा॥११॥

सर्वलोकाः सौख्यभाजः स्युर्मियो मंत्रोपुताः
संस्कृता भूयाच्च वाणी सार्वभौमी पावनी ।
विद्वदीधस्य प्रयत्नाः सार्थकाः कारुण्यतः
श्रीजगन्मातुर्भवान्याः सर्वसच्छेयोनिधेः ॥स्वा॥१२॥

अभ्यर्हणा

(परस्मैपदम्)

शास्त्रौघसागरपयोरसपानपीन-

प्रख्यातिकुम्भभवतापस शास्त्रिमिश्र ।

श्रीसुन्दरेश्वरवराभिधया धिया च

त्वं राजसे भुवनसंग्रहभाग्यभाजा ॥१॥

अपारं वैदुष्यं तव धिषणतुल्यस्य महितं

सतां वेदान्तेषु प्रथितगुणरामायणमुखे ।

पुराणोद्ग्रन्थौघे सरसवचनोदाहृतियुतं

विलोक्यानन्दं कः परममुपभुङ्क्ते न जनिमान् । २॥

घनमोहतमोनिबर्हणो भुवि धर्मरुणनिर्गमे द्रुतम् ।

त्वदुदारवचोविधूदयोऽभवदासारसुधाप्रसादवान् ॥३॥

वाल्मीकिव्याससङ्घे कृतमिह भवताऽऽनन्दबोधप्रदं य-

च्छीमद्रामायणस्य प्रवचनमियताऽनेहसा गोःप्रसादात् ।

तच्छ्रोतॄणां समेषामभिनवसुकृतं कल्पयद्रामचन्द्रे

भक्ति गाढामिदानीं भगवति तनुते तारकब्रह्मरूपे ॥४॥

श्रीरामचन्द्रो विदुषेऽथ लोकप्रियङ्कुरायाऽऽतनुताच्छ्रियं ते ।

सन्मङ्गलं चात्र सदा सभायै शमं प्रजाभ्यः सुखमद्वितीयम् ॥५॥

८-११-१९५२

स्वस्त्ययनम्

विद्यां हृद्यानवद्यां जनयति करुणाबन्धुरो यत्कटाक्षो-

न्मेघो मूढेऽपि तूष्णं मधुरिमविलसद्वाग्मितां चाग्रपूजाम् ।

सा वीणाग्रन्यहस्ता सितकमलरता भासुराङ्गी सवित्री
पायात्पुत्रान्सदास्मान्निजहृदयरसास्वादसंमोदधन्यान् ॥१॥

प्रेम्णा हस्तावलम्बैः स्खलितमनुपदं वारयन्ती सद्गुक्तिं
साधवाचारं क्रमेण श्रुतिमधुरगिरा बोधयन्ती शरीरे ।
शक्तिं चापादयन्ती हितविहृतिसमाहारतो भाति विद्या-
शालेयं बालकानामुपकृतिमतुलां तन्वती मातृकल्पा ॥२॥

शाखासन्तानभाजं मधुकरनिकरश्चूतवृक्षं सुमाना-
माकृष्टः सौरभेणाश्रयति च मधुनः पीतये सम्भ्रमेण ।
नानाशास्त्रौघसारं गुरुगणमुमनोनीतचित्तोऽर्भकाणां
विद्यावासं समूहः प्रविशति कुतुकी तत्त्वसंलब्धिहेतोः ॥३॥

प्रौढे विद्यालयेऽस्मिन्विजयमुख्यशोभाजनेऽधीत्य विद्यां
यूयं विज्ञानमुख्यां युगमपि शरदोः श्रद्धया सद्गुरुभ्यः ।
उत्साहाढ्याः परीक्षायुधि महितजयश्रीकराब्जग्रहं द्रा-
क्वक्तुं सन्नद्धकक्षा इति हृदि महती जायते नो मुदद्य ॥४॥

भो भोऽशिष्याश्च वश्याः पटुमतिचरितावाप्तसम्भावनानां
युष्माकं निर्गतानां स्मृतिपथमधिकं यास्यतीतः श्रुतोऽत्र ।
निर्देशो नीतकालः सहृदयसमितौ सौहृदानन्दजुष्टः
को वा बाल्येऽनुभूतं प्रभवति परमं शर्म विस्मर्तुमत्र ॥५॥

सेवध्वं धर्ममार्गं ह्युपचिनुत गुणान्मुञ्चतात्मप्रशंसां
गाढां भक्तिं निदद्ध्वं भगवति गिरिशे भिन्त निर्विण्णतां च ।
कर्तव्यं साधु कर्माऽऽचरत हरिपदाराधनप्रज्ञयैवं
ह्यायुष्मन्तोऽप्यरोगाः प्रभवत समये भूरि निश्श्रेयसाय ॥६॥

इन्द्राद्या लोकपालाः सवितृमुखलगा नारदाद्या ऋषीन्द्रा
भूतेशो ज्येष्ठराजस्तपसि च निरता विश्वकाचार्यवर्याः ।
पुण्यात्मानोऽपि सर्वे गुरुपितृपरिषद्भारतक्षोणिलक्ष्मीः
शश्वद्भवः सिद्धिमिष्टां विदधतु निखिलप्राणिनां मङ्गलं च ॥७॥

गैर्वाणी भारती या सकलजनमनोराज्यरक्षाधुरीणा
 स्फीतार्थोजाः पवित्रा जयति रसमयी शुद्धसत्त्वस्वरूपा ।
 प्रत्ना संवर्द्धमाना प्रतिदिवसमथो सैव पीयूषकल्पा
 भक्त्या चोपास्यमाना वितरतु जननीवाङ्ग सन्मङ्गलं वः ॥८॥

१६५३

अभ्यर्हणा

प्रतिभानयुतं स्मयमानमुखं
 प्रथमं सुधियां नुतसच्चरितम् ।
 प्रणमामि सचेतसमिष्टजनं
 वरदेशमुखार्यमनघं गुणम् ॥१॥

निगमागमतत्त्वविशुद्धहृदं
 सदयं बुधवृन्दसरोजरविम् ।
 सुकलाधरमप्यकलङ्कमुखं
 सततं जनसङ्ग्रहकर्मरतम् ॥२॥

विदिताधुनिकाखिलशास्त्रचयं
 वचनामृततोषितसर्वजनम् ।
 प्रतिवादिमतङ्गजकेसरिणं
 शरणागतरेक्षणदक्षविधिम् ॥३॥

स्वकुशाग्रधियाऽर्थविधानगुरौ-
 स्ततशुभ्रयशःसुवितानगणम् ।
 वसुधावलये निखिले स्वजनु-
 र्धरणीपरिचारपवित्रतनुम् ॥४॥

भरतावनिराष्ट्रवसूधुर-
 न्धरमग्र्यकलालयदानपतिम् ।
 जनिभूमुकुटाभरणं करुणा-
 वरुणालयमस्मि मुदोपगतः ॥५॥

कलये भवतामवलोकनतः
 स्वकर्माजितभाग्यभरं ह्यधुना ।
 यदहं मणिमुज्ज्वलमीप्सितदं
 ह्यसदृक्षमवापमुपास्थगिरम् ॥६॥

मणिमेनमुपेत्य कथं मनुजोऽ-
 र्हति वैशसमत्र महाविभवम् ।
 अमृतस्य हि पानमपि प्रसभं
 कुरुते न मृतं बत जीवयुतम् ॥७॥

पदमर्थयुतं ह्यधिगन्तुमना
 अयमद्य जनो निकटं भवताम् ।
 परमार्थजुषां समुपागतवा-
 ननवाप्य परं शरणं किमपि ॥८॥

गिरिजापतिरस्तु सदा भवतां
 सकलाघहरः करुणाजलधिः ।
 सुखसम्पदनूनयशःपरमा-
 युररोगमुभाग्यनिधानकरः ॥९॥

३-१०-१९५६

श्रीमत्कारोऽर्हणा

यं दृष्ट्वा सुमनोगणः सहृदयव्रातारविन्दाकराऽऽ-
 दित्यं सत्यपथप्रचारचतुरं हर्षप्रकर्षं द्रुतम् ।

सम्प्राप्नोति सरस्वती च महितं यद्भारतोवैभवं
सत्कारेणकुलभूषणं स जयति श्रीपाण्डुरङ्गोऽग्रजः ॥१॥

श्रीमद्भारतधर्मराष्ट्रपतिना ते वैदुषीं शेमुषी-
सून्मेषप्रथितां श्रुतिस्मृतिमुखप्रख्यातशास्त्रोच्चये ।
वृद्धत्वञ्च विलोक्य शीलवयसोज्ञानस्य धर्मात्मतां
नीतः सम्प्रति पात्रतां विजयसे ह्यग्राह्णायः कवे ॥२॥

आनीतां जगतीसुमङ्गलसभां सख्याञ्जसालङ्कृता-
मार्हन्त्याऽखिललोकलोचनपथं यान्तीं मनोहारिणीम् ।
आशीभिः परिवर्द्धितां च सुधियां राजार्हणां सुन्दरीं
नव्यां तेऽप्रतिमां वधूमिव समं सम्भावयामोऽधुना ॥३॥

शिष्टायेष्टसुरोक्तिधर्मगुणिने ज्ञानाग्निदग्धाखिल-
ध्वान्तायातुलकमयोगरतये संशुद्धसत्त्वाय ते ।
कारुण्याम्बुनिधिश्च विश्वजननी देयान्मृडानी चिरं
श्रेयःसम्पदमायुरर्थकुशलारोग्यादिभाग्योदयाम् ॥४॥

इमां मदीयां खलु पद्ममालां
निसर्गसौहार्दगुणेन बद्धाम् ।
सन्धार्य कण्ठे क्रियतां प्रसादो
मयि त्वया धर्मपरायणेन ॥५॥

२७-८-५८

“संस्कृतराष्ट्रवैभवम्”

मधुपुरे विधिविष्णुमुखैः सुरै-
विधिवदचितपादसरोरुहः ।
अधिककारुणिको गणनायको
ह्यधिवसेद्गृह्यदयं मम विश्वपाः ॥१॥

हे वृन्दारकवन्द्य सर्वजगतां बन्धो त्रयीविग्रहाऽऽ-
 रोग्यार्युधिषणायशःप्रद दयासिन्धोऽमरज्योतिषाम् ।
 अध्यक्षोद्धृततामसौघ भगवन्भास्वन्विभो दुस्तरं
 पाप्मानं परिहृत्य पाहि पतितान् हस्तावलम्बेन नः ॥२॥

यद्यपि संस्कृतमाहु-
 र्द्वौ वाचं महर्षयो मान्याः ।
 को बहुमन्येत नु तां
 प्रकृतेः सत्प्रत्यये परिभ्रष्टे ॥३॥

तमसा व्याप्ते भुवने
 कथं नु सत्त्वं विजेष्यते सत्यम् ।
 हृदि नास्ति कथाक्रान्ते
 कुतोऽवकाशोऽत्र धर्मजीवातोः ॥४॥

प्राक्तनसंस्कृतिधारा-
 वर्षाणि संस्कृतबलाहके भग्ने ।
 स्वार्थिकदुर्नयवातैः
 कलिदवदग्धः क्व जीवनं विन्देत् ॥५॥

चन्दनवृक्षस्याधः
 कण्टकिनश्चेद् द्रुतं प्ररोहन्ति ।
 दक्षिणपवनो वाया-
 त्कथं सुगन्धिर्नु देहिनां प्रीत्यै ॥६॥

विबुधारिभिरभियुक्ते
 ह्यसंख्यसैन्यैस्त्रिविष्टपे पापैः ।
 सुमनोवृन्दान्यासन्
 कालं कञ्चिन्न कान्दिशीकानि ॥७॥

किं कृतमसमीचीनै-
 श्चीनैः सौहार्दकञ्चुकच्छन्नैः ।

गिरिराजस्य हि शृङ्गं
दैवं पादाहतं विनाशाय ॥८॥

कृतविश्वासविनाशे
चतुराश्चैतेऽनुयान्ति दशकण्ठम् ।
योऽटन्भिक्षामुटजे
जहार जायां यतेश्च रामस्य ॥९॥

यत्र जगज्जननी प्राक्
पञ्चाग्नीनां समक्षमतिघोरम् ।
लब्धुं निजदक्षार्धं
लोकक्षेमाय चाचरन्नियमम् ॥१०॥

ऋषिवृषभौ तेपाते
तपश्च नारायणो नरो यत्र ।
वश्येन्द्रियाश्ववर्गौ
समाधिनात्मनि विलोकयन्तौ स्वम् ॥११॥

स्वर्गादित्य पुरारे-
गङ्गा शीर्षं ततः पवित्रतरा ।
यत्र निपत्य च जह्नुः
सत्रं चक्रे पवित्रविख्यातम् ॥१२॥

शीतलतोयनदीभि-
र्यस्मादबहन्तसह त्रयीधाराः ।
जनमानसकैदार्यं
ह्यनुगृह्णत्यो रसेन दिविजेन ॥१३॥

मुनिवृन्दाहतयज्ञे-
ष्वारूढो धूमसञ्चयो यत्र ।
पुण्यसुगन्धिर्गगनं
कुरुते रुचिरप्रसाधनं चन्द्रम् ॥१४॥

भगवान् गिरिजामाता

धाता धर्मस्य शाश्वतस्येह ।

स्वतपोधाम्नो धूर्तः

प्रधर्षणामरिभयङ्करः सहते ॥१५॥

येन पथा धर्मसुतो

यातो देवेन्द्रपूजितो नाकम् ।

अघुना हन्त स नीत-

श्चोर्नैर्नीचैः सुराप्रियैः स्ववशम् ॥१६॥

मानसकैलासाख्ये

पुण्यालोके परार्ध्यमहसी ते ।

धाम्नी सद्भक्तानां

स्वप्नधने यातुभीतितो जाते ॥१७॥

यस्यैकस्मिञ्छिखरे

गिरिशं भक्त्या बलेन सन्तोष्य ।

पार्थोऽस्त्रं पाशुपतं

लेभेऽमोघं द्विषत्प्रमाथि परम् ॥१८॥

दैत्येन्द्रान्यत्सानौ शुम्भादीन्मांसलान्महाकाली ।

सिंहासनेश्वरी सा ह्यद्भुतसङ्ग्रामलीलया ह्यवधीत् ॥१९॥

जागर्ति जातवेदोरूपा भारतसुराष्ट्रगुप्तिरता ।

देवीदानीं दुष्टोन्माथाय ध्रुवमसौ जगन्माता ॥२०॥

भगवत्पादाचार्या लोकेष्वद्वैततत्त्वपीयूषम् ।

अभिवृष्य यत्र मुक्तिं प्रापुः सोऽद्रिः कथं खलैर्दूष्यः ॥२१॥

भारतगौरवरक्षामन्त्रं ये संस्कृतं सदा सम्यक् ।

अनुशीलयन्ति तेषां माता श्रेयस्तनोति भूमिरियम् ॥२२॥

संस्कृतमेवास्माकं राष्ट्रस्यैक्यं बलं च वर्द्धयति ।

शौर्यं सौभ्रात्रं तन्नालम्बन्ते कुतः समे भक्त्या ॥२३॥

भाषात्रयीति कोऽयं विद्याक्षेत्रे नयो नवः शस्तः ।
 दैवी त्रयीसुभाषा यस्मान्नश्रीयते जगद्धात्री ॥२४॥

सङ्ग्रामदुर्दिनेऽस्मिन्काले कल्याणकामिनां कार्यम्
 वीरपराक्रमगाथागानेनोत्थापनं प्रजाशक्तेः ॥२५॥

ताण्डवनृत्ये यस्याक्षरमालाविर्बभूव ढक्कायाः ।
 भगवान्मटराजो नः शत्रून्संहृत्य रक्षतात्स भुवम् ॥२६॥

विजयोऽस्तु मातृभूमेर्नश्यतु शीघ्रं सपत्नतिमिरौघः ।
 आरोग्यं प्रतापं भारतसद्भ्याग्यधामनिधिः ॥२७॥

विश्वे प्रवर्द्धतां दैवी शश्वत्सम्पत्सतां हिता ।
 आसुरी च द्रुतं यातु शैमिनीं शाठ्यवर्द्धनी ॥२८॥

१७-११-१९६२

मयङ्करस्वागतम्

वन्द्यानां वचसामुपास्यविषयस्त्वं वारणेन्द्राननो
 वीणापाणिविरिञ्चिवासवमुखैर्वृन्दारकैर्वन्दितः ।
 विद्याबुद्धिसमृद्धिर्वाषण्यनालोको वदान्याग्रणी-
 विघ्नाधोऽश्वर विश्वभावन विभो मां विद्धि सिद्धार्थिनम्
 ॥१॥

प्रथमं प्रणमामि सिद्धिदातु-
 श्चरणाब्जं करुणासरस्वतोऽहम् ।
 दुरितं न निहन्ति केवलं यत्
 करदण्डोऽपि सुखामृतं प्रसूते ॥२॥

गैर्वाणीं परमां वन्दे भारतीं विश्वमातरम् ।
ततोऽन्या लोकयात्रायां धात्रीभावोपकारिकाः ॥३॥

अथो सभ्यानिभ्यान्गुणविभवभासा सुमनसः
सुमेधोभिः शिष्यैः सह भवदुपास्तौ कुतुकिभिः
महादेवस्येमान्प्रतिनिधिसरूपान्परिषदः
समारम्भे चास्मिन्प्रणमति जनोऽयं प्रमुदितः ॥४॥

मान्या विद्वद्वरेण्या महदिदमधुना भागधेयं यदेते
सौहार्दोन्निद्रचित्ता विनयसमुदितां याचनां नः प्रतीष्य ।
यूयं चैतां समेत्योत्सवमहिमरुचं वर्धयन्तो नितान्तं
मोदध्वे भारतीपत्कमलमधुलिहो हृद्यवाचोऽनवद्याः ॥५॥

प्रेमापूर्णे स्वतनुकलशे स्वागतोक्तिप्रवाला-
लङ्कारास्ये श्रुतिसुखरवैरर्चनीयातिथीनाम् ।
वाणीसेवाकुतुकहृदयालोकदीपैर्नमस्यां
कुर्मः कर्मप्रसितमनसो ह्यद्य वः पण्डितानाम् ॥६॥

प्राकृतञ्चातिथिं प्राह पूजार्हं भगवान्मुनिः ।
किं पुनस्ते महान्तश्चेत्संस्कृताश्च भवादृशाः ॥७॥

राज्याधिकारनिरताः स्वपदार्थशक्त्या
सम्प्राप्नुवन्ति विरलस्य जनस्य पूजाम् ।
लोके मनीषिगणनायकतां दधानाः
सत्त्वानुभावमहसा त्वखिलस्य हार्दति ॥८॥

भवपरिभवदावदग्धचेतः-
कुसुममरं वचनामृतैः कवीनाम् ।
विलसति कलिताभिनव्यशोभं
प्रमदसुगन्धभरप्रसाधिताशम् ॥९॥

सूरिपुरोगम गौरवपात्र
स्फारयशोरुचिराङ्ग पवित्र ।

त्र्यम्बकभक्त मयङ्कुरनाम-
स्त्वामतिथि मुदिता वयमेत्य ॥१०॥

निगमसागरमात्मबलाद्विणा
सुमतियोक्त्रयुतेन विमथ्य यः ।
बहुलपुस्तकरत्नमदीधर-
त्सरसनाटकसारमुधां सुधीः ॥११॥

दिल्ल्या विश्वकलालयेऽत्र विदिते वाणीकिरीटोपमे
हृध्यास्याद्य च संस्कृतस्य परमाचार्योरूपीठं सताम् ।
मोदायायमनेकसद्गुणखनिर्मधाविचूडामणिः
श्रीमांस्यम्बकभूसुरो विजयते शिष्यप्रियो धार्मिकः ॥१२॥

पुण्यपत्तनमसावधितिष्ठन्फलगुसूनुगुरुबोधनगेहे ।
शिष्यवर्गमकरोत्प्रतिवर्षं ज्ञानसच्चरितवृद्धमनल्पम् ॥१३॥

शयानः स्यान्नूनं यदि कलिरसौ तत्किमु जनान्
विनिद्रानद्यतान्कलुषितविधानेषु कुरुते ।
समीचीनं वेदं यदथ गदबाधाहतमति —
नृशंसं दुःस्वप्ने ह्यवशमपि कृत्यं स चरति ॥१४॥

दैत्यानामधिकबले बले मघोनो
राज्यश्रीरपसरति त्रिविष्टपाद् द्राक् ।
लोकानां मनसि विरोधधूमदिग्धे
मङ्गल्या विसृजति चाश्रु संस्कृतश्रीः ॥१५॥

सुरगवीपयसा प्रयताः पुरा
विविधराज्यजनानपुष्पन्बुधाः ।
मणिगणानिव धर्मससूत्रिता-
न्निगमशास्त्रिफलार्थिदिगङ्गानान् ॥१६॥

दैवी वाङ् न रुणद्धि यन्त्रनिवहोत्पाद्यां समृद्धिं पुनः
सा श्रेयःप्रिययोश्च साधु पदवीं पुष्पाति पुण्यागमा ।

पाश्चात्येष्वपि यामतन्द्रधिषणा राष्ट्रेषु भाषाप्रसू-
सेवन्ते प्रसृतार्थसंस्कृतिलतामूलास्पदान्वेषिणः ॥१७॥

दशा वरीवर्त्यधुना जनन्याः
शोच्या पुराण्या अपि पुत्रवत्याः ।
पुत्रा यदस्याः स्वकलत्रसक्ता
मुञ्चन्ति सेवासमयं प्रमादात् ॥१८॥

प्रजातन्त्रं चेन्नो भवति विनयोन्माथविषमं
मिथो द्वेषासूयाकलहविषसमूर्छितजनम् ।
तदा धर्मप्राणा मुनिनृपतिमान्या सुरगवी
निरालम्बा ह्यम्बा कमिव शरणं यातु कृपणा ॥१९॥

ज्योतिश्शास्त्राभिज्ञान्यवनानृषिवत्सभाजितानाहुः ।
पाश्चात्यबुधास्तस्मात्समान्यन्तेऽत्र मोक्षमूलाद्याः ॥२०॥

चीनेष्वसमीचीनेष्वपि चीनांशुकमनीप्सितं नो नः ।
गह्यं ऽप्याङ्गलाधीन्ये तद्विज्ञानं हितं नृणाम् ॥२१॥

विद्याभ्यासे त्रिभाषानियमनमनघं चक्षते ये नदीषणा
नीतौ किं ते वदेषुर्विनयमुखगुणाधानहेतुं पुराणीम् ।
प्रत्यग्रां देववाणीं सुचरितरुचिरां तामिवोषां मनीषो-
न्मेषां राष्ट्रप्रभावे जनमतसमतापादिकामन्तरेण ॥२२॥

गीर्वाणवाण्या निजमातुरद्धा
शुश्रूषया चेल्लभते प्रसादम् ।
हिन्दी तदा पुष्यति तामवश्यं
स्वसार्वभौमश्रियमप्रभूष्याम् ॥२३॥

हृद्यः स्वागतमद्य पद्यकुसुमैः सौहार्दसूत्रापितैः
प्रेम्णोदारहृदो मयङ्कुरमहाभागस्य मुख्यातिथेः ।

अन्येषां विदुषामिदं च सदसद्व्यासप्रभूणां कृतं
श्रीविघ्नेशदयार्द्रदृष्टिसरसं निश्चयेसायास्तु नः ॥२४॥

विजयोऽस्तु मातृभूमे-

नश्यतु शीघ्रं सपत्नतिमिरौघः ।

आरोहतु प्रतापं

भारतभाग्योदयादित्यः ॥२५॥

७-३-६८

त्र्यम्बकस्वागतम्

स्वागतं सहृदयाय सुधर्मप्रेमपूर्णहृदयाय बुधोद्ध ।

श्रीमयङ्कुरकुलाढ्यमृतांशो श्रीमते सुयशसे भवतेऽद्य ॥१॥

शुभे काले धौताखिलजलदपङ्क्ते निजवपु-

द्युतिस्फीताकाशे विबुधगणतोषाय भवते ।

सुधीहंसायाऽत्राप्युपगवते स्वागतमयीं

दधे हर्षोत्कर्षात्कृतिनलिनमालां सहृदयः ॥२॥

गुणघन तावकमुच्चैरुदयं मेधाविचातका वीक्ष्य ।

जीवनरसपानोत्काः सान्द्रानन्दं ह्युपोषिता यान्ति ॥३॥

त्र्यम्बकभक्तः सुचिरं त्र्यम्बकनामा मयङ्कुरोपाह्वः ।

सज्जनपद्मदिनेशो योगक्षेमेण साधु जीयास्त्वम् ॥४॥

एधतां सुरगवी जनतायाः

पापतापमपहाय समस्तम् ।

पुष्णती निजपयोधरधाराऽऽ-

सारतो महितमङ्गलसिद्धिम् ॥५॥

श्रोत्र्यम्बकार्यं विबुधोत्तमं त्वां
 विद्याधराराधितसौमनस्यम् ।
 माल्योपहारेण विनम्रशीर्षः
 प्रसाधये भक्त्युपचारचुञ्चुः ॥६॥

१६-२-६८

स्वागतगीतम्

स्वागतं सुरभारतीरतये ।
 प्रीतिमद् ब्राताय धीमताम् ॥ध्रुवम्॥

विघ्नराजकृपाकटाक्षसुधोक्षिता परिरक्षिता
 सांस्कृती परिषत् प्रसादसदाननान् विदुषोऽधुना ।
 पूजनीयगुणानियं गुरुदेवभक्तिभरानताऽऽ-
 राधयत्यवधानदानवदान्यतोत्तमशेवधीन् ॥स्वा॥१॥

सत्यसंस्कृतहार्दबन्धुरचेतसां भवतां सताम्
 आगमेन मनोऽस्मदीयमभूत्प्रमोदभरं परम् ।
 वारिदोदयमोदमेदुरर्बहिणो बहु नर्तकाः
 सम्भवन्ति घनस्वनं परिकल्प्य तं पटहारवम् ॥स्वा॥२॥

बोधनाचिषि धर्मतैलभूते सनातनदीपके
 प्रज्वलत्यमरालये समुपासकाश्च गिरो वयम् ।
 यूयमार्यसरस्वतीहरिविष्टरोपरि निष्ठिता
 राजपूजितलाजवर्षसभाजनं तदिहाहंथ ॥स्वा॥३॥

साम्प्रतं जनतामनस्तमसा विरोधविधूमितं
 विप्लुतं च विचक्षणब्रुवादिनीतिविमोहितम् ।

शासनेन महर्षिसूरिगणस्य तत्पुनरेधतां
 देववागनुरागि धर्मरतं श्रिये भवदाशिषा ॥स्वा॥४॥

२१-११-६८

सत्यव्रताभिनन्दनम्

यत्कारुण्यरसाप्लुतं च जननीस्तन्यं शिशूनां परं
 पीयूषत्वमुपैति सत्कविवचः स्वानन्दसन्धायिताम् ।
 सूरिणां सुरवृन्दवन्दितपदं वन्दे कवि तं दया-
 सिन्धुं त्र्यम्बकसूनुमानतजनाभीष्टाप्तिसत्यव्रतम् ॥१॥

विज्ञानद्युतिचारुदेवगुरुतासंरोपितात्मास्पदो
 यः सारस्वतसागरोदरहृतोदारामृतं सेवते ।
 नित्यं कृत्यरतः सदागमरुचिः प्राचीनमार्गाग्रणीः
 सोऽयं प्रातिभभारविजयते सत्यव्रतः सन्नुतः ॥२॥

गुरुचरितं बुधरुचितं स्पृहणीयसुतेजसाऽस्य संव्याप्तम् ।
 धर्मसुरक्षादक्षं प्रयते धिषणोचितोन्मेषम् ॥३॥

रामायणार्णवपयोऽपि निपीय येन
 प्राप्ता न तृप्तिरिव कुम्भभवेन यद् द्राक् ।
 अन्येऽपि तोयनिधयस्तृषितेन पीताः
 श्रीयोगभर्तृहरिकेतनवाक्यमुख्याः ॥४॥

क्षेमङ्कुरं च जगतां शमितारिवर्गं
 श्रीबोधिसत्त्वचरितं प्रयतं विधाय ।
 काव्यश्रिया रणितसत्पदवृत्तयाऽसौ
 दाम्पत्यरक्तमिह राजति धूतमारः ॥५॥

प्रेम्णा सस्मितभाषितेन निखिलस्वान्तं हरन्सन्ततं
 ह्यन्तेवासिगणं मनोहरगुणं चाध्यापयन्संस्कृतम् ।
 सद्विद्यागुरुसक्तिभक्तिमहसा विद्योतते शुभ्रया
 विद्वान्व्याकरणादिशास्त्रनिवहं कीर्त्या व्रतं पालयन् ॥६॥

गुरुणामद्याशोर्वचनमुदितं ते सफलतां
 प्रसादो देवानामनुभवविधेयत्वमयते ।
 सुहृत्सार्थस्याशा परिणतिमुखा सार्थकतया
 समृध्यन्ती चास्ते बहुलफलगर्भाऽऽयतिलता ॥७॥

समज्या प्राज्ञानां यदियमधुना राष्ट्रपतिना
 समीचीना काव्याध्वरविधिनियुक्ता तव कृतिम् ।
 प्रशस्याकार्षीत्त्वां कविकुलपुरोधस्त्वमुराभ
 भवन्तं तद् विद्याभरणमुरुणार्चमि मनसा ॥८॥

पद्मसस्मितमवेक्ष्य तावकं
 छद्मममुक्तमथ जीवनं नवम् ।
 सद्म मानसमुपोढसौरभं
 विद्म हर्षमधुपोच्चितं निजम् ॥९॥

आलम्बो भवतादनारतमथो हेरम्बदेवो महा-
 ञ्शीलाध्यायतपोरतस्य भवतः कारुण्यवारान्निधिः ।
 कल्याणाभिनिवेशिनः सुखयशोभूम्नेऽधिकश्रेयसे
 सत्यापत्यकलत्रमित्रजनतासंसेवितस्य श्रिये ॥१०॥

पद्मसन्निभगुणाय सरागां पद्मपद्मरचितां स्रजमेताम् ।
 अर्पयामि हृदि तेऽप्यनुकूलां सूरिवारिधितुषारकराय ॥११॥

विश्वविद्यालये दिल्ल्या हिन्दूविद्यालयो महान् ।
 यस्तस्य संस्कृतच्छात्रसङ्घे नेदं समर्प्यते ॥१२॥

अभ्यर्हणा

(परस्मैपदम्)

विद्यादिव्यधुनोप्रवाहनिवहैरापूर्यमाणे सदा
कल्लोलैर्विधुरे प्रशान्तमधुरे स्वानन्दसिन्धौ रतः ।
निस्सङ्गोऽपि विरक्तिबोधमहिमश्रीसत्परिष्वङ्गवा-
न्प्रत्नानश्वरधर्मरक्षणकृते योगीश्वरो राजते ॥१॥

पावने यमुनातटे सुमनोमनोहरसौरभे
भावुकोत्तमवासनाशितवैशसे श्रिततापसे ।
देवतागुरुभक्तशिष्यनिकायपाठनिनादितं
केवलोदयमस्ति विश्वगुरुप्रियं सुरवाग्महम् ॥२॥

वात्सल्येन निजानुजासहभुवा श्रीविश्वनाथाङ्गिया
स्वप्नेऽपीच्छति नान्तकोऽत्र सुकृतासक्तं खलो बाधितुम् ।
विज्ञानेन च सत्यशीलविनयैर्धोघस्मरोऽपि स्मरः
कालिन्दीपुलिनाङ्गलालितमिमं विद्यालयं संस्कृतम् ॥३॥

श्रीविश्वनाथस्य कृपाकटाक्षैः
प्रक्षालितः संस्कृतकल्पवृक्षः ।
छायां प्रशीतां सुमनस्समाजे
तनोत्ययं निवृत्तये समन्तात् ॥४॥

प्राज्ञा आचार्यवर्याः सुगुणमणिगणाभूषणा ह्यत्र सर्वेऽ-
प्यज्ञानध्वान्तसूर्याः सततमुपचिताध्यात्मतेजोगरिष्ठाः ।
छात्रानध्यापयन्तो नयविनययुतान्धर्मरक्षानदीर्घणा
धर्मारण्यन्तु धन्या मुनिसमितिमतं स्मारयन्त्याप्तकामाः ॥५॥

अद्वैतारण्यमध्ये यमनियममुखोच्छृङ्खविज्ञानशैले
श्रीविद्यानन्दपूवो गिरिरिति गुरुराट्केसरी ब्रह्मनादम् ।
गर्जन्विद्रावयन्द्रागधिषणकुमतान्याशु दुस्तत्त्ववृन्दा-
न्याभात्येषोऽर्च्यपादो विबुधपरिवृढस्सार्वभौमप्रभासा ॥६॥

गिरीन्द्रः कैलासो गिरिषु धवलिम्नात्यसदृशो
प्रयां प्राप्तो हंसो विहगनिवहे वारणपतिः ।

शुनासीरस्योच्चैः करिषु च सुवाणी सुरगणे
गुरुविद्यानन्दो यतिषु गिरिलक्ष्मा विजयते ॥७॥

ब्रह्मज्ञानसुधारसञ्च सततं संसेवमानो जग-
त्कल्याणाय जनान्सतत्त्वनिचयं मार्गद्वयश्रेयसे ।
आदित्यः किरणोच्चयं ह्युपदिशञ्छ्रीमानिवाधाद्गिरि-
विद्यासद्गमनि विश्वनाथविदिते सारस्वतं सद्ब्रतम् ॥८॥

यतीनां पूर्वेषामजनि सुचिरं यत्र विहृति-
विहाराख्ये तस्मिन्नलभत जनि यो जनपदे ।
ततो वाराणस्यां गिरिशिवसतौ जह्नु रभ-
त्सुविद्यागङ्गायाश्चलुककलनादग्र्यमहिमा ॥९॥

उपास्यद्दिशष्टानां व्यरचयदयं शिष्यदयया
महावाक्यौत्सुक्यान्निगमसुरवृक्षाश्रितपिकः ।
बहुग्रन्थोद्गीतान्यवहितमना ब्रह्मविपिने
निजानन्दरामः सुकृतरतिवासन्तसुषमे ॥१०॥

इन्द्रियसंयमदक्षो यत्र हृषीकेशभावमायाति ।
सार्थकनाम्नि यतीन्द्रो धाम्नि पवित्रेऽभिषिच्यते तत्र ॥११॥

तस्मिन्हृषीकेशसुधाम्नि पुण्ये
तपोधनोऽयं विरजा गिरीन्द्रः ।
श्रीमण्डलेशानपदेऽभिषिक्तो
विराजते राजवतंसकल्पः ॥१२॥

आरोपिता यं परमद्य पूज्यै-
र्भवंद्भिरत्राप्यधमर्णभावम् ।
वयं ततो जन्मशतेन मुक्तिं
न शक्नुमो लब्धुमतिप्रयत्नैः ॥१३॥

विश्वनाथकृपासारसिक्तयेयं छात्रसंहतिः ।
महाविद्यालयस्याद्य संस्कृतोपासने रता ॥

यमुनाजलकल्लोलस्पर्शपूतस्य सज्जनैः ।

दिल्लीनगरवास्तव्यनन्दिता वन्दते गुरुम् ॥१५॥

श्रीमत्यां राजधान्यां बुधवरजनतासंस्कृतायाञ्च दिल्यां

दूरे येऽप्यन्तिके वा सहृदयपरिषन्नायकाः सन्ति सर्वे ।

ते त्वां मूर्धाभिषिक्तं स्तुतिमुखरमुखा पूजयन्तीह भक्त्या

श्रीमन्तं, सण्डलेशं समुदितमहसं मङ्गलं स्यात्ततस्ते ॥१६॥

अभ्यर्हणापुष्पसुमाल्यमेत-

त्समर्प्य चाचार्यमतल्लिकायै ।

छात्राः स्वकीयं विनताः प्रणामं

वितन्वते मङ्गलकामकम्प्राः ॥१७॥

२४-७-६६

कविस्वागतम्

गणानां गीतो यो गुणनिधिरधीशो गणपते

कवीनां कार्याणां कविरपि मुखे कीर्त्यकरुणः ।

महोज्येष्ठो राजद्रजनिकरफालो निगमराट्

कवीनां क्षेत्रेऽस्मिन्भव भयहर त्वं स शरणम् ॥१॥

स्वागतं सुरगणाधिपते ते

भाग्यकन्द भजतां भयहन्त्रे ।

भोगिभूषण भवार्णवपात्रे

योगिवेद्यगजवक्त्र पवित्रे ॥२॥

मन्मनोगृहमलङ्कृतगर्भं

साध्वपावृतकपाटमुपेहि ।

भक्तिदोषशिखया कृपयेदं
ध्यानतैलभृतयाऽऽहितसिद्धे ॥३॥

स्वागतं सहृदयातिथिवर्याः
काव्यचूतरसमादिपिकेभ्यः ।
प्रार्थनामनु भवद्भ्य इहास्मा-
न्स्वागमेन कृतिनः कृतवद्भ्यः ॥४॥

भागधेयमधुना ह्यधिकं नः
सन्निधाननिधनात्रभवन्तः ।
स्वेन सूरिसखिताकुतुकान्नः
प्रीणयन्ति कविकीर्तिकृतार्थाः ॥५॥

हर्षवद्धं नमिदं यदिमेऽद्या-
ध्यासते सदभिरूपगणेशाः ।
भ्रिकाव्ययशसोऽग्रिमपीठं
सत्यसुव्रतगुरुप्रतिभानाः ॥६॥

केलिकौतुकयुता वयमस्मि-
न्मानसे विपुलनिर्मलभावे ।
मेलने च सुमहंसमुदीर्णोऽ-
द्यास्महे मधुरगीतविचित्रे ॥७॥

यत्र यत्र सुजनः परिपश्य-
त्यत्र संस्कृतमुधाकरकम्बे ।
भारतेऽथ धरणीरमणीस-
न्मूर्धभूषणमणौ मनुशिष्टे ॥८॥

तत्र तत्र बत दृष्टयतिथित्वं
तस्य यान्ति वृजिनानि बहूनि ।
वन्द्यधर्मगुरुसंस्कृतिवैरो-
त्तम्भितानि मथितार्यमनांसि ॥९॥

कुर्वन्ते च कलहं कलहंसा
 राष्ट्रपद्मसरसीह विहाय ।
 लोकसङ्ग्रहमुदीर्णरजस्काः
 क्षोभकोपिनि तमःपिहिताशाः ॥१०॥

भारती सुरगणस्य गुणाढ्या
 कान्दिशीकपदवीमवतीर्णा ।
 तेजसा विरहिता परिधूता
 स्वात्मजंश्च कृपणाऽतिविषण्णा ॥११॥

पण्डिता अपि समत्सरचित्ता
 दूषयन्ति व सुधां गरलेन ।
 स्मारणे हरिगरां यतमाना
 नूनमूनवितथत्वमहिम्नाम् ॥१२॥

मार्गदर्शनपराश्च विनेया-
 न्दुष्पथं यदि नयन्ति वराकान् ।
 भूमिपाश्च जनतां वृतयोऽथा-
 दन्ति सस्यमिह कः परिहारः ॥१३॥

गायतात्कविजनः परिहर्तुं
 दोषजालमलमान्तरमारात् ।
 आमयोपशमनं निजकाव्यं
 जीवनं मधुरसोपचितं तत् ॥१४॥

एभिरार्यवचनैर्हृदयोत्थैः
 स्वागतोपरचितैर्ललितैर्वः ।
 पूजयामि सुहृदो बुधवर्या-
 ऽश्रोगणाधिपपदाम्बुजभृङ्गः ॥१५॥

राष्ट्रमेतद्बुद्धयश्चियमेया-
 न्नष्टसर्वरिपुबाधमजलम् ।

शिष्टलोकहृदयं मुदितं स्या-

दिष्टवृष्टिबहुसस्यशुभा भूः ॥१६॥

२५-२-१६७०

कविपरिचयः

एकैकशोऽथ कवयः श्रितकीर्तिभास-

स्तारागणा इव सदोगगनाङ्गणेऽस्मिन् ।

काव्यप्रकाशमधिपेन्दुहृदुत्सवार्थं

तन्वन्तवनुक्रममुदाहृतनामरूपाः ॥१॥

मुनिराडमरो नुतवाक् सरस-

र्वचनैर्जनताहृदयं धिनुयात् ।

लघु येन मनः परिलुप्ततमः-

पटलं च भजेत शमं सनयम् ॥२॥

अमीरताः सज्जनकैरवाणां

समागमे चन्द्रकराः प्रसन्नाः ।

प्रवृद्धशास्त्रोदधयः प्रकामं

ज्योत्स्नामुदं सज्जनयन्तु शीघ्रम् ॥३॥

इन्द्रो यथा राजति निर्जरणां

चन्द्रः सभायामपि तारकाणाम् ।

तथेन्द्रचन्द्रो विदुषां चकासद्

बध्नातु नः काव्यगुणैर्मनांसि ॥४॥

श्रीकृष्णलालः कविताभिकोऽयं

शिञ्जानमञ्जीररणत्पदाढ्यम् ।

प्रवर्तयत्वद्य मुदे कवीनां
नाट्यं च तस्याः कवितारमण्याः ॥५॥

शिष्येषु यो दयालुः
स गुरुविद्यासरित्पतेरिन्दुः ।
हास्यतराङ्गान्धत्तां
श्रोतृसमाजे विनोदेन ॥६॥

दयया सर्वभूतेषु
स्वानन्दं विन्दतेऽत्र यः ।
श्रीमान्स भार्गवो विद्या-
विलासं तनुतां नवम् ॥७॥

प्रभुदत्ताकशास्त्रिवराः कविता-
जनकाः कनकाञ्चितसूक्तिमुखाः ।
विदधत्वमरां रसनिर्भरिणीं
स्वपदोदितसत्त्वमहत्त्वयुताम् ॥८॥

बुधसमुदाये दीव्यन्मधुरः काव्यश्रियोपगूढोऽसौ ।
श्रीबुधदेवो गीतैरपनयतु सदस्यसन्तापम् ॥९॥

योगीतां भारतीं गायन्धिनोति मतिसम्पदम् ।
श्रोयुतः स वशी वंशीरसिकान्मदयत्वरम् ॥१०॥

हर्षमेतु हृदयं विबुधानां
सन्निशम्य कविताविभवं तम् ।
हर्षपूर्वविदुषः सुकुमारा-
ख्यस्य संस्कृतरतेः प्रयतस्य ॥११॥

महावीरः श्रीमान्नवतरुणिमोत्थानरुचिरः
स्वपद्यः प्राज्ञानां रचयतु रसं कर्णकुहरे ॥
काव्यश्रीपरिरम्भणव्यतिकरात्सम्प्राप्तरागो गिरा
वैचित्र्यं हृदये दधातु विदुषां श्रीस्वामिनाथः सुधीः ॥१२॥

मुञ्च मुञ्च कविते निजलज्जां
स्वावगुण्ठनमपाकुरु किञ्चित् ।
पूर्णचन्द्रबुधमानसजाते
त्वन्मुखेन्दुरुचमीप्सति रागी ॥१३॥

आनन्दमाप्नोति शिवस्वरूपं
नारायणं यं हृदयं विभाव्य ।
प्रह्लादपोषं कुरुतात्स वाचो-
युक्त्या प्रसन्नार्थनिविष्टयेह ॥१४॥

गीतकमेकमुदञ्चय विद्व-
न्काव्यगुणग्रथितं विबुधानाम् ।
मानसतर्पणमद्य च हृद्यं
बौद्धमुदर्शनसङ्घमुसेन ॥१५॥

सरागं च गायन्तु काव्यं स्वकीयं
मुधीतल्लजाः शास्त्रिणः सत्यदेवाः ।
विधूयान्तरं चान्धकारं जनानां
विरुद्धात्मभासं तु निर्वेदरूपम् ॥१६॥

विपश्चिद्दधुरीणः सचेतःपुरोगः
मुनिर्विष्टकाव्यामृतः शर्म देयात् ।
मुदा हृद्यपद्यानि गायन्तितान्तं
समज्यागतानां गणेशोऽपि शुक्लः ॥१७॥

विदग्धानां भिन्दन्मदमुदितविद्याविलसितैः
कठोरैर्हुङ्कारैः क्षपितशठचक्रो रसिकराट् ।
विनेता शिष्याणां विनयमधुरव्याहृतिकृती
त्रिपाठी श्रीरुद्रः पठतु निजकाव्यं क्रमपटुः ॥१८॥

मनोरमा कुमारीयमुशती वेदुषीश्रियम् ।
आरुह्य कविताशाखां कूजतान्च मनोरमम् ॥१९॥

प्रवर्तयत्वद्य मुदे कवीनां
नाट्यं च तस्याः कवितारमण्याः ॥५॥

शिष्येषु यो दयालुः
स गुरुविद्यासरित्पतेरिन्दुः ।
हास्यतराङ्गान्धत्तां
श्रोतृसमाजे विनोदेन ॥६॥

दयया सर्वभूतेषु
स्वानन्दं विन्दतेऽत्र यः ।
श्रीमान्स भार्गवो विद्या-
विलासं तनुतां नवम् ॥७॥

प्रभुदत्ताकशास्त्रिवराः कविता-
जनकाः कनकाञ्चितसूक्तिमुखाः ।
विदधत्वमरां रसनिर्भरिणीं
स्वपदोदितसत्त्वमहत्त्वयुताम् ॥८॥

बुधसमुदाये दीव्यन्मधुरः काव्यश्रियोपगूढोऽसौ ।
श्रीबुधदेवो गीतैरपनयतु सदस्यसन्तापम् ॥९॥

योगीतां भारतीं गायन्धिनोति मतिसम्पदम् ।
श्रोयुतः स वशी वंशीरसिकान्मदयत्वरम् ॥१०॥

हर्षमेतु हृदयं विबुधानां
सन्तिशम्य कविताविभवं तम् ।
हर्षपूर्वविदुषः सुकुमारा-
ख्यस्य संस्कृतरतेः प्रयतस्य ॥११॥

महावीरः श्रीमान्नवतरुणिमोत्थानरुचिरः
स्वपद्यः प्राज्ञानां रचयतु रसं कर्णकुहरे ॥
काव्यश्रीपरिरम्भणव्यतिकरात्सम्प्राप्तरागो गिरा
वैचित्र्यं हृदये दधातु विदुषां श्रीस्वामिनाथः सुधीः ॥१२॥

मुञ्च मुञ्च कविते निजलज्जां
स्वावगुण्ठनमपाकुरु किञ्चित् ।
पूर्णचन्द्रबुधमानसजाते
त्वन्मुखेन्दुरुचमीप्सति रागी ॥१३॥

आनन्दमाप्नोति शिवस्वरूपं
नारायणं यं हृदयं विभाव्य ।
प्रह्लादपोषं कुरुतात्स वाचो-
युक्त्या प्रसन्नार्थनिविष्टयेह ॥१४॥

गीतकमेकमुदञ्चय विद्व-
न्काव्यगुणग्रथितं विबुधानाम् ।
मानसतर्पणमद्य च हृद्यं
बौद्धमुदर्शनसङ्गमुसेन ॥१५॥

सरागं च गायन्तु काव्यं स्वकीयं
सुधीतल्लजाः शास्त्रिणः सत्यदेवाः ।
विधूयान्तरं चान्धकारं जनानां
विरुद्धात्मभासं तु निर्वेदरूपम् ॥१६॥

विपश्चिद्गुरोराः सचेतःपुरोगः
सुनिर्विष्टकाव्यामृतः शर्म देयात् ।
मुदा हृद्यपद्यानि गायन्तितान्तं
समज्यागतानां गणेशोऽपि शुक्लः ॥१७॥

विदग्धानां भिन्दन्मदमुदितविद्याविलसितैः
कठोरैर्हुङ्कारैः क्षपितशठचक्रो रसिकराट् ।
विनेता शिष्याणां वितयमधुरव्याहृतिकृती
त्रिपाठी श्रीरुद्रः पठतु निजकाव्यं क्रमपटुः ॥१८॥

मनोरमा कुमारीयमुशती वैदुषीश्रियम् ।
आरुह्य कविताशाखां कूजताच्च मनोरमम् ॥१९॥

सत्त्वरमेव कविः शुभकीर्ति-
 दर्शयतान्निजकाव्यकलोत्थम् ।
 वैभवमाश्रितरामसुमूर्तिः
 साधुमनीषिमनोरथपूर्तिः ॥२०॥

सद्द्विजैः संश्रितो बोधिवृक्षः स्वयं
 स्वादुपद्यैर्गिरा संस्कृतो धन्यधीः ।
 श्रीयशोदामुखो नन्दनो नो द्रुतं
 नन्दयत्वत्र सद्बान्धवो योगिनाम् ॥२१॥

संसारमार्गे पथिका भजन्ते
 तापत्रयेण श्रमकारिणाऽऽर्ताः ।
 शाखावितानं त्रिदशद्रुमं यं
 स शर्म देयान्निगमाह्वयो नः ॥२२॥

वीरेशलिङ्गसूरि-
 र्नानाभाषाविशारदोऽवश्यम् ।
 आन्ध्राभिजनः सुमना
 अपनयतु सभातमो वचोभासा ॥२३॥

वीरेश्वरो वाङ्मयचक्रवर्ती
 भट्टादिराचार्यवरः प्रशान्तः ।
 आचारशिष्टो विदधातु सृष्टि
 धीमायया काव्यमयीं गुणोत्थाम् ॥२४॥

यो वेदविद्यासमलङ्कृतोऽद्वा
 विभाति विद्वान्सुभाषनामा ।
 अद्य स्वपद्योपनिषत्प्रबन्धा-
 च्छलोकांश्च शोकापनुदान्विधत्ताम् ॥२५॥

किशोरस्यालापो जनयति मुदं बन्धुहृदयेऽ-
 प्यविस्पष्टः विलष्टो यदि तु स भवेन्नन्दतनयः ।

किमाख्येयं तत्रापि च मधुरगीताहितमतिः
समक्षं सूरीणां तदयमधुना गायतु मनाक् ॥२७॥

वाचस्पतिर्गायति गोतमेकं
स्वं विप्रलम्भाश्रितमद्य विद्वान् ।
येनात्र सर्वे मुदमावहेयुः
श्रमं नुदेयुस्तनुचित्तयोश्च ॥२८॥

उपसंहारः

मधुरेण समापयेद्विधिं
हविषेवाध्वरमुत्तमेन यत् ।
बुधसंसदियं ततोऽमृतं
वचनं पातुमनाः सभापतेः ॥१॥

प्रार्थये गलितदोषमतोऽद्या-
ध्यक्षतल्लजमिमं च भवान्नः ।
भाषितेन मधुरार्थजुषाऽलं
प्रीणयेदिति मनीषिमनोज्ञम् ॥२॥

x

x

x

आत्मानमेषा परिषच्च धन्यं
समन्यते सज्जनमाल्यभृङ्गी ।
परार्थनिष्ठैरनुगृह्यमाणा
भवद्भिरुद्यत्प्रतिभाविलासैः ॥१॥

विश्वं विद्याधनं येषां शास्त्रसन्ने नियुज्यते ।
चारुशीलैश्च तैश्चरुदेवैः स्मोऽप्यधमर्णाकाः ॥२॥

बुधानां भवतामस्यां समितौ सन्निधानतः ।
दिवसः सार्थको जातस्तथास्माकं मनोरथः ॥३॥

भूयान्नीतो मूल्यवानद्य कालो
युष्माकं सत्सम्मतानां बुधानाम्
क्षन्तव्योऽयं नोऽपराधः कृतित्वं
नीतानां चानुग्रहः कार्य एवम् ॥४॥

पूर्वं क्षीरनिधिः सकृन्निमथितो न प्रार्पयत्स्वान्निधीन्
संरुढान्भुजगेशपर्वतपरिक्लिष्टः पुनः प्रत्यहम् ।
यं चोदग्रमतिप्रभावविजितः शास्त्राकृतिः सेवते
सर्वस्वेन तमानुमोऽक्षरनिधि श्रीचारुदेवं मुनिम् ॥५॥

प्रजाक्षेमार्थं यैः पृथुचरितवन्द्यैर्विबुधभूः
प्रदुग्धा भद्रा गौरभिलषितरत्नानि कुशलैः ।
भवद्भिस्तेरस्याः श्रियममृतसारेण गमिताः
कृतज्ञाः साध्यक्षान्पुनरपि नमामोऽद्य सकलान् ॥६॥

परिषत्स्वागतम्

विश्ववन्द्यधिषणस्तु भवन्तो
मोहजालतमसा वयमार्ताः ।
सन्निधिस्तदिह वोऽतिदरिद्रान्
सन्निधिर्मंदयतीव भृशं नः ॥१॥

यत्र यत्र बुधसङ्गतिरास्ते
तत्र तत्र च दिशो विशदाः स्युः ।
वायुरावहति जीविहितेषी
मानसं शमितदोषतरङ्गम् ॥२॥

ईदृशं च महतामुपकारं
 वीक्ष्य वो मनसि हर्षभरो नः ।
 उत्थितोऽरुमुगौरवमात्म—
 प्रत्ययं जनयतीव नितान्तम् ॥३॥

अद्य सिद्धयदनवद्यकलोऽयं
 शास्त्रतोयनिधिमन्दर आर्यः ।
 आस्पदं तदधितिष्ठति चोच्चै-
 स्तेजसा रविरिवात्मविदर्च्यः ॥४॥

शिष्यमानसगुहान्तरलीना-
 नर्थजालहरसंशयचौरान् ।
 शास्त्रशस्त्रशितसारमुधारा-
 दारितान्क्षिपति धीरवरोऽसौ ॥५॥

भासवाक्यमथ संस्मरणीयं
 विज्ञलोकविरलत्वपरं तत् ।
 अस्य विद्वदधिपस्य नमस्यां
 मन्महे सहजकर्म सुधर्म्यम् ॥६॥

सत्यमुव्रत इहास्तु जगत्यां
 शान्तिहार्दगुणबद्धमनस्कः ।
 निर्विशम्बुधगणः सुखसम्प-
 द्भाग्यगौरवमदभ्रमजस्रम् ॥७॥

२१-६-७०

अत्रादी पद्यत्रयमन्ते च पद्यमेकं पूर्वतोऽनुवृत्तं योजनीचयम् ।

सत्याभ्यर्हणा

यो ब्रह्मातनुते बृहत्तरशिरोदेशेन विज्ञानिनां
 दर्भोदग्रधियं च सूक्ष्मनयनालोकेन सङ्ख्यावताम् ।
 विध्नोद्धारसुयोगरक्षणकृती शुण्डोदराभ्यां नृणां
 तत्सत्यव्रतसिद्धिरेष हृदये नृत्येन्मदीये मुदा ॥१॥

विश्वविद्यभवने श्रुतसिन्धौ सत्यसुव्रतनुतोऽधिशयानः ।
 संस्कृतास्पदमनन्तसुभोगं पूज्यतेऽत्र विबुधव्रजवन्द्यः ॥२॥

सभाजनस्येह स भाजनं चेत्सभाजनस्यास्य तु किं जनस्य ।
 तन्मल्लिकापुष्पगुणेन विद्वन्मतल्लिकामद्य सभाजयामः ॥३॥

नित्यसूरिचरितामृततत्त्वः सत्यशीलविनयोदितसत्त्वः ।
 कृत्यमेयमहिमा कविगोत्राधित्यकाद्युमण्डिरेष विजैत्रः ॥४॥

विद्वन्मूर्धन्य धन्यस्त्वमसि मतिमतां यत्परेषु प्रकामं
 विद्याविद्योतमानेष्वपि मदगदिषु प्रौढरत्नाहिभेषु ।
 सर्वाङ्गीणात्मविद्यागुरुविभवनतः सौम्यसौजन्यधाम्ना
 सत्यं सत्यव्रतश्रीसमुदितमहिमा भासि भाग्योदयेन ॥५॥

गम्भीरोत्तुङ्गतायाः कथयति सुजनः सागरक्षमाधरौ चे-
 द्दाम्नी धीमानथैकस्तिमिनिकरखरोऽन्यः शिलाकर्कशोऽपि ।
 धीरोदात्तः पुनस्त्वं सुगुणमणिखनिधंमंधीराश्रमस्थो
 वैदुष्येणातिशेषेऽभ्युदयगिरिशिरःसंश्रयेणाप्यमू तौ ॥६॥

यौवनं किल वनं विदुरुग्रं श्वापदैर्निबिडमुन्मदकृत्यैः ।
 पावनं तदुत तापसवृन्दैः सद्विनीतचरितैरवनाहम् ॥७॥

तावकं मधुरमेतदुदारं यौवनं तु सकलैर्गुणजालैः ।
 आशिशुस्थविरगोचरहृद्यं भ्राजते विनयधीप्रतिभाद्यैः ॥८॥

विलोक्य मन्दस्मितमुन्दरं ते मुखारविन्दं रसवाग्विलासम् ।
कस्यान्तरात्मा मुजनस्य नूनं नानन्दसन्दोहसुतुन्दिलं स्यात् ॥६॥

सदयं हृदयं मधुरं चरितं विनयावनतं च शिरो भवतः ।
कवितादयितात्तशिवात्मतनोर्भविता भवतापहरं चतुरम् ॥१०॥

अद्य विश्वबोधगेहसंस्कृताग्रविष्टरं
दिल्लिकापुरीकिरीटकोटिरत्नभास्वरम् ।
भूरिसूरितावरेण्यकाव्यचातुरीभरैः
श्लाघते श्रितं त्वया महाजनो महात्मना ॥११॥

त्वद्भ्राग्यामरवीरुदद्य फलसम्पत्तिं प्रसूतेऽथितां
सम्पन्नाः सकलाश्च वत्सलहृदोः पित्रोः सतामाशिषः ।
सिद्धिं साधु मनोरथोऽपि सुहृदां प्राप्तः प्रभावोन्नतो
यद्विद्याविभुतोचितं गुरुरपदं चारूढवाञ्छयेत्से ॥१२॥

सहृदयाः सुहृदो भवतोऽवतो मनुमतं ह्यभिनन्द्य महोदयम् ।
वयमिहायतिमाकलयामहे प्रसृमरोज्ज्वलभाग्ययशस्सुखाम् ॥१३॥

हेरम्बो जगदम्बया सह महादेवेन सिद्धिप्रदः
कारुण्याम्बुनिधिः कविः कविकुलालङ्कारभूताय ते ।
सत्पुत्रोरुक्लत्रमित्रसयुजे देयाद्विभुः श्रेयसां
सन्तानं च सुमेधसामधिपते दीर्घायुरारोग्यदम् ॥१४॥

इयं हीन्दोज्योत्स्नापरिषदमला संस्कृततनो-
र्नभोदिल्लीविश्वाध्ययनसदनेऽद्य प्रसृमरा ।
नरोत्तमं सत्यव्रतविबुधवर्यं सुषमयाऽ-
नया नैराजन्योत्सवमुदितमभ्यर्चति गिरा ॥१५॥

कार्यक्रमः

- प्रथमं भगवन्नुतिर्भवेत्तल्ललनाभिर्विहिता हिताय नः ॥१॥
- माल्यार्पणं चातिथिदम्पतिभ्यां करिष्यते छात्रयुगेन सद्यः ॥२॥
- विदुषां स्वागतायाद्य पुण्याञ्जलिरुदीर्यते ॥३॥
- गास्यतीह मधुरं बुध एष स्वागतं निखिलसम्मदबीजम् ॥४॥
- सुषमा छात्रवृन्दस्य कृते स्वागतमीरयेत् ॥५॥
- गायेच्च गीतगोविन्दं बालिका मधुरस्वरा ॥६॥
- भजनं भाजनं भक्तेः शतरूपा प्रवर्तयेत् ॥७॥
- वीणां वादयते मुदेऽद्य विदुषां शान्ता कुमारी स्वयम् ॥८॥
- तन्त्रीवाद्यं ह्यश्विनीनामकेन संवाद्येताप्यद्य सिद्धयै समेषाम् ॥९॥
- वन्दनाऽऽनन्दनायैषां गीतारं नादयेदरम् ॥१०॥
- मुख्यातिथेरद्य सभाजनं भो भवेन्मुदे विश्वजनीनमार्याः ॥११॥
- मुख्यातिथेर्भाषणमद्य भूयात्सभाजनस्य प्रमदाय भूयः ॥१२॥
- कृतज्ञताभाषणमेव कुर्यात्कृती स्मरन्सज्जनसाधुकार्यम् ॥१३॥
- याचामहे सम्प्रति सिद्धकामं
गुणाभिरामं वचनामृतं तत् ।
सत्यव्रताचार्यमहार्यसत्त्वं
हर्षपिबर्गाय सदोदयानाम् ॥१४॥
- सत्रान्तेऽवभृथस्नानं सदोऽन्ते स्वस्तिवाचनम् ।
धर्म्यं कृतार्थताशंसि तत्तत्र व्याप्रिये प्रिये ॥१५॥

ये मानयन्ति मान्यानुमन्यन्ते च धर्ममिह तं ते ।
धन्यास्ततो वयं वो ह्यधमर्णाः स्मो महोपकारेण ॥१६॥

सर्वे यूयं संस्कृताचार्यवर्याः पात्रीभूताः सत्रसिद्धिप्रशस्तेः ।
अद्यास्माभिः प्राक्कृतज्ञैर्नमोभिर्ह्याराध्यध्वे हर्षवर्षप्रकर्षैः ॥१७॥

स्वस्ति भारतराष्ट्राय प्रजापुण्यप्रवर्धिने ।
स्वभरितोरसज्ञेभ्योऽक्षय्यधर्माय चानिशम् ॥१८॥

२१-६-७०

कृतज्ञता

कल्याणकारक कृपाकर कार्यजाता-
रम्भेऽभिपूजितपदाम्बुज कम्रकाय ।

त्रायस्व देव नतभक्तजनं नतिस्ते
लोकावनाय क विनायक मामिकेयम् ॥१॥^१

श्रीनीलकण्ठेन्दुविभासुराङ्गं श्रीवत्ससंसेवितमार्गगृह्यम् ।
गोत्राश्रयं मित्रदृशं दयालुं नमामि विद्याधरवन्दितं त्वाम् ॥२॥^२

तव भाषितभूषितो ध्वनिर्मधुरोदारविचारसौरभः ।
रमयत्यपि मानसं श्रुतिं भ्रमरस्येव रसाहितात्मनः ॥३॥

रसवर्जितमत्र को ध्वनिं सुमतिर्मानयतेऽर्थमण्डितम् ।
क इवाभ्यवहारमाहरेत्सुखलिप्सुः परिकर्मकृत्रिमम् ॥४॥

१ लोकावनायेति 'ते' इत्यस्य विशेषणं वा । लोकावनायकेति वा पदच्छेदः ।
लोकातिशायिन्निति यावत् । केति पृथक् पदं वा । ग्रहान्नित्यर्थः । कविनायकेति
वा पदच्छेदः । 'कवीनां कवे' इत्यर्थः ।

२ अत्र त्रयोऽर्थाः सम्भवन्ति । एकः शिवपरः, अन्यः श्रीकृष्णपरः,
इतरश्च तन्नामकशास्त्रपरः ।

वाग्वैभवं भावुकभावबोधकं

संस्कारसारं ललितं च तावकम् ।

प्रत्यायकं संशयशत्रुसायकं

निर्विश्य नानन्दमुपैति कोऽधिकम् ॥५॥

काव्यश्रीः सरसा स्वलङ्कृतपदन्यासा गुणोत्तंसिता

सज्जात्या महिताऽर्थपोषणचरणा विद्वन्मनोहारिणी ।

अद्वैतानुभवं सदा विदधती विद्यानवद्यक्रमा

श्रेयस्काममनोभिरत्र सततं संसेव्यतां सा सती ॥६॥

महतीमधमर्णां वयं भवता शास्त्रिवरेण दूरतः ।

गमिता इह सन्निधिं निजं वचनं साधयता सुधोपमम् ॥७॥

भगवान्गणनायकः सदाप्यनुगृह्णातु गिरं सुरेरिताम् ।

भुवनं च निरस्तपातकं विदुषां जीवितमूर्जितोदयम् ॥८॥

२८-१०-५०

सभास्वागतम्

सन्तः प्रशान्तहृदयाः सुधियो भवद्भ्यः

स्वान्तोदयं सद्यमद्य समागतेभ्यः ।

सस्वागतं प्रमदमेदुरमागृणामः

सारस्वतोत्सववरेऽत्र जयीकृतं प्राक् ॥१॥

राष्ट्राधिपस्य महनीयगुणस्य सेयं

राजेन्द्रवैभवजुषः परिषत्प्रसादात् ।

ज्योतिर्लंतौषधिपतेरिव सञ्चकास्ति

स्फीतायतीदृमुमयूखमुखी रसाढ्या ॥२॥

वेदान्तदान्तमतिमञ्जुलवाग्विलासं

राधासहायमिव राष्ट्रगुरुं च कृणाम् ।

आसाद्य मान्ति न मुदो हृदयेऽस्मदीयेऽ-
प्यल्लेकरार्यमिह संसदधीशमोड्यम् ॥३॥

स्वागतगीतं ह्येतद्रचितं पौरस्त्यसंसदुत्सवके ।
दिल्लीविश्वज्ञानागारे बुधयोगतोऽत्र सम्पन्ने ॥४॥

२७-१२-५७

लुगासी चाफ्रिकावनिः

सुभगामिभकुम्भसन्निभाचलशृङ्गस्तनमण्डलाञ्जिताम् ।
सरसानुभवां सुमस्मितामिव वीक्षे सुदतीं लुगासिकाम् ॥१॥

गिरिशृङ्गगताम्बुदालकां सुमशोभिद्रुमचित्रितांशुकाम् ।
विरुवद्विहगोरूनूपुरां स्तनितोत्तूर्ययुतां व नर्तकीम् ॥२॥

हरितद्रुमपङ्क्तिमध्यगा पदवी दीर्घतराऽत्र राजते ।
चिकुरप्रकरान्तरेऽङ्गनाशुभसीमन्तकलेव ताम्ररुक् ॥३॥

रुचिरं तरुशाद्वलावृतं गिरिहर्म्यं वरदीपशीर्षकम् ।
महिषीमुकुटं यथेक्ष्यते हरिनीलैः सह हीरकेण च ॥४॥

x

x

x

(दुर्दैवेन बलान्नीतो लुगासीराक्षसीवशम् ।
अद्यास्मि मोचितो मात्रा दुर्गया कृपया द्रुतम् ॥५॥)

प्राश्निकव्रतम्

ब्रह्माण्डभाण्डाय निजोदरान्तर्ह्यणीयसे लोचनपद्मकोशे ।
प्रथीयसे सार्थककर्णशूर्पे भर्त्रे नमस्ते जगतां गणानाम् ॥१॥

सरस्वतीस्तन्यभृतात्मसत्त्वः सरस्स्वतीवानुरतः सदस्सु ।
विद्याधराम्भोजरजोविलिप्तो ब्रह्माङ्गसङ्गः कविराजहंसः ॥२॥

स्मारं स्मारं विमलचरितं गान्धिनः सत्यमूर्त्त-
मर्तुर्भूमेरपचितिसवे त्यक्तसर्वस्वकस्य ।
श्रीरामाख्याऽमृतरसभुजो ब्रह्मभूयं गतस्ये-
दानीं नम्रा विशदहृदयाः कार्यभारं वहामः ॥३॥

श्रीकालिदासः कविताभिकोऽसावुन्मीलितप्रातिभचक्षुराढ्यः ।
चक्रेऽधमर्णं भुवनं समस्तं सत्काव्यपाथोनिधिकर्णधारः ॥४॥

विजयतेऽत्र कलाधरकौस्तुभोज्ज्वलवपुर्नगरेऽस्तिमुफेनकः ।
सुगुणशिष्यतरङ्गगणोन्नतो बहुलशास्त्रपयोनिधिरचितः ॥५॥

यत्रास्ते सुप्रसन्नास्यो योगी सत्यविभूषणः ।
मोदते तत्र वाग्देवी वीणानिक्वाणहारिणी ॥६॥

योगमायां श्रितो लोकान्साधु योगेश्वरोऽवति ।
स्वर्भरतीमुपासीनो योगी शास्ति सुमेधसः ॥७॥

पश्यत वादिकरीन्द्रान्बहुधा संवृत्तवादमदधारान् ।
मङ्गलदिनमप्येतद् दुर्दिनमातन्वतश्चित्रम् ॥८॥

लक्ष्मीकटाक्षनिकरामृतगृध्नवस्ते
स्पर्धां यथा दिविषदो विदधुर्मिथः प्राक् ।
विद्वत्समासुपरितोषफलं तथाऽऽप्तुं
सम्भावनामिह वचोनिपुणा यतन्ते ॥९॥

सम्प्रेक्ष्य साम्प्रतमधीतिगणस्य भक्तिं
 देव्यां च वाचि पठुतामथ काव्यपाठे ।
 हृद्योपपत्तिसमुदाहरणेऽस्मदीयं
 स्वानन्दतुन्दिलमभूद्दहदयारविन्दम् ॥१०॥

अस्माभिः प्राश्निकत्वे ह्यधिगतविधिभिर्निर्णयो यः प्रयत्ना-
 च्छात्राणां तारतम्यं त्रितनुभिरभितः प्रेक्ष्य चैकाशयस्थैः ।
 अद्यैवापादितोऽयं सहृदयहृदयोत्साहमोदप्रदायी
 संस्पर्धिश्चेत्येते स प्रभवति भृशमित्येष सम्प्रत्ययो नः ॥११॥

अधुना क्रमशः पुरस्कृतानामिह नामानि च वादिनां ब्रवीमि ।
 तदियं सदयं भवद्भिरुक्तिः श्रवसोर्मै क्रियतामनुग्रहाय ॥१२॥

ये श्लोकपाठे प्रथमं द्वितीयं स्वर्हन्ति च स्थानमथो तृतीयम् ।
 ते पुण्डरीकश्च कुमुद्वती च सुभागनाम्नी क्रमशो भवन्ति ॥१३॥

वादगोष्ठ्यां च याः स्थानत्रितयं सम्भजन्ति ताः ।
 मोनाक्षी प्रतिभा चैव धर्मनाम्नी समासतः ॥१४॥

३०-१-६८

मालार्पणम्

सुमनोग्रथितां मालामामुञ्चन्कवितापतेः ।
 कण्ठे मुदोऽस्मि भारेणावनतोऽवनतो गुरोः ॥ १॥

हे विश्वनाथ मम देहि करावलम्बम्

विश्वस्मिन्निगमागमाध्वनि चिरं सञ्चारतो बिभ्रती
वीणां श्रान्ततनूरिमान्बुधवरान्वाणी च यस्याश्रिता ।
सार्धं छात्रगणैर्विहर्तुं मधुना जिह्वातलोद्यानके
तद्विद्याभवनं महद्विजयते श्रीविश्वनाथाङ्कितम् ॥१॥

वैदुष्यं न मनःप्रदोषकलुषं वृत्तं न मिथ्याक्रमै-
रुद्वृत्तं मधुरं वचोऽपि वितथं नो यत्र विद्यावताम् ।
वेदाभ्यासचरणं जडं न हृदयं सल्लौकिकज्ञानभृत्
सम्पन्नं यमुनानिवासनिचितैः सज्जीवितं संयमैः ॥२॥

गोष्ठीप्रपाशास्त्रजलं पिपासुः श्रान्तोऽत्र पान्थो विचरंश्चिराय ।
नृशंससत्त्वं ह्यनयोऽग्रदावं समश्नुते निर्वृतिमाशु साधुः ॥३॥

शास्त्रं शस्त्रमिव प्रयोगकुशला व्यापारयन्त्यञ्जसा
ये साध्ये दृढनिश्चया निशितधीविक्रान्तयोऽभ्यन्तरे ।
मन्त्रान्सन्ततमन्तरा गुरुकृतानभ्यस्य तन्द्रां परां-
स्ते साम्राज्यविदग्धताश्रियमयात्तामुद्वहन्त्योजसा ॥४॥

यास्यत्यद्य मुदं परां बुधसदः शुभभत्समारम्भजां
पातुं नैकमपीह नेच्छति वचो भाषानदीर्णोदितम् ।
अस्मान्साध्वनुगृह्य कोमलदृशा निर्णयिकाञ्जल्पतः
'शुश्रूषस्व' मिथः प्रसक्तमिति सत्काव्यामृते चैधते ॥५॥

प्रजातन्त्रे स्वार्थप्रसितहृदयै राज्यनलिनी-
र्बकैर्यन्त्रे कूटे परिणामितरूपे प्रकृतयः ।
हतप्रायाः कं वा विधिषु शरणं यान्तु कृपणा
ह्यधर्मस्तम्भेषु च्युतनिजगृहा श्रीर्न च भवेत् ॥६॥

राज्यं धर्मोपगुप्त्यै निगदितमिति तैर्भूतपूर्वैर्यतीन्द्रै-
र्लोकक्षेमङ्कुरैर्नो विषयसुखमल्लस्वर्गभोगाय राज्ञाम् ।

धर्मप्राणेषु सवष्ववनिपतिवृषेष्वत्र नम्रप्रजानां
सर्वाङ्गीणा समृद्धिः प्रभवति परतः सापि निःश्रेयसाख्या ॥७॥

वादमेव कुरुताथ विवादं नो कदाचिदपि बोधविवृद्धये ।
योगितां भजत न प्रतियोगिस्थानमानतशिखा गुरुपादे ॥८॥

शास्त्रोपतत्त्वार्थविवेचनोचितैः स्वशेषुषोशक्तिचयैः सुमेधसः ।
प्राचीकटन्ये महिमानमुत्तमं सम्भावनापात्रमिमे भवन्ति नः ॥९॥

पाणिनिसृष्टा वाण्या वीणावर्णालिरस्यगुणवृद्धिः ।
लोकानालोकमुखान्प्रकृतिप्रत्ययकरम्बितास्कार्षीत् ॥१०॥

विधत्ते स्वं विद्याध्ययनमिह यः प्रातिपदिकं
कथं तस्यापि स्याद्विहितमथ कर्मार्थवदहो ।
अधातुः सामग्री यदि भवति सर्गश्च गुणतः
सुमानां सूत्रेऽस्मिन्न हि सुमतिरप्रत्यय इव ॥११॥

उद्यन्तं प्रातिपदिकं यथा चन्द्रमुपासते ।
सत्प्रत्यया जनाः शब्दं ह्यर्थवत्प्रकृतिं तथा ॥१२॥

पुरोधसः शुभं कालं सङ्कल्पेनातियन्त्यपि ।
दीर्घयास्यं जनो युष्मद्दयां प्रस्तावनागिरा ॥१३॥

कुतूहलतरङ्गितं कलितहर्षपद्मोत्करं
कुलीनकविताभिकं विजयते भवन्मानसम् ।
कृतित्वगुणलक्षणं कलयितुं च कर्णेन तां
क्रियासु जयघोषणां मदिह किङ्कराच्छाङ्कुरेः ॥१४॥

अद्यानवद्यकविपद्यसुहृद्यपाठा-
त्प्राप्तेयमाद्यगणनां सुदती वसन्ता ।
स्थानं द्वितीयमधिरोहति सद्गणेशः
श्रीविश्वनाथ इह विन्दति तत् तृतीयम् ॥१५॥

वादे स्वादुवचःप्रयोगचतुरे श्रीविश्वनाथः परं
 प्रावीण्यं प्रथमां प्रदर्श्य परिषद्यभ्यर्हणां विन्दते ।
 वाचेयं प्रतिभा प्रयाति सुदती स्थानं द्वितीयं नुतं
 तार्त्तीयोक्तमथात्र गौरवपदं रामः किशोरोऽप्ययम् ॥१६॥

चलन्ती वैजयन्तीश्रीवृणुते सुभगं स्वयम् ।
 विद्याधरं वचोरम्यमिन्द्रप्रस्थाभिधं वरम् ॥१७॥

जयतु सुरगवीयं मान्यमूर्धन्यधन्या
 निजमधुररसेदचोन्नाहयन्ती प्रजानाम् ।
 कुशलमखिलमस्मन्मातृभूमिश्च कीर्त्या
 प्रयतनियतमार्गं दर्शयन्ती लसन्ती ॥१८॥

२३-१-६६

नववत्सरशुभाशंसनम्

मङ्गलसार्थकनामा पश्यत गोपालनन्दनोऽद्य यथा ।
 विजयो भुवमब्दोऽयं प्रीतो निःश्रेयसाय चाऽऽयातः ॥१॥
 हायनेऽत्र वसुधा हितवृष्ट्या सस्यसम्पदुपरञ्जितगात्री ।
 अस्तरोगवृजिता सुखशान्तिस्मेरवक्त्रसुषमा बहु भूयात् ॥२॥
 भवतु भुवि भवानीभूरिकारुण्यवृष्ट्या
 ह्यभिभवभयपीडोन्मुक्तचित्ता समस्ता ।
 अभिलषितनिसर्गप्रेमपाशैकबद्धा
 शरदि च जनताऽस्यां धर्मकर्मप्रसक्ता ॥३॥

भारतेऽत्र राष्ट्रवृन्दशेखरे मनोहरेऽ-
 प्युद्धृताखिलेतिपङ्क्तयः प्रजाः कलेवरे ।

मानसे च शर्म निर्विशत्य उत्तमं निजां
कीर्तिकौमुदीं प्रसाध्य यन्तु सिद्धिमृद्विजाम् ॥४॥

अनिष्टनाशहेतुना महात्मदर्शितेन ना ।
व्रजन्वरीयसा पुना रमेत साधु वर्त्मना ॥५॥

२१-२-१९५३

कवीन्द्रो रवीन्द्रः^१

कविता गुरुशेमुषीमुषा भवता भारतभूर्न केवलम् ।
भुवनं निखिलं समुन्नतं पदमारोपितमात्मतेजसा ॥१॥

प्रयते जगदम्बिकाऽऽलयं समया सद्गनि लब्धजन्मना ।
यतचित्तपितुः प्रदर्शितो महिमोदकर्मनोहरस्त्वया ॥२॥

अधिगत्य कलासु चातुरीं प्रतिभाया विभवेन वाङ्मये ।
विविधेऽल्पवयस्यराजथाः सितपक्षोपगमे यथा विधुः ॥३॥

किमहं तव वङ्गवाङ्मये निपुणं वर्णयितुं नु शक्नुयाम् ।
अतुलार्थयुतां गभीरतामुदधेः पण्डिततामिवाल्पवित् ॥४॥

निगमागमसारवेदिनस्तव चालेखनगाननर्तने ।
कविताकथनेषु नोपमा भविताभूत्वच्चिदत्र वा भुवि ॥५॥

जनिभूमिमवेक्ष्य दुःस्थितां धृतिमालम्ब्य दयापरो भवान् ।
जनताजडतां निवर्तयन्नकरोच्छ्रान्तिनिकेतनं मतम् ॥६॥

१ १९४२ अमृतवाण्याः समुद्धृतमिदम् ।

बहुदेशबुधा इवाश्रमं गुरुतत्त्वान्यवगन्तुमागताः ।
मुदितास्तव साधुमन्दिरं कृतकृत्या ह्यगमंस्ततः कवे ॥७॥

कवितावनिता सतां मता नितरां प्रीतिमिता त्वया युता ।
मतिमन्नुतवृत्ताविता सा सदलङ्काररसाञ्जलसद्भूशम् ॥८॥

बहुलीभवदज्ञतातमो भुवि हन्तुं प्रकटीकृता त्वया ।
इनरश्मिततिस्तु पत्रिकाऽऽकृतिरालोकमुखी जगन्नुता ॥९॥

हृदयङ्गमतत्त्वसङ्ग्रहं तव गीताञ्जलिमञ्जसाऽददुः ।
भुवि वीक्ष्य कवीश्वराभिधं बिरुदं रत्नचयेन सज्जनाः ॥१०॥

तव विश्वजनीनचेष्टितं सितखण्डे हितभाषितं च नो ।
प्रभवेदहिपोऽपि शंसितुं जनिभूभक्तिमथैक्यसाधनम् ॥११॥

कवितल्लजकालिदासतः परमेतामधितण्डुषां महीम् ।
प्रथमस्त्वमहो कवीश्वरस्त्वदृते लोक इवाश्रमोऽगुरुः ॥१२॥

परमर्षिसदृक्षचक्षुषस्तव कूर्वाञ्चितमास्यपङ्कजम् ।
स्मितसुन्दरमेक्ष्य मानवा ह्यभवन्धन्यतमा मुदान्विताः ॥१३॥

इह धर्मपथानुसारिणो मनुजान्कर्तुं मितो जनुर्भवान् ।
कृतकृत्यमवेत्य च स्वकं पदमारुक्षदनन्तवैभवम् ॥१४॥

कविमण्डलसम्राजप्रागोरार्यस्य धीमतः ।
पुण्यात्मा सततं शान्तिं लभतां कृपया हरेः ॥१५॥

महात्मा गान्धिः १

सहसास्तमितो जगन्नुतः स महात्मानुपजातशत्रुकः ।

महसां निचयैर्महोज्ज्वलो विदधल्लोकमिमं तमोमयम् ॥१॥

जननी बत गान्धिनाधुना मुनितुल्येन च पुण्यमेदिनी ।

सुरदुर्लभसद्गुणालिना रहिता मज्जति शोकसागरे ॥२॥

जरयाप्यबले कलेवरे हृदयं धैर्यदयाशमांसलम् ।

सुगतानुगमस्य निस्तुलं चरितं विश्वजनीनमेधते ॥३॥

पतिताञ्छरणाथिनोऽपि यः स्वमुखानादर एव सन्ततम् ।

परिरक्षति विश्वबान्धवो ह्यनुभूताखिलकष्टसन्ततिः ॥४॥

अनुतिष्ठति सत्यसन्धताऽऽत्मविशोधव्रतमञ्जसान्वहम् ।

रचयन्नरिणापि तन्तुकान्कृतियोगं जनमाह यो गुरुः ॥५॥

परदास्यविमुक्तये भुवः सुचिरं बन्धनमन्वभूत्परम् ।

तपसा ह्यनूशंसभावतो रघुवीरार्चनया च तामगात् ॥६॥

जनिभूभिदया च हिंसयातिविषण्णः स्वजने मिथो दयाम् ।

उपधातुमुपावसद्धनञ्जयसूतोक्तिरतोऽयमात्मवित् ॥७॥

अपराधिनमात्मनोऽप्ययं निजिघांसन्तमुदारचेष्टितः ।

क्षमते धरणीसमः स्म हा क्षमया भारतभाग्यवर्द्धनः ॥८॥

मनसाप्यविभावितं नरैस्तव वीक्ष्याधिकनिष्ठुरं विधे ।

मनुजाग्रसरेऽत्र चेष्टितं न वदेत्त्वामघसंरतं बुधः ॥९॥

क्व नु तस्य शिरीषकोमलं फलदुग्धोपचितं शरीरकम् ।

क्व च तावकमग्निगोलकं प्रथिता शस्त्रमहो तवाज्जता ॥१०॥

अवलोक्य तवातिदारुणं सविता दुष्कृतमाशु लज्जया ।

व्यसनेन च पीडितो ध्रुवं नतवक्त्रः स्वमपातयज्जले ॥११॥

प्रतिघां क्षमया जयेन्नरो रिपुतां प्रेमरसेन मत्सरम् ।
समदर्शितयेति तत्सुधासदृशं रकरोरिदं क्रुधा ॥१२॥

अथवा यदुपाजितं यशो विशदं देहभृता महात्मना ।
अधिकं त्वशरीरिणा ततस्तदपि प्रेमधनेन विस्तृतम् ॥१३॥

मधुरं विरदे शुचि स्मितं वदने तस्य हिमांशुभास्वरे ।
मरगोऽपि कृताञ्जलेरहो परिभाति स्म परं मनोहरम् ॥१४॥

वरतारकनामकीर्तनं तनुहाने यदकारि भक्तितः ।
अमुना तदमुष्य सिद्ध्यति ह्यपवर्गः कृपया रमापतेः ॥१५॥

कस्तूरीदेवी १

कस्तूरि देवि साध्व्यास्तव किं संस्तौमि लोकविख्यातम् ।
सौभाग्यमतिपवित्रं पतिपदसेवाव्रतेन चरितार्थम् ॥१॥

भर्तुं विश्वजनीने कार्ये भक्त्या महात्मनः कर्तुम् ।
स्वयमपि साह्यं भवती कृच्छ्राण्यसकृन्मुदान्वभूदुर्व्याम् ॥२॥

ऋषेर्वसिष्ठस्य यथा ह्यरुन्धती रघूद्वहस्यावनिजा पतिव्रता ।
तथा स्वभर्तुर्वरिवस्यया परं पुरन्ध्रिवर्गस्य पुरोगमाऽभवः ॥३॥

परं गता धाम विहाय पूर्वं पतिं यतात्मानमचिन्त्यसत्त्वम् ।
सुतान्ध्रुवं तद्भ्रतसाधनायाऽऽदरेण धन्यं गृहिणीपदं ते ॥४॥

त्वज्जीविताहुतिप्रीता लोकक्षेमङ्करेऽध्वरे ।
यातनाग्निमुखा देवा बन्धमुक्तिं वितन्वताम् ॥५॥

मालवीयो महोदयः

विश्वविद्यालये काश्या मूर्त्ते कीर्तिचये ध्रुवम् ।
मालवीयो महाशक्तिर्मूर्तोऽपि प्राणिति प्रभुः ॥१॥

हे मालवीय तव गायति देवकन्या-
सङ्घो गुणान्कुमुदबन्धुमयूखभासः ।
सम्प्रत्यवेक्ष्य तु समागतमात्मलोकं
स्वानन्दबाष्पकलशैरभिषिञ्चति त्वाम् ॥२॥

मालवीये गते ब्रह्मभूयं ज्ञानप्रभाकरे ।
लोकाः शोकतमोमग्ना दिङ्मूढाः प्रस्खलन्त्यहो ॥३॥

सर्वाङ्गीणं तावकमनितरसाधारणं हि वैदुष्यम् ।
कर्मतपःसंयोगाद्वाटकमिव भाति गन्धरूपाढ्यम् ॥४॥

भगवत्प्रेमरसाद्र हृदि ते दीनार्तलोकदुःखानाम् ।
अनुभव आसीद्विमलादर्शोऽपि यथा पदार्थविम्बानाम् ॥५॥

ज्ञानं वीक्ष्य पवित्रं भगवद्वचसा सरस्वतीभासम् ।
वाराणसीसुतीर्थे दत्त्वा यूनोऽपुनाः पुना राष्ट्रे ॥६॥

धवलं तव यद्यशोवितानं सुगुणोत्तम्भितमातनोतु सर्वान् ।
तदलं सुखितान् हृतान्तरार्तान् कृपया भारतभाग्यदेवतायाः ॥७॥

१६४७

बाष्पाञ्जलिः

(परस्मैपदम्)

मातः क्वासि गता विहाय सहसा पुत्रान्तिजाङ्घ्रिद्वयेऽ-
प्यस्मान्बद्धहृदस्त्वदीयमुचितं पीयूषकल्पं वचः ।

तापोन्माथसमर्थमाहितमहानन्दं विनष्टं कथं
प्राबल्येन विधेदिशोऽपि बत नः शून्याः समस्ताः कृताः ॥१॥

रक्षन्ती स्खलितेषु शीलमपि नः कारुण्यसच्छासनैः
स्तन्येनात्मगुणाञ्ज् शुभान्निदधती याऽस्मास्वपैक्षिष्ट हा ।
श्लाघ्योदर्कमनल्पसत्त्वमुदिता स्मेराननाब्जा सती
तां त्वामम्ब विलोक्य नाकनिरतां दुःखाय नालं वयम् ॥२॥

यद्यप्यद्य वयं कुटुम्बभरणे योग्यं वयः संश्रिता-
स्त्वत्कारुण्यरसेस्तथापि सुचिरं संवर्द्धिताः साम्प्रतम् ।
त्यक्ता मातृवियोगविह्वलहृदस्तूर्णं जनन्या त्वये-
वालोकात्सहस्रान्धकारपतिताः कार्यं न जानीमहे ॥३॥

सौभाग्यं खलु भागधेयमतुलं सीमन्तिनीनां परं
निर्विश्यात्र निदर्शनं च सुकृतव्रातेन पीडां विना ।
यत्त्वं प्राप्तवती सति यतिवरैः काले दुरापां ततो
मुक्तिं बाढमुपैष्यसि श्रुतिशिरोगीतां स्वधर्मप्रिया ॥४॥

आशीर्भिस्तव वर्द्धिता वयमितः पश्चाद्वियोगव्यथा-
मश्रूत्सर्गमथो विधूय हृदये धैर्यं निधाय स्थिरम् ।
नैवापाञ्जलिदत्तिभिश्च भवतीं सन्तर्पयन्तोऽञ्जसा
स्वं धर्मं चरितुं भवेम कुशलाश्चेति प्रतीमो ध्रुवम् ॥५॥

श्रीमद्वेङ्कटरामशास्त्रिजनुषः पत्नी सतामर्चिता
सुब्रह्मण्यसुमेधसः सुविदिता श्रीसुब्बलक्ष्म्यख्याया ।
सत्पुत्रा विकृताब्दके वृषगते सूर्येऽह्नि सौम्यस्य चा-
ष्टम्यां कृष्णदलेऽजपादयुजि साऽरोहद्दिवं सुस्मिता ॥६॥

सर्वेषां कुशलं तनोतु भगवान्मङ्गल्यरूपः शिवः
पार्वत्या जगदम्बया सह सतां चित्तेषु नृत्यन् विभुः ।
सर्वे धर्मपरायणाश्च सततं नन्दन्तु वीताधयः
शब्दब्रह्ममयी विभातु विमले देवो नृणां मानसे ॥७॥

बाष्पमोक्षः

श्रीमान्धर्मसुमन्त्रशेवधिरयं विद्याधराराधितो
 भास्वाल्लोकहृदब्जशोकतमसां हर्ता विहर्ताऽतिशम् ।
 सौम्यस्थेममहिम्नि सत्पथरतो (वाग्मिविनुतो) दाताऽऽरमा-
 रोग्यभू-
 द्यातोऽस्तं बलवाञ्छुचे सुमनसां धन्यो विशुद्धाम्बरः ॥

१७-२-१६६३

विश्वगीतम्

भावयेदं भुवनमतिबन्धुरम्, हृदा भावयेदम् . . . ॥ध्रुवम्॥

सत्यं जननसृतिनित्यं परमपदपथ्यं
 तुलितशिवनृत्यम्, भुवनम् . . . ॥१॥

वेद्यं निगमशिरसाऽऽद्यं प्रकृतिगुणसाध्यं
 विकृतमनवद्यम्, भुवनम् . . . ॥२॥

धन्यं परविषयशून्यं गुरुवचनमान्यं
 स्मरपुरजघन्यम्, भुवनम् . . . ॥३॥

स्निग्धं स्वजनरतिदुग्धं ह्यमृतगरनद्धं
 तिमिररविशुद्धम्, भुवनम् . . . ॥४॥

दीप्तं कृतिचतुरकाप्तं मुनिमनसि सुप्तं
 गणपबलगुप्तम्, भुवनम् . . . ॥५॥

पीनं गगनसुचितानं विधुमुदितदानं
 भगणमणिभानम्, भुवनम् . . . ॥६॥

पूर्णं पतदुदितपर्णं रविशशिसुपर्णं
चतुर्दधिकीर्णम्, भुवनम् . . . ॥७॥

चित्रं गुरुकुलपवित्रं नरभृगचरित्रं
सहितरिपुमित्रम्, भुवनम् . . . ॥८॥

गूढं कमलभवरूढं गिरिकुहरमूढं
विषमशरसोढम्, भुवनम् . . . ॥९॥

शान्तं कुसुमितवसन्तं सरुदितकृतान्तं
गिरिसरिदुदन्तम्, भुवनम् . . . ॥१०॥

इष्टं पुरुषहरिजुष्टं विषयविषदुष्टं
सुकविपरपुष्टम्, भुवनम् . . . ॥११॥

रूपं लसितसुरचापं नयविदुपजापं
रचितमधुपूपम्, भुवनम् . . . ॥१२॥

काव्यं कविविधिविभाव्यं भगवदुपजीव्यं
निखिलबुधसेव्यम्, भुवनम् . . . ॥१३॥

३०-१२-६६

संस्कृतम्

संस्कृतं भारतीयानां सर्वेषामादरास्पदम् ।
रत्नाढ्यमिव कोटीरं भूत्वा भायाद्विशुद्धिमत् ॥१॥

भारते च तथा कृत्स्ने भुवने धर्मभूरुहः ।
छायां प्रसार्य मङ्गल्यां देयान्निःश्रेयसं फलम् ॥२॥

परस्परविरोधश्च राष्ट्रेषु मनुजेषु च ।
शममेतु तथा प्रेमा धर्मश्रद्धा च वर्द्धताम् ॥३॥

भक्तिर्जनस्य सर्वेशे करुणावरुणालये ।
हृत्प्रसादविवेकाढ्या भूयाद्भूवपयोधिनौः ॥४॥

दैवीयं संस्कृता वाणी मातेव जनवन्द्यताम् ।
एत्य संस्कृतचित्तान् नृकुर्वती भातु भूतले ॥५॥

संस्कृता सर्वभूषाढ्या ह्यमरा नः सरस्वती ।
राष्ट्रभाषापदारूढा भायाल्लोचनचन्द्रिका ॥६॥

सर्वत्र मनुजाः सर्वे दीर्घमायुररोगिताम् ।
सद्बुद्धिं शान्तिसम्पत्तिं प्राप्य नन्दन्तु सन्ततम् ॥७॥

लोके सहृदयत्वं च सौहृदय्यं मनीषिभिः ।
साकं कलोपसेवित्वं सद्विज्ञानं समेधताम् ॥८॥

२-२-१९४६

नव्या प्रस्तावना

लीलानाटकसन्निभं जगदिदं मायाकलोत्तम्भितं
यः सर्वं कलयन्विभूतिपुरुषः पत्न्या समं पाण्डवान् ।
छद्मद्यूतजितान्मुयोधनमुखैः पापैररक्षत्कृपा-
पाङ्गालोकवशेन सोऽस्तु भगवान्वः श्रेयसे माधवः ॥२॥

अपि च,

बोधयतीह जनं यो निपुणं सहजं कुरुष्व कर्म सदा ।
इति शरणगतबन्धुः सोऽव्यात्कृष्णः सहृदयान्वः ॥२॥

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्र—(समन्ताद्विलोक्य) अहो महानयं प्रेक्षकवर्गः । आदिष्टोऽस्मि
तत्रभवद्भिराचार्यवर्यैर्यथा—“भद्र शाण्डिल्य, विजयकला-
शालाविद्यार्थिसङ्घस्यास्मिन्वार्षिकमहोत्सवे सहृदयवरेण्याः
श्रीमन्मान्य सर० सि० वि० रामन्मिश्रप्रमुखाः प्रतीक्ष्याः
सादरं समाहूताः । ते च युष्माभिः कतिपर्यन्तेवासिभिः
केनचिद् सहृदयज्ञमेन रूपकेण यथावत्प्रयुज्यमानेन सम्यगारा-
धनीयाः । यतः

साहित्यदुग्धसिन्धौ सन्तोऽन्यादृशसामृतास्वादम् ।
कुर्वन्तो विपुलहृदो विजयन्तेऽर्म्प्यहिताः सदा लोके ॥३॥

प्रसन्नाश्च ते भवन्ति कल्पद्रुमा इवाभीप्सितसिद्धिदायिनः”
इति । अतः कतमत्खलु रूपकमभिनीयैतान्महानुभावान्
प्रीणयामि, (विचिन्त्य) भवतु । सुहृदं सुनन्दमाहूय तेन साकं
संमन्यानुष्ठेयं निश्चिनोमि । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य)
सखे सुनन्द, इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

सुनन्दः—वयस्य, मुखवर्ण एव तवान्यादृशं कार्यगौरवजनितमावे-
दयति सम्भ्रमम् । ब्रूहि किं तद्गुरु कार्यम् । येन यथाशक्ति
प्रयतमानोऽहमपि ते कार्यगरिमाणं लघूकरिष्यामि ।

सूत्र—सखे सुनन्द, किं न जानीषे यदद्यास्मन्महाशालासङ्घमहो-
त्सवे सबहुमानमाहूता अभिरूपाः पारिषदा आचार्यदेशेना-
स्माभिरञ्जसाऽऽराधनीया इति ।

सुन—अथ किम् । मया खलु केलिकौतुकात्तद्विस्मृतमासीत् । अद्य तु कस्य महाकवेः कृतिर्भवताऽभिनयक्षमा सहृदयहृदयाह्लादकारिणी च समाद्रियते ।

सूत्र—तदेवाद्य चिन्तयामि । कथय किन्ते रोचते ।

सुन—ननु कविकुलसार्धभौमस्य कालिदासस्यान्यतमां कृतिं साम्प्रतं प्रयोगविषयीकुर्मः ।

सूत्र—साधूक्तम् । तथापि इदमत्र विचारणीयम्, यदकृतधियामस्मादृशानां तत्कृतिः कालप्राप्ता सुप्रयोजा न वेति ।

सुन—तर्हि भारतीहासभूतस्य तत्रभवतो भासस्य मदाकवेरन्यतमे लघुरूपक एकाङ्कात्मनि निधत्तां मनो भवान् । जाने तस्य रूपकाणि ललितानि प्रेक्षकजनस्य नितरां मनोहारीणि स्युः । तेषु कतमत्पुनरद्यादद्यहे ?

सूत्र—कथं भवान्मन्यते दूतवाक्यं प्रसादवद्वाक्यं विपश्चिदुप-
श्लोक्यम् ?

सुन—मम हृदयेनैव साकं मन्त्रितं भवता । अस्तु । तदेवास्तु येन वयं कृतकृत्या भवेम प्रेक्षकाश्च तूर्णितं भजेयुः ।

सूत्र—एवं चेत्...(इत्यर्थोक्ते)

[नेपथ्ये—भो भोः प्रतिहाराधिकृताः, महाराजो दुर्योधन आज्ञापयति]

सुन—(श्रुत्वा सम्भ्रान्तः) सखे किंकृतोऽयं महानुद्धोषणध्वनिः ।

सूत्र—आम, ज्ञातम् । अस्माकं सतीर्थ्यो मैत्रेयः कालविलम्बो मा भूदिति काञ्चुकीयभूमिकामावहन्, "उत्पन्ने धार्तराष्ट्राणां

विरोधे पाण्डवैः सह । मन्त्रशालां रचयति भृत्यो
दुर्योधनाज्ञया ॥” तदेहि, आवामपि निर्दिष्टं पात्रं निर्वाहुं
सज्जीभवाव ।

(निष्क्रान्तौ)

१-२-१६५२.

परिषत्प्रस्तुतिः

चिरमासेतुहैमाद्रि निष्पीडं शास्तु भारतम् ।
श्रीराजेन्द्रप्रसादो नो राष्ट्रं श्रीकीर्तिमेदुरम् ॥१॥

भास्करे धनुराश्रिते चरदुर्मुखाब्दनिबर्हणे
पौषमासि सिते दले भृगुवासरे दशमीयुते ।
विघ्नराजकृपावशेन विपश्चिदाश्रितमेधितं
राष्ट्रपेण सदो दिनत्रयमेधते भृतसंस्कृतम् ॥२॥

आश्रये कमलकोमलपादौ विश्वमातुरनपायिकृपायाः ।
शर्मचारुरससंस्त्रविणौ तौ श्रेयसे मधुपडिम्भ इहोत्कः ॥३॥

सभापतीस्तथा सतः सुधीमणीन्सभासदः ।
नमामि विद्वदाश्रवः सहार्दशुद्धमानसान् ॥४॥

धर्मक्षेत्रेऽत्र कुरुक्षेत्रे मिलिताद्य विश्वपरिषदियम् ।
आध्यक्ष्ये राष्ट्रपतेः संस्कृतहितकारिणी समुल्लसति ॥५॥

श्रीसोमनाथीयपवित्रधानि प्रागुप्तबोजा परिषल्लतेयम् ।
प्रवालशाखासुमगुच्छकम्प्रा मुदं सतां चेतसि संविधत्ते ॥६॥

गोष्ठ्यामस्यां महान्तो वयसि मतिबलेऽधीतियुक्तेऽनुभावे
सत्कार्याणां च दाक्ष्ये प्रवचनपटवः संहताः संस्कृतस्य ।

कर्तव्यं कार्यजातं विनिहितधिषणाचातुरीका विवेका-
लोकाः संवर्धनाय व्यपगततमसः कुर्वतां धर्महेतोः ॥७॥

सहृदयाः परिपश्यत संस्कृतस्थितिमनादरजामिह साम्प्रतम् ।
यदिदमाशु परासितुमुत्सुकाः कतिपये बत भारतभूतलात् ॥८॥

पूर्वं तु भूपतिवरैर्निजमण्डलेषु
देवालयादिशुभधामसु वर्धितेयम् ।
तल्लोपतापहृतसत्त्वसुखाधुना गी-
रद्वीक्षतेऽतिकृपणाऽशरणा दिशो हा ॥९॥

संस्कृतिं च यामिहाहुरूर्जितां पुरातनीं
धर्मबन्धुरां जगद्गुरीणतां गतां सताम् ।
संमतां तदीयशेवर्धिहि संस्कृतं यथा
रत्नराशिभास्वरं सरस्वदन्तरं परम् ॥१०॥

गिरो गैर्वाण्याश्चाभ्युदयमहिमा मंक्षु निखिलै-
र्जगच्छ्रेयस्कामैर्बुधवरनयादयैरनलसैः ।
विधेयोऽह्याधारं पटुतरमनादृत्य सुमति-
निधातुञ्चाघेयं विपुलभरमीष्टे बत कथम् ॥११॥

जननी परिपोषवजिता क्रशिमानं यदि याति नीरसा ।
तनया बलशालिनः कथं गदहीनाश्च भवन्ति भूतले ॥१२॥

साधु ततः परिपुष्टिमियं गीः कल्पलतेव मनोरथदात्री ।
भारतकीर्तिमहिम्न च नेया बद्धमनोभिरमर्त्यनिषेव्या ॥१३॥

केचिदत्र महितां वदन्ति तत्स्तन्यपाननिरतास्त्विमां मृताम् ।
धिक्स्तदीयमतिविभ्रमं यतो ह्यात्मघातकृतनिश्चया हि ते ॥१४॥

जनपदहितकामैः शासकैरस्मदीयै-
र्निजविषयकभाषाप्रमेनुन्नैरथापि ।
कविकुलगुरुवाचां संस्मरद्भिः प्रसादं
पिपठिषुसमुदाये तन्यतां स्थानमस्याः ॥१५॥

जगच्छान्तिसौभ्रात्रमूलं तु तत्त्वं
 विदुः पञ्चशीलं यदास्ते विराजत् ।
 विशिष्टं श्रुतेर्मूर्ध्नि तच्छान्तिपाठे
 सुरामायणे चादिकाव्ये प्रसिद्धे ॥१६॥

पुराणरीत्याऽधिगतश्रुता बुधा
 न कोविदत्वं त्वितिहासवर्त्मनि ।
 विमर्शवीथीषु लभन्त इत्यदो
 वदन्ति चोत्तमममीषु केचन ॥१७॥

इयं न्यूनता वारणीया यदि स्या-
 त्सुरोक्त्याऽनुशिष्याणि नूतनानि सम्यक् ।
 विशालासु शालासु शास्त्राणि चास्याः
 पुराणप्रकर्षस्य हानिं विनैव ॥१८॥

राज्ये राज्ये भवतु विपुलं राजकीयं च विद्या-
 गारं शास्त्रोपचयनिगमाबोधकं संस्कृतस्य ।
 यत्रापि स्यात्प्रवचननयो वैकल्पोऽनुरूपः
 शिष्टैर्मार्गद्वयगुणगणैर्भूरि सम्भूषितोऽद्धा ॥१९॥

विषमभावविरोधपरम्पराऽनलशिखा ज्वलतीह नृणां हृदि ।
 अभिनवं गणराज्यमपोहितुं प्रशमभेषजमत्र हि संस्कृतम् ॥२०॥

अस्मिन्क्षेत्रवरेऽचिरात्सुरवचोविस्फारसम्पद्रतै-
 रुच्चैर्विश्वकलालयोऽपि जनताचक्षुःप्रतीकाशकः ।
 कश्चिद्विश्वजनीनबोधकलितः संस्थाप्यते शासकै-
 रित्येतन्न निशम्य हृद्यवचनं स्वान्ते मुदो मान्ति नः ॥२१॥

प्राचीनसद्ग्रन्थनिकेतनेषु ये ह्यमुद्रिताः कीटमुखप्रदूषिताः ।
 ग्रन्थास्त्वनर्घा रजसा सकञ्चुकाः प्रकाशमायान्तु जगद्धिताय
 ते ॥२२॥

सुरवागुपसेवकसूरिगणान् क्वचिदत्र जनास्तुलयन्ति तृणैः ।
 लघुवेतनदूनहृदस्तदितः परमस्तु सभाजनमेषु हितम् ॥२३॥

स्वतन्त्रेऽत्र राष्ट्रे च वेदानुशिक्षाप्रसारव्यवस्था विधानेन कार्या ।
नभोवाणिकायन्त्रभाषामु पूर्वं श्रुतेः संस्कृतं मङ्गलं
गेयमीडचम् ॥२४॥

संस्कृतस्य प्रचाराय देशे बुधाः सन्निपुक्ताश्चरन्तः पुरग्रामताम् ।
भाषणैश्चानुतिष्ठन्तु पाठैर्जनानुग्रहं शुद्धवृत्ता मनोहारिभिः ॥२५॥

बालानां ललितपदानि पुस्तकानि
ह्यालेख्यैरपि हृदयङ्गमानि शुद्ध्या ।
बोधार्थं बहुविषयाणि च प्रकाशं
नीयन्तां लघु तनुमूल्यकानि राष्ट्रे ॥२६॥

बालकाः परीक्षिताः क्रमेण संस्कृतेऽञ्जसा
पारितोषिकाञ्चिताः प्रधानकेन्द्रशासकैः ।
लेखने च भाषणे विशारदाः सदानताः
प्रेमपूतमानसा भवेयुरस्य तेजसा ॥२७॥

कलालयेषु साम्प्रतं ह्युदीर्णशिष्यदुर्नयं
विलोक्य सूरयः परं भजन्ति शोकसन्ततिम् ।
निदानमस्य शून्यताऽऽमयस्य धर्मबोधने
ततो गिराऽऽनया नयं नयन्तु नव्यौवनान् ॥२८॥

य एष रचितो महान्भरतराष्ट्रभाग्योदयं
करिष्णुरिह निस्तुलं विशिखवर्षसंकल्पकः ।
तदीयफलमुत्तमं ह्यनुभवेत्प्रजासन्तति-
लभेत यदि संस्कृतिं सुरगिरि स्थितां साऽसमाम् ॥२९॥

यदपि विहिता हिन्दीभाषा प्रधानतमाऽधुना
निखिलजनतायोगक्षेमं विधितुमिरीश्वरैः ।
तदपि बहुभिश्चाज्ञाता साऽनुदारवचोनया
पदमनुपमं नारोढुं तद्यथा तरुणी ह्यलम् ॥३०॥

अनुवादकृतौ तु केचनेमाममृतां धनन्ति विचित्रमत्र वाणीम् ।
परिभाषितवाक्षु संस्कृतं सत्पदजातं हि ततः प्रयोजनीयम् ॥३१॥

स्थानं विद्याभ्यसननयमुखे कीदृशं कार्यजाते

दातव्यं स्यादधिकगुणहितप्रेप्सया संस्कृताय ।

आलोच्यैनं विषयमिति बुधाः साधु निर्धारभाजः

सम्पद्येरन्निति सपदि कृता संस्कृतावेक्षिसंस्तु ॥३२॥

परराष्ट्रगणं प्रहिता मुहुः समितयो नटगानविदां मुदे ।

नुतसंस्कृतिसम्प्रतिपादने सफलतामुपयन्ति विपश्चितः ॥३३॥

राष्ट्रान्तरेषु ये ये दूतगृहाः सन्ति चास्मदीयाः ख्याताः ।

सर्वेषु तेष्ववश्यं संस्कृतसंख्यावतां नियोगो भूयात् ॥३४॥

पञ्चमो लघुरप्यत्र न सम्मेलोऽयमीदृशः ।

संस्कृताभ्युदयायालं यत्प्रयत्नः करिष्यते ॥३५॥

जीयात्परिषन्निरन्तरं भुवने संस्कृतवृद्धये त्वियम् ।

जनहृत्सु शमं च तन्वती धर्माभिरति भारतश्रियै ॥३६॥

कीर्तिपताका लोके प्रसृतोच्चैर्भारतस्य दारिद्र्यम् ।

दुःखञ्चोदस्यन्ती ह्यावर्जयतान्गृणां श्रेयः ॥३७॥

श्रवत्वस्माञ्जननी सा भवानी

सकारुण्या बालकान्पातकेभ्यः ।

सदा प्रेम्णा पुनती मङ्गलानां

सङ्घातं चातन्वती स्तन्यदानेः ॥३८॥

राष्ट्राध्यक्षः शुभचरिताढ्यः श्रीराजेन्द्रो नृपतिभिरीड्यः ।

जीव्यात्सौख्योपचितशरीरः पूर्णाग्रिः श्रीः प्रमुदितचेताः ॥३९॥

जयतु मुनिशिशिरः संसदोऽध्वर्यु रस्या

बुधगणवनजार्को भारतीकर्णपूरः ।

विरचितवरविद्यागारसद्ग्रन्थरत्न-

श्चिरमुखसुखकीर्ती निविशन्नाज्यपालः ॥४०॥

परिषत्प्रस्तुतिमाला रचितैषा रामकृष्णेन ।

विद्वत्प्रियेण वाणीकृपया सुहृदां प्रसाधयतु कण्ठम् ॥४१॥

१६५७

भाषणापूर्वरङ्गः

अमोघकारुण्यवशेन सर्वे श्रीविश्वनाथस्य दयार्णवस्य ।

समागताः स्मो वयमद्य बुद्ध्या प्रसन्नया संस्कृतसंसदीह ॥१॥

यूयं मदीयां श्रवसोर्विधातुं वाणीं गुणालङ्कृतिहीनसत्त्वाम् ।

कौतूहलाक्रान्तधियस्तथाहं वचःप्रसूनग्रथनं करिष्यन् ॥ २ ॥

यदि भवति मदीयं भाषणं सम्प्रतीदं

सहृदयबुधवृन्दानन्दसन्दोहबीजम् ।

समुचितमपि तर्हि स्यादिदं भूषणं मे

जनयति विपरीतं खेदमाक्रोशकल्पम् ॥३॥

वचने मम वाग्मिता सतां न च दृश्येत मुदे स्फुटार्थता ।

उपपत्तिरथागमान्वयस्तदपीदं क्रियतेऽर्चनाधिया ॥४॥

३१-१-५४

परिडतनभोगः

सदोनभोमण्डलमध्यदीपस्तमःप्रकाण्डं प्रणुदन्समन्तात् ।

सन्मागदेशं विदधद्विशालं सुसंस्कृतं भूरिकरोऽयमोष्टे ॥१॥

प्रतिभातारकोन्मेषं साधयन्हृदयाम्बरे ।
चेतनानां रसं सिञ्चंश्चन्द्रो दूनप्रसादनः ॥२॥

क्षमोदयः सत्त्वमयोऽनुरक्तस्त्रयीसदङ्गारक एष धीरः ।
सन्मित्रसौहार्दचणो वदान्यः सुभासबाणः कविकान्तिहन्ता ॥३॥

सत्त्वेन सौम्यः प्रभया च रम्यः
स्वमेधयासौ नितरामगम्यः ।
कलाप्रियो द्वन्द्वसमाश्रितः स-
न्कुमारिकात्मा हसदास्यपद्मः ॥४॥

ब्रूते वचः सूनृतमेष विद्या-
गुरुः सभायां मधुरं च भुङ्क्ते ।
धर्माधिकश्चार्थपतीन्द्रवन्द्यः
श्रेयोनिधिः पुण्यजनोऽपि साधुः ॥५॥

काव्यप्रतीतः स्फुरदङ्गकान्ति-
र्ब्रजप्रतोकाशयशा विशोकः ।
सुमानुषश्रीसुभगो नदीणो
नीतिप्रयोगे नवसम्पदाढ्यः ॥६॥

प्रजार्तिदैर्न्येन सुदुःखितात्मा पयस्विनीसेवकयुक्स्थिरश्च ।
सदेन्द्रनीलद्युतिरञ्जितोऽसौ प्रवृद्धवैराग्यविवेकशाली ॥७॥

रहयत्यपि सुप्रकाशतां सुमनोवागमृतेन नन्दितः ।
सकलङ्कुललाधरोदयं परिमृदन्समितौ पराक्रमी ॥८॥

पुमर्थसंसाधनकेतुरुच्चैस्त्रयीस्थितिप्राप्तबलोऽजघन्याम् ।
श्रितः शरीरश्रियमप्रतर्क्यक्रियाविशेषः शिखिनिर्विशेषः ॥९॥

सहृदयनवसद्गुणग्रहोऽयं
कविगुरुभास्करतेजसा प्रसिद्धः ।
विमलहृदयपुष्करप्रदेश-
श्चिरमिह लोकहिताय सञ्चकास्तु ॥१०॥

संस्कृतोत्सवः

ब्रह्मज्ञपूजितमनाकृतिमन्तरङ्गे

सन्ध्येयसिन्धुरमुखं प्रमुखं सुराणाम् ।

ध्यायामि सिद्धिवरदं मनसाऽऽगुतोषं

बुद्धिप्रसादसुकृतित्वकृते क्रियासु ॥१॥

स्वागतं परमकारुणिकाय श्रोतृणाधिपतये भवतेऽस्मिन् ।

संस्कृताभिकमहे कृतिरक्षाहेतवे सुकृतसंस्कृतिपात्रे ॥२॥

“आणवेन विजितेऽस्त्रमहिम्ना प्रत्नशस्त्रनिचये किमिदानीम् ।

संस्कृतस्य बत संस्कृतिकायाः शंसनेन जनजीवनमार्गे ॥३॥

जग्मुः पुरा कुमुदनायकलोकमेके

त्यक्त्वा किलात्र निजदेहमथाधुना तु ।

यन्त्रासुवायुकलिता गतमागतं चा-

तन्वन्त्यतः किमु पुरातनसंस्कृतेन” ॥४॥

एतादृशेन वचसा परबुद्धिनेयैः

सम्पीडिता सुरगवी खरसौनिकैः सा ।

पुण्येत्कथं नु निजदीधितिमत्यमोघा-

माभ्यन्तरान्धतमसोद्धरणप्रगल्भाम् ॥५॥

धर्मे मनुना शिष्टे ह्यवगीते नेतृभिर्नवाभ्युदये ।

प्रत्यूहतया वाणी शरणं कृपणा कमेतु गैर्वाणी ॥६॥

संस्कृतस्य दिवसोऽप्यथ मासो मान्यतां नृपमुदे कृतविद्यैः ।

तेन तस्य जनताचरितस्याभ्युन्नतिश्च भवितेति विचार्यम् ॥७॥

प्राग्यत्र काव्यानि च शास्त्रजातं ह्यध्यापयन्विश्वजनीनवृत्ताः ।
आचार्यवर्या बत पाठशालास्ता भारते सम्प्रति कुत्र याताः ॥८॥

मिष्टान्तलाभेन मुमूर्षतां किं वनीपकानां क्षुधया सकृत्तु ।
दारिद्र्यमग्नं किमु सूरिवृन्दं वाग्वृष्टिरुज्जीवयितुं समर्था ॥९॥

निर्वेदमन्त्रो न मनीषितो मे प्रत्येमि गीतावचनं दृढं यत् ।
दुर्नोतिरात्रिक्षपिते शुभार्केऽप्यालोक एष्यत्यचिरान्मुदे नः ॥१०॥

सार्वभौममिह संस्कृतमुच्चैस्तेजसा विजयतां प्रविधूय ।
धर्मरोधि च तमो नृमनस्तो मङ्गलोदयनिदानमजस्रम् ॥११॥

२०-८-७०

सहृदयाः

यो वारणीं चतुरां चतुर्दशपदां ढक्कानिनादैः पुरा-
रातिः कारुणिकः पुरा गुरूपदे विश्वस्य सन्निष्ठितः ।
नादब्रह्ममयीं विभू रसमयीं सौन्दर्यसारां परां
निर्माति स्म स संस्कृतं जनमनो धर्मेण संरक्षतात् ॥१॥

सदयहृदयवृत्त्या मेघकल्पा भवन्तो
नवनिधिनिभदीव्यत्सन्निधानेन सर्वे ।
परिषदि कृतवन्तो ऽनुग्रहं नो महान्तं
प्रथममिति बुधेभ्यः स्वागतं वो वदामः ॥२॥

गते बहुतिथे कालेऽतिथयो यूयमागताः ।
द्रुतं दुःखतमः सूरिसङ्घसूर्योदयेऽद्य नः ॥३॥

धर्मोज्जीवनदीक्षितेन रिपुणा दुष्कर्मणां धीमता
वीरेणार्जुनकोतिनाऽऽश्रितगुरुप्रेम्णा नरेन्द्रात्मना ।
सत्त्वं भारतविश्रुतं च भवता सत्संस्कृतं साधितं
यल्लोकाभ्युदयावहं तदधुना ते स्वागतं विभ्रते ॥४॥

धर्मरक्षणदीक्षितेन भवता प्राग्या प्रतिज्ञा कृता
तां नारायण सत्त्वरं कुरु हरे निर्व्यूढसारां यतः ।
रक्षोभिः सुमनोमनोहरतरुच्छायां श्रिता स्वर्गवी
दण्डेनाभिहता गता कृपणतां पूज्यापि दुःखायते ॥५॥

संवर्ध्य कल्पतरुमाश्रमपुण्यभूमौ
क्षेमङ्कुरं जनिमतां सुमनःसनाथम् ।
विज्ञानसंस्कृतमिमं परमर्षयः प्रा-
गस्मानकाष्ठुरधमर्णतमाननर्हन् ॥६॥

भ्रातर्जागृहि जागृहि द्रुतमहो निद्रां प्रियां सेवसे
किं नो पश्यसि राक्षसः सुरगवीं व्यापाद्यमानां नवैः ।
अम्बां स्वामिव पूजनीयचरणामात्मोदयायाचरे-
धर्मं सञ्चिनु सद्यशस्त्यज हृदः क्लीबत्वमेनोघनम् ॥७॥

त्रिभाषातन्त्रं किं निखिलगदसिद्धौषधमिदं
विना गुर्वणीं नोऽध्ययनसरणौ वाचमचलाम् ।
समर्था सृष्ट्यै स्यात्प्रकृतिरपि युक्ता निजगुणैः
कथं विश्वव्यापिद्युतिपुरुषसत्त्वाद्वत ऋते ॥८॥

मान्यं संस्कृतमामनन्ति दिवसं धन्याः स्वयं नायका
नाट्येनाथ बहुप्रशस्तिवचनैरन्ये पुनः स्वार्थिनः ।
लोकांस्वादुगिरा प्रतार्य जननीं गूढं गवां निर्धृणा
निश्चिन्वन्ति निहन्तुमन्तकनिभाः किं कष्टमस्मात्परम् ॥९॥

पयसा सुरवीरुधं बुधा बहु सिञ्चन्ति जनप्रियङ्कुराः ।
निभूतं निकषात्मजाः पुनर्विनिकृन्तन्ति तदोपपादकान् ॥१०॥

विद्यामर्थकरीं विदन्ति च कलौ ग्राह्यां चतुर्थेन किं
 ह्यर्थेनेतरलोकसेतुरचनादक्षेण पुंसामिति ।
 स्वर्वाणीमवजानते कतिपये विस्मृत्य शिष्टं मनः
 स्वस्थं सम्पदुपार्जनक्षमतनुक्षेमस्य मूलं परम् ॥११॥

न यावद्विद्वांसो जहति विषमं मानसविषं
 मिथो मात्सर्याख्यं निखिलजनतादूषणचरणम् ।
 पुराणं नो राष्ट्रं भुवनविदिताध्यात्मसुकृतं
 न तावद्विन्देताभ्युदयशिखरं गौरवपदम् ॥१२॥

जयतु जयतु शश्वत्संस्कृतं विश्ववन्द्यं
 प्रभवतु बहिरन्तर्धर्मसाम्राज्यमोडयम् ।
 विलसतु तपनश्रोभरिताम्बासुकीर्तिः
 प्रसरतु भुवि नृणां शान्तिसौहार्दसम्पत् ॥१३॥

२४-६-६६

प्राधमर्यम्

कार्यारम्भेऽतिथीनां भवति समुचितं स्वागतं भावुकानां
 पश्चादर्थं च कार्यं विधिवदभिमतं चाशिषानुग्रहेण ।
 वृद्धानां निर्जराणां परिणतिपरमं चाधमर्ण्यर्पणं तत्
 स्वानन्दोन्निद्रचेताः सपदि सुमनसां प्रीतये सन्तनोमि ॥१॥

प्रथममिह समेषामात्मसान्निध्ययोगा-
 दुपकृतिमतुलां नस्तन्वतां वः स्मरामः ।
 महितहृदयहार्दं स्पर्द्धितं श्रद्धया ये-
 रनितरमुजनत्वं भावयामोऽपि तेषाम् ॥२॥

स्थानेऽभिरामगुणसंश्रयतुष्टलोकाः
 पुष्पप्रकाण्डगुग्गुन्धयशोविशालाः ।

एते त्रयः सुमनसोऽत्र वितत्य सत्यं
निर्णयिका ह्युपकृतिं बहु वन्दनीयाः ॥३॥

पाण्डित्येन शुभेन साधु वयसा चाचार्यकेणापि ये
नाम्ना शीलयुजोदितेन यशसाऽऽराध्यत्वमध्यासते ।
सर्वेषां महितेन चातिमहतोपाध्यायनाम्नाचिता-
स्तेऽद्योपास्यपदाः प्रणामततिभिस्त्वध्यक्षपीठस्थिताः ॥४॥

न्यूनाधिकत्वप्रमुखाश्च दोषाः प्रमादजा ये सदसः क्रियासु ।
अत्रावृत्तस्तान्दयया भवन्तः क्षाम्यन्तु विद्यार्णवकर्णधाराः ॥५॥

मङ्गलमस्मै भूयाद्राष्ट्राय जनाय धर्मनिरताय ।
जनिमद्भवाताय गिरः परिचरणचरणाय शश्वच्च ॥६॥

३-१२-१९६६

मङ्गलाशासनम्

सभारम्भे समालम्बे हेरम्बचरणाम्बुजम् ।
यद्रजो भवकान्तारे दृग्दोषविषभेषजम् ॥१॥

“जातोऽहं प्रथमं यतस्तव ततः पूजास्पदं चाग्रजो”
“मा मैवं हि पुराविदः खलु समे मां ज्येष्ठराजं विदुः” ।
इत्थं बालककेलिलग्नमनसोः क्रौञ्चारिविघ्नेशयो-
र्वादिः स्वादुपदप्रयोगसरसो निःश्रेयसायास्तु नः ॥२॥

यत्राबला गुणबलेन मतिश्रिया च
श्रेयांसि यान्ति सकलानि कलामुकन्नाः ।
विद्यालयोऽद्य महितो महमिन्द्रपूर्वं
प्रस्थे समाचरति वादसदोमुखं सः ॥३॥

स्पर्धे वद्वितवैभवे मतिमतां वादप्रणाल्याधुना
श्लोकानां श्रुतिरञ्जनेन च वयं पाठेन निर्णयिकाः ।

दर्शं दर्शमनल्पसंमदमिमे सेवामहे वो महे
को मोदेत न शिष्यजातचरितं श्लाघ्यं निशाम्याथवा ॥४॥

यथा नरस्यान्तरचक्षुरेधते तथा मनोवृत्तिरमुष्य चेष्टते ।
कुलं च देशं बहुमानयंस्ततः सुधीस्तु विश्वं स्वयमात्मनीक्षते ॥५॥

तारतम्यपरीक्षायां जायतेऽत्र महाञ्छमः ।
यदा संस्पर्धिनः सर्वे स्वकार्ये सुष्ठु दीक्षिताः ॥६॥

शृण्वन्तु नामानि पुरोगमानां स्पर्धासमुद्योगजयश्रियाऽलम् ।
विद्याव्रतानामुरुरीकृतानां सन्तोषमायान्तु ततो भवन्तः ॥७॥

प्राथम्यं वादिनी याति सरोजा सा गुलाटिका ।
द्वितीयं च तृतीयं च सुभाषः प्रतिभा पदम् ॥८॥

सञ्चारिणीं विन्दति वैजयन्तीं विद्यालयः संस्कृतविश्वनाथः ।
वादप्रभावेण ततः प्रशंसां विद्वत्समाजस्य च हर्षजन्याम् ॥९॥

कालिन्दीदोपिका श्लाघ्यां प्रतिभां दीपयन्त्यलम् ।
पद्येन हृद्यवृत्तेन श्लोकपाठमरीरचत् ॥१०॥

प्रथमा श्लोकपाठे च वसन्ता तु द्वितीयिका ।
मीरा विराजते तत्र तृतीया सुषमा मता ॥११॥

पद्यपाठमहिम्नायं निर्णीतश्च कलालयः ।
भाजनं जैत्ररिक्थस्य चलतोऽभिनवाभिधः ॥१२॥

तमित्रेयं समायाता ह्युत्साहो गलितः पुनः ।
अयसा हि सदस्यानां हृदयं नैव निर्मितम् ॥१३॥

विजयतां भगवत्कृपया चिरं प्रथितराष्ट्रमिदं भरताञ्जितम् ।
सुरगवी स्वसुधारसधारया जनमनश्च तनोत्वमलं शिवम् ॥१४॥

राधाकृष्णः

वेदान्तेषु विचक्षणं सहृदयाम्भोजाकराहस्करं
विद्वत्सज्जनसार्वभौममनघं कीर्त्या जगद्व्यापितम् ।
शान्तोदात्तचरित्रमद्य भरतक्षोणीशिरोमण्डनं
राधाकृष्णगुरुं सुधोषमगिरं वन्दे प्रसन्नाननम् ॥१॥

सत्पुण्डरीकाण्युदयेऽतिवेलं म्लायन्ति पूर्णेन्दुमरीचिभासाम् ।
सुधीहृदब्जानि पुनर्हसन्ति त्वदास्यचन्द्रोदयसन्महिम्ना ॥२॥

उद्यतोऽपि शशाङ्कस्य चतुर्थ्यां वष्टि नेक्षणम् ।
जनः पुनस्त्वदास्येन्दोर्दर्शनं सर्वदेच्छति ॥३॥

२४-६-५६

अनन्तशयनः

अनन्तशयनं ध्यात्वा देवं भक्तमुरद्रुमम् ।
नतिपूर्वमुपैर्मयार्यानिनन्तशयनाभिधान् ॥१॥

अनन्तसद्गुणव्रातभूषितस्त्वं महामते ।
अन्वर्थनामभागभासि लोके सद्भिरभिष्टुतः ॥२॥

अनन्तशयनं नत्वा चतुरास्यगुणालयम् ।
लोकाध्यक्षं तनोम्यद्य कार्यमार्यं सदोहितम् ॥३॥

५-६-६१

गीतामहोत्सवः

सभाध्यक्षानेतान्परमपुरुषे वेदगदिते
 महाकालीलीलामधुरिमविधेये भगवति ।
 स्थितप्रज्ञान्वाणीगुणगणहृतश्रोतृहृदयान्
 नमाम्यादौ वन्द्यान्निगमगुरुनिःश्रेयसयतीन् ॥१॥

संस्कृतसेवासमितिर्मद्रपुरे भद्रमत्र हि समेषाम् ।
 आदधती भाति सती कल्पलतोपाश्रितेव सुमनोभिः ॥२॥

महोत्सवानाचरतीयमेवं बहूञ्जनोद्बोधकरान्समज्या ।
 गीतादिसद्ग्रन्थरसस्य धारां विभाजयन्ती जनहृद्गद्गदेषु ॥३॥

अस्मिन्महे सदयमेष निमन्त्रितोऽहं
 गीतामहत्त्वविषयेऽप्यनभिज्ञबुद्धिः ।
 व्याख्यानकाय सदसंव कृतप्रसादः
 सेवाधिया सुरगिरा करवाणि यत्नम् ॥४॥

१६५३

मारीचनगरम्

यस्मात्ते प्रबभूवतुर्भगवतो देवासुराणां कुले
 धर्माधर्मविनिर्णयाय भुवने ज्योतिस्तमोरूपिणाम् ।
 मारीचस्य ऋषेरिदं बहुमतं विद्याधराणां पदं
 भौमं तस्य मनोरमं विजयते मारीचपूर्वं पुरम् ॥१॥

नरेन्द्रनाथो बुधवृन्दनेता तदावसंश्चौघुरिवंशकेतुः ।
 सार्धं कुटुम्बेन विभाति शिष्यैर्वंशी वसिष्ठश्च यथा स्वदारैः ॥२॥

विद्याभिनन्दनम्

विज्ञानपङ्कजविकासिकटाक्ष रक्षः-

पङ्कार्कताप पतितावन पावनात्मन् ।

सिद्धिं प्रदेहि सदसेऽत्र महे नतिस्ते

लोकावनाय क विनायक मामिकेयम् ॥१॥

शिष्टाशिषासादितसाधुविद्योऽनवद्यवृत्ताजितसाधुवादः ।

सन्मित्रयोगे स्वरसप्रतीतो विभाति योगेश्वरदत्तशर्मा ॥२॥

अभिदया स्वधिया घृणिमालया पठितृमानसपद्मविकासया ।

रविरिवाभिधयैव सरागया सुरगिरिप्रसितोऽलमयं मतः ॥३॥

परां प्रौढिं विद्याव्रतमहिमतः साम्प्रतमसौ

प्रयत्नात्सौजन्यादुपचितमुवर्णोचितरुचिम् ।

द्रुतं तीर्त्वा वातात्मज इव पृथक्लेशजलधिं

त्रिकूटाद्रेः कूटं प्रयतमतिरारोहति मुदे ॥४॥

विनयेन च विद्यया धिया विदुषां सम्मतया श्रमेण च ।

निजशिष्यसमाजसन्मनःसुममात्यार्चित एष राजते ॥५॥

यथा यन्ता धीरो रथपतिनिदेशात्प्रवहणं

नुदन्यात्पुट्टिष्टं ह्युदितगुणवृद्धिं प्रियपदम् ।

विनेयोऽयं विद्वद्गगनमणिभासाऽलमरुण-

स्तथाऽगादध्यायप्रसरमनुबध्नन्बुधनुतम् ॥६॥

विद्यावारिधिगर्भं प्रविश्य यत्नैश्चिनोति कृतिरत्नम् ।

गुरुकवचगुप्तगात्रो गवेषणोत्कः सरस्वतीप्रोत्यै (भक्तः) ॥७॥

रविः करैः पुष्यति चाखिलाशाः शशी वशीकृत्य च तारकालीः ।

नृपः प्रजा धर्मरताः स्वधाम्ना गुरुर्धिया शिष्यगणं

गुणाढ्यम् ॥८॥

विद्यासत्यव्रतश्रीमहिमहिमरुचेः सत्प्रसादप्रसङ्गात्
 सद्यो विद्योतमानं स्वहृदयकुमुदं हासकिञ्जल्कजालम् ।
 प्रोद्यत्सौहार्दभूमप्रसृतपरिमलं भावनावीचिलोलं
 सद्योगेशस्य पश्य द्रुतमधुररसं निर्मले जीवनेऽस्मिन् ॥६॥

वयमद्य मुदा समागता बुधवर्यस्य सभाजनोत्सवे ।
 महते यशसे सदाशिषो वितरामो दयया जगद्गुरोः ॥१०॥

कुशलं तनुताच्च केशवो भगवानस्य यशो गिरीश्वरः ।
 गणराङ्गुणसन्निधिं ग्रहा ह्यनुगृह्णन्त्विममायुषा धिया ॥११॥
 ७-१-७१

कविकोकिलकूजितम्

सङ्गीतसङ्गिदिविषद्वनितो दयालुः
 काव्याचितः कविगुरुर्वरवारणस्यः ।
 मञ्जीरशिञ्जितमनोहरपादपद्मो
 नृत्यन्गणाधिपतिरस्तु स मार्गबन्धुः ॥१॥

हृदयज्वरसंहारि शिष्टाः सहृदया मुदा ।
 इदं शृणुत वासन्तं कविकोकिलकूजितम् ॥२॥

श्रीकोटिकामल्लमतल्लिकासद्विद्यालयेऽहं कविकोकिलानाम् ।
 स्वकूजितोन्नादिदिशां समेत्यामोदाय गायाम्यधुना सपक्षः ॥३॥

सरस्वतीस्वर्णकिरीटकोटीरत्नांशुरेखाकविता प्रतानैः ।
 स्वभावरागोदयपल्लवाढ्यं विद्वद्विधेयेष्टफलैव वल्ली ॥४॥

कुलीनहृदयोदिता कुमुदिनीशकान्तिर्मता
 कुलार्णवतरङ्गिणी कलमरालसीमन्तिनी ।
 करात्तकलशामृता सुकवितेह मे मोहिनी
 कटाक्षकृतिनः क्रियात्कुशलिनश्च वः कोविदान् ॥५॥

कवयः सवयोनिवहे दधते यदि मौनमथो मधुरं करटाः ।
किमु गातुमलं कमलं विमलं सुविकासयितुं क्षणदेशकराः ॥६॥

कविः कुर्याल्लोके मधुरवचनासारविभवे-
जनस्वान्तक्षेत्रं मथितविपदुत्कण्टकिलतम् ।
प्ररोहत्सौमित्रं शमदमविधूतामयचयं
बहुश्रेयस्सम्पत्फलमविकलं शीलकलमम् ॥७॥

अन्येऽपि सन्ति कवयो नवयोपगूढाः
काव्योत्सुकत्वकलयाऽबलयेव तावत् ।
तत्प्रीतयेऽद्य विरमामि हि सङ्गतं यः
कामार्त्तयोर्बत भिनत्ति स पापभाक्स्यात् ॥८॥

३-३-७१

कविस्वागतम् १

विनायकमुमासुतं विनुतमन्तरायान्तकं
श्रुतिस्मृतिविशारदं महितशारदानुग्रहम् ।
कवीन्द्रसदसो मुखे शरणमाश्रये सुश्रिये
सभक्ति सहिताञ्जलिर्भजदभीतिभाग्यप्रदम् ॥१॥

पीयूषेडचरसं निपीय निपुणं सारं तु यस्या द्रुतं
देवव्रातसदस्यतां शुभततिप्राप्यां लभन्ते नराः ।
तां वः कामदुघां गणाय गुणिनां ब्रूमोऽवते स्वागतं
सानन्दं सुरभारतीप्रणयिने सारस्वतेऽस्मिन्महे ॥२॥

निरुपममधुना नो भागधेयं च कोटी-
पतिनिहितसुविद्यासद्मवाक्संस्कृतानाम् ।
यदिह हृदि नयन्ते काव्यगोष्ठ्यां भवन्तः
सदतिथिसुधियोऽस्मान्धन्यतां सन्निधानैः ॥३॥

भवतां कृतिनां समागमोऽप्यनघच्छायमनन्तसम्पदम् ।
जयतात्सुरशाखिनं स्वयं प्रसृतालोकसुखप्रसादभृत् ॥४॥

आराध्योदात्तवृतं ब्रुधकुमुदविधुं विश्वविद्यानवद्या-
वासे सिंहासनस्थं सुममसृणहृदं संस्कृतच्छात्रमित्रम् ।
आगत्यास्यामिदानीं सुकविपरिषदि प्रीतितोऽध्यक्षपीठे
राजन्तं सत्यपूर्वव्रतमिममनया मालयार्चामि नत्या ॥५॥

सभासदां वो विदुषां मयायं प्रणामपूर्वं सुमनोमतानाम् ।
पुष्पाञ्जलिः प्रेमरसार्द्रगर्भः कीर्णः प्रसादोन्मुख-

मानसानाम् ॥६॥

३-३-७१

वश्यशिष्यप्रियाशीः

विद्या स्वाध्यायलक्ष्म्या सममनलसतासाध्वनिर्वेदयत्नैः
प्रेम्णा संवर्द्धिता याऽभ्युदितबहुफलं स्थानमारोपितालम् ।
संस्काराणां च सम्यग्यदि चरितशुभ्रह्यचर्याय यूने
सत्पात्रायात्र दत्ता जनयति पुरुषार्थन्विवायं सती सा ॥१॥

दिल्लोविश्वाध्ययनसदनं पातुकामाः प्रकामं
प्राप्य ज्ञानामृतमनुपमं सेवमानाः सतृष्णम् ।
सिद्धे द्वरि कनककलशालङ्कृते चाध्यहस्ताः
शोभन्तेऽद्याकुलितहृदयाः पात्रभूता भवन्तः ॥२॥

नानानोकहनद्धनीडनिवहावासाः शुकाद्याः खगा
नानवर्णरवा वनस्पतिवरे प्रीत्या समेता वटे ।
श्रान्तास्तत्तालसंश्रयानिव रवधिन्वन्ति सच्चेतनाञ्
ज्ञानौघैरिह भिन्नदेशविबुधाः शिष्याश्च वश्यात्मनः ॥३॥

ब्रवारिण भवतां सतां बहलभागधेयं नु किं
 विदग्धकृतदोहने सुरगवोसुधासन्निधौ ।
 निपीय सततं हितां भजथ तृप्तिमप्यत्र नो
 सुनिर्वृतिमिति नरो वदितुमीश्वरो वा कथम् ॥४॥

प्राप्यास्माच्च जनाच्छिवं विरजसं साहित्यसद्दर्पणं
 सद्भावानुरसं तथाघभरहन्माघं च भाग्यावहम् ।
 संख्यावज्जडशेषमुषीप्रबलतासिद्धौषधं नैषधं
 यूयं चार्हथ राजहंससुषमाः सतुं सशोमानसम् ॥५॥

धाता दधातु भगवान्धृतिमप्रधृष्यां
 बुद्धिं समृद्धिमपि सिद्धिविनायको वः ।
 लक्ष्मीपतिः सुकृतसम्पदमत्र सौख्यं
 मृत्युञ्जयोऽपि विजयं पुरुषापुषेण ॥६॥

२४-३-७१

सङ्क'तगामी१

अहं कृत्वा किञ्चिन्मनसि सदनाद्दूरमगमं
 त्रियामाया वक्त्रे तिमिरवसनाच्छादनचरणे ।
 निकुञ्जानां पुञ्जैः खरपितृवनैरप्युभयतः
 पथा संसृष्टेन स्खलितचरणाः प्रेतधरणौ ॥१॥

करोट्याः शीर्णाया उपरि पदमाघां कटुरवै-
 र्यदेकस्यास्तावत्त्वशृणवमहो वाचमतनुम् ।
 “पिपासो पान्थ त्वं चरणमुखेगं विकिर मा
 पुराऽभूमात्रैवं वयमपि शुभाङ्गा हि मनुजाः” ॥२॥

१. कस्यचिदुद्धृपद्यस्य भावानुवादोऽयं परस्मैपदः ।

संस्कृतो दिवसः

बृंहितर्भत्सितदैत्यं शुण्डादण्डेन खण्डितारातिम् ।
मानसपद्मस्तम्बेरममालम्बेऽन्तरायदम्भोलिम् ॥१॥

संस्कृतकमलदिनेशं प्राकृतकुमुदेन्दुमात्मनोऽक्षीणि ।
अज्ञानदावर्वह्नि बिभ्रतमानौमि नटराजम् ॥२॥

पाणिनिपाणिनिसृष्टो वाणीवीणावरेण्यनिक्वाणः ।
मानवहृदयाकाशं चक्रे गुणसंस्कृतं पवित्रं च ॥३॥

वाल्मीकिशोकजन्मा श्लोको लोकस्य शोकनाशाय ।
करुणविपाको जातः संस्कृतचरितेन जानकीजानेः ॥४॥

सर्वार्थदुघां गीतावत्सां भारतगर्वीं ससर्जासौ ।
श्रीवासुदेवदर्शनसंस्कृतकायां विभुर्व्यासः ॥५॥

कः कालिदासभक्तो जगदम्बानुग्रहं न यातीह ।
कान्तोपदेशरम्यं धर्मोपनिषत्सुसंस्कृताभोगम् ॥६॥

मेघालोके सृष्टं काव्यं शृङ्गारसारसर्वस्वम् ।
लघ्वप्यनन्तरत्नं येन हि भूनाकसौभगोदारम् ॥७॥

बाणभवभूतिमुख्याः कविकेसरिणो न कस्य ते वन्द्याः ।
लोकोत्तरकाव्यश्रीपरिरम्भानन्दतुन्दिलोन्नादाः ॥८॥

जीयाद्युवतिः प्रतनाप्यविता संस्कृतगवी चिरं रुचिरा ।
रसिकैश्च दुहानेयं पीयूषं सर्वमङ्गलालोकम् ॥९॥

नवनवपद्यमुपद्मा संस्कृतमाला महेऽत्र मे भूयात् ।
शान्त्यै सुखाय लोके सौहार्दाय च समर्पिता वाण्यै ॥१०॥

देवसमाजनम्

(परस्मैपदम्)

येनामरेश्वरविधानमनाधिबाधं

स्वाराध्यते त्रिजगदार्यसुधर्मगुप्त्यै ।

शश्वत्पुनात्वखिलमङ्गलसङ्गमं नः

श्रीचारुदेवगुरुभाषितसौभगं तत् ॥१॥

ज्योतिर्विष्णुपदे प्रतिष्ठितमदो ब्राह्मं त्रिलोक्यास्तम-

स्सञ्जातं च समूलघातमखिलं हत्वा शिवं दर्शनम् ।

यत्सिद्धिप्रदमादधाति महिमा तस्यायमुद्द्योतते

दिव्योन्मीलितचारुदेवहृदयाम्भोजे प्रजाश्रयसे ॥२॥

पाणिनिपाणिनिसृष्टो वाणीवीणावरेण्यनिक्वाणः ।

श्रीचारुदेवहृत्वं कृतवान्गुणसंस्कृतं पवित्रं च ॥३॥

फणिभणितमथायं शासनं दूषितं मा

भवतु विषशिखाभिदिचन्तयन्तित्यमोघम् ।

अतनुत सुखबोधं चन्द्रिकासम्पदाढ्यं

श्रुतिमुखरसगर्भं ग्रन्थजातं मुनीडयः ॥४॥

को नाम शिष्टोऽस्य मधुत्तुतं गां

निशम्य संस्कारमनोज्ञरूपाम् ।

अपेक्षतेऽपि श्रुतिरम्यनादा-

न्दिजान्यपुष्टान्क्रमगाथकांस्तान् ॥५॥

अमुष्य शिष्याः स्वमनोवनान्तर्दग्धाज्ञताशुक्लतावितानाः ।

ज्ञानाग्निनाऽऽकृष्टसुवृत्तवर्षा भवन्ति वैदुष्यफलप्रगल्भाः ॥६॥

विद्वद्वृन्दारक त्वं निखिलगुणगणश्लिष्टसत्त्वप्रकर्षो

लोकानामादरस्य प्रभवसि तपसा भाजनं ध्यानयोगी ।

यत्त्वं ज्ञानाध्वरेऽस्मिन्ननवरतमभीर्दीक्षितश्चासनस्थः

सर्वाङ्गीणं च योगं क्रमविदनुचरन्योगराजो विभासि ॥७॥

संस्कृतो दिवसः

बृंहितर्भत्सितदैत्यं शुण्डादण्डेन खण्डितारातिम् ।
मानसपद्मस्तम्बेरममालम्बेऽन्तरायदम्भोलिम् ॥१॥

संस्कृतकमलदिनेशं प्राकृतकुमुदेन्दुमात्मनोऽक्षीणि ।
अज्ञानदावर्वाह्नि बिभ्रतमानौमि नटराजम् ॥२॥

पाणिनिपाणिनिसृष्टो वाणीवीणावरेण्यनिक्वाणः ।
मानवहृदयाकाशं चक्रे गुणसंस्कृतं पवित्रं च ॥३॥

वाल्मीकिशोकजन्मा श्लोको लोकस्य शोकनाशाय ।
करुणविपाको जातः संस्कृतचरितेन जानकीजानेः ॥४॥

सर्वार्थदुघां गीतावत्सां भारतगवीं ससर्जासौ ।
श्रीवासुदेवदर्शनसंस्कृतकायां विभुर्व्यासः ॥५॥

कः कालिदासभक्तो जगदम्बानुग्रहं न यातीह ।
कान्तोपदेशरभ्यं धर्मोपनिषत्सुसंस्कृताभोगम् ॥६॥

मेघालोके सृष्टं काव्यं शृङ्गारसारसर्वस्वम् ।
लघ्वप्यनन्तरत्नं येन हि भूनाकसौभगोदारम् ॥७॥

बाणभवभूतिमुख्याः कविकेसरिणो न कस्य ते वन्द्याः ।
लोकोत्तरकाव्यश्रीपरिरम्भानन्दतुन्दिलोन्नादाः ॥८॥

जीयाद्युवतिः प्रत्नाप्यविता संस्कृतगवी चिरं रुचिरा ।
रसिकैश्च दुहानेयं पीयूषं सर्वमङ्गलालोकम् ॥९॥

नवनवपद्यसुपद्मा संस्कृतमाला महेऽत्र मे भूयात् ।
शान्त्यै सुखाय लोके सौहार्दाय च समर्पिता वाण्यै ॥१०॥

देवसमाजनम्

(परस्मैपदम्)

येनामरेश्वरविधानमनाधिबाधं

स्वाराध्यते त्रिजगदार्यमुधर्मगुण्यै ।

शश्वत्पुनात्वखिलमङ्गलसङ्गमं नः

श्रीचारुदेवगुरुभाषितसौभगं तत् ॥१॥

ज्योतिर्विष्णुपदे प्रतिष्ठितमदो ब्राह्मं त्रिलोक्यास्तम-

स्सङ्घातं च समूलधातमखिलं हत्वा शिवं दर्शनम् ।

यत्सिद्धिप्रदमादधाति महिमा तस्यायमुद्द्योतते

दिव्योन्मीलितचारुदेवहृदयाम्भोजे प्रजाश्रयसे ॥२॥

पाणिनिपाणिनिसृष्टो वाणीवीणावरेण्यनिक्वाणः ।

श्रीचारुदेवहृत्वं कृतवान्गुणसंस्कृतं पवित्रं च ॥३॥

फणिभणितमथायं शासनं दूषितं मा

भवतु विषशिखाभिश्चिन्तयन्तित्यमोघम् ।

अतनुत सुखबोधं चन्द्रिकासम्पदाढ्यं

श्रुतिमुखरसगर्भं ग्रन्थजातं मुनीडयः ॥४॥

को नाम शिष्टोऽस्य मधुलुतं गां

निशम्य संस्कारमनोज्ञरूपां ।

अपेक्षतेऽपि श्रुतिरम्यनादा-

न्द्विजान्यपुष्टान्क्रमगाथकांस्तान् ॥५॥

अमुष्य शिष्याः स्वमनोवनान्तर्दग्धाज्ञताशुष्कलतावितानाः ।

ज्ञानाग्निनाऽऽकृष्टसुवृत्तवर्षा भवन्ति वेदुष्यफलप्रगल्भाः ॥६॥

विद्वद्बृन्दारक त्वं निखिलगुणगणालिष्टसत्त्वप्रकर्षो

लोकानामादरस्य प्रभवसि तपसा भाजनं ध्यानयोगी ।

यत्त्वं ज्ञानाध्वरेऽस्मिन्तनवरतमभीर्दीक्षितश्चासनस्थः

सर्वाङ्गीणं च योगं क्रमविदनुचरन्योगराजो विभासि ॥७॥

तवेदं प्रेक्षावन्परिणतवयस्थस्य चरितं
चिराद् वाग्योगस्थं तरुणमनसो दुर्गमतरम् ।
विना कायक्लेशं द्रढयति बुधप्रत्ययमिह
स्थिरब्रह्माचारे महति मुनितुल्यस्य भवतः ॥८॥

महद् वैदुष्यं ते ऽद्भुतकलमिदं विश्वविदितं
सुराचार्येणापि प्रयतनदुरापं जनिमताम् ।
सुयोगक्षेमार्थं भवतु भवतापार्तमनसां
पतञ्जल्याकारे विहितजगदुद्धारसरणोः ॥९॥

बलारातिगोत्रामिनकरकृशां नोपचरति
क्वचित्काले दृष्ट्वा तव तनुतनुं ज्ञानतपसा ।
चिरं तूष्णीं देवैः स्थितमपि दया राष्ट्रपतिना
कृतेदानो ब्रह्मं स्त्वयि तु महताऽऽराधनजुषा ॥१०॥

आर्या संस्कृतिमाश्रिताः सुमनसं प्रत्नां समेता वयं
हर्षोत्कर्षयुताः शुभेऽहनि गुरुं विद्याधराणां समे ।
अर्चामोऽचितमद्य लोकपतिभिस्त्वां ज्ञानवारान्निधि
याचन्तो भगवन्तमायुरुचितश्रेयस्सुखञ्चात्र ते ॥११॥

रविवारे रविभासे विदुषे ह्यभिनन्दनं कृतं दिल्याम् ।
आर्यदिवानसभायां धर्मसमुन्नाहकं श्रिये नृणाम् ॥१२॥

१६-६-७१

श्रीमल्लदमीनीराजना

शुण्डादण्डप्रणाल्या प्रणवमुपदिशन्विश्वमूलं मुनीनां
दन्ताप्रेणापि पाणौ श्रमसुलभमिहाधीतिनां ज्ञानमुच्चैः ।
भाण्डप्रत्ययेन चान्नप्रचयमुदरसद्बभवेन प्रजानां
योऽभूत्प्रष्ठोऽमराणां स भवतु भगवाञ्छेयसे नो गणेशः ॥१॥

यस्योदात्तं चरित्रं मुनिवरगदितं पावनं वेदतुल्यं
जातं रूपं यतीनां विजितमनसिजं ध्यानगम्यं परार्ध्यम् ।
धर्मोद्धारवतारो मतिकृतिभणितिप्रेरकः स्मेरवक्त्रः
सीताजानिः स लक्ष्मीं वितरतु निखिलाचार्यशिष्यान्वयाय ॥२॥

यद्यस्माकं कुले वा भवति किमपि वा बन्धुतायामुदारं
श्रेयोऽप्येकस्य तस्मात्कथमिव मुदिताः साधु जायेमहीह ।
श्रीमत्सीताख्यलक्ष्म्या धवलतरयशोरामविद्यालयस्याऽऽ-
रूढं चाध्यक्षपीठं ह्युपनतमधुना विद्म नो भागधेयम् ॥३॥

पुरन्ध्र्या ह्येतेनोदयनवमहिम्ना सुरगवी-
नमस्यासक्तास्ते वयमुपचितां नैव गमिताः ।
श्रियञ्चाऽलोकज्ञास्त्विति पुनरकीर्तिः परिहृता
द्रुतं विद्वद्गुर्ये सहृदयमुदे संस्कृतधियाम् ॥४॥

अधुना वदनं गिरोऽमराणां प्रमदस्मेरमुपैति कान्तिमग्र्याम् ।
सहजां हृदयं समुत्सवं च स्वशिरो मानसमुन्नतं ससग्रम् ॥५॥

अनेन लक्ष्म्या विजयेन देवी सरस्वती मत्सरिणी न जाता ।
निमज्जती प्रत्युत चामृताब्धौ तद्बिन्दुभिस्तां किरति प्रहृष्टा ॥६॥

सौजन्यं ते सूनृतं वाक्यजातं शिष्यप्रीतिलोकसङ्ग्राहदक्षम् ।
वृत्तां गाढा कृष्णभक्तिर्विरक्तिः कार्ये नूत्नेऽमूनि ते
साधनानि ॥७॥

चिराय निःस्वार्थधिया चरन्ती ह्यध्यापनं सत्रमलब्ध भूरि ।
यदप्यपूर्वं भवती तदद्य श्रेयःपदाकारतया प्रवृत्तम् ॥८॥

तवाधिपत्ये शुचि शिष्यमण्डलं
निरीतिबाधं च समेधतामिदम् ।
अनीतिवात्योद्धतकोपपांसुभि-
ह्यद्वेषितं धीसचिवं श्रियाऽऽवृतम् ॥९॥

आरोग्यं ते गुरुपवनसद्धामभर्ता प्रदेया-
 दायुष्यं चाऽमृतकरशिराः शङ्करः सान्वयायै ।
 सिद्धिं कार्येष्वपि मधुपुराधीश्वरो विघ्नराजः
 श्रेयोवृद्धिं सततमवनौ सज्जनायाशुतोषः ॥१०॥

२१-६-१९७१

वज्राः

पलाशैः पाकाख्यैर्हंतगृहजनान्दग्धशरणान्
 कृशापत्यैस्साकं निरशनतनून् भारतभुवम् ।
 समीक्ष्यैतान्वज्रान् हतविधिविपाकानुपगता-
 नपि ग्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम् ॥१॥

नृशंसनीचैरभिहन्यमानं
 पाकैरभीकैरतियातनाभिः ।
 तेजस्विनो वज्रकुलं वराकं
 नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम् ॥२॥

पुत्रपुष्पम् ४

प्रत्ययच्छविपत्रलेखममलोद्गन्धिप्रसूनप्रभं
स्वच्छान्तर्गगनप्रकाशविहताबोधान्धकारं चिरात् ।
सत्पद्यावलिफुल्लपद्मविहरत्सूरिद्विरेफं शर-
त्सौभाग्यं कवितासकेत्युपवनं संसेव्यतां पावनम् ॥

राघवाय

राघवमघनिर्मुक्तं चन्द्रं जीमूतमुक्तमिव भान्तम् ।
सज्जनहृद्गगने त्वां नमति नवोदयमयं सुहृल्लोकः ॥१॥
पश्चिमदिशि निजकार्न्ति कृतरागामथ वितत्य जनतायाः ।
अधुना प्राचीनभुवं पूषेवागाः प्रबोधकः प्रीत्या ॥२॥
संस्कृतकीर्तिपताका भवता नीता समुज्ज्वलोन्नाहम् ।
सम्प्रति दिग्वनितानामधिरूढा कर्णपूरतां भाति ॥३॥
तव गीःकामदुघा सा पाययमाना सचेतसः सर्वान् ।
आनन्दोदधस्यरसं लीलाचाराऽकरोत्कृतार्थान्द्राक् ॥४॥
पाश्चात्यावनिभागेष्वखिलान्सन्दृश्य संस्कृताभिज्ञान् ।
भारतभूमेः कीर्तिं पुण्यामशूणोः सुगीयमानां तैः ॥५॥
त्वत्तो मद्रपुरीयो विश्वकविद्यालयोऽद्य महिमानम् ।
अन्यादृशमारूढो विनयाद्विद्योदयो यथा ख्यातात् ॥६॥
यस्मिञ्जननं विदुषा विप्रकुले विश्रुते त्वया प्राप्तम् ।
तोकविजयलक्ष्म्या तज्जातं चानन्दतुन्दिलं वन्द्यम् ॥७॥

विद्यावाचस्पतिना गुरुणाऽध्यारोपितो बुधश्रण्याम् ।
येनाग्रेसरतां त्वं सोऽद्य भजेन्निर्वृतिं परां नाके ॥८॥

संस्कृतभाषोदात्तैः स्वगुणैः कल्पान्तरस्थितिप्रसिद्धैः ।
या विषयान्तरपूजां लभते सा स्यादुपेक्षणीया किम् ॥९॥

पुण्ये भारतवर्षे गुण्यैः संवर्धितो महर्षिगणैः ।
यो धर्मकल्पवृक्षः संस्कृतसलिलाश्रयं स वष्टितराम् ॥१०॥

संस्कारसारपूरा गैर्वाणी सिन्धुरार्यचरिताब्जा ।
निःश्रेयसहंसकुला जनकेदारान्करोतु सुखसस्यान् ॥११॥

दैवीमेतां वाणीं मनुजाः सर्वे च शासकाः सम्यक् ।
जननीमिव सश्रद्धं सेवन्तां श्रेयसे सदा बन्ध्याम् ॥१२॥

श्रीजगदम्बाऽऽरम्भेष्वनवरतं ते दयाकरी भूयात् ।
आयुर्दोषं ददती सौख्यं ख्यातिं च भागधेयानि ॥१३॥

एवं सुहृदे स्वं ते स्वागतभागतवते पुनर्देशम् ।
संख्यावतेऽर्पयेऽहं मुदितः श्रीरामकृष्णभट्टाख्यः ॥१४॥

३०-३-१९५४

शुभाशंसनम्

विजयतां भवतापसुदुःखितामृतरसोदरनूतनवारिदः ।
परमकारुणिकः श्रितवत्सलो गरपुरीवसतिविषकन्धरः ॥१॥

गिरिजयाऽरिजयाद्वयविक्रमो लसितवामतनुस्तनुतां नुताम् ।
सुकृतिसिद्धिभभीष्टवरप्रदोऽद्य हि तुरीयमहासदसः श्रुतेः ॥२॥

आगमत्रयसंमेले तुरीयेऽस्मिञ्जुभावहे ।
विद्वद्भिः पूजितो भाति जयचामेन्द्रभूपतिः ॥३॥

वृन्दारकमहावृन्दवन्दिताङ्घ्रिसरोरुहः ।
महेन्द्रो मुनिभिर्मन्यैर्यथा सत्पथचारिभिः ॥४॥

विज्ञाननिर्धूततमः प्रकाण्डो राकेन्दुसङ्काशमुखो यतीनाम् ।
प्रष्ठोऽभिगम्यो गुरुराट् चकास्ति विश्वेशतीर्थो धवलो-
रुकीर्तिः ॥५॥

महात्मनो यस्प पुनन्ति भूमौ वाचासुधाशैवलिनीप्रवाहाः ।
कुर्वन्ति शीघ्रं ननु मर्त्यचेतः क्षेत्राणि च ज्ञानसुधान्यवन्ति ॥६॥

पुण्यश्लोकस्य महानुग्रहतो यस्य नूनमभ्युदयम् ।
आगमपरिषदियं द्रागाप्नोति जनं च धर्ममनुशास्ति ॥७॥

जयताद्भारतभूमिर्जयतात्सद्धर्मवृक्षकः सुचिरम् ।
जयतात्संस्कृतवाणी जयतात्सत्कर्मसंरतिर्नृणाम् ॥८॥

भगवदाचार्याय

श्रीमद्भगवदाचार्यपादाम्भोरुहसन्निधौ ।
विज्ञापना मदोयेयं साष्टाङ्गनतिपूर्विका ॥१॥

सद्ब्रह्मनिष्ठा अपि देववाणोमुधारसं साधु सदा पिबन्तः ।
तत्संविभागात्सुमनस्त्वमार्या ह्यालोकसक्तास्तु नयन्ति
लोकान् ॥२॥

श्रुत्वा प्रवृत्तिं भवतामुदात्तामिमां मनः संस्कृतसंरतं मे ।
हर्षप्रकर्षं समुपैति सिन्धोर्जलं यथा चन्द्रकलामवेक्ष्य ॥३॥

अधुना विरला ह्युपासकाः सुरवाण्याः प्रयतेऽपि भारते ।
वचसा तु गृणन्ति तां मुहुर्बहवः किं क्षुधितस्य सूक्तिभिः ॥४॥

या धर्मात्मभिरात्मनिष्ठमुनिभिर्नीता सुधर्मप्रथां
या वर्णाश्रमगोप्तृभिर्नृपतिभिः सद्भिः सुखं स्थापिता ।
सेयं भारतभूमिरद्य विमुखी प्रतनस्य धर्मस्य हा
राष्ट्रोन्नेतृभिरिष्यते, भगवता दूता त्वयं रक्ष्यताम् ॥५॥

तत्र तत्र परिषत्प्रथतेऽद्धा संस्कृताभ्युदयकृतपुनरेषा ।
राष्ट्रशासककटाक्षमलं नो ह्यन्तरा किमपि साधयितुं द्राक् ॥६॥

दक्षिणदेशे केचित्संस्कृतविद्रोहकारिणः प्रबलाः ।
शासनविधिभिर्बहुधा नाशयितुं तत्प्रयस्यन्ति ॥७॥

स्वदेशभाषाबहुमाननुन्ताः केचित्सवित्रीं वचसां समेषाम् ।
गोर्वाणवाणीं समुपालभन्ते जीर्णैति वृद्धिप्रगुणप्रहीणा ॥८॥

पाश्चात्यराष्ट्रेषु च यन्त्रकर्मस्वन्यादृशीं सिद्धिमुशन्ति बुद्धाः ।
श्रेयश्च नः कांक्षितमत्र देशे प्रेयो हि धर्मप्रवणं प्रकामम् ॥९॥

एतादृशे पर्वणि धर्मचन्द्रे ह्यधर्मराहोर्दशनान्तराले ।
निपत्य सीदत्यरिमर्दनार्थं यत्नो विधेयः सुमनोभिरुच्चैः ॥१०॥

नवं महाकाव्यमुदारघोभिर्विनिर्मितं भारतपारिजातम् ।
निशम्य मोमोत्ति मनो मदीयं बुभुक्षते काव्यरसं तमाशु ॥११॥

अभ्यर्थयेऽतः कृपया भवन्तस्तत्पुस्तकं किञ्चिदिह प्रहित्य ।
कुर्वन्तु मां भाजनमात्मनो द्रागनुग्रहस्येति च भक्तिपूर्वम् ॥१२॥

प्राक् षण्मासेभ्य एवाहमागमं चाफ्रिकावनिम् ।
संस्कृताचार्यकं कुर्वन् बेङ्गलूरपुरे वरे ॥१३॥

सद्धर्मकल्पशाखी विबुधजनैः सेवितो विवृद्धिचरणः ।
श्रेयःप्रेयःसम्पच्छायां विस्तारयञ्जयतात् ॥१४॥

श्रीरामकृष्णभट्टोऽयं सत्सौहार्दवशंवदः ।
नोति सौजन्यपर्जन्यान्भवतो नतिपूर्वकम् ॥१५॥

मित्राय

भूयाद्भूरिदयानिधेः करुणया गौरीपतेर्हायने
प्रत्यग्रं ऽत्र सुधांशुकान्तिकलिते लोकान्धकारच्छिदि ।
निर्धूताखिलवंशसे मुदितहृत्सौभ्रात्रशोभे पराऽऽ-
नन्दारोग्यसुभाग्यकीर्तिमहितं भूत्यै भवज्जीवितम् ॥१॥

शुभंयुः स हि पायात्त्वां भोगिभोगशयः स्वयम् ।
योगीतां सरसां प्रादात्स्वसारं विजयाय च ॥२॥

१२-४-१६५८

सदसे

श्रीमद्व्यकविप्रसंसदधुना श्रीतीर्थपुर्यां गुरो-
राशीर्वादिबलेन साधुधिषणादक्षैः समाराधिता ।
शुभ्रा चन्द्रकलेव तामसचयं ह्यालोकविद्रावरणं
संहृत्याशु जनाय दर्शयतु तं श्रेयःपथं भास्वरम् ॥१॥

३१-१०-५५

गवेषकाय

भवदीयं समासाद्य पत्रं सन्तुष्टिमागतम् ।
मदीयं मानसं यस्मात्स्वर्वाक्सत्पत्रिकामनु ।
भवतोपासकेनास्यास्तन्यतेऽद्य गवेषणा ॥१॥
शशिवेदाङ्गचन्द्राब्दे क्रौंस्ते पूर्वं प्रकाशिता ।
मया चामृतवाणी सा ह्यभादब्दांस्त्रयोदश ॥२॥

ग्रन्थागारेषु लभ्येरंस्तल्लताकुसुमान्यपि ।
मत्सकाशे तु नो सन्ति देयानीति शुचोद्यते ॥३॥

वार्षिकी पत्रिका साऽभूत्त्रासन्निधिहेतुना ।
ममेदानीं तु सा नैव प्रकाशं नीयते हिता ॥४॥

शिवानन्दविलासाख्ये महाकाव्ये प्रकाशिते ।
दिव्यजीवनसङ्घेन मम जन्मकथोदिता ॥५॥

कवित्वे ज्यौतिषे शस्ते जगदम्बाकृपाजुषः ।
विद्यते पाटवं किञ्चित्कर्णाटाभिजनस्य मे ॥६॥

चतुष्पञ्चाशदब्दानां पार्थिवस्यास्य वर्षमणः ।
अद्यानुतिष्ठतो दिल्लयामाचार्यकमनुत्तमम् ॥७॥

अनेन वृत्ताजातेन भवे भक्तो भवान्भवेत् ।
तुष्टः पुष्टो विमृष्टश्च वाणीसेवाधुरन्धरः ॥८॥

२२-१२-६२

कविगोष्ठीसचिवाय

पत्रं मित्रीकरणनिपुराणं प्रीणयन्मानसं नः
प्राप्तं चाप्तात्सपदि भवतः सेवकाद्देववाण्याः ।
वार्तां स्वर्थां कविजनसदःसिद्धिहेतुं निशम्या-
मन्दानन्दं पिकगिरमिवायाति चेतो मदीयम् ॥१॥

अघहारिणि माघमासि सा सफलत्वाञ्चितपञ्चमीयुते ।
कविसंसदनसम्पदाऽऽचरितालङ्कृतवैभवा भवेत् ॥२॥

मम सन्निधिरीप्सितो महे भवता तत्र सहादं चेतसा ।
इममाकलयाम्यनुग्रहं गणनाथस्य विभोर्दयानिधेः ॥३॥

कवीन्द्राणां सङ्घे वरसुमनसां निर्मलधिषां
 श्रुतार्थोद्गन्धाढये सुमतिरिह को वा न रमते ।
 विधास्येऽतो यत्नं भवदनघवाक्यं सुचरितुं
 निजं श्रेयो वाञ्छन्परिहरति को वाऽमृतरसम् ॥४॥

जीयाद्भारतवर्षं शक्तिसमग्रं प्रतापमथितारि ।
 धर्मश्रीतुष्टजनं ह्याचन्द्रार्किं यशोरम्यम् ॥५॥

८-१-६६

सुहृदे

सौहार्दसौभ्रात्ररसार्द्रचित्तः श्रीरामकृष्णो विदुषेऽग्रजन्मा ।
 श्रीमूलजीशास्त्रिमहोदयाय प्रेम्णा प्रणामं प्रयतः करोति ॥१॥

अधिगत्य भवत्पत्रं नवाब्दशुभशंसनम् ।
 आनन्दराजहंसाढ्यं ममाभूमानसं सखे ॥२॥

भवतः सुमनोरथद्रुमो भगवन्नेघसमेधितो भवेत् ।
 फलपुष्पभरोरुभूषणो भवतापार्तिभृतां सुखप्रदः ॥३॥

नूतने संवत्सरेऽस्मिन्प्रशमितनिखिलव्याधिबाधादुराधि
 स्वानन्दोद्यन्मनोधीद्युतिलसितशुभोदककर्मणिमार्गम् ।
 देवः श्रीसिद्धिदाता भजदघविपिनोदग्रदावो गरुणेशः
 कारुण्याम्भोनिधिस्त्वां सतनयदयितं श्रेयसां पातु सिद्ध्यै ॥४॥

धर्मः प्रवर्द्धतां लोके प्रजाः स्युः सख्यसंयुताः ।
 शासकाः स्वार्थनिर्मुक्ताः संस्कृतं यातु गौरवम् ॥५॥

आरोग्यमायुः सुखसम्पदाढ्यं कारुण्यसिन्धुर्वरसिन्धुरास्यः ।
 भूरिप्रदोऽस्मिन्नवहायने ते सूरिप्रधानाय विभुः स देयात् ॥

३०-३-६८

शास्त्रिशो

श्रीमच्छङ्करशास्त्रिणो बुधगणोत्तंसाय सख्ये नमः ॥
 आसाद्य वेदुष्यसुगन्धशोभं लेखप्रसूनं भगवत्पदार्घ्यं ।
 वेदान्तविज्ञानमनःसुरद्रोः स्वान्तं मदीयं ह्यधमर्णमास्ते ॥१॥
 जीयाच्छ्रीशङ्कराचार्यो विश्ववन्द्यपदाम्बुदः ।
 धर्मोर्वरां सदा तन्वज्जनताहृदयस्थलीम् ॥२॥

२६-३-६८

सुकृतिने

रविस्तेजोऽप्यब्जो मतिविभवमुर्व्या धृतिबले
 सुतः सौम्यः सौम्यान्दिशतु घिषणादीन्गुणगणान् ।
 गुरुधर्मं भाग्यं सकलमपि सौख्यं भृगुसुतः
 स्थिरः स्थैर्यं रायां नवशरदि तेऽस्यां सुकृतिने ॥

आर्ताय

मा स्म भवान्भृशमार्तो हृदि भूत्संसारतापसम्पातैः ।
 सत्यपि कल्लोलानां क्षोभे नोपैति विक्रियामब्धिः ॥

२५-१२-५७

नवरत्नमालिका

महनीयगुणाय साम्प्रतं जगतां बन्धुपदे निषेदुषे ।
 सुरवाचमनुव्रताय ते प्रणतिं प्रीतिकरन्वितां दधे ॥१॥

पत्रं प्रमोदकृदुदन्तपरं समीक्ष्य
स्वान्तं मदीयमधुनेव सरस्वदम्भः ।
उद्यच्छशाङ्कुशुचिमण्डलदर्शनेन
श्रीजानिसंश्रितपदं समपादि सद्यः ॥२॥

पञ्चापगपञ्चाननमञ्चितगम्भीरसंखं स्मृत्वा ।
आत्मबलोद्धूततमःकरिणं को नैति निर्वृति लोके ॥३॥

सनातनश्रौतविधानविश्रुतं विनीतवेषं कृतलोकसङ्ग्रहम् ।
मनीषिणं मानृधराधुरन्धरं मुनीन्द्रतुल्यं तमिहानता वयम् ॥४॥

यावद्भारतवर्षं धर्मस्वातन्त्र्यभाग्यभागभाति ।
तावत्लजपतिराजो जेष्यति लोके यशःप्रभावेण ॥५॥

सूर्ये शुभमिति हेमकुम्भसहिते चन्द्रेऽपि चित्राम्बरे
मन्दात्मन्यथवासरेऽसितदले पञ्चत्वमापादिते ।
माघेऽमोघबले कवीन्द्रसदसा विश्वेश्वरानुग्रहा-
त्सम्पन्नेन समस्तसज्जनमनोऽनेनाद्य सम्प्रीयताम् ॥६॥

कालेऽत्र कर्तव्यततेर्गरिम्णः शरीरसादाच्च, भवत्कृपायाः ।
आत्मानमारोपयितुं महिम्ना शक्तो न धन्यत्वमहं विषण्णः ॥७॥

जयतु जयतु कीर्तिभरिताम्बासुतानां
सुकृतकृतमतीनां नीतिमार्गप्रसक्त्या ।
जयतु जयतु हार्दं प्राणिनां क्लेशनाशा-
त्कविसहृदयशश्वद्भूतिसम्प्रीतिलक्ष्म्या ॥८॥

नवरत्नमालिकेयं सुवर्णरचनाचणाऽर्पिता वाण्याः ।
भूयात्कण्ठाभरणं भजतामानन्दकारणं पुण्यम् ॥९॥

गृहिणो

दीपानां मङ्गलानामपनयतु तमःसन्ततिं चोत्सवेऽस्मि-
न्नालोको लोकचक्षुर्हृदयपरिभवोत्पादयित्रीं प्रसर्पन् ।
गेहे ते सिद्धिदश्रीगणपतिकृपया विघ्नदावाग्निदीप्त्या
सर्वाङ्गीणां तनोतु श्रियममितशुभारोग्यसद्भाग्यसिद्धिम् ॥

२६-१०-६२

सहृदयाय

नूतने शुभवत्सरे भवतो वसेदनिशं रमा ।
पूतकर्मणि शर्मदा सदने मनोरमविभ्रमा ॥१॥
नूतने संवत्सरे ते विजयमुखयशःस्फीतिसम्प्रीतिधातुः
कारुण्योदन्वतोऽस्मिंस्त्रिपुरविजयिनः सत्काटाक्षेन्दुभासा ।
भूयात्सिद्धिः समग्रा ह्यभयवरयुताभीप्सितार्थस्य सार्धं
सत्यापत्यद्वितीयानुचरगुरुमुहूर्त्तबान्धवैः श्रेयसाढ्यैः ॥२॥

१-१-६३

चिन्तामणाय

विद्यावारिधिचन्द्रं बुधजनशतपत्रराजहंसं त्वाम् ।
गुणकिरणजालमित्रं चिन्तामणिमानतोऽस्मि देशमुखम् ॥

नववत्सराशीः

विपदिचदनुमोदके वृषवितीर्णपूर्णेदके
विभवतसुखपायसे मुदितमर्त्यसन्मानसे ।

विलुप्तमदमत्सरेऽभ्युदितधर्मधामाध्वरेऽ-
विरोधिकृतिवत्सरे भवतु भाग्यमृद्धोर्वरे ॥१॥

स्फारं तारकनाथचारुहृदयं यस्य प्रसादोदया-
द्विज्ञानास्पदकौमुदोन्मदभरं सौहार्दसौगन्धभाक् ।
सद्बुद्ध्याविनयाभिसंस्कृतवचोवर्चस्विनेऽर्हात्मने
तस्मै ते नतिपूर्वकं सुविदुषे भद्राशिषो ब्रूमहे ॥२॥

कवये

काव्यद्वयं च भवता भवतापहारि
प्रेक्ष्यापितं सुगुणसङ्ग्रथितं व माल्यम् ।
आमोदतुन्दिलमभूद्धृदयं मदीयं
हृद्यं पिपासु रसमप्रतिसं कवोडचम् ॥१॥

नटराजपदाम्बुजभृङ्गममुं जनुषान्तिममप्यतुलैः प्रथमम् ।
सुगुणैः परिभाव्य च नन्दमहो भुवि निर्वृतिमेति न कः परमाम् ॥२॥

ललितैः पदविन्यसनैर्भवता सुरवाङ्मयचारुमहत्त्वमरम् ।
परिर्दाशितमत्र मुदे सुहृदामपि शिष्टसनातनधर्मजुषा ॥३॥

भर्तृदानकृतिरप्यनवद्या सच्चमत्कृतिचरणाऽभ्युदितेन ।
वस्तुना च रसभावमहिम्ना वर्णनैः सहृदयाश्च धिनोति ॥४॥

धन्या गैर्वाणी सा वाणी धन्यञ्च भारतं वर्षम् ।
ग्लायद्धर्मं हि कलौ व्रतमेके वाङ्मयं दधते ॥५॥

श्रीसूर्यनारायणशास्त्रिणा यद्बुद्धिर्न कृतं लोकहिताय कर्म ।
सारस्वतं तेन न केवलं स्याल्लोकस्य शर्मापि पराऽऽमवृद्धिः ॥६॥

काव्यश्रीकलितास्तु वस्तु महितं लोकोत्तरं केचन
त्यक्त्वा राजनयज्ञदास्यमपि हा कुर्वन्ति वित्तार्थिनः ।

अन्ये चात्मसुधर्ममपरमाः सूदात्तचित्ता विना-
प्यर्थः स्वार्थपराङ्मुखास्तु पदवीं यान्ति ध्रुवां श्रेयसाम् ॥७॥

प्रतिभाप्रभया विभासुरा कविता ते हृदयहृदे सताम् ।
जनयेद्रसवीचिसञ्चयं सुखवातानुगतेव कौमुदी ॥८॥

जयतु जगति कीर्तिः शश्वदभ्रं लिहा ते
मसृणपदसमर्थोन्निद्रकाव्यश्रियोऽत्र ।
इभवरवदनस्योङ्कारमूर्तेः प्रसादो
विलसतु महतेऽद्धा श्रेयसे त्वय्यनन्तः ॥९॥

१७-९-६४

विदुषे

मान्यविपश्चिदपश्चिमसत्त्वाः

प्रणतिगणा गुणसङ्ग्रहणोत्काः ।

सन्तु सतां भवतां मम हृद्या

विबुधवचोऽमृतपानरतस्य ॥१॥

नितान्तं सन्तोषं ह्यगममहमासाद्य भवता-

मिदानीं सत्पत्रं सहृदयवराणां रसयुतम् ।

पवित्रे व्यग्राणां मधुरसुरभाषोन्नतिविधौ

चकासत्काशीतः शशिधरदयोदारकृतिनाम् ॥२॥

भगवत्प्रेरणयेयं जनिमापत्पत्रिका ह्यमृतवाणी ।

अत्र कलाशालायां दशकात्पूर्वं मुदा शरदाम् ॥३॥

अतीतवर्षोदितपुस्तकेषु प्रायेण सर्वाण्यपि दुर्लभानि ।

तथापि यत्नं करवाणि शीघ्रं द्वित्राणि सम्प्रेषयितुं भवद्भ्यः ।४॥

हिन्दीभाषा यदपि रचिता राष्ट्रभाषात्र राज्ये

दुर्मन्धोभिर्घटभवहरिद्वसिभिर्हन्त कैश्चित् ।

नीता सार्धं सुरगुरुगिरा द्वेष्ट्यतां मातृवृत्त्या
गैर्वाण्यास्तत्कथमुपचयः साध्य एतन्न विद्वमः ॥५॥

जगज्जनन्याः करुणाकटाक्षात्तथापि दृष्टा विपदद्रिकल्पा ।
द्रुतं विलीयेत सतां विभूत्यै भीत्यै महत्यै वृजिनात्मनां च ॥६॥

संस्कृतेन सहावश्यं यदि हिन्दी न पाठ्यते ।
उभयोरायतिः शोच्या ध्रुवमेवेति मे मतिः ॥७॥

महान्तो बहु भाषन्ते भारतीयां हि संस्कृतिम् ।
तथापि सम्यगाचारे न दृश्यन्ते समुत्सुकाः ॥८॥

कर्मजातमपि संस्कृतविद्यासम्प्रसारविषये भवदीयम् ।
किं किमस्ति महनीयमितीच्छन्वेदितुं लिखितवानिदमस्मि ॥९॥

भवदनघविधानं संस्कृतोन्नाहदक्षं
भुवि चिरमभिवृद्धं भासतामादधानम् ।
प्रमदभरमुदग्रं सज्जनानां समेषां
सुचरितफललोभाद् बिभ्यतां धर्मलोपात् ॥१०॥

श्रीकृष्णजन्मोत्सवबन्धुरेऽस्मिन्दिने च भौमस्य सुनन्दनाब्दे ।
इदं मया श्रावणमासि पुण्ये व्यलेखि पत्रं श्रमहत्सुहृद्भ्यः ॥११॥

१२-८-५२

महामहोपाध्यायाय

विद्वन्मुखाम्भोरुहखण्डखेलद्यशोमरालाखिलदिग्गतिभ्यः ।
सत्काव्यसर्गप्रभवद्विधिभ्यो नमोऽस्तु निर्व्याजिसुहृन्मणिभ्यः ॥१॥

श्रीदार्येण महात्मनां सरलहृन्माधुर्यसंसेविना
क्रीतः सम्प्रति शास्त्रिणां विलसतां श्रीकृष्णमूर्त्यार्यया ।
सत्सारस्वतवैभवेन भुवने नीतः पराधीनतां
जानामि प्रतिपत्तिमेव न मनाक्श्रीरामकृष्णोऽप्यहम् ॥२॥

प्रेषितं च भवद्भिर्यद्रत्नाभरणमुत्तमम् ।
सरस्वतीरमाश्रीमच्छीनिवासपदार्पितम् ॥३॥

प्रतीष्टं तन्मया देवप्रसादपरभक्तिना ।
धर्मार्थकामरूपस्य त्रिवर्गस्य प्रदायकम् ॥४॥

मयि न यद्यपि सन्ति महोज्ज्वला
गुणगणाः सुकृतिप्रमदप्रदाः ।
अपि भवादृशशिष्टसदाशिषा
परिणमेयुरिति प्रतिभाति मे ॥५॥

महाभागा युष्मन्नवरुचिरकाव्यस्य परतो
विमर्शः कर्तव्यो निखिलविषयालोचनचरणः ।
इतीदं क्षाम्यन्तु प्रथितयशसो सामकवचो
भवन्तः, कार्याणां मम यदतिपातोऽद्य सुमहान् ॥६॥

पदवाक्यप्रमाणानां शास्त्रिणां पारदृश्वनाम् ।
सान्द्रसौजन्यपर्जन्यादहं प्रशमशर्मभाक् ॥७॥

लब्धं मयैव भवता ग्रहितं च पूर्वं
यद्यप्यदः सहृदयस्तुतिपात्रकाव्यम् ।
तावत्तथाभ्युपगतेन मयापि पत्रं
यत्प्रेषितं तमपराधमुपेक्षतां मे ॥८॥

श्रीसुब्रह्मण्यनामात्रभवानार्थः सखाऽऽवयोः ।
कुशली भवतां स्मृत्वा निवेदयति सन्नतोः ॥९॥

अबोधकरिकेसरी सुकविपङ्क्तिरारावलि-
प्रसन्नहिमदीधिति रतिकृतार्थनेता नुतः ।
नृपैरपि यतेन्द्रियः प्रथितकृष्णमूर्तिर्मही-
सुरप्रकरगीष्पतिर्विजयतां हुताधिश्चरम् ॥१०॥

कवितल्लजाय

मान्याः शास्त्रिमहोदयाः, सहृदयैर्मह्यं भवद्भिः स्वकं
यत्सम्प्रेषितमद्य हृद्यमनघं काव्यप्रकाण्डं मुदा ।
तच्चालोक्य गुणाभिराममुपमाप्रख्यैरलङ्कारकै-
रानन्दं परिभूषितं परमगां स्वभरतीकिङ्करैः ॥१॥

प्रकृतिविलासो भवतां विलसति विदुषां सतां सहृदयानाम् ।
उत्पादयन्महान्तं हर्षं साश्चर्यमष्टमूर्त्तिरिव ॥२॥

धन्या भारतभूमिर्धन्या पुण्या च संस्कृता वाणी ।
धन्या च सरसकविता यत्त्वं वाग्ब्रह्मणि प्रबुद्धोऽभूः ॥३॥

शैली निसर्गरमणीयतमा मनोज्ञै-

रस्याः कृतेर्ललितशुद्धपदैरुदात्ता ।

पाकेन लोकसुखपोषकृता समेता

कस्येक्षिता न रमणीव हरेन्मनो नुः ॥४॥

पठतां कवितामिमां मनः कविराजस्य पयोददूतकम् ।

अवगाहत एव नाटकं भवभूतेश्च परं प्रमोदतः ॥५॥

सृष्टेरनन्तसुषमां परिभाव्य चित्रां

काव्यं मनोहरमिदं भवतः प्रणीतम् ।

सम्यक् प्रकाशयति सत्प्रतिभाविलासं

नैपुण्यमद्भुतबुधत्वमथार्थवित्त्वम् ॥६॥

अर्थान्तरन्यासमुखास्त्वदीयाः पदे पदेऽलङ्कृतितल्लजा ये ।

हास्यं च यत्स्वाद्वनवद्यमेतं हर्षाम्बुधौ तानि निमज्जयन्ति ॥७॥

पाश्चात्यसुभ्रू विषये प्रशंसा मार्जारनेत्रा इति या त्वकारि ।

स्मरन् मुहुस्तां हृदयहृदो मे हासोर्मिभिः कम्प्रतरो व्यतानि ॥८॥

देव्याः शक्तेरमलकरुणापाङ्गदृष्टेः प्रभावात्

काव्यं सर्वं ह्यनुभववशाद्दुषीगौरवान्च ।

धर्मैः काव्यद्युतिकृतिचरैः पूर्णमालोकदं द्रा-
गज्ञानान्धे जगति सकलाङ्गोदितज्योतिरीष्टे ॥६॥

माता दुर्गा दुरितनिवहव्याधिसद्वैषधिर्या
श्रेयःपाथोवितरणविधौ स्निग्धकादम्बिनी च ।
भवतानां, सा मम हृदि सदोपासनाप्रीतिलग्ना
संख्यावंस्त्वां सुचिरमवतादायुरारोग्यभग्यैः ॥१०॥

मङ्गलं सुमनोवाण्यै तत्कविभ्यश्च मङ्गलम् ।
मङ्गलं मातृभूम्यै नोऽनादिधर्माय मङ्गलम् ॥११॥

प्रहीयतेऽस्मदीयेयं पत्रिकाऽमृतवाणिका ।
अचिरेण कवीन्द्राय भवते भवतेजसे ॥१२॥

तन्मुद्रापणकर्म चात्र शरदि प्रायेण पूर्तिं गतं
तस्मात्सम्प्रति तावकोरुक्वितापारम्य (सौन्दर्यं) सङ्कीर्तने ।
न स्यात्तत्र महाकवे समुचितः कालावकाशस्त्वयं
क्षन्तव्यो दययापराध इति मे सम्प्रार्थये प्रश्रयी ॥१३॥

अजर्यं पण्डितश्रेणिमण्डनैः सङ्गतं महत् ।
भवद्भिर्मम दुर्गायाः सूनोरस्तु प्रियङ्करम् ॥१४॥

१६-१२-१६५०

श्रीरामतीर्थाय

प्रणमामि यतीन्द्रपादपद्मं गुणगृह्यं शरणागतावनोत्कम् ।
फणिभूषणभक्तिवत्सकीर्णं प्रणवामोदभरं बुधालिजुष्टम् ॥१॥

ग्रन्थद्वयं ह्यघनिबर्हणमद्वितीयं
हृद्यं प्रपद्य निगमान्तरहस्यचुञ्चु ।

श्रीरामतीर्थयतिराङ्गचितं मनो मे
स्वानन्दतुन्दिलमभूदधमर्णमद्य ॥२॥

१५-३-६८

विपश्चिते

नूत्ने सर्वशरीरिणामिह शमक्षेमङ्करे वत्सरे
भूतग्रामगुणैः प्रकाममधुरैः सन्माधवप्रस्तुते ।
भूयाद्भूरियशोविताननिचिताप्यारोग्यभाग्योत्सवा
साद्धं बन्धुभिरच्युतस्य भवतां भूत्यै प्रसादात् स्थितिः ॥

१०-४-५८

X

X

X

दौर्मुख्यदौर्जन्यविनाशकारी ह्यधर्ममर्मच्छिदनामयाढ्यः ।
समागतः सर्वमुदेऽयमब्दो नाम्ना गुणैर्दुर्मुख एव हृद्यः ॥

१२-४-५६

गाण्डीवाय

आग्नेयं वारुणं सौम्यं यत्र तेजः समन्वितम् ।
तेन भारतभाग्यश्रीगाण्डीवेन विजेष्यते ॥१॥
अर्जुनकीर्तिनिदानं पापारिनिषूदनं सुभद्रेड्यम् ।
धर्मसुसंस्कृतसत्त्वं विव्वजनीनं विधेहि गाण्डीवम् ॥२॥

१०-४-६४

दैवज्ञाय

अयि शास्त्रिमहोदया दयाप्रशमालङ्कृतशुद्धचेतसः ।
 प्रणतिप्रकरं ममाधुना प्रतिगृह्णीत च हार्दमेदुरम् ॥१॥
 कलये भवतामनामयं विदुषां दोषविमुक्तचेतसाम् ।
 ननु वर्ष्मण एव शर्मणि प्रभवेदान्तरचक्षुषो द्युतिः ॥२॥
 प्रहितं भवता सुकर्मणामुपयुक्तं निखिलाङ्गशोभनम् ।
 हृदये मम पश्यतो मुदो नवपञ्चाङ्गमिदं तु मान्ति नो ॥३॥
 गणका भुवने बहुश्रुता बहवः सन्ति पुनर्भवाद्दशाः ।
 विरला मधुरोक्तयो यथा विपिने पत्ररथेषु कोकिलाः ॥४॥
 सुचिरेण जनोपकारकं भवतोत्तम्भितशिष्टपद्धति ।
 ग्रहचारसुधर्मनिर्णयैर्वरपञ्चाङ्गमिहैधते च यत् ॥५॥
 धवलेन तदीयसद्यशोनिवहेन प्रतिकर्म दिग्बधूः ।
 कुरुते स्वमिवांशुकेन तत्सुषमाकृष्टमनाः सुमङ्गला ॥६॥
 परिपोषमुपेतु तावकी सुकृतश्रेणिरपेतपातका ।
 प्रतिघल्लमनुग्रहं नृणामनुतिष्ठन्त्यनुरुद्धधर्मणाम् ॥७॥
 जगतां जननी दयामयी भवते भावविशुद्धिभास्वते ।
 वितरत्वघपङ्कशोषिणी परमायुः कुशलं च सम्पदम् ॥८॥
 ज्योतिषसम्मेलनकं भारतवर्षीयमत्र भवितेति ।
 भाविनि मासे वार्ता श्रुतिपथसञ्चारिणी भवेन्ननु ते ॥९॥
 इति सज्जनवश्यवृत्तिना रचिता वेङ्कटसुब्बशास्त्रिणाम् ।
 मयका कविता मुदे सतां जगदम्बासुदृगीरितेन हि ॥१०॥

मित्रवर्याय

मित्रवर्य नमस्तेऽस्तु मदीयं सदयात्मने ।
चिरात्तोऽधिगतं पत्रद्वयमत्युपकारकम् ॥१॥

तदर्थमधर्णात्वं भवते भवतेजसि ।
भक्ताय निर्वहाम्येष तोषोन्मेषेण तुन्दिलः ॥२॥

मुद्रालयाध्यक्षमहाशयेन सम्प्रेषिता मुद्रितपुस्तकानाम् ।
एतावता संहतिरागता ते कालेन मन्ये करसन्निकर्षम् ॥३॥

बहुकार्यातिपातेन नाशकं दातुमुत्तारम् ।
अद्यावधि त्वदीयस्य पत्रस्य क्षमतामिमम् ॥४॥

अपराधं सुहृद्वर्यो मामकीनमर्तकितम् ।
प्राक्पञ्चाषदिनेभ्योऽहं धारवाडमगां पुरम् ॥५॥

अद्यैव पुस्तकं तुभ्यं पृथक् प्राहिण्वं नवम् ।
अर्जुनाख्यं स्वकीयं च भवांस्तेनाभितुष्यतु ॥६॥

यत्नोऽपि भवता कार्यस्तदनुग्राहको मनाक् ।
येन जायेत वित्तस्य व्ययः कालस्य मे फली ॥७॥

देहलीविश्वविद्यासद्भवने संस्कृताधिपम् ।
आचार्यमपि संवीक्ष्य लभ्यतां तदनुग्रहः ॥८॥

शिष्टं लिखामि परतोऽधुना नत्या विरम्यते ।
ईश्वरः स सदा पायादावां स्वाङ्घ्र्यञ्जषट्पदौ ॥९॥

रामानुजाय

सुहृदः कविराजतल्लजा वररामानुजनामभूषिताः ।
मम हृद्यनमोवचो भवच्छवसोराश्वतिथित्वमृच्छतु ॥१॥

विलोक्य भवतां चारुपदविन्यासहारिणीम् ।
मुदो हृदि न मे भान्ति पुत्रिकामिव पत्रिकाम् ॥२॥

प्रकृतनन्दनवत्सरपत्रिका
ह्यमृतवागभिधा बुधनुष्टये ।
अधिवसन्त्यथ मुद्रणमन्दिरं
प्रकटनं प्रतिपालयतेऽधुना ॥३॥

मुद्रालयेशो बहुधार्थ्यमानो
मयापि सम्मुद्रणसन्त्वरार्थम् ।
करोति कार्यं महता मदीयं
शुचं विलम्बेन च पण्डितानाम् ॥४॥

अतीते या कृतिर्वर्षे प्रेषिता भवता लघु ।
तदाऽद्राक्षं न तां सम्यगिदानीमवलोकये ॥५॥

ईषदद्य खलु दीर्घतरेयं भाति मे रुचिरवस्तुनिबद्धा ।
तन्मुहुश्च परिभाव्य समग्रां तत्प्रकाशनविधिं विचिनोमि ॥६॥

अतो भवन्तो दयया क्षमन्तां ममापराधं यदि वत्सरेऽस्मिन् ।
प्रकाशनायास्य तु रूपकस्य स्थानावकाशः सुलभो भवेन्नो ॥७॥

अलसिङ्गार्याय १

नारायणमृतिश्लोकप्रसूनालङ्कृतं मुदा ।
दत्तां पुस्तकमेतत्तो ह्यस्मिन्क्षेमङ्करोत्सवे ॥१॥

श्रियोपगूढोऽप्युरसि प्रभुर्यो लोकान्सदा रक्षितुमञ्जसास्ते ।
सञ्जगारूकः स ददातु तुभ्यं श्रेयः परञ्चायुररोगभाग्यम् ॥२॥

समेधन्तां शश्वत्सुकृतगणसंवर्द्धनचणाः
प्रयत्नाः सद्भक्त्या मुररिपुपदाम्भोजयुगले ।
समानां सप्तत्या विलसदलसिङ्गार्य विभवै-
र्मनोदेहालम्बैः सफलवरसत्त्वस्य भवतः ॥३॥

१६५२-११

भवितव्याय

संस्कृतभवितव्यं वो दृष्ट्वा स्वभारतीप्रसाराय ।
नागपुरे लब्धजनुः पत्रं नितरामुपमि सन्तोषम् ॥१॥

वार्ता विविधाः कविता विद्वल्लिखिताश्च तर्पयन्त्यत्र ।
पदमधुरिम्णा सुधियोऽलीनिव विपिने लताः सुमरसेन ॥२॥

संस्कृतभाषान्यस्ताः शस्ताश्चाह् वानपत्रिकाः कैश्चित् ।
प्रेष्यन्त इति सुवार्तां श्रुत्वा रोमाञ्चितो न को नु स्यात् ॥३॥

मध्यप्रदेशरक्षादक्षैः शासकवरैर्भवत्पत्रे ।
निहिता करुणादृष्टिः कुरुते सज्जनहृदोऽतिनिर्वाणम् ॥४॥

तत्कर्मदं पुण्यं सर्वत्र च राज्यनायकास्तूणम् ।
यद्यनुकुर्युर्भक्त्या भविता मुर्त्तिर्हि भारताम्बायाः ॥५॥

भारतभाग्यपताका यावन्नोपास्यतेऽत्र गैर्वाणी ।
वाणी विश्वजनीना तावद्राष्ट्रोदयोऽञ्जसा न स्यात् ॥६॥

सदमृतवाणी सुचिरात्संस्कृतमेवात्र राष्ट्रभाषा स्यात् ।
तत्त्वमुदात्तमितीदं ह्युद्धोषयतीह लोकसङ्ग्रहणे ॥७॥

गणराज्यवशे याऽऽस्ते गगनवचःकल्पना हि देशेषु ।
तद्द्वाराऽस्योपचितः साध्या सिद्ध्यै च संस्कृतस्येह ॥८॥

हिन्दी यदि निजमातुः स्वर्वाचो द्राक्समाश्रवत्वं नो ।
स्वयमेति तर्हि तस्या आयतिरुपजायते तमोलीना ॥९॥

पाश्चात्येष्वपि सैषा वाणी विद्यालयेषु सत्कारम् ।
अधिगच्छति चेदतुलं किं स्यात्कार्यं नु भारतीयानाम् ॥१०॥

उद्वाहमङ्गलाहं संस्कृतपद्यं प्रयोज्यमेवार्थः ।
दक्षिणकर्णाटस्था गायन्ति हि चारु कालिदासीयम् ॥११॥

सुरभारती विजयतां विश्वजनाभ्याहिता सती शश्वत् ।
तद्वरिवस्याप्रसिता जनता चास्ताखिलार्तिसम्प्रीता ॥१२॥

१-७-१९५४

देशमुखाय

स्वागतं सुकृतिने सुहृदे ते सर्वसंस्तुतयशोविभवाय ।
सार्थकाख्यमहिताय च चिन्तामण्युदारधरणीसुरनेत्रे ॥१॥

भारतीयगणराज्यविशिष्टामात्यसंसदि भवान्भूशमीष्टे ।
अर्थशास्त्रनिपुणो धिषणो वा वासवीयमहनीयसभायाम् ॥२॥

प्राप्य तावकमनर्घसुमन्त्रं भारतप्रथितराष्ट्रपतिस्सः ।
राज्यमेतदुरु शासितुमीड्यं धर्मतः प्रभवतीह महात्मा ॥३॥

हृद्यमाद्यकविवाक्यनिरूढं भाषितं तव निपीय बुधौघः ।
निस्तुलं भजति कर्णपुटेन द्राक्प्रहर्षमिह लोकसभायाम् ॥४॥

सत्त्वशीलमुविचारसदर्थोपेतमुन्दरवचःप्रमुखंस्त्वम् ।
सार्वभौम इव दिक्षु गुणौघैर्न्यस्तवान्निजयशोध्वजमुच्चैः ॥१५॥

संस्कृतेऽपि भवतः प्रियता याऽन्यादृशी पिशुनयत्यधुना सा ।
आर्याति च महिमानमनूनं भारतस्य सुकृतिप्रभवस्य ॥१६॥

भूतलं प्रयतमेतदभूत्प्रागात्मबोधवशतो हि मुनीनाम् ।
धर्मकल्पतरुनन्दनमस्मात्पुण्यभूमिगरिमेह न हेयः ॥१७॥

भारती च नवराज्यविधेर्या राष्ट्रभाषितपदं ह्यधिरूढा ।
श्रेयसे जनपदस्य सदा सा संस्कृतं शरणमेतु परार्ध्यम् ॥१८॥

बोधनीतिचतुरैः परमस्मात्कार्य एष नियमः सह हिन्द्या ।
संस्कृतं च पठनीयमवश्यं शिष्यकैरिति धियोऽभ्युदयाय ॥१९॥

सङ्गतं भुवि महात्मभिरद्धा त्वादृशैर्भवति सम्मदभूम्ने ।
त्वामतः सहृदयं बुधवर्यं मात्युपेत्य हृदि न प्रमदो मे ॥२०॥

जग्मुषोऽपि भवतो नृपधानीं कार्यगौरववशेन मनस्तः ।
अश्रयतात्सुरवचोऽनुचरोऽयं नो जनः सुमनसां दययाऽर्थी ॥२१॥

शङ्करोऽपि भगवाञ्जगदम्बासङ्गतस्तव तनोतु दयालुः ।
दीर्घमायुरदिताखिलसम्पत्कीर्तिसौख्यसुषमं कमनीयम् ॥२२॥

एधतां जगति भारतमातुः प्राभवं प्रशमशर्मनिदानम् ।
दाक्ष्यधर्मधृतिसद्गुणपूर्णं तूर्णमुज्ज्वलयशःप्रसवं नः ॥२३॥

देशमुख्यविदुषे मुदितोऽयं रामकृष्णकविरेवमिदानीम् ।
तद्गुणावलिबशंवदचित्तः स्वागतं वदति मङ्गलवाचा ॥२४॥

विश्वसंस्कृताय

विश्वं मानवगोत्रं संस्कृतमातन्यते प्रयत्नेन ।

येन पवित्रं रुचिरं धन्यं तद्विश्वसंस्कृतं मान्यम् ॥१॥

भवता प्रहितं विलोक्य नव्यं लजपद्राजमहोदयार्हणाढ्यम् ।

महितं सुरभारतीनिबन्धं हृदयं मे मुदितं च सत्प्रतीक्षम् ॥२॥

साफल्यं भजतां परिश्रमभरः सौहार्दधर्मोच्चयो-

त्साहार्वाजितचेतसां मतिमतां स्वर्वाक्सुधासेविनाम् ।

विश्वे संस्कृतपद्मसौरभचयं विस्तार्य येऽप्यञ्जसा

दिवकान्तातनुभूषणं रचयितुं यस्यन्ति सत्त्वाधिकाः ॥३॥

मयापि पूर्वं प्रहितानि पद्यान्यभ्यर्हणो नेतुरमुष्य यानि ।

अत्राप्रकाश्यानि समीक्ष्य तानि ध्रुवं मनो धावति विस्मयं मे ॥४॥

१०-५-६६

अभिरूपेभ्यः (i)

साञ्जलिबन्धं भवतः कुशलं सुहृदो विपश्चितः पृष्ट्वा ।

याचामहे प्रसादं ह्यस्मद्विज्ञापनावधानेन ॥१॥

यो दिल्लीविश्वविद्याभवनसुरवचोऽध्यायवर्गस्य नूतनो

नाथः श्रीत्रयम्बकार्यो विबुधपरिवृढो मैङ्करोपाख्ययेडचः ।

सत्कारे तस्य चास्मत्परिषदपचितिप्रेमसारे भवन्तः

कुर्वन्त्वस्मान्प्रसादोदयमुदितहृदः सन्निधानेन सर्वे ॥२॥

सप्तमेऽहनि च मारिचमासः श्रीबृहस्पतिदिने ह्यपराह्णे ।

सार्धके त्रितयवादनकालेऽप्युत्सवः शिवदृशा भवितायम् ॥३॥

इति विज्ञापयतीदं परिषत्सचिवो बुधांश्चतुर्वेदी ।

मिथिलेशकुमाराख्योऽध्यक्षसदस्यैर्युतो नम्रः ॥४॥

७-३-६८

(ii)

अङ्गं संस्कृतपरिष्कृतचित्ताः श्रूयतां प्रणयिनां वचनं नः ।
कल्पितेऽत्र परिषत्सदसीष्टेऽनुग्रहं कुरुत सन्निधिनापि ॥१॥

नवाम्बरे मासि दिने बृहस्पतेरथैकविंशे भविता समागमः ।
मुदे च सारस्वत एष धीमतां त्रिवादानेऽनेहसि नैककार्यकृत् ॥२॥

विदधतु वादमधीतिपुरोगा विधिवदनूल्लिखितं विषयोद्धम् ।
विजयसुमाल्यमुपेत्य रमन्तां चतुरतयाऽऽहितपद्यसुपाठात् ॥३॥

स्पर्द्धाद्वयेऽप्यत्र कुतूहलेन च्छात्राः समायान्तु यशोऽभिवृध्यै ।
युग्मक्रमेणापि समस्तविद्यासद्मप्रकाण्डादमृताभिषिक्तात् ॥४॥

“स्त्रीपुंसयोः सहाध्यायो न श्रेयानिति नो मतम् ॥”
एतं विषयमाश्रित्य स्पर्द्धन्तां वादिनो मिथः ॥५॥

पद्यपाठकृते चैते श्लोका रघुचतुर्दशे ।
अष्टषष्टितमात् षट् स्युस्तथेत्याद्या निबोधत ॥६॥

स्पर्द्धालुनामधेयानि प्रेक्ष्यन्तां सचिवं प्रति ।
पूर्वं येन करिष्यन्ते संविधास्तत्कृते बुधाः ॥७॥

भृङ्गारमत्रापि च सञ्चरिष्युं विन्देत विद्याव्रतिकोपजीव्या ।
सा पाठशाला जयिनी तु यस्या निर्धारितौ वादविचक्षणौ द्वौ ॥८॥

एवं निवेदयति सज्जनराजहंसाञ्ज-
श्रीमत्सदःसरसि केलिकुतूहलान्वः ।

मन्त्री स्वयं परिषदोऽद्य मुदऽऽशुतोषो-
 ऽप्याप्यायमाननिजवाग्गुरुपक्षपातः ॥६॥

१४-११-६८

(iii)

सहृदयसमुदायाम्भोजकासारनीरे
 विहरणनिपुणा भोः सिद्धिमद्राजहंसाः ।
 सहनतिततिमेतां प्रार्थनामर्थनद्धा-
 मिह कुरुत निजोद्यत्स्निग्धदृष्टिप्रवृष्ट्या ॥१॥

गिरि परिषदियं नो बद्धभावा सुराणा-
 मभिलषति समेषां सम्मदायोत्सवोद्धम् ।
 शरदुपरमकृत्यं सत्यवृत्तं विधातुं
 प्रभवति भवतां चेत्सन्निधानप्रसादः ॥२॥

अभ्यर्हणादीपिकया कवीन्द्रं सौजन्यपर्जन्यमथो गुणाढ्यम् ।
 नीराजना राघनतोऽप्युपास्ते सत्यव्रतं काव्यविभूषणाढ्यम् ॥३॥
 श्रीत्र्यम्बकार्या गुरुविश्वविद्यागारामरोदारगिरः पुरोगाः ।
 मयङ्कुराश्चात्र महेऽधिशिक्षं वक्ष्यन्ति चाध्यक्ष्यमपेक्ष्यवृत्ताः ॥४॥

भविता भवतां मुदे सदो ह्यपराहूणे गुरुणा त्रिवादने ।
 अधिपेन च मासि मारिचे दिनषष्ठे विबुधेष्टचेष्टिताः ॥५॥

एवं निवेदयितुमुत्सहते सचेतो-
 वर्गं ह्यनर्घगुणभूषणमन्तरङ्गे ।
 आराध्य वारणवराननमाशुतोषं
 भावत्कहार्दरसिका शिवहैन्दवश्रीः ॥६॥

६-३-६६

(iv) १

अयि विद्वदपश्चिमा इमां सदयं नः श्रवसोगिरं मनाक् ।
कुस्त प्रणतिप्रसाधितामनुगृह्णीत शुभावहां क्रियाम् ॥१॥

शिक्षासमितिः संस्कृतसेवाधौरेयतां वहन्तीयम् ।
जनताहृदयं श्रेयोमार्गेण विराजते नयन्तीह ॥२॥

सम्पादिता समित्या कविसंमेलनमथैतया सुहृदाम् ।
प्रमदाय राष्ट्रकीर्तिं पुष्पण्क्तिञ्चिन्नवोदयं भविता ॥३॥

माघे सितपञ्चम्यां सौम्यदिने सप्तवादने सायम् ।
तच्चन्द्रिकाचतुष्काभरणे दिल्यां दिवानभवने स्यात् ॥४॥

श्रीमदादित्यनाथार्याः पूज्या नो राज्यपालकाः ।
तन्वन्त्युद्घाटनञ्चास्याऽऽमोदो हेमनः परन्त्वयम् ॥५॥

सरस्वतीधामकिरीटरत्नप्रख्याः सचेतोगणसख्यभाजः ।
श्रीज्यम्बकार्याः सदसोऽभिरूपा मयङ्कुराः कुर्वत आधिपत्यम् ॥६॥

अस्मिन्कवीनामथ सन्निकाये संख्यावतां मङ्गलसङ्गतीनाम् ।
सान्निध्यमुद्द्योतविधायि सद्यः सम्प्रार्थ्यते सज्जनसेवकैर्वः ॥७॥

१-६६

(v)

मान्याः सौजन्यपर्जन्या नमोवाकमिदं वचः ।
वदामो भवतः कर्णमुभगं शुभसम्पदे ॥१॥

त्रिदशगवीवरिवस्यालग्ना परिषत्सतां मुदे गोष्ठीम् ।
वादे स्पृष्टकलितां सम्पादयते दशाम्बरस्येयम् ॥२॥

१. परस्मैपदम् ।

तार्तीयोके घस्त्रे सौम्येशे हृद्यपद्यसम्पाठे ।
हिन्दूविद्यासदने त्रिवादने चापराह्णयुते ॥३॥

श्रीकालिदासस्य कृतौ कुमारे चत्वारि पद्यानि तृतीयसग ।
उमापिनीलेतिमुखानि पाठचान्यत्र द्विषष्टिक्रमतो मतानि ॥४॥

अन्तेवासिगणाश्च संस्कृतिचरणाः सोत्साहमेत्य द्रुतं
गोष्ठचामत्र च दर्शयन्तु सुधियः स्पर्धाद्वये नैपुणीम् ।
“मा भूद्भारतशासनं बहुमताद् धर्मानपेक्ष” हितं
वादस्येति विदन्तु तेऽपि विषयं सम्यङ् निजश्रेयसे ॥५॥

सारस्वते चात्र महे महान्तः सुसंस्कृतश्रीकमना भवन्तः ।
सान्निध्ययोगेन समेधयन्तो रुचं तदीयामनुगृह्णतां नः ॥६॥

१५-११-६६

(vi)

शृङ्गारसङ्गीतकसङ्गीतात्मा पुंस्कोकिलः संस्कृतसङ्घः एषः ।
ब्रूते सुपक्षं सवयोनिकायं मुदा महाराममहोऽनुभोगे ॥१॥

परिषदोऽत्र महे कमितास्महे सुरगिरीशदृशां सदनुग्रहम् ।
उदितकार्यदिवाकरभासुरे शुभवतां भवताम् शिवसन्निधम् ॥२॥

यो दिल्लीविश्वविद्याभवनमुरवचोऽध्यायवर्गस्य नूत्नो
नाथः सत्यव्रतार्यो विबुधपरिवृढश्चारुदेवप्रसादात् ।
सत्कारे तस्य चास्मत्परिषदपचितिप्रेमसारे भवन्तः
कुर्वन्त्वस्मान्प्रसादोदयमुदितहृदः सन्निधानेन सर्वे ॥३॥

आश्विने बहुलसप्तमघत्न चन्द्रनाम्नि च सिताम्बरमासः ।
एकविंशदिवसे मह एष स्याच्चतुरणनयुज्यपराह्णे ॥४॥

सौहार्दसौभाग्यचरणा गुणाढ्या मनीषिनक्षत्रशशिप्रकाशाः ।
स्वसन्निधानेन वयं सभायामस्यां भवद्भिस्त्वभिवर्द्धनीयाः ॥५॥

एवं प्रार्थयते वः शर्मकुमारी सचेतसः प्राज्ञान् ।
परिषत्सचिवा प्रणता प्रतिभाप्यध्यक्षदेशिकादेशात् ॥६॥

१४-६-७०

(vii)

यो दिल्लोविश्वविद्याश्रीस्वाङ्गहिन्दुकलाधरः ।
सुसंस्कृता चकास्त्यत्र परिषत्कौमुदी मुदा ॥१॥

सङ्ख्यावन्तो मधुरसहृदो भारतीमस्मदीया-
मीषत्कर्णो कुरुत दयया भारतीकर्णपूराः ।
अस्यां गोष्ठीं शरदि परिषद्योजयिष्यत्यनूनां
यच्छात्राणां कविपिकभृतां संस्कृतानां वसन्ते ॥२॥

वार्षिकोत्सवमनोहरकाले मेलनं कविकुलस्य समेषाम् ।
सम्भविष्यति मुदे यदिहेदं हाटकं सुरभिगन्धयुतं तत् ॥३॥

सभायामस्यां तत्प्रमदवनभूमाविव समे
विराजन्तामेत्य श्रुतिमुभगवाचः कविपिकाः ।
पुरस्तादुद्गीर्णस्वरुचिरसालामलदलाः
पुनन्तो दिग्भागान्निखिलजनिमत्क्षेमनिरताः ॥४॥

कविकोकिलकूजितकम्रगृहे
रतिमत्र महे सुमनोनिवहे ।

कुरुतान्निपुणः करुणाभरणो

जननीजनिभूपवनः सुजनः ॥५॥

समारम्भश्चाम्बामसृणकरुणालोकमुकृतै-

विदः कृष्णं वारे प्रभवति शुभे फाल्गुनदले ।

तिथौ तुर्यायां चाशुगनयन (२५) घस्त्रे फरवरेः

पराह्, णोऽयं यन्त्रे रणति समयस्यापि युगलम् ॥६॥

मनीषितल्लजाः प्राज्यराज्यगौरवराधिताः ।

आध्यक्ष्यं निर्वहन्त्यत्र सत्यव्रतमहोदयाः ॥७॥

इत्थं विज्ञापयतो वैष्णविनामाप्युपाध्यक्षः ।

शुकदेवश्च विनीतौ सदसः सचिवो बुधान्सर्वान् ॥८॥

साप्तपदीनम् ५

जाड्यो'द्वारविचक्षणं च दयिताश्लेषो'त्सवास्थानकं
साहित्येन'सुतापदानमुषमं व्याहारनीहारमुक् ।
ओजःकार्तियुतप्रबन्धमुमहोवैश्वानरोष्मप्रियं
काव्यं साप्तपदीनशर्मतुहिनस्पर्श' विशोद्यानकम् ॥

निर्मलापरिणायः

मङ्गलायतनीभूतौ सर्वभूताशयालयौ ।
एतौ तौ दम्पती पातां पार्वतीपरमेश्वरौ ॥१॥

लीलास्वीकृतमुग्धबालकवपुस्तिग्मांशुकोटिप्रभो
दैत्यध्वान्तनिषूदनो मुनिमनोनिध्यानलक्ष्याङ्घ्रिकः ।

वेदान्तैकगुरुः परश्च तमसो ब्रह्मस्वरूपो दया-
सिन्धुः स्कन्दपुरे वरे विजयते श्रीकार्तिकेयो मुदा ॥२॥

१. जाड्यस्य जलत्वस्य, लडयोरभेदात्, शैत्यस्य उद्वारे वर्धने विच-
क्षणमिति हेमन्त्युक्तोद्यानपक्षे योजनीयम् । जाड्यस्य बुद्धिमान्द्यस्य उद्वारे
निवारणे इति च काव्यपक्षे ।

२. दयितः आ ईषद् यः श्लेषस्तेन उत्सवः प्रीतिः । तस्याऽऽस्थानम् ।
दयितायाः आश्लेष इत्यादि च ।

३. साहित्येति—इतस्य रवेः सुखावहो यस्ताप आतपः तस्य दानम् ।
साहित्यतुल्यं तद्दानम् । तेन सुषमं सुन्दरम् । हितेन सह वर्तत इति तस्य भावः ।
तद्युक्तं हितकरमिनापदानमिति वा । प्रकृतार्थे साहित्येनेति च्छेदः ।
साहितीश्रियेत्यर्थः । सुतस्य यद् अपदानमुदात्तं कर्म तस्य सुषमेव सुषमा यस्मिस्तत् ।
सुतस्योदात्तेन कर्मणा यादृशम् आनन्दमनुभवति नरस्तादृशमनेति भावः ।

सद्भुक्तिप्रणतैः पराक्रमयशोविख्यातसम्पत्तिभि-
र्धर्मप्रेमभिरर्चितः स भगवान् श्रीघोर्पण्डाख्यं नृपैः ।
सम्पात्युद्धृततारको नृपकुलं सर्वापिदुत्तारकोऽ-
भ्युद्यद्योगसुखादिमङ्गलगुणं स्मेराननोऽनारतम् ॥३॥

श्रीसौभाग्यकुटुम्बभद्रनिचयं रस्यप्रसीदद्रसं
मर्त्येषु प्रयतात्मसु स्वहृदयान् मेध्यं यथा सत्पयः ।
तीव्रज्योतिरपास्तदैत्यनिवहा शक्तिस्सुरेन्द्रस्तुता
सौमानुष्यविवर्द्धनी च जननी चंचद्भुजैः सिञ्चति ॥

नित्योत्साहयते जनं च कृतये द्रव्यप्रदेः सद्रुचि-
मन्दारस्रगुपेतबन्धुरकुचा राजावतंसं हरम् ।
लास्यौत्सुक्यविलग्नविग्रहवरं जन्येषु यज्ञेष्वभा-
देवाधान्मृतिजित्वरं निजर्पति न्यग्भूतलोका च या ॥

वीक्ष्यापाङ्गविलोकेन करुणाकुक्षिम्भरेणास्पदे
विश्वालोकाविधायकेऽवतु हितौ माविष्णुतुल्यत्विषा ।
धिन्वत्यत्र वधूवरौ च सुमनोरेणुप्रकीर्णा हि सा
नानासत्कृतिजातसौष्ठवपराणद्धौ प्रवर्षन्मधु ॥६॥

गार्हस्थ्यधर्मो निखिलातिशायी क्रियाकलापोरुधुरन्धरो यः ।
सतां मतोऽमू नवदम्पती तं ह्यनुव्रतावद्य भृशं चकास्तः ॥७॥

यत्कर्मभूमाविह जन्म लब्ध्वा जन्तुर्मनुष्यस्य सुकर्मपङ्क्त्या ।
संस्कारजातेन विशुद्धसत्त्वो निःश्रेयसायालमनेहसऽस्ते ॥८॥

श्रुत्यन्तसारपरमेष्ठ्यन्तपावनपदेत्युक्तमस्ति निगमे
सत्यं किरोटिरथरथ्यप्रतोदविधिभृत्येन तेन हरिणा ।
'भृत्यं च जन्तुषु भवत्येव धर्मसहकृत्या रतिर्जनितमा
मत्या सदाखिलजगत्यामिहापरसुगत्यायतिर्बहुमता' ॥९॥

तत्त्रिवर्गं भूरुहस्य विश्वमानवेप्सितं
स्वादु शर्मदायिनः समाशितुं मनोहरम् ।
ये फलं ह्युशन्ति निर्विकारचेतसो नराः
श्रेयसे विशन्ति ते प्रसेदिवः सुमानुषम् ॥१०॥

निर्मलार्थचरित्ररञ्जितसत्पुरन्धिगणैर्वधू-
 भेद्रभावविभासुरेतिपुणं निबद्धविभूषणा ।
 श्रीरमेशपदाब्जभक्तिभरानता सुदतीनुता
 वीरजा वरवल्लभा भवतात्कुलद्वयनन्दिनी ॥११॥
 सतां हर्षोत्कर्षे भुवि खरपदन्यासभयदे-
 सतामस्मिन्वर्षे शिशिरपवने मासि चरमे ।
 दशम्यां शुक्लायां सह सुभगयोगेन दिवसे
 गुरोरध्यासीने सुखमदितिनक्षत्रमुडुपे ॥१२॥
 ग्रहाणां सर्वेषां गणपतिमुखानां दिविषदां
 प्रसादेनेदानीं शुभवृषभलग्ने समुदिते ।
 बलैश्चायोपेतामरगुरुविदोर्भाग्यखगयो-
 विवाहः सम्पन्नः कवितपनयोरेष जयतात् ॥१३॥
 श्रीरामकृष्णभट्टः प्राणैषीदक्षताशिषां मालाम् ।
 एतां शिवतार्ति तां स्कन्दपुरीशाननन्दिनीभद्रे ॥१४॥
 मङ्गलं कार्तिकेयायाच्युतेशाजस्तुताय च ।
 मङ्गलं भारताम्बायै मङ्गलं धर्मधेनवे ॥१५॥

६-३-१९५२

वसुन्धरापरिणायः

कस्त्रैर्लोक्ये विचित्रं कलयति चरितं चेतसापि त्वदीयं
 संभाव्यं देवसेनापरिचरणचरणं दैत्यतूलानिलाभम् ।
 कारुण्याब्धे नितान्तं शरभव भगवंस्तद्वसन्नाह्वनिष्ठः
 श्रीस्कन्दाख्ये पुरे त्वं नृपकुलमवताद्घोर्षण्डाधोशगुप्तम् ॥१॥
 शोभासम्पत्समृद्धे समुदितधरणोगर्भसारे पुरेऽस्मि-
 ञ्छ्रीमच्छत्रेशवंशप्रवरमणिरयं धर्मरक्षाधुरीणः ।

सौराज्यप्रीतपृथ्वीकरकमललसत्पाणिपद्मो मनस्वो
भूपः स्कन्दांघ्रिशेषां शिरसि विजयते धारयन्कीर्तिकम्रः ॥२॥

आयुष्मांस्तस्य पुत्रः प्रथम इह गुणैर्यौ वराज्यं प्रपन्नो
बिभ्रत्कान्तिं स्फुरन्तीं विनयनववयःसम्भूतां वर्धमानाम् ।
सद्विद्याश्रीकराब्जस्थितमुकुरतले निर्मलेऽयं मुरारि-
नाम्ना धाम्ना ग्रहाणां जनुषि शुभकृतां चाशिषा सञ्चकास्ति ॥३॥

राष्ट्रेऽस्माकं युवासौ शुचिनिशितमतिः प्राप्य विद्या वलक्षा
भक्त्याऽऽचार्येषु गत्वाप्यपरदिशमथो प्रौढविद्यामधीत्य ।
अन्वर्थे चार्थशास्त्रे निजपुरमधुनेवौषधीशोऽन्तरिक्षं
रोहिण्या संनिवृत्तो विलसति सकलः सङ्गतो धर्मदारैः ॥४॥

भेजे याऽन्यां प्रसिद्धिं पटुभटविधृतोद्गदीप्तनिस्त्रिशधारा-
धौतस्फारावतारामखिलजगति सा श्रीमहाराष्ट्रभूमिः ।
दुर्गाश्लिष्टा पुरारेस्तनुरिव जनताक्षेमकृत्सद्बरोडा-
राज्यं गोपालदुर्गोचितचतुरनृपाधिष्ठितं स्वे निधत्ते ॥५॥

तद्वाष्ट्रं यो भुनक्ति प्रथितगुरुबलो राजसिंहः समृद्धं
सामात्यो विश्वविद्याभवनसमवनाल्लब्धवाणीकटाक्षः ।
तस्येदानीं कुमारी मनसिजदयितासन्निभा चारुशीला
देवी वासुन्धराख्या पतिमिह वृणुते घोर्षडेशं मुरारिम् ॥६॥

यज्जन्माङ्गे सुरेड्योऽप्यतुलमत्तिसृजन्राजयोगं च कौर्पा-
वासीनो भूमिपुत्रेऽधिवसति गगनं लाभमर्कन्दुसून्वोः ।
उद्भूतोदात्तशक्त्योरतिसुकृततर्ति दीर्घदास्पत्यभाग्यं
हृद्यामारोग्यसम्पत्सुखचिरमुषमामीशभक्तिं विधत्ते ॥७॥

विश्वानन्दानुबन्धे परिगतसुषमे नन्दनाख्ये समेऽस्मि-
न्वर्षे पुण्यावहेऽर्केऽप्युदगयनरते फाल्गुने मासवर्षे ।
इन्द्रौ जूकाधिरूढेऽसितदलसहिते गीष्पतेर्वासिरेऽग्रचे
पञ्चम्यामीड्यतिथ्यामुडुति च मरुतश्चोत्तमेऽहर्मुहूर्ते ॥

विद्वल्लग्ने प्रशस्ते जनहितमिथुने देवदंतेयगुर्वो-
 रायस्थानं ह्यभीष्टं सुतमदनपयोर्यातयोः श्रेयसेऽद्धा ।
 स्वोच्चस्थे भाग्यनाथे विदि बलिनि निजे चांशकेऽयं विवाहः
 सम्पन्नो देवतानां परमकरुणया कल्पते भूरिभूत्यं ॥६॥

कल्याणं भगवांस्तनोतु करुणापीयूषधाराम्बुदो
 दम्पत्योर्नवयोर्वयोगुणकलारूपानुरूपात्मनोः ।
 लक्ष्मीचित्रकटाक्षवैद्युतरुचिर्नारायणः श्रेयसां
 भक्तस्वान्तसुरङ्गमङ्गलनटो दाता समग्रं सदा ॥१०॥

भूयास्तां नवदम्पत्योरनयोरादिदम्पती ।
 भूयसे श्रेयसे गौरीशङ्करौ करुणाकरौ ॥११॥

परस्परं समाश्लिष्य यथा प्रकृतिपूरुषौ ।
 निर्विशन्तौ सदानन्दमेधेते दम्पती तथा ॥१२॥

‘त्रिवर्गमञ्जसा समे सुकर्ममर्मसम्भ्रमे
 चरेयुरत्र भूतलेऽस्तबन्धनार्त्यनाकुले ।
 विराजितुं परे पदे ह्यनन्तशान्तिसम्पदे’
 सुमानुषं भजन्त्यतः सुमेधसोऽविकारतः ॥१३॥

प्रकृत्या संयुक्तो विशदयति सत्प्रत्यय इह
 प्रकृष्टार्थं सम्यक् सपदि स पदीभूय च यथा ।
 समेतः सत्पत्न्या कलितगुणवृद्ध्या सुपुरुषः
 कृती भूत्वोदात्तां जनिफलमलं बिन्दति तथा ॥१४॥

ब्राह्मपूतविधिना च भवन्तावद्य मेध्यहुतवह्निसमक्षम् ।
 धर्मसन्ततिनिरन्तरतायै सङ्गतावनुपमौ विचकास्तः ॥१५॥

यां विश्वाधारभूतप्रकृतिरिति जगुर्विद्वदाढ्याश्च केचि-
 दस्या लोके विवर्त्तो विचरति बहुधा योषिदाकारसारः ।
 सा नो माता चिरं वामवतु सकलसद्भाग्यसौभाग्यसम्प-
 द्दीर्घायुःक्षेमधर्मोदयमुदितवधूवल्लभावीशपत्नी ॥१६॥

श्रीमत्या सर्वलोकस्थितिचतुररुचा चारुपत्न्याऽसपत्नः

संयुक्तश्छाययेव स्फुरदुरुमहिमा प्राभवेणातुलेन ।

भूभृन्मूर्द्धाविसज्जत्मुहूढनयपदः सत्पथाचारधुर्यः

सूर्योऽवार्यावलोकश्चिरमधिकसुखस्त्वं मुरारेऽत्र जीयाः ॥

श्रीवसुन्धरामुरारिराजयोर्मनोहरे

सद्विवाहमङ्गलाञ्जिते नुते महोत्सवे ।

सर्वभाग्यवृद्धिदेऽद्य रामकृष्णसूरिणा

लङ् मयेयमक्षताशिषां मुदा प्रदीयते ॥१८॥

५-३-१६५३

सन्ध्यापरिरायः

सदात्मतेजोरुचिरेण लोकाऽऽलोकप्रसादाभ्युदयप्रदेन ।

गुणानुरक्ता मिहिरेण सन्ध्या समागतेयं न हि कस्य वन्द्या ॥१॥

कारुण्येन भवान्याः शरदां जीव्याच्छतं मिहिर एषः ।

विद्वान्सहर्षमिण्या विधिवद्युक्तः सुखेन सुकृतीह ॥२॥

गार्हस्थ्यं समुपागतोऽद्य महतां सर्वोपकारक्षमं

ह्याशीर्भिर्हृदयङ्गमैश्च मिहिरः श्रीमान् गुणैर्भूषितः ।

पत्नीं पाणिधृतां नयंश्च परितो मेध्यानलं भानुमान्

साक्षान्मेरुमिव प्रणम्यमहिमा जीयाच्चिरं श्रेयसे ॥३॥

२-३-६१

शान्तापरिरायः

यस्यापाङ्गविलोकितं वितनुते शान्तां मतिं देहिनां

सुब्रह्मण्यमपापलेपकलुषं कृत्यं च धर्मोत्सवम् ।

नव्याभ्यां स ददातु वां गणपतिः सद्गदम्पतिभ्यां विभु-
दीर्घायुःसुखकीर्तिसम्पदुदयश्रैयांसि सर्वाचितः ॥१॥

नवया सुगुणालिशान्तया विधिना त्वं वर जायया युतः ।
स्फुरदुत्तमरत्नमालयोजितकान्तिर्जयसि प्रसाधितः ॥२॥
आयुष्मतस्ते शुभपाणिपीडामहोत्सवे सिद्धिविनायकस्य ।
पादाब्जपांस्वर्चकबालकोऽयं मुदाऽक्षताशीर्वचनं प्रयुङ्क्ते ॥३॥

२३-१-६७

मीरापरिणयः

पायाद्वां गिरिजामाता मदनार्यंङ्कहर्षभाक् ।
श्रीमन्मीरानरेन्द्राख्यौ चिराय नवदम्पती ॥१॥

भूयाद्वामादिदम्पत्योः कृपयात्र सुमानुषम् ।
चतुर्वर्गफलप्राप्तये श्रद्धाविध्योरिवास्पदम् ॥२॥

मीरेव मीरा सुदती यशोदावत्साङ्घ्रिपद्मापितशुद्धसत्त्वा ।
श्रीमन्नरेन्द्रे शुभकम्नवृत्ते सदानुरक्ताऽऽचरतात्स्वधर्मम् ॥३॥

दीर्घायुरारोग्यसुभाग्यसम्पद्यशःश्रिया भातु भवद्भूवोऽत्र ।
कल्पद्रुमोऽमुत्र निरस्तबाधो यथा वदान्यत्वमहत्त्वकीर्त्या ॥४॥

श्रीरामकृष्णभट्टो ह्याशिषमेतां नवीनदम्पत्योः ।
मुदितान्तरात्मनाम्बां स्मारं स्मारं श्रियं विधत्तेऽद्य ॥५॥

२८-४-६२

शशिप्रभापरिणायः^१

सौभाग्यसौहार्दगुणाभिरामा रामा सदा विष्णुपदं प्रपन्ना ।
शशिप्रभेयं सदृशेन भर्त्रा भायाच्चिरं चारुचकोरनेत्रा ॥१॥

एकेन चक्रेण यथा रथो नो पन्थानमत्राक्रमितुं समर्थः ।
तथाऽद्वितीयेन भवो हि पुंसाऽपवर्गमार्गं श्रयितुं परार्ध्यम् ॥२॥

शशिप्रभे त्वं चर धर्ममग्र्यं वशंवदा कृष्णकुमारकस्य ।
प्रशस्यमाना सुजनेन साध्वी भृशं सुखश्रीविभवप्रतीता ॥३॥

श्रीमत्कृष्णकुमार सद्गुणमणिश्रेणीसमुद्भासितं
बिभ्राणाय सुवृत्तमद्य भवते दत्ता ममेयं सुता ।
सौम्येमाः परिवर्द्धिता च शरदः शीलं प्रतिग्राहिता
श्रेयोधर्मसुशर्महेतुरनिशं संरक्ष्यतामञ्जसा ॥४॥

पद्मिनीव गुणसौरभकन्ना शुद्धमानसजलात्सरसोऽन्यत् ।
सत्कुलादिह कुलान्तरमुच्चैः संश्रिता दुहितरेधि कृतार्था ॥५॥

दयासमुद्रो मसृणैः कटाक्षैर्वधूवरौ लोकपिताऽवतात्सः ।
इमौ जगन्मातृयुतो निधानं सन्मङ्गलानामनिशं महेशः ॥६॥

१७-११-१९६२

तारापरिणायः

परस्ताराधीशोल्लसितचिकुरालिः स भगवा-
ञ्जगन्मात्रा देवः कलितवपुरद्वः सकरुणः ।
सुखश्रेयोहेतुर्जगति नटराजो विजयतेऽ-
प्यगम्यो योगीन्द्ररशरणभजद्देहिसुलभः ॥१॥

धीमान्विद्याविनीतो गुरुगुणविनीतो यौवनश्रीसमेतो
विप्राणां देवतानां श्रुतिहितवचसाञ्चाशिषा वद्धितोऽयम् ।
गार्हस्थ्यं नव्यकान्तं प्रविशति महितोच्छायमर्को यथाद्य
प्राचीनक्षमाभृदग्रं सुकृतिशुभकरं सर्वभूत्यै नटेशः ॥२॥

श्रीमत्सिद्धिविनायकः स भगवान्भक्तामरानोकहः
शुण्डादण्डसुमण्डितास्यकमलो ह्योङ्काररूपः शिवः ।
पायाच्छीनटराजमस्तदुरितं सत्या युतं तारया
दीर्घायुस्सुखसम्पदाऽनवरतं विघ्नान्धकारार्यमा ॥३॥

श्रीरामचन्द्रः करुणासमुद्रः कृपाकटाक्षः कुरुतात्कृताथौ ।
सदा मुदाऽभीष्टसदर्थसिद्ध्या कल्याणकायो नवदम्पती वाम् ॥४॥

२१-१०-६३

सुनीतिपरिणयः

संसारमार्गेण तु सञ्चरन्ते ये धर्ममन्वाचरितुं वरेण्यम् ।
हिताय तेषां स्वमनोरथाप्तिं गन्तेह दाम्पत्यरथो मनोज्ञः ॥१॥

सुनीतियुक्तो गुणजालसद्बलो दृढाङ्गशिष्टप्रकृतिर्नृपो यथा ।
विभाति लोकोत्तरधामसद्यशास्तथाद्य सन्तोषकुमारको वरः ॥२॥

सन्तोषेण सता युताद्य सुदतो श्रीमत्सुनीतिर्वधू-
विद्याबुद्धिजुषा गुणावलिचरणा शिल्पिप्रकाण्डेन च ।
स्ववर्णीनिपुणा जगत्पितृकृपाऽऽलोकेन जीयान्चिरं
सौभाग्यार्थसुधर्मशर्ममुदिता वंशद्वयश्रेयसे ॥३॥

आशिषमेतां प्रीत्या शिवतांति साक्षतां वधूपूज्यः ।
ध्यायञ्छिवं प्रयुङ्क्ते भट्टः श्रीरामकृष्णोऽद्य ॥४॥

२०-१-१९६३

स्वर्णलतापरिरायः^१

दाम्पत्यं भवतोभूयात्कृपया राधिकापतेः ।

शशवत्सन्मङ्गलोदग्रं लोकक्षेमङ्कुरं परम् ॥१॥

अङ्ग स्वर्णलते सुमङ्गलकलामालाविभूषे मम

ज्येष्ठे प्रेष्ठसहोदरि त्वमचिरात्कन्यैर्बुधाराधितम् ।

सम्प्राप्ता गृहिणीपदं निजगुणैर्विश्वेश्वरानुग्रहा-

द्धर्मार्थादिपुमर्थलाभमहिता जीयाच्चिरं सौख्यभाक् ॥२॥

शीलवतीपरिरायः

सौभाग्यसौजन्यगुणाभिरामा रामाऽद्य विद्यागणभूषणेन ।

सा रोहिणीव प्रयतेन्दुनोढा जीयाच्चिरं शीलवती धवेन ॥१॥

मधुपुरमहितो महागणेशो मथितमहाघसपत्न आशुतोषः ।

सुरतरुरभयं वरान्नतानां वितरतु शीलवतीरमेश्वराभ्याम् ॥२॥

७-३-६६

अनामिकापरिरायः

धर्माश्रितौ हि कामाथौ सम्पाद्यानृष्यभाङ् नरः ।

तरेद्भुवाब्धिमेकाग्रपूतचित्तो जितेन्द्रियः ॥१॥

श्रेयो न प्राप्नुयात्को वा परे ब्रह्मणि निश्चलाम् ।
भक्तिमाधाय निष्कामः कुरुते यः क्रिया इह ॥२॥

यत्कृपालेशमात्रेण मार्कण्डेयोऽतरन्मृतिम् ।
सोऽन्नपूर्णेऽवरीजानिर्दम्पत्योस्तनुताच्छिवम् ॥३॥

१३-६-४७

कुसुमपरिरायः १

कल्याणसम्पदां शश्वद् देवो ह्यायतनं परम्
पायाच्छीराधिकाभीको दम्पती कुसुमानिलौ ॥१॥

पुष्पेषु सर्वैरिव पुण्डरीकं मूर्धन्यतामेति गुणैर्मनोज्ञैः ।
कन्यासुरतनं कुसुमाख्यमेतन्नारीसमाजे कमनीयकान्ति ॥२॥

श्रीमान्विनोदो विनयश्च यस्याः सद्भ्रातरौ सार्थकनामधेयौ ।
कथं भवेत्सा विगुणा हि दृष्टो न कण्टकी चन्दनयोः समीपे ॥३॥

पितृकुलादधुना सुभगे गता
पतिकुलं प्रथितात्प्रयता श्रुतम् ।
कमलिनीव सरः सरसोऽधिकां
श्रियमुपैष्यति सौरभसंश्रिता ॥४॥

कुसुममनिलसङ्गात्संसरत्सौरभाढ्यं
चरितबहुलधर्मं भर्तृगुप्तं कलत्रम् ।
सदृशदयितया चालिङ्गितो मालयाऽसा-
वनिलवरकुमारो वर्धते शुद्धसत्त्वः ॥५॥

जयतु जनमतोऽसौ जाययाद्योपगूढो
निखिलमनुजयोगक्षेमसम्पादनाय ।

सुरगुरुगणनाथानुग्रहेणानिलः स-
ञ्छतमिह शरदां च श्रेयसेऽलं गृहस्थः ॥६॥

१८-२-७०

शङ्करीपरिणायः

वेदुष्यचारित्रगुणाभिरामः श्रीभीमभट्टो विधिना सदृश्या ।
वध्वा समेतोऽद्य विभाति चन्द्रः प्रकाशपीयूषकरो निशेव ॥१॥

सन्मङ्गलानां दातारौ पितरावादिदम्पती ।
विश्वस्य नवदम्पत्योः क्रियास्तां श्रेयसां ततिम् ॥२॥

लक्ष्मीनारायणौ देवौ शङ्करीभीमशर्मणोः ।
आयुरारोग्यभाग्यानि दत्तां कारुण्यशेवघी ॥३॥

सम्पादनार्थं पुरुषार्थकानां नरो द्वितीयाश्रममेति मेध्यम् ।
अतः प्रसन्नेन्द्रियकार्यभाजा भाव्यं स्वधर्मप्रवणेन तेन ॥४॥

४-१-५७

प्रमीलापरिणायः

सिद्धिप्रदो भक्तविपन्निहन्ता महागणेशः करुणाकटाक्षः ।
अपोह्य विघ्नान्नविकोटितेजाः पायादपायान्नवदम्पती वाम् ॥१॥

मङ्गलायतनं देवो लोकाध्यक्षो दयानिधिः ।
पार्थसारथिरव्याद्वां प्रमीलापार्थसारथी ॥२॥

श्रीमत्या विधिनाऽधुना दयितया युक्तः प्रमीलाख्यया
सद्विद्याविनयान्वितो मधुरवाकस्त्रीसद्गुणाभूषया ।
राजवोदितवीरताविजयया संशोभसे सेनया
प्रार्थाख्याऽऽहितनीतिधर्मसुषमस्त्वं श्रेयसे भूयसे ॥३॥

तव सार्थकमस्तु जीवितं सुचिरं पार्थमुसारथे श्रिया ।
दयितानुगतस्य कौमुदीसहितस्येव विधोऽस्ममण्डलम् ॥४॥

दाम्पत्यं युवयोरस्तु योगक्षेमाय सन्ततम् ।
कृपया चादिदम्पत्योर्निःश्रेयसनिदानयोः ॥५॥

श्रीपार्थसारथ्यभिधाय तुभ्यं पत्न्या सदृश्या सहिताय सद्यः ।
प्रयुज्यते प्रीतियुतेयमाशीः श्रीरामभट्टेन सकृण्णनाम्ना ॥६॥

१-५-६४

सरलापरिणयः

अविरलगुणपुष्पोल्लासितां कमलमाला-

मिव शुभसरलां तामुद्वहन् रामकृष्णः ।

सविनयवरविद्योद्द्योतितात्मा नराग्रचो

नव इव वनमाली राजते वंशगीतः ॥

सुनन्दापरिणायः

श्रीनागराजाय सतां मताय क्षमाभरान्त्रशिरोधये ते ।
देयात्सुनन्दोद्वहनेडचधाम्ने नागाननोऽजस्रमदभ्रभद्रम् ॥

वाणीपरिणायः

अरुणकुमारेण सता वाणी विधिना सती परिगृहीता ।
अद्य मुहूर्ते शस्ते भायाद्रविणा प्रभेव चिरमीडया ।

वसन्तापरिणायः

सिद्धिप्रदाय परिणद्धजगद्धिताय
सद्धर्मकल्पतरुवर्द्धनवारिदाय ।
श्रद्धालुदम्पतिसमृद्धिसुखास्पदाय
बद्धाञ्जलेभंगवते प्रणतिर्ममैषा ॥१॥

रमयाऽरमयाभ्युदितौ विलसन्भजतां भगवान्हृदि वामवतात् ।
नवदम्पतितां गमितावधुना विधिना बुधसंसदि हार्दयुतौ ॥२॥

रामानुजं प्राप्य वरं वसन्तावतारलक्ष्मीरियमद्य हृद्यैः ।
गुरोः सुधर्मावनदक्षमद्धा ह्यनुव्रता सच्चरितं विभाति ॥३॥

रामानुजं भ्रातृपवित्रभक्तिर्वातात्मजं प्रागिव राघवार्चा ।
पुण्यश्रिया वर्धयतेऽधुनेयं वरं वसन्ताप्यनघा गुणद्वयम् ॥४॥

वसन्ते सुमान्तर्वसन्तं समन्तादनन्तं सुगन्धं वितन्वन्तमीशम् ।
हृदन्तश्च निःश्रेयसाय स्मर त्वं पुनन्तं सुचेतोवरं मारबन्धुम् ॥५॥

श्रितकार्यभरः परीप्सया परिगृह्णाति सहायमुत्तमम् ।
ऋणमोचनतत्परः सुधीः सुकलत्रं प्रयतं स्वधर्मवित् ॥६॥

पितृकुले सकलानधिरोपिता गुणगणान्ससुखं परिपालिता ।
सहजसौरभभारनता परं कमलिनीव विभासि नवा वधूः ॥७॥

जगन्मात्राकारा त्वमसममिदानीमुपगता
गृहिण्याः सौभाग्यप्रचयसुफलं सन्नुतपदम् ।
कुलद्वन्द्वश्रेयोमहिमयशसो भाजनमथो
चिरं जीया भर्त्रा सुकृतकृतिना देवकृपया ॥८॥

भारतीरामयेवोरुधीरात्मभू राघयाऽऽराधितः सर्वतो माधवः ।
हैमवत्या महत्यापि मृत्युञ्जयः श्रीवसन्ताख्यया भातु रामनुजः
॥९॥

आशीराशी रुचिरो माल्यगुणो मधुपसम्भृतो दत्तः ।
वासन्तीरामानुजभद्रायाय च भूयसे भूयात् ॥१०॥

१-२-७१

शोभनापरिणयः

मञ्जीरशिञ्जितमनोहरपादपद्मो
मातङ्गमुख्यमुख आश्रितकल्पवृक्षः ।
श्रीशोभनार्कपतये हृतविघ्नराशि-
नृत्यन्गणाधिपतिरस्तु स सार्गबन्धु ॥१॥

प्रभुतया महितप्रभया रविः प्रतिभया लसति प्रथितः कविः ।
प्रथमयोपमया च कवीश्वरो दयितया शुभशोभनयार्कराट् ॥२॥

दाम्पत्यं लोकयात्रापथिकसमुचितं धाम यच्च प्रशस्तं
ह्यन्योन्यक्लेशनाशं रचितमुकृतसङ्गोपनं पूर्णकामम् ।
सौहार्दोन्निद्रगर्भं विबुधपरिषदानन्दितामोदमद्या-
प्यर्केशः शोभतेऽयं तदिदमधिवसञ्जायया शोभनात्मा ॥३॥

दाम्पत्यसम्पादकवामदेहः सद्दम्पतिस्वान्तमणिप्रदीपः ।
समस्तसन्मङ्गलरङ्गराजः श्रेयांसि देयाद्भुगवाज् शिवो वाम् ॥४॥

अर्कादयः करुणया मसृणान्तरङ्गाः
सर्वे ग्रहाः सुरगणप्रमुखाः सुखाय ।
त्वां शोभनोत्सवमनुग्रहसन्दीपणा
ह्यर्केशमीप्सितफलैश्च चिराय पान्तु ॥५॥

१३-२-७१

सावित्रीपरिणयः

प्रत्यूहमोहमथनः प्रथमोऽहितानां
प्रीतो विनीतजनतानुतिमृद्वूपैः ।
प्रातः स्मृतः सकरुणः प्रददातु सिद्धिं
प्रेष्ठां स वां गणपतिर्नवदम्पतिभ्याम् ॥१॥

श्रीसावित्रि चरित्रचारुवपुषा राकेशधाम्ना सता
भर्त्रा सम्प्रति संयुतां च सहशा सौहार्दसंख्यावतीम् ।
कारुण्याब्धिरनन्तभोगमुभगो गोपार्भकस्त्वां सदा
राधाराधितपादपद्मयुगलः पायात्समग्रश्रिया ॥२॥

या राकेशं प्रसादप्रसृमरमहिमप्राज्यया ज्योत्स्नयाऽद्धा-
नन्तस्वान्तान्तराले समुदितकुमुदाभोगया संयुनक्ति ।

मेध्याप्याराध्यवृद्ध्या जगति विजयते जीवनाधानहेतुः
सावित्री सा पवित्रा सुकृतिमतिहिता मण्डलश्रीरजस्रम् ॥३॥

विद्याऽनवद्या विनयेन युवता लज्जामहिम्ना ललना कुलीना ।
स्वच्छश्रुतेनेव नरप्रवृत्तिर्वधूरियं भाति शुभा वरेण ॥४॥

गुणोत्तमविभूषणा गुरुवरामरानुग्रहाद्
गिरीन्द्रतनया यथा महितभूतिसंशोभिना ।
मनीषितकुटुम्बिनीपदमिदं समारोपिता
वरेण करुणात्मना सुचिरमेधि चानन्दभाक् ॥५॥

गुप्ता गृह्यात्मना सद्गुरुभरतरसालङ्कृता सम्भृता चे-
दानीं दत्ता मुहूर्ते बुधसमितिनृतेऽप्यग्रजैर्विद्वराय ।
धात्रीवोद्यत्तितिक्षा विशसितवृजिना सर्वसम्पत्फलाढ्या
सावित्री सर्वदेयं कुलयुगलयशःश्रेयसे भूरि भायात् ॥६॥

अत्रैतयाशीर्वचनप्रसूनस्रजा विवाहोरुमहे महत्या ।
वधूवरौ गौरवमानितोऽयं प्रसाधयत्यक्षरसाक्षतं वाम् ॥७॥

१६-२-७१

लतापरिणायः

शिवपुरीवसतिप्रथितो महाञ्जिश्वसुतः करुणवरुणालयः ।
गणपतिः श्रुतिधर्मशिरोहितश्चिरमिमाववतान्नवदम्पती ॥१॥

कुलीनपितृसम्भृताऽखिलकलाकलापाञ्जिता
कुलद्वययशस्करो मतिमती मता धीमताम् ।
वरेण गुणमालिनाऽजयकुमारकेणाधुना
वधूः कुसुमभूषिता नवलतेयमाभाति सा ॥२॥

सुजनमधुपगीतसन्नुतेयं शुभगुणगन्धमनोहराऽद्य काले ।
 अजयवरकुमारमाधवोढा कुसुमलता सुदती विभाति भूयः ॥३॥
 धर्मालवालेन च पोषितेयं धर्मेन्द्रनाथेन च हार्दसिक्ता ।
 कुलाजिरे सत्कुसुमा लताऽग्र्या श्रेयस्करी भातु वराम्रलग्ना ॥४॥
 शिवतातिरियं ह्याशीस्सुमनोऽनुग्रहकरम्बितोपात्ता ।
 कुसुमलताजयपाणिग्रहणमहे श्रेयसां निधानेऽस्मिन् ॥५॥

६-५-७१

षष्ठ्यब्दपूर्तिसमभ्यर्हणा

सद्वंशोदितमौक्तिकाय गुरुविद्देवप्रियायानिशं
 धर्मप्रेमसुकर्मसौरभजुषे चानन्दरामात्मने ।
 षष्ट्या तुष्टिसुपुष्टिदोऽद्य शरदां कम्प्राय देयाद्विभु-
 विघ्नेशः सुकुटुम्बिने शुभर्तति चायुः सुखं ते श्रियम् ॥१॥

यस्याः कटाक्षनिचयैः पतितैः सरागं
 श्रीचन्द्रमौलिरभजच्छ्रितिकण्ठसंज्ञाम् ।
 मृत्युञ्जयस्य दयिता सदया चिरं सा
 श्रेयः परं तव तनोतु कलत्रपुत्रैः ॥२॥

श्रीरामकृष्णभट्टोऽद्यानन्दरामाख्यशर्मणे ।
 ध्यात्वा गणपतिं ब्रूते शुभाशीर्वचनं मुदा ॥३॥

१६-२-६८

मन्त्रोपदेशः

बालक्रीडाप्ररूढाननरुचिररुचिः सद्गुरुद्वारदेव-
 व्रातोपात्तार्यभक्तिगुरुकुलपठितानेकविद्यानवद्यः ।

आदित्योद्दामधामाभिजनजननभाक् सत्सुमन्त्रोपदेशा-
वाप्ताध्यात्मप्रभावो जयति जनमुदा राघवः श्रीनिवासः ॥१॥

पटुरिह कपटानां सूत्रभृन्नाटकानां
घटितमसृणहृष्टिर्दीनदूनेषु धन्यम् ।
चटुलनयनलक्ष्म्यालिङ्गितः कोमलाङ्गं
वटुमवतु भवन्तं श्रेयसे नन्दसूनुः ॥२॥

सावित्रेण पवित्रो मन्त्रेण ब्रह्मशेखरेणाद्य ।
श्रीमानकं इवार्हो ज्योतिश्चक्रेण भासि भद्रेण ॥३॥

निरवद्यविद्ययाढ्योऽप्यनघः सब्रह्मवर्चसो वाग्मी ।
सज्जनपङ्कजभास्वान्नाघव पुरुषायुषं जीयाः ॥४॥

१-२-७१

आयुराशीः

विश्वात्मन्करुणासमुद्र भजतां सत्कल्पशाखिन्गुरो
पुत्राणां शृणु पादपद्मशरणं वाक्यं गतानां सते ।
उद्यद्यौवनशालिनेऽपि विनयप्रह्वाय सिद्धिं परां
श्रीमाहेन्द्रकुमारकाय विजयं देह्यायुरारोग्यजम् ॥

१६५५

ब्रह्मचर्योपदेशः

आयुष्मन्तौ विधिज्ञं रूपनयनविधौ ग्राहितौ विश्ववन्द्यां
गायत्रीं सर्वविद्याजनिभुवमिह सद्बुद्धिबंशद्यहेतुम् ।

देवेन्द्रोऽथो नरेन्द्रो गुणमहिमसमाकृष्टशिष्टप्रसादौ
जीयास्तां श्रेयसाढ्यौ सुखधनविजयारोग्यभाग्यौ चिराय ॥१॥

पित्रा सङ्ख्यावताग्रे महितहुतभुजो मन्त्रपूतैर्हविर्भि-
र्बालौ सन्तर्पितस्य श्रुतबुधमुहृदामाशिषा चोपनीतौ ।
ब्राह्मेणाद्योपगूढौ विसृमरमहसा सञ्चकास्तौ भवन्तौ
नासत्यौ सत्यकामाविव सुकृतिहितव्यग्रचित्तौ प्रहृष्टौ ॥२॥

जगतां जननी च पार्वती तनुताद्वामनिशं सुमङ्गलैः ।
धिषणां धिषणोपमां श्रियं पितृसम्प्रीतिकरं शुभं यशः ॥३॥

अनेन तुष्टो भगवान्महेश्वरः शुभेन संस्कारवरेण भूतले ।
क्रियादपास्ताखिलशोकशत्यकं जनं च धर्मोदयशर्मसम्पदम् ॥४॥

भट्टश्रीरामकृष्णोऽहं प्रयुञ्जे ब्रह्मचारिणोः ।
अक्षताशीर्वचोऽद्येदं धर्मसम्पत्तिकारकम् ॥५॥

वटोराशीः

आयुष्मान्सुकुमारः सुमनोहृद्यः कलाधरप्रेयान् ।
सुगुणालिरञ्जितः स्या ब्राह्मेणालं वसन्त विधिनेह ॥

२५-१२-५७

सीमन्ताशीः

श्रीमत्या सहिताय पद्मनिकरप्रेष्ठाय चायुष्मते
श्रीमद्भास्कर जायया विजययुगलक्ष्म्येव पूर्वाशया ।

गर्भे सत्तानयप्रभाचयमथो सन्धारयन्त्या विभु-
र्देयात्सिद्धिविनायकश्च भगवांस्ते पुत्ररत्नं श्रियम् ॥

आपन्नसत्त्वाशीः

श्रीमत्पद्मसुहृत्समानधिषणातेजा निजां सम्पदं
दैवीं विभ्रदयं युतो दयितया श्रीजानकीस्वाख्यया ।
सत्यापत्यफलं कुलद्वयबलं गर्भे दधत्या विभो-
विघ्नेशस्य कृपावशेन जयताच्छीपद्मनाभः श्रिया ॥

जन्मोत्सवः

अम्ब त्वामधुना वयं सकरुणां विश्वप्रसूं भक्तितो
याचामः प्रथमे प्रहर्षमुषमे हेमाङ्गजन्मोत्सवे ।
दीर्घायुः सुखमक्षतं गुरुवरप्रेमाणमस्मै यथा
वृद्धिं बालहिमांशवे वितरतादव्याहतां श्रेयसे ॥

२४-३-५६

मौक्तिकम् ६

सन्तापप्रशमौषधं स्मितसितं स्थायिस्वभावोदयं
सञ्चारिद्रुमसन्ततिप्रततसच्छायामनश्शाद्वलम् ।
काव्योद्यानमिदं श्रुतिप्रियवचोरभ्यद्विजैर्नन्दितं
वाणीमौक्तिकमालिकाशिशिरसंश्लेषं च निर्विशयताम् ॥१॥

यथा कलादः कनकेन कान्तं कुर्वन्परस्मै पदमाहूतेन ।
सदादरस्याभरणं तथायं काव्यं कविः स्यादिह वस्तुनाऽलम् ॥२॥

यः स्वार्थवर्जं कुरुतेऽत्र कृत्यं सल्लोकसङ्ग्राहकृते समग्रम् ।
तज्जीवितं चापितमुत्तमद्वयैः पुंसे परस्मै पदमामनन्ति ॥३॥

ऋतुमतीमधुना मधुना सखे वसुमतीं सरसामवलोकय ।
सुमविकासविलासमुहासिनीं किसलयोदयरगपरिष्कृताम् ॥४॥

दुर्नीतिधूमलेखाधूसरचारित्रचित्रमतिशोच्यम् ।
कालकुपाचकदोषान्मानवजीवनमहानसोद्देशे ॥५॥

संस्कृतसंस्कृतचित्ता धर्मप्राणाः पुराणमुनयो यत् ।
लोकहिताय जगुस्तत्कलिविषभेषजमिहोत्तमं पुंसाम् ॥६॥

नापितशालां गत्वा वारं प्रतिपालयन्स्वकं शोच्यः ।
कालं क्षपयन्मर्त्यो ह्यक्षतकूर्चस्तु याति जगदर्चाम् ॥७॥

भारतीसङ्गमे पुण्ये नानाजीवनरञ्जिते ।
सन्तो ये स्नान्ति ते यान्ति विबुधव्रातवन्द्यताम् ॥८॥

अर्थं सञ्चिनु निर्विशैहिकमुखं कर्मापि चेतःप्रियं
प्राणाधारणकारणं कुरु सखे रत्नाकराल्लङ्घयन् ।
नानादिक्षु नभश्चरो विहरतात्कालानुरूपं पुनः
सम्यग्रक्ष सुशीलरत्नमनिशं सद्रवृत्तपात्रापितम् ॥९॥

किमर्थं व्यर्थं त्वं सुकृतरचनञ्चार्चसि भूशं
धराधीशानर्घसिनमिदमिदानीं तु दिविजम् ।
न विक्रान्तादित्यस्वकमथ विचार्यैव गुणतो
ह्यधिष्ठातारं प्रागुपचर चिराय प्रयतधोः ॥१०॥

भो भो भूरुहभूसुरासि भुवने ह्यभ्यर्हणाभाजनं
भूयस्त्वां प्रभवोऽभियान्ति बहुभिर्भोष्मायुधैर्निर्भयम् ।
काले भ्राम्यति भूतसंहतिदशेऽथो चक्रवद्वाखिलं
व्यत्यस्तं भवतीति वस्तु नियतं चोच्चावचं बुध्यताम् ॥११॥

साहित्यदुग्धार्णवभोगसक्तः सौहार्दसाम्राज्यशिरोऽभिषिक्तः ।
स्वाध्यायबोधोपचयानुरक्तः सुधीः स्वयं^१ भाति सुधाशिभक्तः ॥१२॥

अद्य गद्येन भवतो भावयामि बुधाग्रिमान् ।
गद्यपद्यमयी वाणी द्वयं देवी हि वाञ्छति ॥१३॥

अन्यादृशीं मुदमुपैति मनो मदीयं
श्रुत्वा वचांसि मधुराणि महोदयस्य ।
अथर्यानि कृत्यविदुषोऽस्य जगद्धितानि
बन्धोरिवागतवतश्चिरविप्रवासात् ॥१४॥

नमो विज्ञानरूपाय ब्रह्मणे कवये यतः ।
सरस्वती सदाराध्या प्रवृत्ता ज्ञानवाहिनी ॥१५॥

वागर्थदास्पत्यफलं कुलीनं काव्यं सदानन्दविधायकं नः ।
उमामहेशात्मभवं महस्तद् गजाननं चात्मरसं प्रसद्यात् ॥१६॥

भासते भास ते कीर्तिः सारस्वतसरस्वतः ।
सुजातकुमुदाभोगे शारदी चारुचन्द्रिका ॥१७॥

नत्वा विघ्नेश्वरं वाणीं तत्कृपासारनन्दिताः ।
कार्यजातमथार्याणां मुदे साध्वारभामहे ॥१८॥

सहृदयसमुदायः साधुपीयूषवर्षी
 शमयति हृदयार्तिं हर्षमासिञ्चतीह ।
 द्युतिमपि धिषणायाः पुष्यति ध्वान्तमस्यन्
 विजितविबुधशाखी सौहृदाकाशकाशी ॥१९॥

स्वाध्यायनिरतो धीमान्गुरुमानसमन्वितः ।
 सञ्चिन्वन्सत्कलाशालीन्धन्यो जागर्ति शिष्यविद् ॥२०॥

कुक्कविहृदयबाणः सन्मनोवारबाणो
 रसयुतकवितायाः पञ्चबाणो ब्रुवाणः ।
 जयति नृपसभायामुज्ज्वलं भट्टबाणो
 ह्यमृतवचनभङ्ग्याऽऽधूतगोवर्णवन्द्यः ॥२१॥

हृद्यं गद्यं रुचिरपदभाक् प्रीतये चेतसोऽद्धा-
 लङ्काराणां मृदुलनिन्दैः सार्थकं सद्गुणाढ्यम् ।
 शय्याक्रान्त्या भवति सरसं रीतिसद्गुणतिरम्यं
 यूनश्चिन्ताविरतिसुखिनः सङ्गतं कान्तयेव ॥२२॥

कालेन स्यात्पथिकजनताविश्रमायालमेष
 स्निग्धच्छायो नगरपतिना रोपितश्चेति कश्चित् ।
 मार्गाम्यर्णं शमनरथसज्जायया गण्डकण्डू-
 मल्पो वृक्षः प्रसभविहर्ति प्रापितो हा नुदत्या ॥२३॥

सन्मार्गदर्शी बुधसन्निकायः पुण्यावहे मङ्गलमार्गशीर्षे ।
 विचक्षणश्रीकवलक्षपक्षे साक्षी स्वयं सिद्धिकृतेऽत्र भूयात् ॥२४॥

कीर्तनकेसरिणं त्वां दिदृक्षुरहमागतोऽद्य बुधवर्यम् ।
 चातक इव जोमूतं विलसद्गुणजालकं रसात्मानम् ॥२५॥

सुधीरो नासीरः समरभरनासीरपरुषः
 परास्यार्वोर्वीशं नृपनयमहिम्नार्यमहितः ।
 इदानीमारूढस्त्रिदिवमुखविक्रान्तिविभवः
 शुनासीरं जेतुं निजतुरगवेगेन महता ॥२६॥

कम्मुनीष्टमिह मार्गमुपेयां पृच्छतीति जनतोपहतोच्चैः ।
सङ्कुचद्विषणकैरभिषिक्तं रास्पदे बहुलहेतुवचोभिः ॥२७॥

सभास्तारास्तारापरिवृढशुचिस्वान्तचरिता-
श्चिरायुष्मन्तोऽत्रावहितहृदया देवदयया ।
परीक्षायां सिद्धिं बुधनिकरमान्यां धृतियुता
लभध्वं यात्रायां भजत पदवीं चायतिहिताम् ॥२८॥

वैदुष्यं तव दूषितं हतविधेः सम्भावयेदत्र कोऽ-
सूयाधूमितमानसे बुधगणे स्वार्थग्रहोत्पातिते ।
काव्यं भव्यगुणाधिनायकमहोदारं च नाना कृपा-
सारं तन्त्रविदामसारमखिलाभीष्टार्थसिद्धिप्रदम् ॥२९॥

कस्य कुत्र विहितस्य कथं वा कर्मणः फलमिदं मनुजेन ।
भुज्यतेऽथ पतिरन्य इह द्रोः क्रीणते च बहवोऽस्य फलानि ॥३०॥

मा भूर्वायस^१ मानसे च मनुजे निर्वेदभागवैदिकैः
पूज्यः पैतृक एव कर्मणि पुनः कल्याणसन्धायिनि ।
नैव, प्रत्युत दूषितोऽहमिति भो लोको यदेष ध्रुवं
स्वार्थं स्वाभ्युदयोद्भूतं स्मरति किं वृद्धं प्रसिद्धे प्सितः ॥३१॥

शृङ्गारे नृपतिर्विदूषकमथो दण्डे च सेनापतिं
धर्मं धीसच्चिवं तथार्थसच्चिवं वित्ताधिकारे परम् ।
पृच्छेत्तत्तदुपायकार्यपदवीं नैकं समस्तान्विधी-
स्तस्मात्त्वामिह कोऽपि पृच्छति न चेन्मा भूविषण्णः सखे ॥३२॥

वनीपकानां तनयाश्च भिक्षामटन्तु खेलन्तु धनेश्वराणाम् ।
मास्त्वन्यथेतीदमवेत्य तत्त्वं स्वभागधेयेन च निवृत्तः स्याः ॥३३॥

सुप्तां प्रबोधयितुमुत्सहते जनोऽयं
नृत्यत्पदां न कवितादयितां सतीं स्वाम् ।

एषा ह्यकालवरणतंसमाधिरस्ता-

लङ्कारसारसरसा विगुणत्वमेयात् ॥३४॥

इलाध्यार्थं हृदयङ्गमेन पदविन्यासेन चान्यादृशा-

नन्दोद्भूतिमयत्नमाशु रसिकस्वान्ते दधाना स्वयम् ।

सन्मार्गं दिशती विधूय दुरितं नीतिव्रताज्ञां विना

काव्यश्रीयुवतिः पुरातनतनुः सौराज्यकृद्राजते ॥३५॥

सत्त्वोच्चयात्मपुरुषोत्तमनिःसृता या

सन्तप्तपञ्चजनहृत्तलमुत्फलाढ्यम् ।

सन्तन्वती सुकविता महिता सदा सा

गङ्गेव पुष्पति पुनाति च लोकमेका ॥३६॥

मा गा विषादमभिके कविते स्वचित्ते

मात्सर्यगर्ह्य विषधूमितचित्तायाऽहम् ।

सन्दूषिता जनतयेति यतो निसर्गो

दुग्धप्रदं दशति काममयं द्विजिह्वः ॥३७॥

कस्मिन्पापकुले तवाजनि जनिर्यत्त्वां जनो मन्यते

दुर्मैधास्तृण भोस्तृणाय भवतोऽनादृत्य तद् वैभवम् ।

गोभ्यो येन समर्प्य साधु सरसं स्वात्मानमाधार्यते

विश्वं मर्त्यकुलं तदीयपयसा चाप्यायमानं त्वया ॥३८॥

यदा यदा विक्लवतां मतिस्ते प्रयाति शोकामयतापमूढा ।

तदा तदेदं पिबतादमोघं सुभाषितं साधुरसायनं त्वम् ॥३९॥

सदाथवेदं भज यद्वरं प्राग्रसायनासेवनमुत्तमार्थम् ।

गदाक्रमान्निष्ठुरवारबाणप्रधारणं योद्धुरिवेह पुंसः ॥४०॥

कामं सर्वः कालकूटान्तरङ्गो लोको हन्त स्वादुपीयूषवक्त्रः ।

नाहं तादृग् लोकसेवाव्रतोऽपीत्युक्त्या मा भूर्वञ्चितो

वञ्चकानाम् ॥४१॥

अस्थाने यदि संस्कृतात्ममनसोः स्त्रीपुंसयोः सङ्गमो
जायेताध्ययनालयप्रभृतिके दोषान्वयः स्यान्महान् ।
को विद्वान्प्रकृतेरनर्थविषमं सत्प्रत्ययस्यामर-
व्याहारेऽभिलषेत्प्रयोगसमयं भव्यार्थतात्पर्यवित् ॥४२॥

विभूते मातस्त्वां प्रमथपतिरालिङ्गति हृदा
जनो रूपं त्वेकं कनककमनीयं भजति ते ।
कृतघ्नोऽप्यन्येनामलविशदसारेण नितरां
विनेनेक्ति भ्राष्ट्रं कठिनमुरुपृष्ठाचितमलम् ॥४४॥

अज्ञस्त्वां लघुमेव जल्पति मुहुर्मर्त्यान्गुणाढ्यं निजै-
र्वासोभिः परिधाप्य यद्यपि सतां स्थानं मतं कर्षसि ।
निन्दायां बधिरा भवादृशशुचिस्वान्ता ह्युदात्तोद्यमाः
सत्यं तूल तुलास्ति चेत्तव वदेरीशादृहासात्मनः ॥४५॥

निःस्वार्थं तव कोऽपि गीतमतुलं किं श्लाघते मञ्जुलं
यात्राक्लेशतरङ्गसङ्घविषमे संसारसिन्धौ नराः ।
मूर्च्छाविह्वलतां निपत्य गमिता दुष्कर्मयादोऽदिता
जीवातुं तमुशन्ति कोकिल सुधानिष्यन्दिनोस्ते गिरः ॥४६॥

उदयास्तमयौ दिवानिशं सुखदुःखे अपवर्गबन्धने ।
निखिलं अममूलमेव तद् ह्ययमात्माप्यविकारिनिष्कलः ॥४७॥

दूरादापतितं विलोक्य कृपया आम्ब्यन्तमुच्चावचं
तीरद्वन्द्वमनाथमम्बुनिवहं गोपायति स्वान्तरे ।
विस्मृत्योपकृतिं तथापि महतीमेतां जघन्यक्रमो
वर्षाभ्यन्तर एष लुम्पति भूशं तस्योच्छ्रितस्यास्पदम् ॥४८॥

सर्वः शास्त्रघनः प्रवर्षति वचोधारां नृचेतःस्थलो-
धात्रीं यद्द्वयमार्हुतिं च जुहुमः प्राणेषु चान्नाह्वयाम् ।
लोकक्षेमकृते न भोगतृषिताः प्रायो मृषेदं पुन-
र्जन्तुर्जीवति केवलं ह्युदरसम्पूर्य प्रमाणान्वितः ॥४९॥

१ शनैश्चरनिपीडितस्त्वमिह पान्थ तृष्णाक्षुधा-
भरेण जननिन्दया निजविगेयदौर्मुख्यया ।
कृशः सुहृदुपेक्षितः पितृविरोधिवर्माश्रितः
पुराथ विहिता कृतिः सदृशमेव सूते फलम् ॥५०॥

पयो दुग्धाम्भोधेर्यदि भुजगराजस्य विषमै-
विषज्वालाजालैः कटुतरविपाकं भवति तत् ।
तदेच्छादोग्ध्रौ कोऽमृतकरकलां कल्पलतिकां
विसंज्ञां त्रायेत स्वपति धृतयोगे भगवति^२ ॥५१॥

धन्यालङ्कारमध्ये गणयति कविताकामिनी यं रिरंसुः
पुण्ये काव्यात्मकुञ्जे सहृदयकविना मार्गबन्धूकृतेन ।
अन्यां तन्नूपुरस्य ववणितमिव गतिं शास्ति यस्यात्तबोधं
मान्याः कर्णातिथित्वं व्रजतु स भवतां प्रीतयेऽन्यापदेशः ॥५२॥

स्वतन्त्रदैवाकरजातमुक्ताफलाभिरामोदयतुष्टलोके^३ ।
राष्ट्रे प्रजाः कर्मसु चेत्प्रकुर्युस्तन्त्रं तदा नश्यति राज्ययन्त्रम् ॥५३॥

श्रौतस्मार्तविधानशास्त्रनिपुणः प्रौढः कुशोदग्रधो-
वर्गमी कालघनान्धकारपदवीभ्रष्टो ह्यनार्यागमात् ।
विप्रोऽग्रेसरतां श्रितोऽपि पतितो दुश्चेष्टते चेत्तदा
यात्रा धर्महिता जनस्य च भवेत्किं श्रेयसे प्रेयसे ॥५४॥

१ हे शनैश्चर इति वा पदच्छेदः । हे पान्थ शनैः चर इति वा ।

२ दिल्ली दुग्ध केन्द्र कर्मकरप्रकोपजनितेन पीरक्लेशेन प्रेरितमिदं पद्यम् ।

३ स्वस्य तन्त्रं तस्य तद् एव वा दैवं भाग्यम्, तस्य आकरो योनिः
सम्हो वा, तस्माज्जातं यदमुक्तं मोचनं, भावे वक्तुः । तदेव आ फलम् आसमन्तात्
स्थितं सम्पूर्णं पक्वं वा फलम् । तेन अभिरामो रमणीयः उदयः । तेन तुष्टलोके ।
अथवा स्वतन्त्रः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रो यो दैवाकरजातः, दिवाकरस्य इदं दैवाकरं जातं
जन्म यस्य सः । सूर्यवंश्य इति भावः । स एव मुक्ताफलम्, स मुक्ताफलमिवेति
वा, तत्तुल्यः । अभि अभितः स्थितः सर्वव्यापी, रामः तस्येत्यादि स्पष्टम् ।
श्रीरामचन्द्रस्य जन्मना यत्र जना हृष्टाः पुष्टाश्चेति सारः ।

सत्यं सत्यवचाः कलौ खलजनोन्यायार्जितैश्वर्यभाक्
सद्धर्मयितनताननन्दितजनश्रेयःसुखप्रार्थनः ।
इष्टापूर्तसमाधिपुण्यजनतासौहार्दसम्पोषकः
को नामेह सदा नवः परमसन्नेता वदान्यो भुवि^१ ॥५५॥

प्रगेऽस्मिन्हेमन्ते शिशिरपवनान्दोलिततरौ
घनप्रालेयाश्रुस्तुतिकलुषवक्त्रे च नभसि ।
विहायाभीष्टं तन्निजगृहमुखं को नु रसिको
बहिर्गन्तुं कुर्यान्मतिमिह किमुद्दिश्य सुफलम् ॥५६॥

गुरावानृण्यं चेदभिलषितमन्यादृशफलं
तदा शिष्यैर्वैश्यैश्चरितगरिमाऽमुष्य मनसा ।
सदा धार्यश्चार्यः श्रवणपुटपेयो निजवचः-
प्रचारप्राग्भारंरकपटमुपास्यः समुचितम् ॥५७॥

कलावधर्मोपचये विजृम्भिते बले च दैवे शिथिले तपस्विनाम् ।
दशा नृणां स्याद्भगवद्बुद्धयार्थिनां सखे कथङ्कारमपेतयातना ॥५८॥

संस्कृतिकल्पलतायाः संस्कृतमेवामनन्ति दृढमूलम् ।
यदसंस्कृताश्रयं तद् वन्ध्यापत्यं तु भारतोयत्वम् ॥५९॥

सुप्तां विबोध्य कवितां दयितां मदीयां
शय्यां कथञ्चिदपि नेतुमयं प्रयत्नः ।
सद्बुद्धाभङ्गकृतसाध्वसतस्ततस्सा
मन्दं स्खलत्पदगतिर्मम पार्श्वमेति ॥६०॥

१ कलौ खलजनः सत्यवचा इति विरोधः । परिहारस्तु कलौ सति अवचा विरोधवाक् । न्यायेत्यत्र अवग्रहेण अन्यायेति ग्राह्यम् । यद्वा अन्येषामायेनेत्यादि । सद्धर्मेति । धर्ममार्गतानेन तत्र ऐक्येन नन्दिताः जनस्य श्रेयःसुखप्रार्थनाः येनेति विरोधः । परिहारे सद्धर्मयिति पदच्छेदः । नताननं यथा तथा, भुग्नाननं वैमुख्येनेति यावत् । दिताः खण्डिताः । समाधिः समृद्धः आधिः । इष्टापूर्तयोरधिकपीडया पुण्यजनता राक्षसत्वम् । तेन सौहार्दम् । स दानव इति पदविभागः । परम् असन्नेतेति च । वद अन्यः वदान्यः ।

ईश्वरो मम मनोऽधिशयानो विश्वबन्धुरखिलं कृतिजालम् ।
आश्ववेहि खलु चोदयतीदं विश्वसन्निति हि ते गुरुवाक्ये ॥६१॥

ईषन्मामकवाक्यं श्रवसोः कुर्याः सखे विवेकेन ।
अर्हसि कर्तुं पश्चाद् यथैव तुभ्यं तु रोचेत ॥६२॥

ऊर्ध्वं मनोरथरथस्तव याति वेगा-
न्नाप्नोति चान्तमपि वर्त्मन एष विश्वे ।
तृष्णाप्रचोदितमना हरिणः प्रधावं-
स्तोयं पिपासति च हन्त मरीचिकासु ॥६३॥

ऊर्ध्वं तु गृध्रो गगने यथा यथा
डयेत तस्याक्षि तथा तथैधते ।
तीक्ष्णं ह्यधस्तान्निपुणं वनस्थली-
निकुञ्जमध्यस्थशवावलोकने ॥६४॥

ऊनोऽपि शारीरबलेन विद्वान्दूनोऽपि दारिद्र्यविपत्तितो ना ।
पीनो गुणं राजति साधुसङ्घे पयस्विनी धेनुकुले यथैव ॥६५॥

ऐक्यात्सौख्यं जायते जन्मभाजां
पार्थक्यान्तो सार्थकत्वं हि लोके ।
प्राज्ञेनातः श्रेयसां सिद्धयेऽद्धा
सौहार्दं सत्सर्वथोपासितव्यम् ॥६६॥

ओङ्कारं जगदादि ध्यायामि धृतागजात्मजाकारम् ।
सारमिहैकमसारे सूरं घोरान्धकारस्य ॥६७॥

ओतुर्यथा होतृहुताशयोर्वा व्याघ्रश्च धेनोरपि वत्सकस्य ।
अश्रेयसेऽलं विपरीतबुद्धिः कवेस्तथाऽयं रसिकस्य मध्ये ॥६८॥

औदार्यञ्चेद् वाद्धं षेश्चाधमर्णं
शालीनत्वं वारनार्याः समाजे ।
वाग्मित्वं वा बालिशस्यापि गोष्ठ्यां
शान्तात्मत्वं पण्डितानां तदा स्यात् ॥६९॥

अन्नित्यं चेत्प्राप्तुमिच्छा तव स्याद्गर्वं सर्वं सन्त्यजन्नुद्वेष्टाः ।
प्रह्वीभावं सौमनस्यं च सम्यक् साधवाचारं देवताराधकत्वम् ॥

७०॥

ऐश्वर्यमेव मन्ये सर्वार्थानां समर्थकं लोके ।
तस्यानुचराणि स्युः केवलमितराणि वस्तुनि ॥७१॥

फाल्गुनेऽत्र बहुशोभिनि मासे फल्गुनप्रतिमसाहसकान्ते ।
सम्भूतद्रुपदभूशयपुष्पे सम्भ्रमन्ति मधुने द्विकरेफाः ॥७२॥

निदाघदाहज्वरपीडितस्त्वं रे ददुर्गासेवितुमीहसे किम् ।
छायां प्रशीतां प्रसरत्फलाया भुजङ्गमस्यात्मविनाशकर्तुः ॥७३॥

अपैति यावन्न तवैव बाल्यं
शिक्षस्व तावद्गुरुतः सुविद्याः ।
गृह्णाति नाहारमिलातलाच्चे-
त्काले कथं स्याद् विटपी फलाढयः ॥७४॥

सारस्वत्स्रोतसि कामयन्ते ये स्नातुमध्वश्रमघर्मतप्ताः ।
सुशीतलानन्दसुधानिधाने श्वेयः परं तेऽप्युभयत्र यान्ति ॥७५॥

श्वश्रूस्नुषयोः कलहे सीदति शिशुरेव वञ्चितो द्वाभ्याम् ।
व्यवहारे गृहिलोको विरक्ततामेति वावदूकाभ्याम् ॥७६॥

स्पर्द्धाविजेतुर्वृषभस्य पुच्छं गृह्णन्त्यनेके सहसा नृमुल्याः ।
पराजितस्याथ ककुब्धतो नो पृच्छत्यहो कश्चन नामधेयम् ॥७७॥

छात्रेषु दुर्नयविषेण विमूर्च्छितेषु
ह्युद्वृत्तकेषु गुरुणाद्रियतां नयोऽयम् ।
मा भूद् भुजङ्गमवरश्च परामुरद्धा
दण्डश्च मा स्म भवदङ्ग तवापि भग्नः ॥७८॥

घनोदयं वीक्ष्य मरालमानसं न मानसोत्कं च मयूरमाधुरी ।
सुनृत्यगीतोल्लसिता प्रजायते ससाध्वसं पान्थमनस्तनौ लघौ ॥
७९॥

घोटकपृष्ठनिविष्टतनुस्सन्पाटितवैरिशिरःकरवालः ।
हाटकरत्नकिरीटशुभास्यः कूटतमोमिहिरः स निदाघे ॥८०॥

घृतमायुभृतमाहुर्जठरे पिठरेऽञ्जसेव सुस्निग्धम् ।
दूषितमेतत्क्षारैर्भिन्द्याद् भाण्डं तु दाहकत्वाघैः ॥८१॥

घूको गुहायां दिवसे निलीनः स्वं मन्यते धूतरविप्रतापम् ।
मूढोऽपि निष्ठीवति चोपरिष्ठादात्मापकाराय मणावनर्घे ॥८२॥

शान्तं चरन्तीं जगतां हिताय प्रज्ञानकल्पद्रुममूलदेशे ।
मैत्रीशिवच्छाय उदारवर्णां विद्वत्सभां कामदुघां प्रपद्ये ॥८३॥

विजितारुणभा भुजगेन्द्रनिभो विशसञ्छरणोपगताञ्छ्वसनैः ।
वशिनोऽपि नयन्कृशतामलसः शिशरो नृशिरः शरसात्कुस्ते ॥८४॥

सेवां श्ववृत्तिं ब्रुवते स्म पूर्वं मनीषिणस्त्वाधुनिकाः स्ववृत्तिम् ।
सुवर्णसाङ्क्यमहिम्नि कालेऽश्वा नोऽपि सिंहासनमानभाजः ॥८५॥

कतमेन पथाद्य यान्यहं ननु वामेन च दक्षिणेन वा ।
उत मध्यजुषेति मा शुचस्स हितो येन गतो महाधनः ॥८६॥

एके जन्तुषु घातुका विषरूपा त्वन्ये च गृह्याः कलाः
केचिन्नृष्वपि वित्ताकान्तिकुशलास्त्वार्त्ता दरिद्राः परे ।
सौहार्देन ललन्त्यथो कतिपये त्वन्येऽत्र जन्ये रता
विश्वं पश्य कथं त्वया विरचितं धातर्दयातोयधे ॥८७॥

भौमो भजेद्यदि परं प्रतिरोधकत्वं
नैतद् विदुः कृतधियोऽत्र विचित्रवृत्तम् ।
आकाशसञ्चरणचारणचारुरूपो
घोरं चरेद्यदि पुनर्दनुस्तनुभिः किम् ॥८८॥

उद्धाहतः प्रभृति केवलभक्तिनुन्नां
जायां जराग्लपितकान्तिमुपेक्ष्य जालमः ।

वृद्धोऽभिवाञ्छति वरीतुमपेतबाल्यां
कामेरितो बत घनानुशयान्वयाय ॥८६॥

जीवस्फुलिङ्गोऽपि यथा यथाऽधः
पतेत्तथोरीकुरुतेऽधिकोशान् ।
वातादितः सञ्जिशिरेऽपि वष्टि
ह्यूर्णयिसत्कञ्चुकपञ्चकं ना ॥८७॥

कालिदास तव काऽलिदासता स्वर्गवीरसविधेः सुपर्वणः ।
सार्वभौममनुरञ्जितप्रजं सम्पदे हि जनताऽवलम्बते ॥८८॥

निमित्तविदयोगबलेन यत्नैः
श्रुत्वा जगौ लोकहिताय यां प्राक् ।
आकाशवाण्याद्य सुबोधयालं
नृत्यन्ति मत्तास्तु तया भुजङ्गाः ॥८९॥

विपदमुपनतामुत्तीर्य देवात्कथञ्चि-
च्छवसिति मनसि यावन्मानवो हन्त तावत् ।
अशनितुलितपाता पीडयत्येनमन्या
विधिरपि सहते नो देहिनां क्षेममीषत् ॥९०॥

आयास्यति प्रियतमो लघु किङ्किणीभिः
पादवै रथेन चिरनिर्वृतये ममेति ।
यावद्विचिन्तयति मुग्धवधूस्स ताव-
न्निर्गच्छति स्म पुरतोऽस्य रथो रथेण ॥९१॥

सहसा विदधीत सत्क्रियां सह सा चेत्क्रियते न गौरवैः ।
अतिथिर्व्यथितो भवेद्द्रुवं गृहिणः किं दुरितं ततोऽधिकम् ॥९२॥

‘बहु स्यां जायेये’ त्यपि भगवता किं स्थितवता
तपस्यात्मारामे ह्यभिलषितमासीदथ निजम् ।

१. स्वर्गवीर कामधेनुः, तस्याः पयसो विधातुः, अथवा स्वर्गो ये वीराः
तत्समानविधानस्य । सुपर्वणः शोभनोत्सवशालिनो देवस्य वा ।

वपुर्द्धा कृत्वा रचितमबलापूरुषयुगं
यतो जातं चेदं जगदमृतहालाहलमयम् ॥६६॥

कृत्वा चीरचयेन दारुशकलैरेकं तृणैः पञ्जरं
मृत्स्नालिप्तमुपोढरन्ध्रमभितः सद्भुक्तिचित्रीकृतम् ।
तन्मध्ये च वचःप्रयोगचतुरं निक्षिप्य हृद्यं शुक्रं
क्षुद्रं पञ्जरमेव कुस्यति जडो डीनेऽपि तस्मिन्हठात् ॥६७॥

यस्य ब्रह्मनिधेः सुधाविशदसत्कीर्तेश्च राजर्षिणा
पौरोहित्यवशेन लोकधृतये साध्वाहता ह्यध्वराः ।
विद्वन्मान्यपदं विनिन्दति खलो “ऽयं ब्राह्मणो नै”ति तं
भुक्त्वालं गृहिणः सतो हि सदनेऽसञ्जातिसन्देहभाक्
॥६८॥

इह जगति यतो ना श्रेयसां साधु पात्रं
तमपि सवितृधन्यं वेदमूर्धन्यमन्त्रम् ।
कुटिलपथदुरापं कौटिलीयं च तन्त्रं
घनमलमवमन्तुं जाठरं को नु यन्त्रम् ॥६९॥

पतिं वरयते पुरा नृपतिकन्यका स्म स्वयं
स्वयंवरजयस्रजा भुजभुवो रणं वञ्चिताः ।
रुषाकृषत साम्प्रतं वरितुमिज्यराज्यश्रियं
कुठारहतिभिर्भुवं रुधिरपङ्किलां तन्वते ॥७०॥

भक्तप्रियं बहुलसन्तमसावगुण्ठा
दीपावलिद्युतिविभासितमार्गभूमिः ।
लक्ष्मीस्तु हेममणिरञ्जितभूषणाङ्गी
विद्युद्गद्गशा प्रसृतयाऽभिसरत्यमेया ॥७१॥

लक्ष्मीकटाक्षकनकस्रुतये सत्पूजा
आराधयन्ति सुधियः शुभदीपमालयैः ।
अन्ये नु तां द्रविणसस्यसमृद्धिहेतो-
र्वैश्वानरेण च दहन्त्यसिना निकृताम् ॥७२॥

कुक्कुटः कथयतीह शावकान् 'वत्सका भवत चाश्रवा मम' ।
तेऽपि चाहुरचिरोदितांस्तथा ह्यण्डकान्युपदिशन्त्यमी ततः ॥१०३॥

योऽण्डगर्भशयितोऽस्ति च जन्तुः
स्वापतोऽपि चलितः स विरौति ।

'यूयमस्तधिषणास्तु पुराणा-
स्तन्नवस्य महिमाद्रियतां मे' ॥१०४॥

ज्योतिश्चक्रात्प्रदीप्तात्तनुरनलकणो निर्गतः कोऽपि दूरे
कान्तारेऽधो निपत्य प्रविशति बलयं बल्लरीणां समन्तात् ।
प्राबल्यं प्राप्य चाग्रे प्रसरति सहसा मूलमात्मस्थितेस्त-
द्विस्मृत्यालं विदग्धास्पदमुपरमते हा स्वयञ्चास्तसंज्ञः ॥१०५॥

स्त्रीप्रत्ययेन नष्टः पुरुषस्तद्धितमुपेक्ष्य चासिद्धम् ।
याह्यव्ययं त्वपृक्तं येन सुखी स्याः समासान्तः ॥१०६॥

नैपुण्या च वयस्यया प्रतिभया सद्वस्तुपुष्पोच्चयैः
श्रौतस्मार्तविभावनोपवनिकारम्यावनौ लोलया ।
क्रामन्ती वृणुते प्रियं रचितया निक्षिप्तयाऽक्षीण्या
चार्वङ्गी कवितावधूः कविवरं कण्ठे प्रसिद्धिज्जा ॥१०७॥

समाजे ऽसमाऽऽजौ प्रजानां रुचिश्चे-
त्समत्वप्रवादोऽप्यमात्योपकृत्यै ।
मरालाः करालैस्तुलां यान्ति काकै-
स्तदा स्यात्स्थितप्रज्ञता बालिशानाम् ॥१०८॥

भोक्तारं समयोपविश्य मधुरं वयञ्जनं यो नरो
गन्धं जिघ्रति किं मनागपि शमं तस्याशनाया व्रजेत् ।
यस्य श्रोत्रबिलं विशेषहरिकथापीयूषधारा पुनः
सद्यो विन्दति निर्वृतिं स परमां सर्वेन्द्रियार्थातिगाम् ॥१०९॥

संरुढस्य समा ममात्र बहवो भूमेरुपर्यात्मनो
बुद्ध्या लोचनगोचरस्य च तथाप्यायाति लोको न मे ।

पाश्वं प्रत्युत कर्णशूलवचनेर्मा 'निष्फलोऽयं द्रुमो
निश्छायस्तदमुष्य जन्म धिगिदं' हन्तेति चाक्रोशति ॥११०॥

स्वार्थं व्यर्थं कलयति जनो लोककल्याणकामोऽ-
प्यन्यो धन्यं परधनमुखैरुद्धतैर्मन्यते स्वम् ।
धीरोऽध्यात्माभ्युदयमयते स्वार्थहानैस्त्वथान्यो
ह्यात्मच्छायाग्रहणकुतुकी सन्ततं सीदतीह ॥१११॥

मालां हेममयीं जिघृक्षुरसतीं दुष्टेन दष्टोऽहिना
पास्यन्नम्बु सरित्प्रवाहपतितस्तृष्णादितो मानवः ।
श्रुत्वा दुर्जनभाषितं मधुमयं सन्त्याजितस्वो ह्यथो
यद्यद्देवहतो बतेह कुरुतेऽनर्थाय तत्कल्पते ॥११२॥

भक्ष्याशया व्याधनिबद्धजाले निगृह्यते पत्ररथो नभःस्थः ।
संसारचक्रे च मनोरथोढो भोगेच्छयात्मायमपि स्वतन्त्रः ॥११३॥

नेत्रं चुम्बति मे कपोलमलकाकीर्णं धुनोत्यञ्जसा
स्पृष्ट्वाङ्गानि जडीकरोति हृदयं डोलायते स्वर्भुवि ।
किं स्वां वरुणयसि प्रियामनुपमामुत्कण्ठया पान्थ भोः
स्त्रैणान्मां पदवीपरिश्रमकृशं निद्रा समालिङ्गति ॥११४॥

कोऽयं शनैश्चर इति प्रथितप्रभावो
यः खादयत्यपि मृदं मनुजैरदृष्टः ।
मैवं विभावय सखे भवभारभुग्नो
दुष्कर्म विद्धि निजमन्तकमेव भूतम् ॥११५॥

अदृष्टमज्ञातविधानमेकेऽप्युपालभन्तेऽध्वपरिश्रमार्ताः ।
भोगेश्वरत्वोदिततृप्तिकान्ता दैवं तु नो पौरुषामाद्रियन्ते ॥११६॥

यस्तिन्त्रिणीमेव सदोपभुङ्क्ते
नोदेति चाशापि रसालकेऽस्य ।
इवः कीदृशं तिक्तकमेष्यतीति
प्रतीक्षते वस्त्वधिकं स रुक्षम् ॥११७॥

शिष्याञ्चास्ति गुरुः खलत्वमखिलं राजा हिनस्ति प्रजा
ऊधस्यं गरलात्मकं च सुरभिः सूते प्रसूद्रुं ह्यति ।
पुत्रायाम्रतरश्च तित्तकफलं प्राज्यं प्रयच्छत्यहो
सर्वं भो विपरोतमत्र गणराट्स्यात्ते कृपामन्तरा ॥११८॥

दुःखानि मर्त्योऽप्यनुभूय सौख्यं तपोभिराप्नोति च नाकमेकम् ।
कलौ तु देवेक्षणातश्च पूर्वं परं महद्दुःखमिहाध्वगानाम् ॥११९॥

न तेन जायतेऽत्राढ्यो येनास्य विपुलं धनम् ।
हृदयं विपुलं यस्य निर्धनोऽप्याढ्य एव सः ॥१२०॥

जन्मना यदि समेऽत्र समानास्ति हि कर्मकुशलोऽप्यलसो ना ।
अर्जतां भृतिमुभौ बहुवित्तां गायतां च मधुरं पिककाकौ ॥१२१॥

संस्कृतसंस्कृतिमुरभी रसिकालिरसौ तनोतु भुवनवनम् ।
सूनृतमधुरनिनादः सौहार्दवसन्तमेदुरं शान्तम् ॥१२२॥

चण्डालोऽक्षिगतो निवासनिकटं गन्तुं समर्थः कथं
विप्राणां महतां पुरोषनिवहं वोढा बराहोपमः ।
यस्याख्यानममङ्गलं स्मृतमथो किं सौरिवद् दर्शनं
प्रारब्धं हि निगूढमत्र विदितं हा कस्य पुंसां सखे ॥१२३॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

ERRATA

The figures refer to page, verse and line. The incorrect form is followed by the correct one.

6	8	2	कलाह	कलह
7	10	2	षङ्गण	षङ्गुण
10	20	1	समह	समूह
13	4	2	ह्येव त	ह्येवं तं
13	4	3	भ्रान्त	भ्रान्तं
15	5	1	प्रा णा	प्राणा
17	10	3	उद्भासित	उद्भासितं
22	4	2	विटुधि	विविध
24	13	2	तवा	तदा
26	27	2	पुष्कर	पुष्कर
26	30	4	कारण्यं	कारुण्यं
40	9	2	जगात्	जगत्
41	3	2	मधुना	मिह मे
49	8	3	मृत्यु	मृत्युं
59	13	1	क्लिष्ट	क्लिष्टे
59	5	2	यात्य	यात्य
60	2	4	ध्वन्त	ध्वान्त
62	3	2	प्रीतीष्य	प्रतीष्य
66	7	2	मरद्रं	मरद्रुं
72	2	3	ञ्छीमा	ञ्छ्रीमा
80	3	2	च्छित	च्छित
82	5	1	द्वत	द्वत
82	2	1	रामी	रामो
85	9	1	विस्वरूपं	शिवस्वरूपं
90	17	after	सङ्कीर्तन	add चणाय

90	19		नण्डा	नन्दा
92	15	2	च्छेय	च्छ्रेय
97	2	2	तण्डि	तन्दि
98	1	3	निर्द्र	निर्द
106	5	2	ङ्गया	ङ्ग्या
107	10	1	गुरु	गुरु
116	8	1	ङ्गला	ङ्गला
117	3	2	शम्भु	शम्भु
118	3	3	ह्रीक	ह्रीक
118	5	4	च्छित	च्छित
122	4	3	द्भरु	द्भू
125	13	3	छेयः	च्छ्रेयः
130	1	1	वेवथुः	वेपथुः
135	10	1	लाच्छी	लाच्छ्री
136	20	2	ह्यच्चा	ह्यच्चा
138	2	1	सभ्रा	सभ्रा
142	6	1	कृत	कृत
147	5	1	धिक	धिकं
152	6	3	तिष्ण	तिष्णू
156	6	1	भूत	भूत
158	20	2	धमण	धर्मण
167	12	3	दीघ	दीघ
167	12	4	च्छेयो	च्छ्रेयो
168	5	1	च्छियं	च्छ्रियं
195	footnote		नीचय	नीय
205	7	1	सव	सर्वे
206	18	2	रसे	रसे
212	6	2	ख्याया	ख्याया
216	—	3	शरण	शरणा
217	—	9	मदाक	महाक
230	6	1	ञ्छम	ञ्छम
232	1	3	स्थित	स्थित
238	6	2	रभ्यं	रभ्यं

244	8	1	श्रण्या	श्रेण्या
246	10	2	धेय	धेयः
254	2	1	साद्म	साद्य
258	10	1	सद्धौ	सिद्धौ
258	2	2	हद्यं	हृद्यं
262	1	2	भवच्छ	भवच्छ्र
270	4	1	सग	सर्ग
270	2	2	न्तिधम्	न्तिधम्
275	2	2	ञ्छीम	ञ्छ्रीम
281	3	3	पायाच्छी	पायाच्छ्री
285	3	2	वाक्छी	वाक्छ्री
299	42	2	प्रभति	प्रभृति
299	48	4	च्छित	च्छित

